

Бурлеск
і
ТРАВЕСТІЯ
в
УКРАЇНСЬКІЙ
ПОЕЗІЇ
Першої половини
XIX ст.

Державне видавництво
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Київ - 1959
ДАР БІБЛІОТЕЦІ
ФОНД ОЛЕКСИ ГОРБАЧА

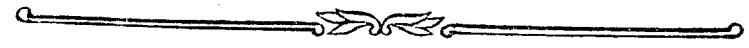
3341 KL 5 085 M964

*Упорядкування,
підготовка текстів,
передмова та примітки
кандидата філологічних наук
Г. А. НУДЬГИ*

Dr. Olexa Horbatsch
Frankfurt a. M.
Platenstraße 135/III
Ginnheim

Institut für Slavistik
Fachbibliothek
Domstraße 9-11
17487 Greifswald

985.25/542

НА ШЛЯХАХ ДО РЕАЛІЗМУ

Всебічно висвітлити літературний процес початку XIX ст. не можна, беручи до уваги творчість тільки визначних письменників, що користуються популярністю в широкого читача, а ще більше в дослідника, погляди якого на провідних письменників уже більш-менш усталилися. В роботах українських літературознавців часто згадуються імена І. Котляревського; П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки. А тимчасом у першій половині XIX ст. жили і виступали з своїми творами не одиниці, а десятки українських поетів, прозаїків і драматургів, які зарекомендували себе якщо й не оригінальними, то бодай такими, що по-різному намагалися здійснювати ідейно-естетичні настанови провідних письменників. Одні з них присвячували себе справі, яку проголосив учитель, захищали і поширювали його «кращі традиції». Так складалася літературна школа. Інші запозичували тільки форму або наслідували слабкі сторони творчості — так склалися ті традиції, що їх визначили як шаблон, епігонство, наприклад, у першій половині XIX ст. т. зв. «котляревщина» (в гіршому розумінні цього слова).

Щоб глибше з'ясувати сутність літературних явищ того часу, пригадаймо собі хоч найістотніші риси, що характеризують життя Росії та України першої половини XIX ст.

Економічне життя початку XIX ст. на Україні складається за умов всезростаючого розвитку капіталістичних відносин і загинання феодально-кріпосницької системи. Торговельна і промислова буржуазія займає все міцніші позиції не тільки в економічному, а й у політичному житті країни. На селі загострюється класова боротьба; все частіше відбуваються повстання селян.

Війна 1812 року сколихнула затхлу атмосферу Російської імперії. Обороняти Вітчизну виступив народ, створивши в Росії і на Україні значні військові і ополченські з'єднання. Після війни політичне життя в Росії і на Україні значно поживалоється, ширяться прогресивні ідеї, в популяризації яких бере активну участь література.

Важливою подією в політичному житті імперії був виступ декабристів, з яким, як підкреслив В. І. Ленін, був пов'язаний перший період визвольного руху в Росії.

Уже в 40-х роках XIX ст. кріпосне господарство переживало гостру кризу. Проти інституції «кріпацтва» виступають не лише поневолені селяни, а й окремі поміщики та чиновники. Антикріпосницькі настрої ще більш поглиблює жорстокий політичний режим «неудобозабывамого тормоза» царя Миколи I.

Представники різних класів і прошарків українського народу не всі однаково ставилися до назрілих економічних і політичних протиріч у житті країни. Українське панство, старшина були зрівняні у правах з російськими дворянами і підтримували політику самодержавства. Проте деякі з них критично ставилися до дійсності. Це були здебільшого представники середнього, дрібномаєткового панства та сільського духовенства і частково чиновників. З них і вийшла значна частина українських письменників першої половини XIX ст., які, критикуючи «недобрих панів», що ставилися до кріпака як до тварини, все ж не виправдували й народ, що брався за сокиру і «різав все, що паном звалось».

Культурне життя на Україні на початку XIX ст., особливо в більших містах, уже мало чим відрізнялося від життя подібних міст у Росії. У вищих і середніх школах тих часів навчання провадилось, як правило, російською мовою. Українська мова ще стихійно зберігалася у сільських школах, де навчали здебільшого дяки, що побутом і мовою мало чим відрізнялися від селян. Але з 1802 р., відколи було організоване Міністерство освіти, і тут переходять на російську мову викладання.

Заснування університетів, зокрема Харківського (1805) і Київського (1834), безперечно, вплинуло на поживлення культурного життя на Україні.

З появою студентів, професорів у місті Харкові, що мало двадцять тисяч мешканців, місцеві пани і чиновники, за прикладом Петербурга і Москви, почали влаштовувати у себе вечори «для читання». На них сходилися і професори, і студенти, і чиновники — всі, хто любив літературу. У Харкові створюється гурток письменників і просвітителів, до якого згодом входило до двохсот п'ятдесяти діячів, серед них було навіть сім жінок-письменниць: поетеса Любов Кричевська, перекладачки Глафіра Шумлянська, Олександра Коменська, Олександра Коростовцева та ін. Культурне життя Слобідської України (так офі-

ційально називали до 1835 р. Харківщину) значно поживалоється. В Харкові зміцнюється літературний осередок, з якого вийшло чимало українських письменників і учених. Тут почали видаватися книжки і періодичні видання російською та українською мовами.

Подібне поживлення літературного життя спостерігаємо і в Києві, особливо після заснування університету.

Становище української літератури початку XIX ст. не було повноправним. Російське самодержавство перетворило імперію в тюрму народів, царські чиновники при всякій нагоді підкреслювали, що України немає, що існує Малоросія, а мова народу цієї частини імперії — це лише нареччя російської мови. І якщо на Україні, під впливом прогресивних ідей того часу, все ж таки почала створюватися нова література, то це було виявленням волі самого українського народу, який не міг миритися з національним гнобленням.

Ставлення російської інтелігенції до української мови було різне. Деякі тодішні учені, що стояли на великодержавних позиціях, заявляли, що української мови взагалі немає, інші вважали, що «малоросійський язык» якщо і був колись, то тепер фактично не існує, бо немає в ньому практичної потреби. Так, у 1805 р., коли О. Павловський подав до «Императорской Академии наук» свою роботу «Обозрение малоросійского наречия»¹, професор І. Рижський, після ознайомлення з нею, в листі до секретаря академії писав, що він, будучи на Україні, читав багато історичних документів, написаних «бывшим прежде в употреблении здесь языком, в последние годы много изменившимся и большими шагами приближающимся к великоросійскому». З цього він робить висновок, що в майбутньому ця мова «придет в совершенное забвение», отже, цікавитиме тільки істориків. Однак і серед учених, що об'єднувалися навколо «Императорской Академии наук», вже тоді порушувалося питання про правомірність української мови і культури, про потребу підтримувати національну літературу.

Окремі діячі російської науки, явно не протестуючи проти утисків української нації і її прагнень розвивати національну культуру, все ж різними способами стверджували самотність української мови, літератури, звичаїв і національних традицій, хоч на вимоги цензури і офіціальних чиновників мусили називати Україну Малоросією. Характерні щодо цього погляди О. Павловського, висловлені ним у вступній і заключній частині «Граматики малоросійского наречия», що була видана при підтримці тієї ж «Императорской Академии наук». Автор зауважує, що «почти поверить не можно, сколь легко на малоросійском наречии изъясняют» різні думки. В мові українського на-

¹ Видана у 1818 р. під назвою «Грамматика малоросійского наречия».

роду, говорить О. Павловський, таке багатство слів, що коли б ними «не погнушалася самая риторика наша, то они, при случае, могли бы придать ей немало важности, силы и хорошего изображения вещи»¹.

На початку XIX ст. українська мова та література не переслідувалися так, як після Емського указу 1876 р. Але як тільки культурно-національне життя на Україні жвавішало — реакція піднімала голову. Вороже ставлення до української літератури в реакційних російських журналах і громадських колах більш відверто стало проявлятися в 30-х рр. Тоді українська література мала уже певний успіх, появилися не тільки художні твори, але й літературознавчі праці; досить інтенсивно розвивалася фольклористика. Це насторожило реакціонерів і шовіністів. В «Библиотеке для чтения» у 1838 р. М. Полевой писав, що «как умную шалость, даже и мы, русские, читали с удовольствием «Энеиду» Котляревского. Но подражатели и последователи обличили потом ошибку мнимой малороссийской словесности, просто анахронизма в нашем нынешнем быту... Последователи Котляревского и Гоголя показали смешную сторону мысли об искусственном создании самобытной малороссийской поэзии и о том, что Малороссия может быть предметом драмы, эпопеи, лирики, романа, повести самобытных, таких, которые образовали бы отдельную словесность...»².

Були недруги української літератури, та були й друзі з рядів передової частини російського суспільства, що підтримували українських письменників. У 1821 р. І. Котляревського обирають членом «Вольного общества любителей русской словесности», в російських прогресивних журналах постійно друкують українською мовою нові твори П. Гулака-Артемовського, Л. Боровиковського, Г. Квітки-Основ'яненка та ін.

Рішучі голоси передової російської інтелігенції на захист української мови і літератури пролунали в 40—60-х роках, і найсильнішими серед них були голоси О. Герцена у «Колоколі», а згодом М. Чернишевського та М. Добролюбова в «Современнике». Їхні виступи мали величезне значення для розвитку української літератури.

Українська література росла й міцніла, однак шлях її розвитку був нелегким. Українським письменникам доводилося не тільки творити літературу, а й боротися за право на її вільне, рівноправне існування. Тому писати українською мовою було своєрідною маніфестацією своїх громадських поглядів, висловом любові до простого люду. В цій складній ситуації кращі українські письменники проявили себе

¹ А. Павловский, Грамматика малороссийского наречия, СПб, 1818, стор. 107.

² Див. Н. Дашкевич, Отзыв о сочинении г. Петрова: «Очерки истории украинской литературы XIX столетия». Записки Императорской Академии наук, т. 59, I, 1889, стор. 39.

последовними прихильниками трудового народу, відстоюючи соціальні і національні інтереси, народну мову.

Літературне життя в ті часи зосереджується, головним чином, на Лівобережній Україні в таких центрах, як Полтава, Харків, Ніжин. Згодом оживає літературний рух і в Києві. Ще в кінці XVIII ст. у Петербурзі був заснований гурток любителів української літератури, заходами одного з учасників цього гуртка, Парпури, у 1798 році було здійснене видання «Енеїди» І. П. Котляревського, що стало першим виданням нової української літератури¹.

У 20—40-х роках філологи уже займаються вивченням історико-літературних проблем, породжених розвитком української літератури і її напрямків. Зароджується критика, журналістика, фольклористика. Серед перших діячів цих галузей культурної діяльності бачимо й українських письменників: І. Котляревського, Г. Квітку-Основ'яненка, І. Срезневського, М. Максимовича, Л. Боровиковського, М. Костомарова та ін. У Харкові, Полтаві створюється театр. Література певною мірою сприяла також розвитку музичної творчості. Словом, поле діяльності письменників було величезне, діяльність була різностороння і вимагала, крім уміння працювати, ще й громадської сміливості, ініціативи. Потреба брати участь у всіх ділянках культурного життя і породила той, до певної міри, універсалізм, який характерний для українських письменників того часу.

Кількість видань першої половини XIX ст. незначна. З 1798 по 1850 р. українською мовою було видано щось понад 60 книг, хоч написано було багато, про що свідчать як опубліковані пізніше матеріали, так і ті, що зберігаються ще й тепер в архівах та бібліотеках. Серед рукописної спадщини, що залишилася від тих часів, значна кількість творів має досить прогресивне спрямування, як, наприклад, твори К. Пузини, П. Рудиковського.

У різні часи літературно-критичні і наукові видання опублікували чимало творів відомих і невідомих письменників першої половини XIX ст. Велику заслугу мала в цьому редакція журналу «Киевская старина», де протягом двадцяти років друкувалися спогади та архівні матеріали, зв'язані з минулим української літератури. Дещо було надруковане також у «Зорі», «Житі і слові», «Літературно-науковому віснику», «Записках наукового товариства імені Т. Г. Шевченка» та ін.

Багато місяця цим письменникам відводять журнали та збірники поживтневого часу. Крім періодичних видань, були надруковані декілька спеціальних збірників, а також зібрання творів письменників

¹ За 4 роки перед появою «Енеїди» окремим виданням була надрукована «Пісня українських козаків». Дивись про це: М. Возняк, До початків українського письменства. Науковий збірник за 1928 р., стор. 103.

того ж періоду та літературознавчі праці про них. Як приклад наведемо ґрунтовні, хоч і не без хиб, видання «Харківська школа романтиків» (3 томи), ДВУ, 1930 та збірник «Українські пропілеї», т. I (Котляревщина), ДВУ, 1928.

У 1956 р. вийшла велика робота Д. Чалого «Становлення реалізму в українській літературі. Перша половина XIX ст.», в якій порушено кілька цікавих питань, зв'язаних з літературним процесом першої половини XIX ст. і становленням та утвердженням реалізму.

Однак більшість літературознавчих робіт присвячена розглядові різних сторін життя і творчості, головним чином, Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Гулака-Артемовського, Гребінки, а творчості другорядних письменників в них приділено зовсім мало уваги. Починаючи від П. Куліша, критика декого з них не завжди заслужено звинувачувала в надмірному захопленні бурлеском, відмовляла в серйозному ставленні до завдань літератури, закидала провінціалізм і т. ін., ігноруючи при цьому складні суспільно-політичні обставини, за яких відбувався процес становлення нової української літератури.

Ми далекі від того, щоб захоплюватися всім, що створили ці маловідомі другорядні письменники першої половини XIX ст., але було б неправильним закреслювати їх імена через те, що їхні твори поступаються творам класиків.

Творчість цих письменників являє собою певний етап на шляху розвитку української культури, вона становить якщо не перший, то другий план загального малюнка історико-літературного процесу. Письменники, про яких іде мова, внесли свій вклад у справу розвитку української літератури, сприяли поширенню її тематики, становленню окремих жанрів та розвитку літературної мови.

Перші десятиріччя нової української літератури проходять під сильним впливом творчості І. Котляревського, зокрема його «Енеїди». Цим і пояснювали появу великої кількості бурлескно-трагедійних і творів в першій половині XIX ст.

Це не зовсім вірний погляд. Літературні пам'ятники, що збереглися з першої половини XIX ст., стверджують, що тоді ще була сильна, живуча традиція бурлескно-трагедійної літератури минулих віків, що в значній мірі була ґрунтом, на якому виріс і Котляревський. Вплив

¹ Бурлеск — від італійського *burla* — жарт. Жартівливі вірші, комізм яких будується на контрасті предмета зображення і обраних засобів; наприклад, про богів та біблійних персонажів в українських віршах говориться свідомо заниженою мовою, зображуються вони в комічних ситуаціях. Трагедія — від французького *travestire* — переодягати. У віршах XVII—XVIII ст. боги часто виступають переодягненими у звичайну селянську одягу, виконують звичайну роботу.

віршування XVII і XVIII століть досить помітний і в творчості С. Писаревського, П. Кореницького, С. Александрова та інших поетів цієї доби.

Д. Чалий у своїй роботі «Становлення реалізму в українській літературі. Перша половина XIX ст.» вірно говорить, що і появу «Енеїди» теж слід пояснювати сильними бурлескно-трагедійними традиціями в українській літературі. Тому не дивно, що значна частина творів, які представлені і в нашому збірнику («Вакула Чмир», вірш про похорон Чернігівського архієпископа та ін.) створена виключно під впливом літератури XVII—XVIII століть.

Наскільки була сильна традиція бурлескно-трагедійного вірша в новій літературі видно з того, що ще в середині XIX ст. (О. Рудиковський) і навіть в кінці століття зустрічаємо твори, написані за зразками віршів XVII—XVIII ст.¹

Живучою була також рукописна традиція в літературі. Як і в попередніх віках, часто нові твори (в тому числі й «Енеїда» та «Наталка Полтавка») поширювалися серед читачів у рукописах. Поширення літературних творів у рукописах говорить, очевидно, і про те, що кількість друкованих видань не могла задовольнити великого попиту народу на художню літературу рідною мовою.

Життя народу і його творчість були найважливішими факторами, що впливали на формування ідейно-естетичних поглядів письменників початку XIX ст. Однак діяли й інші фактори, а саме: літературні традиції XVII—XVIII ст., творчість І. П. Котляревського, який зріс на основі цих традицій², використавши також досягнення світової і братньої російської літератур. Думка про те, що в процесі становлення реалізму як методу в літературі першої половини XIX ст. важливу роль відіграла література минулих віків, з якої і бере свій початок «ранній реалізм», все міцніше утверджується в дослідженнях сучасних українських літературознавців.

А. Шамрай, наприклад, розглядаючи творчість попередників І. Котляревського, робить висновок, що окремі елементи раннього реалізму в українській літературі проявилися ще в полемічній літературі XVI ст. і сильно розвинулися в XVII—XVIII століттях у бурлескно-трагедійних віршах та народній драмі³.

Для творчості Котляревського родючий ґрунт був підготовлений

¹ Один з таких віршів («Подольская епархиальная мистерия») опублікований 1910 року в «Записках наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», т. 95, стор. 155—169.

² Див. про це роботу П. Житецького «Энеида» Котляревского и древнейший список ее», К., 1900.

³ А. П. Шамрай, Проблема реалізму в «Енеїді» І. П. Котляревського. Вступна стаття до книги «Іван Петрович Котляревський. Повне зібрання творів», том перший, видавництво АН УРСР, К., 1952.

виступами невідомих письменників, здебільшого вихідців з народу, що піднесли ті питання, які згодом були так яскраво розвинуті в «Енеїді», «...їм належить історична заслуга створення раних форм реалізму в українській літературі»¹.

Принципово цієї думки дотримується Д. Чалий. Літературний процес кінця XVIII ст. і аж до 40-х років XIX ст. він об'єднує в один період і називає його «передісторією реалізму в українській літературі»². Є в цьому висновку частка правди, однак не можна погодитися з тим, щоб на одному рівні ставити і розглядати реалізм кінця XVIII ст. і першої половини XIX ст., навіть тоді, коли автор з творчості кінця XVIII ст. бере тільки «Енеїду» Котляревського, бо ж у такому випадку з «передісторії» випадає література XVII—XVIII ст., а творчість письменників від Котляревського до Шевченка вся розглядається в одному плані. Здається, вірніше було б говорити про елементи (початки) реалізму у творах XVII—XVIII століть і становлення реалізму як методу в період від Котляревського до Шевченка.

І. Котляревський як письменник-гуманіст заслужив любов народу тим, що своїм художнім словом обороняв права покріпаченого селянства, викривав панів, «що людям льготи не давали і ставили їх за скотів». В його творах знаходимо правдиві і колоритні малюнки з життя народу, писані вони живою народною мовою, яка від появи «Енеїди» стає основою мови літературної.

Ідейні і художні новаторські тенденції Котляревського, як уже відзначали дослідники, по-різному були сприйняті сучасниками і наступними поколіннями поетів. Такі письменники, як Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський, талановито розвивали кращі традиції свого великого попередника; однак були й такі письменники, що не могли не тільки поглибити, але й продовжити новаторських тенденцій «Енеїди» і в окремих випадках дискредитували її. Наслідкування ними Котляревського йшло по лінії використання прийомів гумористичного зображення дійсності, захоплення побутовими, натуралістичними картинами. Але в основному в літературі проявлялися здорові, життєздатні тенденції, які переборювали інші.

Уже в 20-х роках XIX ст. відчуваємо відхід від бурлескних традицій, розширення стильових і жанрових рамок поезії і взагалі літератури. Стильові шукання, прагнення до урізноманітнення літературних прийомів характерні уже багатьом тодішнім письменникам. Ще М. Петров у своїх «Очерках истории украинской литературы XIX

¹ А. П. Шамрай, Проблема реалізму в «Енеїді» І. П. Котляревського, стор. 25.

² Д. В. Чалий, Становлення реалізму в українській літературі. Перша половина XIX ст., К., 1956, стор. 39.

столеття» (1884) заявив, що йому важко було розглядати творчість письменників першої половини XIX ст. тільки у зв'язку з одним якимсь напрямком, бо вони себе пробували в різних напрямках і жанрах. Так, на творчості окремих поетів, поданих у нашому збірнику, (С. Писаревський, С. Александров, М. Макаровський та інші) позначилася бурлескно-трагестійна традиція, з одного боку, а з другого — в їхніх творах уже виразно проявляються етнографізм та деякі риси романтизму, що успішно утверджувався в 20-х роках.

Тематичний діапазон творів, поданих у даному збірнику, різноманітний. Перш за все сюди включені твори, в яких найбільше проявився демократизм, критика кріпосницького ладу, оборона прав народу: «Ода — малоросійський крест'янин» К. Пузини; вірш про похорон Чернігівського архієпископа та «Вояж» невідомих авторів, байки і казки О. Рудиковського, вірші П. Писаревського та ін.

Значне місце займають твори, пов'язані з історичними подіями. Так, на війну з Наполеоном відгукнулося чимало поетів. З'явився цілий ряд українських од, що вийшли за межі загальноприйнятого тоді розуміння цього жанру. Було в них багато від народних віршів і особливо від Котляревського. Кілька з них було надруковано майже по свіжих слідах подій, а деякі з'явилися друком пізніше. Характерною рисою цих творів є патріотизм, причому висловлення справжніх патріотичних почуттів іде поруч з вірнопідданським прославленням російського царя, що знижує їх ідейно-художню вартість.

Ще у XVIII ст. події, пов'язані з інтервенцією Карла XII, знайшли відгук у багатьох творах. Постаті Мазепи, Кочубея привертють увагу письменників і на початку XIX ст. В таких поемах, як «Кочубей» і «Рассказ казака», невідомі автори виступають за єднання двох братніх народів, а Мазепа виводиться як зрадник.

Значна частина творів присвячена змалюванню життя і побуту різних верств українського народу (твори Степана і Петра Писаревських, П. Білецького-Носенка, О. Рудиковського, С. Александрова, П. Кореницького, М. Макаровського та ін.).

Трагестія і бурлеск, а почасти етнографізм — характерні риси більшості поетичних творів першої половини XIX ст., зокрема й тих, що представлені у цьому збірнику. І коли трагестія та бурлеск були унаслідок від попередніх віків, то етнографізм, зародки якого спостерігаємо у віршах XVIII ст., вже був, в основному, виявом творчих шукань літературних сил XIX століття. Шукання ці почалися в атмосфері захоплення і вивчення народних звичаїв, побуту і творчості, особливо пісні, що так яскраво виявилось в добу романтизму.

В кінці XVIII — на початку XIX століть зростає інтерес до України, до її історичного минулого, побуту, звичаїв, фольклору і серед російської інтелігенції, навіть придворної знаті. Початки цього слід.

шукати ще тоді, коли українська пісня була модною при дворі Єлизавети, Катерини, коли українські хори і бандуристи виступали перед столичною і придворною аристократією. Інтерес до України з її своєрідним побутом, звичаями, козацькою романтикою особливо посилюється на початку XIX ст. з тією, правда, істотною різницею, що тепер виникає інтерес до всього українського у ширших кіл російського громадянства. Молодий Гоголь, потрапивши до Петербурга, не без задоволення пише своїм рідним, що в Петербурзі аж надто «занимаєт всех все малороссийское». Російські письменники-романтики в житті, побуті, історії і творчості українського народу знаходили багато такого, що відповідало їхнім смакам: незвичайність, легендарність, барвистість. І в цей же час царизм посилював русифікацію України.

На початку XIX ст., коли ідея народності стає особливо популярною серед передової громадськості в Росії й на Україні, прогресивні критики і літературознавці закликають уважно ставитися до побуту і поетичного слова простого народу. Збирач і видавець українських пісень і дум Цертелєв у своїх статтях рекомендує письменникам учитися не в іноземців, що було модним тоді, а в народу. Бо «хто хоче бути хорошим вітчизняним письменником», той не повинен зневажати рідну мову, пісні і перекази своєї Вітчизни.

Тож не дивно, що майже всі українські письменники першої половини XIX ст. уважно вивчають фольклор, етнографію і широко використовують свої знання в художніх творах. Початок XIX ст. — це період становлення нової української літератури і одночасно період становлення реалізму. А етнографізм — це вже крок до реалізму. Як влучно сказав А. Шамрай, «етнографізм — це рання форма реалістичного відтворення народного життя», найхарактернішою рисою якої є «відображення застиглих і традиційних форм народного побуту без проникання в динаміку суспільного життя, без глибокого розкриття соціальних процесів»¹.

Якраз ці риси і спостерігаємо в творах С. Александрова, П. Кореницького, О. Рудиковського, П. Писаревського та особливо виразно у поемах М. Макаровського.

Впадає в очі жанрова різноманітність у творчості поетів першої половини XIX ст.: епіграма, вірш, пісня, поема, ода, вірш-казка, байка, балада. Письменники часто звертаються до перекладів. Спостерігаємо також намагання урізноманітнити поетичні прийоми, ритміку, строфіку тощо. Ці шукання форми безперечно корисно відбилися на художньому рівні літератури в цілому.

Війна з Наполеоном, як уже було сказано вище, породила цілу

¹ А. П. Шамрай, Проблема реалізму в «Енеїді» І. П. Котляревського, стор. 55.

серію патріотичних од, хоч за жанровими ознаками це швидше жартильві або сатиричні вірші, що виникли під впливом бурлескних віршів XVIII ст., «Пісні на новий год князю Куракіну» І. Котляревського та російських од і віршів на таку ж тему¹.

На переломі XVIII—XIX століть в російській і українській літературах ода була досить поширеним жанром. Однак на початку XIX ст. в українських одах уже майже відсутні риси «високого штилю» і за стильовими прикметами вона наближається до гумористичних і вітальних віршів. Тому і Котляревський, звертаючись до Куракіна з вітальними віршами, називає свій твір «Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракіну» (заголовок «Ода до князя Куракіна» був даний пізніше П. Кулішем). Твір цей, якому, можливо, сам автор не надавав особливого значення, став дуже популярним і викликав наслідування, особливо в роки війни з Наполеоном (1807—1812).

Українські оди, присвячені війні з Наполеоном, досить численні, але надруковано їх було небагато. Поки що знайдено і опубліковано лише шість таких творів. Не так давно нам пощастило відшукати досі невідоме видання, що тепер зберігається в Державній публічній бібліотеці УРСР. Це невеличка, на дванадцять сторінок книжечка, що має заголовок: «Дух россиян, или сердечные чувства сибирского плавильного мастера Усердова и запорожского козака Твердовского, изображенные стихами по случаю победы, одержанной над Бонапартием 14 декабря 1806 года». Видана книжечка 1807 року в Петербурзі. В ній надруковано два твори, що були безпосередніми відгуками росіянина і українця на одну і ту ж подію (бій російських військ з наполеонівськими під Пултуском у грудні 1806 р.). Досі цей твір у дуже зміненому вигляді був відомий у списку початку XIX ст., опублікованому в журналі «Киевская старина» (1886, № 1). Вірші Твердовського — це другий друкований твір українською мовою після «Енеїди» І. Котляревського, а їх автор — один з перших поетів нової української літератури. Оскільки, як то видно з тексту, автор ще не знав про великий бій між російськими і французькими військами під Прейсіш-Ейлау, який відбувся у лютому 1807 р., можна з певністю сказати, що твір був написаний у грудні 1806 р. або в січні 1807 р. Наступним друкованим твором є «Ода, сочиненная на малороссийском наречии по случаю временного ополчения» Григорія Кошиць-Квітницького («Вестник Европы», 1807 р., № 9). Далі ідуть: «Козацька пісня про Бонапарта», написана в 1812 або 1813 р., і опублікована в

¹ Про зв'язок українських од з російською віршованою літературою періоду війни з Наполеоном дивись: І. Айзеншток, Котляревщина. Вступна стаття до зб. «Українські пропілеї», ДВУ, 1929, стор. 64—76.

пісеннику¹ десь у 1817—1818 р.; «Ода малоросійського простолюдина на случай военных действий при нашествии французов в пределы Российской империи в 1812 году» Петра Данилевського, написана в кінці 1812 або на початку 1813 р. і надрукована окремою брошурою у 1813 р.; «Мысли украинского жителя о нашествии французов. Малороссийская ода» невідомого автора, надрукована в 1813 р. у збірнику «Знай русских!». Пізніше знайдені «Стихи малоросійские на случай известия, что Наполеон сослан на остров Эльбу» невідомого автора, написані десь біля 1815 р. (опублікував професор П. М. Попов у «Філологічному збірнику Київського державного університету», 1952, № 4).

По-різному звучать твори тогочасних поетів, написані на початку і в кінці війни. В одах, що виникли в 1807 році, коли наполеонівські армії наближалися до Росії, бринять нотки тривоги за долю Вітчизни, хоч загалом настрої упевнені, бойовий:

Гей, гей, братці! Що ми чуем?
Кажуть, к нам француз ідеть!

Але далі:

О! Не знаєте, французи,
Нашу братью козаків...

Звістка про напад Наполеона викликала в Росії і на Україні значний ополченський рух. Від імені ополченців Г. Кошиць-Квітницький говорить у своїй оді:

Ми на час покинем хати,
Битись нас не треба звати;
Підем гурбою самі.

Але поруч із справжнім патріотизмом в одах є також «патріотизм» офіціальний, що проявився в прославленні царя і його монархії:

Серцем ми царя шануем,
Підем за його на смерть...—

пише той же Г. Кошиць-Квітницький.

¹ Титульна сторінка цього пісенника не збереглася, отже, дата виходу його приблизна.

Цей лжепатріотизм є і в одах 1812—1814 рр. П. Данилевський у своїй «Оде малоросійського простолюдина» запевняє славословити царя, вдаючись при цьому до пишномовних і панегіричних виразів. І навіть тоді, коли уже Наполеон був розбитий силами російської армії і народу, коли країна славилася своїх воїнів-переможців, автор продовжує славословити царя і тільки кількома словами згадує про народ та воїнів:

Слава руському народу,
Храбрим військам, воеводам,
Вірим Росії синам.

Монархічні настрої, цареславство — одна з найслабкіших сторін одописної української поезії періоду війни з Наполеоном. Ця ж риса була характерною і для тогочасної російської літератури подібного типу.

Уже в перших одах 1806 року автори підкреслюють віру в те, що Наполеону Росії не здолати. Як аргумент автори виставляють велич, могутність своєї батьківщини, що має сильну армію, досвідченого Кутузова. Нагадуючи це, автори застерігають:

Утікайте, обідранці,
Ми не труси, не царські...

Вказавши на успіхи Наполеона в Західній Європі, де «ів він царства, як галушки», автори одностайно пророкують йому крах військової авантюри в Росії.

Оди 1812—1813 років, коли була здобута перемога над інтервентами, відзначаються радісним, піднесеним настроєм, гордістю за силу і стійкість Вітчизни, заспокоєнням, яке принесла всім перемога:

Слава богу, стало гарно,
Мов відлігло в животі;
Було дуже гірко, хмарно,
Як від диму на печі.
(П. Данилевський)

Всіх радувала одностайність і стійкість, виявлені народом у роки війни, коли Наполеон

...в Московщину добрався,
Став був москалів ласкати;
Вільність панству обіцявся,
Як схотять к йому пристати.

Та даремно: — Тут і баби не одуриш...

Хоч таких місць, де згадується простий народ і його ставлення до завойовника, в одах мало, однак вони досить характерні і в противагу панегіричним, монархічним настроям говорять за те, що автори цих творів все ж не були байдужими до народу.

Консерватизм поглядів авторів од виявляється і в тих місцях, де вони намагаються з'ясувати причину походу Наполеона на Росію. Г. Кошиць-Квітницький, наприклад, все зло вбачає в революційних подіях, що відбулися у Франції:

Біг пустив на волокиту
Сих французів от за те,
Що не слухали совіту
Доброго, зробили зле.
Так собі компоували,
Що підряд всіх порівняли
І вельможу, і псаря...

І як висновок:

Отже, вам, французи, воля!
Отсе тее деревце!
Вольності і добра доля!

Оцінка революційних подій у Франції дається тут з точки зору реакційного поміщництва, що відстоювало монархічні порядки в Росії і боялося вільного духу, звідки б він не вийв. Безперечно, що зовсім інакше мислила прогресивна частина російського і українського суспільства, для якої революційні події на Заході були повчальними і бажаними для наслідування у своїй Вітчизні.

Центральною фігурою, що проходить через усі оди, є постать Наполеона. Для характеристики його автори не поскупилися на епітети, відібрані з народної сатиричної творчості та з бурлескно-трагедійних віршів і поем. Новоявлений імператор, «Європи бич», що «Францію за ніс водив», тепер захотів «весь світ к собі прибрать» і з цим пустився в Росію, щоб «люд губить», «все доценту грабувати», чинити розбій. Відповідно до цього дібрані і слова для характеристики його особи і для змалювання його портрета. Цей «отаман орди», що усім «світом мутить», виставляється як «чванько», «розбійник», «бурлака», «поганець», «сатана», «мошенник», «злодій», «гульвіс». Всі ці синонімічні ряди нам знайомі з арсеналу бурлескно-трагедійних творів XVIII ст., а також «Енеїди» І. Котляревського. Цілоком у бурлескному плані подається і портрет Наполеона:

Кажуть пак, з себе маленький
І незавидний щенюк,
Низький, смуглий і сухенький,
Що ж, то, видно, чорту внук.
Мабуть, клятий він одмінок,
Найстаршої мари потімок,
Він із біса ростом, пес...

(П. Данилевський)

На довершення всього автор по-народному підмет ставить в середньому роді: воно «іще не наситилось», «лихе воно яке!», «що воно? хотів я б знати!» Вся система мовних і образних засобів мобілізується на те, щоб знеславити, принизити, розкрити нікчемність «завойовника». Це робилося тоді не тільки в художніх творах, але і в пресі, в розмовах, в церковних проповідях, в переказах, всюди, де йшла мова про війну.

Про французький народ у згаданих творах говорить стримано; про нього автори намагаються говорити як про «затуманеного» революцією, а Франція згадується як країна, яку «за ніс водив» «син проклятий». Однак в окремих місцях є досить різкі слова, сказані на адресу французького народу, що пояснюється, з одного боку, станом війни з Францією, з другого боку, нерозумінням різниці між прагненнями Наполеона і французького народу.

Для нас ці оди є історико-літературними фактами, однак у свій час вони були популярною літературою і деякі з них (вірші Твердовського, «Ода» П. Данилевського) дійшли до нас у багатьох списках.

Зовсім інший зміст і характер має «Ода — малоросійський крест'янин», написана між 1809—1814 рр. студентом Петербурзької духовної академії Костянтином Пузиною. Уже відзначалось критикою, що сама посвята оди на честь селянина була великою новиною в літературі. Що штовхнуло Пузину до написання такого твору — чи відома «Ода на рабство» (1783) В. Капніста, чи твори Радішева, чи життєві факти, чи все разом взяте — важко сказати. Літературну атмосферу, в якій перебував Пузина, мало досліджено. Та й сама «Ода» була надрукована тільки через сто років після її написання і не змогла відіграти свою роль в поширенні демократичних ідей. Однак це досить цікавий літературний факт і свідчить він про те, що питання соціальної і правової нерівності тодішнього суспільства хвилювали тоді багатьох.

«Ода» має деякі риси памфлета (критика існуючого ладу, окремі сатиричні місця, використання засобів іронії та сарказму) і своїм ідейним спрямуванням значно відрізняється від тодішніх українських од про війну з Наполеоном та інших подібних творів. Автор, роз-

криваючи дійсне становище пана і мужика, буде свій твір у формі риторичних запитань і окликів. Критика бруталного, дикого ставлення пана до селянина непомітно переростає в критику цілої системи. Ця думка напрошується уже тоді, коли читаєш перший рядок «Оди»: «Що за ярміс такий!» Тобто — що за життя, що за порядки! Автор запитує далі, чому це так буває, «що тільки ферт який надіне жупанок», то вже «і до пояса йому вклонись», і перед ним «як гадина зогнись»?

За що ж це, хлопці, так, що брат глузує з брата,
Що той, хто дужчий з нас, у пику б'є цього...
Що пан і по виску заїде крест'янина...

Незважаючи на те, що автор пропонує гострі кути соціальної дійсності нівелювати шляхом дотримання кожною людиною (багатим і бідним) принципів християнської моралі, за якою, мовляв, усі перед богом рівні, читач знаходить в «Оді» багато сміливих критичних і досить справедливих обвинувачень на адресу того світу, де «хто дужчий» б'є бідного і підлеглого, де пан «їсть, як той кабан, лежавши у сажу», а трудящий селянин їсть «хліб із остяками яшний». Ця економічна і правова нерівність у суспільстві обурює автора.

Хіба ж ми нелюди, хіба які звіряки,
Хіба і бога ми не маєм в животі;
Хіба вже ми не варт хортової собаки,
Що нам приходитьсь крутіше ще, ніж тій;
Що у панів постіль повнісінька собак
Поганих, миршавих, а наш брат — неборак —
У панських стій дверей, зігнувшись, цілі сутки,
Мни хліб цвілий, коли в кишеню з дому взяв,
Нема — мовчи, щоб і синички не піймав,
Як я і сам ловив... і, мабуть, се не шутки.

Автор критикує соціальну несправедливість устрою з позицій християнської моралі. Для цього вводить він ілюстрації і приклади, що де в чому нагадують церковні проповіді і казання.

...нас біг породив так, як одну дитину,
І ласку дав одну усім своїм дітям.
Шанує пана так, як мужика...

Але ж у житті — все інакше. Пан користується необмеженими правами над селянином тільки тому, що він багатий, що на ньому жує пан, а на мужикові — свята. Автор підводить читача до висновку, що

в існуючому суспільстві не суть береться до уваги, а форма. На доказ цього він наводить байку-притчу про батрака і пана, який імітував вереск поросяти.

У критиці суспільних порядків в позиції автора спостерігаємо багато спільного з поглядами Г. С. Сківороди з його обороною прав «голяків», однак у Пузини все це висловлено пряміше і відвертіше.

Світ поганий, в ньому панує неправда і нерівність, багатий пригнічує бідного... Критика таких несправедливих взаємин подана гостро, сильно. Але як же бути? Автор бачить вихід в дотримуванні всіх принципів християнської моралі:

Живімо ж лучче так, як браття, між собою,
Бо граєм в хаті ми комедію одній,
Сьогодні паном ти, а завтра і слугою
Ще, може, будеш, і сіряк нацупиш мій...

Пузина, як і більшість тодішніх демократично настроєних письменників, виявляється сильним в критиці соціальних і моральних вад суспільства і безсилим в спробах показати вихід із цього становища.

За художніми якостями ода не становить чогось особливого. Ні в техніку віршування, ні в арсенал поетичних прийомів Пузина не вніс чогось нового, але своїми демократичними поглядами він стоїть вище багатьох своїх сучасників у літературі.

Популярним жанром української літератури початку XIX ст. була також поема, здебільшого бурлескно-трагестійна, а згодом — побутова і романтична. Такі твори, як «Вакула Чмир» і вірші про похорон архієпископа Чернігівського невідомих авторів за своїми художньо-стильовими ознаками стоять ще дуже близько до бурлескних віршів і діалогів XVII—XVIII століть. Особливо виразно це можна спостерігати на творі «Вакула Чмир», де і сюжетна канва, і ритміка вірша, і художні прийоми типові для поезій, що писалися до Котляревського. Селянин Вакула Чмир ішов з корчми,

Напившись доп'яна,
Згубив люльку,
Чубук, губку
І тютюн з гамана.

Шукаючи люльку, Вакула замерзає.

Розповідь іде в гумористичному плані. Автор не деталізує і не узагальнює, він іде за натурою, бере її такою, як є, не опромінюючи світлом ідеї, яка спрямовувала б читача до певних висновків. Взірцем

для автора була творчість безіменних поетів минулого віку, від яких він відрізняється умінням більш струнко побудувати сюжет, більш стисло висловитись і дати чіткіший опис стану людини.

Відомо, що перше видання «Енеїди» Котляревського з'явилося в 1798 р., а через рік ліберальствующий генерал-губернатор Беклешов проїжджав по Лівобережній Україні з метою приборкати поміщиків, на яких надійшло до нього багато скарг. По свіжих слідах його поїздки була написана поема «Вояж по Малой России г. генерала от инфантерии Беклешова». Це, мабуть, найраніший зразок наслідування «Енеїди». Автор ще весь тягнеться до традицій віршування XVIII ст., але його також полонить і новизна «Енеїди», від якої він запозичує ритміку, строфіку і манеру опису подій та людей. Починається твір за традицією — розмовою трьох селян про те, що начальство щось дуже занепокоїлося, бо ходять чутки:

...в нашому тепер уїзді
Беклешов ганьбує всіх панів,
Папером їм у ніс суває,
Брехню на очі викидає
І лає їх, як псів синів.

Подаючи далі розмови селян, описуючи подорож губернатора по містах і селах України, автор згадує численні факти здириства і знущань над кріпаками з боку панів, які

Колотять, мов в кошарі вовк...
Такую роблять злу годину,
Що чоловіка, як скотину,
Або ще гірше і собак...
Мов непотрібного, ганьбують...

Страшні картини життя спостерігає автор і в інших місцевостях. Народ має великі надії на «доброго» генерал-губернатора, але у автора крізь рядки похвали на честь Беклешова прохоплюється також іронія. Коли прибув губернатор до Калєберди, народ посунув до нього хмарою.

Він гульк — і сам злякався —
З села пригрянув весь народ,
Розсердився і розкрячався...

І автор підкреслює, що кричав, сварився губернатор на «гладких, брехатих, товстоногих» панів, «поки оскому трохи збив», а потім — посидів за чаркою оковитої у Родзянків, в іншому місці.

«мабуть, циган злякався, бо... смирененько обійшовсь», а потім, як говорили в народі, про його дії почув від незадоволених панів цар і наказав, «щоб їхав швидше до самого». Цим і закінчується «добра» місія Беклешова, розповідаючи про яку, автор подає чимало правдивих картин безпросвітного становища народу, що і становить основну цінність твору.

Певною свіжістю мови і гумором відзначаються «Малоросійские стихи, в которых описывается погребение преосвященнейшего Виктора», написані за зразком віршів XVIII ст. у формі діалогу між двома селянами Зіньком і Леськом. Останній розповідає про свої враження від похорону Чернігівського єпископа Садковського, що помер у листопаді 1803 року. Твір написаний одразу ж після похорону і, як видно з опису фактів і деталей (автор, наприклад, описує, хто з присутніх на церемонії якого росту, де стояв, у якому одягу і ін.), учасником похорону. Розповідь ведеться у бурлескному тоні з метою зниженого показу церковно-релігійних обрядів і духовництва та його удаваної величності. Оцінка людей і подій подається з точки зору простого селянина і його мовою. Час від часу оповідач вдається до розмови про правду соціального життя. Так, дійшовши до того місця, де оповідач передає свої враження від намальованої у церкві картини пекла, автор, як і Котляревський, відразу переводить розмову на ґрунт реальних відносин пана і кріпака, якого

Як прийде пан, так б'є і лає,
Хоч би робив і ввердивсь...

Усіюди, говорить оповідач, неправда, насильство, брехня, заздрість. Він скаржитись, що

Усюда кривда правду гонить:
Сидить, бідненька, аж на дні.

Автор вільно і з щиро народним гумором говорить про церковні обряди і духовенство, про тих, що удають з себе смиренних, «білебні одправляють», «акапести поють», на похороні «плачуть прецупко», а в житті виглядають зовсім іншими. Про високі духовні чини він, ніби через селянську простакуватість, говорить: «архієрей якийсь», «хурхумандрики», «благословляка», а про спів дяків каже: «закричала згряя». Бурлескна форма розповіді тут знижує патетику тих місць, де говориться про добрість архієпископа, який до самої смерті «аж до поту» молився. Автор дуже детально говорить про подробиці похорону і цим ніби стверджує факт своєї участі в процесії, але разом з тим це привело до розтягнутості твору, який читався б легше без опису зайвих подробиць.

Наслідком І. П. Котляревського, бурлеско-трагістичні поеми писав П. П. Вільшанський-Носенко, К. Д. Думитранко, Я. Г. Кузаренко та ін. Однак їхні твори не мають тієї цілеспрямованості, зібраності, виразності і дотепності, які характерні для «Кобзаря», а ніяк не так зрозуміло відображають соціальну дійсність. Художній рівень їх невисокий, тому вони і не здобули такої популярності, як широко відома поема Котляревського. Та все ж видатніші письменники відіграли певну позитивну роль в літературному процесі, в поширенні тематики, в розвитку форм, зміцненні віршувальної і літературної мови.

Після Вільшанського-Носенка, маловідомий письменник, написав багато художніх творів, філологічних та інших робіт, хоч значення їх невелике. Уже після його смерті з'явився доручені: «Горинида», переклада українською мовою поем «Панцирне Пророцтво» О. Кошового, «Гостинця змазкам, Казен салного балуариста чи співа об різном р'яз» (1872) та «Приказки» (1872), які ширше сіль було б назвати байками.

Складна соціально-політична обстановка на Україні тих часів породила суперечливі риси в літературній творчості та світогляді тодішніх письменників. Це особливо помітно на ставленні окремих письменників до народної, до соціальної проблеми і революційних людей в Європі, а також до української культури. Ці питання в тогочасній літературі трактуються по-різному, навіть в помітнішому середовищі. Спробуємо: Вільшанський-Носенко, український панок, молодий мовця провінції у армії, рідше поселився на Україні, яку він називав тоді «чужиною», за діями мови вважав російську. Судячи показаних його, бо він багато, за ініціалістами, не пахло «тими думками маторосиніама». Однак, проживши кілька років на Україні, він почав писати українською мовою. Поступово творчість мови народжує його роботу і вивчення мови Володимира-Носенка. В працях на суцільно мін літературні приклади моварії і критичної системи господарювання, вважалося, що «государство, в котором помещики владывают свои поля собственными крестьянами, следовательно, не следовательно, не следовательно». Однак моварії, критичної послани не завважало йому читати і перекладати на українську мову Вольтера, і само такі його твори, де згадується деспотизм і селянська боротьба.

Про Вільшанського-Носенка та інших тогочасних письменників часто говорять як про людей, що між іншим, для розвитку, займалися вивченням літератури. А чи так воно справді? Вільшанський-Носенко, який десяти-

¹ Див. Н. И. Петрова, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, кн. 1884, стор. 44.

ни роки присвятив літературній роботі — писав поеми, романи, байки, складав словники, працював над граматикою української мови, під кінець життя, не маючи часу і сил переписати начисто редакційно-літературний уривок до друку словника і граматикою української мови, в листі до Максимовича зауважує: «...дуже сумніваюся подарувати мене обробити їх злучити успіхом по готовому пути, прохашивном милом». Що це? Розмова чи самотнє поставлення мита? Безперечно, друга. І його врані зійшло принести користь наступним поколінням, закривши словник Вільшанського-Носенка став одним з основ словника української мови, виданого за редакцією Б. Гринченка. Те ж, що закінчуючи свою поему «Горинида», Вільшанський-Носенко звертається до мови:

Покуда год, Муса зивав,
Повіслю кобзу на гайлоді...
Се са бездаль ани забала...

не слід трактувати як припис життєвий, а скоріше як літературний прийом, який зустрічається і в інших письменників. У всякому разі характер творчості, обсяг інтересів, турботи про те, щоб розвинути їх праці стали відома народній, як німа не говорити про «літературну розвагу» письменників типу Вільшанського-Носенка. Адак він, вивчаючи свої байки, сподівається, що його твори будуть «картинки, мовляв читати», а про це автор згадується найближче: «Славу, а бур би раз, імав б похор, похоронити в степу робота, відомоюлю в чий дора, читали байки Вільшанського-Носенка, що не шукає слави, не звальється на Парнас».

Він не для нас,
Задля Веряна ріє а моводля злобосекго
Я мусю черпати, щоб тямали мій глас.
Мене шквлять а землі веселі і плодотві,
Се тір Хоробавих до р'язини,
Де Діпир реє в борях, мутьє вісон під кручі,
Під м'якими святах: павзе де тихий Діп,
Де чужаки гуляють

І по-українськи народи розмовляють.

Тяні мій писанина говорить про те, що приписати слушати народної, стиги чинь волю великим було славним писаном до літературної діяльності, а не балачки розваляти, порядіне сом-

¹ Такої думки були А. Шумарий, М. Зеров в своїх роботах про українську літературу цього періоду. Однак ширше Зеров вірмовився про це думки.

мислю що браз
та і бразе мислю
мислю

Наслідуючи І. П. Котляревського, бурлеско-трагістичні поеми пишуть П. П. Вільдевич-Носенко, К. Д. Думитренко, Я. Г. Курченко та ін. Однак їхні твори не мають тієї цілеспрямованості, вибраності, вириваності і доцільності, які характерні для «Байки», а які не так легко відображені соціально дійсністю. Кудосий різном ір невмілий, тому вони і не здобули такої популярності, як опресо відомої поеми Котляревського. Та все ж видатнішим письменником відіграв певну позитивну роль в літературному процесі, в поширенні театру, в розвитку жанрів, чималим відривавши літературної мови.

Павло Вільдевич-Носенко, масовий письменник, написав багато художніх творів, філологічних та інших робіт, хоч вичерпно не вивчав. Уже після його смерті з'явився зручний «Горнищак», зібраний українським мовознавцем «Позашкільне Програмування» О. Котляревського; «Госпичер» змажкам. Крім цього бандуриста чи співака об'їзду річки (1872) та «Примамки» (1872), які вперше сади було б назвати байками.

Складна соціально-політична обстановка на Україні тих часів породила суперечливі риси в літературній творчості та світогляді тодішніх письменників. Це особливо помітно на ставленні окремих письменників до моварів, до соціальної проблеми і революційних подій в Європі, а також до української культури. Ця проблема в тогочасній літературі трактується по-різному, навіть в поміркованому середовищі. Спроби-бо: Вільдевич-Носенко, український мовар, який молодість провів у в'язниці, писавши на Україні, яку він називав своєю батьківщиною, не різко мову важкою російською. Судий сказавши його, бо від нього, за ініціями словами, не падає хотін ду-дом малоросинишма». Однак, проживши кілька років на Україні, він почав писати українською мовою. Пестова творчість мови не розповсюдила писати українською мовою. Пестова творчість мови не розповсюдила писати українською мовою. Пестова творчість мови не розповсюдила писати українською мовою.

Про Вільдевич-Носенка та інших тогочасних письменників часто говорять як про людей, що нім ішим, для розвитку, займалися мовою літературною. А чи так воно справді? Вільдевич-Носенко, який десяти-

¹ Див. Н. И. Петрова, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, К., 1884, стор. 44.

літ років присвятив літературній роботі — писав поеми, романи, байки, складав словники, працював над граматикою української мови, піднімав книги, не маючи часу і сил переписати начисто римовацько-літ умином до доку словник і граматичну української мови, а йшли до Максимовича зауважує: «...улюбивши подорожувати між обрабатувати їх с кращим успіхом по готовому пути, промовою мовою... Що цей Розв'яз чи світово поставлена мета? Безперечно, мову. І його праця дійсно принесла користь наступним поколінням, зокрема словник Вільдевич-Носенка став одним з основних словників української мови, виданого за редакцією В. Гринченка. Те ж, що відзначили свою поему «Горнищак», Вільдевич-Носенко звертається до мови.

Покуди годі, Музо жвава,
Повісею вобу на підлозі.
Се од бездальна лиш забава...

не сади трагувати як вранці життєвий, а скорше як літературний прийом, який зустрічається і в інших письменників. У всякому разі характер творчості, обсяг творчості, турботи про те, щоб розвинути і в праці стали більш заручені, як ніж не поводити про літературну роботу? Письменники типу Вільдевич-Носенка. Але він, пишучи свої байки, сподівається, що його твори будуть «мартурни, людий учить, а про те автор турбується найбільше: «Сказку, а був би рад, щоб б мови, комоюли в степу робить, відомоюю в тій доріж, читали байки. Вільдевич-Носенко казав, що не шукає слави, не пишеться на Парнас,—

Він не дав нас,
Здаля Вершин рів з колодаю айвовогого
Я мучив черпати, щоб ринкам мій глас.
Мене побуду в неміж месаї і пладовий,
Од сір Хорватських до річки.
Од Дніпр рів в борах, мучить писки під курчи,
Під вельям святки; наші де вчійні Дні,
Де мучив гуляють

І пошуйлиши народи романишма...²

Такі свої письменники говорять про те, що читання наукових творів, стати чимсь йому корисним було основним джерелом до літературної діяльності, а не більше розважались, породили сон-

¹ Такі думки були А. Шенюк, М. Зеров у своїх роботах про українську літературу цього періоду. Однак ініціє Зеров відзначився над цієї думки.
² «Примамки», кн. I, К., 1872, стор. 4.

мислю що було
та? добре розумію
дан?

Наслідуючи І. П. Котляревського, бурлескно-травестійні поеми пишуть П. П. Білецький-Носенко, К. Д. Думитрашко, Я. Г. Кухаренко та ін. Однак їхні твори не мають тієї цілеспрямованості, зібраності, виразності і дотепності, які характерні для «Енеїди», в них не так глибоко відображена соціальна дійсність, художній рівень їх нижчий, тому вони і не здобули такої популярності, як широко відома поема Котляревського. Та все ж вищеназвані письменники відіграли певну позитивну роль в літературному процесі, в поширенні тематики, в розвитку жанрів, техніки віршування і літературної мови.

Павло Білецький-Носенко, маловідомий письменник, написав багато художніх творів, філологічних та інших робіт, хоч значення їх невелике. Уже після його смерті з'явилися друком: «Горпинида», переробка українською мовою поеми «Похищение Прозерпины» О. Котельницького; «Гостинець землякам. Казки сліпого бандуриста чи співи об різних річах» (1872) та «Приказки» (1872), які вірніше слід було б назвати байками.

Складна соціально-політична обстановка на Україні тих часів породила суперечливі риси в літературній творчості та світогляді тодішніх письменників. Це особливо помітно на ставленні окремих письменників до монархії, до соціальних проблем і революційних подій в Європі, а також до української культури. Ці питання в тогочасній літературі трактуються по-різному, навіть в поміщицькому середовищі. Справді-бо: Білецький-Носенко, український панок, котрий молодість провів у армії, пізніше поселився на Україні, яку він називав своєю вітчизною, за рідну мову вважав російську. Сусіди поважали його, бо від нього, за їхніми словами, не пахло «этим духом малороссиянизма». Однак, проживши кілька років на Україні, він починає писати українською мовою. Поетична творчість, мова народу, його побут і звичаї поволи полонять Білецького-Носенка. В поглядах на суспільство він лишається прихильником монархії і кріпосницької системи господарювання, вважаючи, що «государство, в котором помещики возделывают свои земли собственными крестьянами, деятельнее, богаче и, следовательно, могущественнее»¹. Однак монархічні, кріпосницькі погляди не заважають йому читати і перекладати на українську мову Вольтера, і саме такі його твори, де засуджується деспотизм і сваволя багачів.

Про Білецького-Носенка та інших тогочасних письменників часто говорять як про людей, що між іншим, для розваги, займалися наукою, літературою. А чи так воно справді? Білецький-Носенко, який десять

¹ Див. Н. И. Петров, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, К., 1884, стор. 44.

ки років присвятив літературній роботі — писав поеми, романи, байки, складав словники, працював над граматику української мови, під кінець життя, не маючи часу і сил переписати начисто рекомендований ученими до друку словник і граматику української мови, в листі до Максимовича зауважує: «...пусть счастливец подаровитее меня обработают их с лучшим успехом по готовому пути, проложенном мною...» Що це? Розвага чи свідомо поставлена мета? Безперечно, друге. І його праці дійсно принесли користь наступним поколінням, зокрема словник Білецького-Носенка став одною з основ словника української мови, виданого за редакцією Б. Грінченка. Те ж, що, закінчуючи свою поему «Горпинида», Білецький-Носенко звертається до музи:

Покуда годі, Музо жвава,
Повісьмо кобзу на гвіздок!..
Се од безділля лиш забава...—

не слід трактувати як принцип життєвий, а скоріше як літературний прийом, який зустрічається і в інших письменників. У всякому разі характер творчості, обсяг інтересів, турботи про те, щоб результати їх праці стали відомі народові, аж ніяк не говорять про «літературну розвагу»¹ письменників типу Білецького-Носенка. Адже він, пишучи свої байки, сподівається, що його твори будуть «жартуючи, людей учить», а про це автор турбується найбільше: «Скажу, я був би рад, коли б косарі, покинувши в степу робити», відпочиваючи в тіні дерев, читали байки. Білецький-Носенко запевняє, що не шукає слави, не квапиться на Парнас,—

Він не для нас.
Задля України річ з колодца дідовського
Я мусив черпати, щоб тямил мій глас.
Мене поймають в землі веселій і плодючій,
Од гір Хорватських до рівнин,
Де Дніпр реве в борах, мутить піски під кручей,
Під кельями святих; пливе де тихий Дін,
Де чумаки гуляють
І по-українськи народи розмовляють...²

Такі мрії письменника говорять про те, що прагнення служити народові, стати чимсь йому корисним було основним поштовхом до літературної діяльності, а не бажання розважитись, породжене сон-

¹ Такої думки були А. Шамрай, М. Зеров у своїх роботах про українську літературу цього періоду. Однак пізніше Зеров відмовився від цієї думки.

² «Приказки», кн. I, К., 1872, стор. 4.

ливістю і безтурботністю провінціального панського життя. Звичайно, що заклик служити своєму народові Білецький-Носенко і, скажімо, Шевченко розуміли по-різному. Але ж, відстоюючи існуючий лад, Білецький-Носенко одночасно критикував і неподобства, фальш, праву нерівність, засуджував такі порядки, за яких

...Хто міцний да багатий,
Той прав, а неборак, хоч прав, да виноватий¹.

В творчості Білецького-Носенка є чимало рис гуманізму, що дає право добрим словом згадати його ім'я. Доля народу для Носенка не була байдужою. У казці «Три бажання» він говорить про це досить виразно. Коли б сталося чудо, коли б надприродні сили пообіцяли йому здійснити два бажання, то він би не думав довго.

Я б стямив добре забажать;
Бо певно нічого б для себе,
А все би людям подавав,
Зате ж би на землі, як в небі,
Собі блаженство збудовав.
Одно із двох мое бажання
За мудрость всіх людей оддав,
Друге ж — за їх кохання,
Прихильность люблю зміняв;
І, певно б, мені тогді між ними
Було самому добре жити².

Хай ці ідеали і розпливчасті, хай у них проявляється обмеженість світогляду Білецького-Носенка, але те, що він мріє про добро народу, з яким і йому буде добре жити, уже закликає нас уважно поставитися до його творчості.

Однак те, що добре висловлювалося в казці, у вірші, не завжди ставало керівним принципом у житті автора, який так і не спромігся звільнитися від старосвітщини і консерватизму.

З його спадщини в історії літератури найчастіше згадується «Горпинида, чи вхопленая Прозерпина», бурлескно-травестійна поема, написана у 1818 році. Сюжетну канву Білецький-Носенко запозичив у російського письменника О. Котельницького («Похищение Прозерпиды», 1795), надавши міфологічним образам українського національно-етнографічного колориту.

¹ «Приказки», кн. I, К., 1872, стор. 14.

² П. П. Білецький-Носенко. Гостинець землякам. Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних річах, К., 1872, стор. 9.

З перших рядків поеми відчуваємо, що автор свідомо іде слідами «Енеїди» Котляревського, яка справила на нього велике враження. Звертаючись до музи, Білецький-Носенко просить:

Дмухни в мене той самий жар,
З яким співалась «Енеїда».

Але жару такого муза «не дмухнула». Поема вийшла, як уже підкреслювали дослідники, дещо блідою, гумор її грубіший, ніж у Котляревського, мова бідна на образи. До всього того поема слабо пов'язана з сучасністю, з болючими проблемами тогочасного життя народу, хоч іноді і в «Горпиниді» натрапляємо на критику начальства, зокрема писарів і сільських голів, які беруть на кожному кроці «хаптури». Таку критику, висловлену на адресу нижчого начальства, зустрічаємо в розділі, де описана колісниця Плутона:

Се був чудний пекельний віз:
Состав його — злодійські душки,
Що люд лигали, мов галушки,
З старшин постромляні шаблі,
З судей кривих, лихого згіддя,
Зогнуті у коліс обіддя,—
Що гарбали, мов ті граблі.

В пеклі караються хандричі, понури, дурисвіти, брехуни, злодії, ледарі та інші грішники, а серед них і Руссо, Вольтер, «що грався вірою, як м'ячем». Кари заслужили здебільшого, як говорив Возний з «Наталки Полтавки» І. Котляревського, малі грішники, про більших і великих автор промовчав. Загалом опис пекла у «Горпиниді» не має тієї пластики в зображенні, виразності фарб у малюнках, що характерні для «Енеїди».

Але в поемі є і хороші місця, написані не без смаку і таланту, і стосуються вони здебільшого опису села та сільської природи. Ось, наприклад, Церера жде не діждеться дочки:

Нема! Вже й розтяглися тіні,
Туман з води здіймався синій,
Прийшла з толоки череда;
Вже й місяць освітив долини...
Нема! Не чути ще дитини!
І серце ние: ось біда!

Неоднакова художня цінність окремих частин поеми, особливо надзвичайна строкатість мови, часті і невиправдані відступи від загальноприйнятих уже тоді норм (у *обойга* — в обох, *трійчи* — тро-

хи, *везді* — всюди, *вздіти* — одягти) свідчать про те, що автор про слово, про художню довершеність твору дбав мало. Він намагається надати малюнкам якнайбільше етнографічного колориту, подаючи при цьому деякі риси побуту і характеру народу в карикатурному плані (опис того, як дівчата забавляються, ідуть у шинок пити горілку), що також знижує мистецький рівень поеми.

Критика оцінила поему «Горпинида» в основному як невдале наслідування «Енеїди». І. Франко, наприклад, вважав, що поемі цій багато заважає карикатурність у зображенні життя, мовна несправність автора¹.

До збірки Білецького-Носенка «Гостинець землякам. Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних річах» (1872) увійшли переважно віршовані перекази українських казок та анекдотів (написані близько 1812 р.), в яких автор використовує фольклорні сюжети.

В цій же книзі надруковано кілька переробок з Вольтера, Лессінга, Державіна, Лафонтена, а також балада «Івга», написана за сюжетом «Ленори» Бюргера. Це, очевидно, хронологічно перша (1828 р.) обробка в українській літературі цього популярного баладного сюжету. Більш вправно розробив його Л. Боровиковський («Маруся», 1829).

В окремих творах цієї збірки є місця, в яких акцентовано увагу на питанні соціальної нерівності і несправедливості в суспільстві. Так, у поемі «Урок панам», до якої додано приписку «Подражение Вольтеру», автор розповідає, як колись на Посуллі жив князь, «смачно пив і їв», «а бідний люд в тяжкій роботі... від подушевщини кряхтів» і плакав з голоду й нужди. Хоч це сказано на адресу польського князя, що, мовляв, колись жив на Посуллі, але у читача виникає певна асоціація з тогочасною кріпосницькою дійсністю.

Велика збірка байок Білецького-Носенка під назвою «Приказки» вийшла 1872 року, після смерті автора і майже через півстоліття після написання, коли уже популярними були байки Гребінки, Боровиковського, коли в розквіті був талант Глібова. Написані не так вправно і дещо по-старомодному, вони не привернули уваги читачів, і критика оцінила їх невисоко.

Білецький-Носенко один з перших в новій українській літературі почав писати байки. Як свідчать біографи, значна частина того, що увійшло до збірника «Приказки», була написана в перші три десятиліття минулого століття, тобто тоді, коли жанр байки в новій українській літературі ще був мало розроблений. Білецький-Носенко як байкар був дуже плодотворним. Тільки надруковані його байки

¹ І. Франко, Нарис історії українсько-руської літератури, Львів, 1910, стор. 196.

(333 назви), складають великий том, всього ж він написав, очевидно, значно більше.

На початку XIX ст. в українській літературі було два найпоширеніші типи байок: розгорнута й коротка, зведена часто до сентенції, моралі без викладу фабули. Коротку байку культивував Л. Боровиковський та інші поети. Ось, наприклад, у «Молве» за 1833 р., № 9, Осип Бодяньський надрукував типовий зразок короткої байки:

СУХА ЛОЖКА

— А що, Корнію, як? Чия бере?
Що пан Суддя тобі сокоче?
— А вже ж не що: бач, вирви хоче!
— Е, дать: сухая ложка рот дере!

Зразок розгорнутої байки дав Гулак-Артемівський («Пан та Собака»). Білецький-Носенко надає перевагу розгорнутій байці, хоч пробує писати і стислі («Терновий кущ», «Рачиха да її Раченята»).

Сюжети Білецький-Носенко запозичує з Лафонтена («Чередник»), Лессінга, Крилова («Вовк та Ягня»), але найбільше з українського фольклору, а в окремих випадках і з давньої української літератури. Так, «Комашка да Цвіркун» написана за зразком байки, що цитувалася у шкільних підручниках XVIII ст. Сюжети байок «Писана торба», «П'яниця да його жінка», «Сковорода» та багато інших створені Білецьким-Носенком самостійно, на основі вивчення фольклору, історії та побуту народу.

За своїми художніми якостями байки Білецького-Носенка неоднакові. Кілька десятків з них читаються і тепер з інтересом. Однак чимало з них мають невиразну або й консервативну мораль, сюжети їх розгортаються мляво, до того ж автор дуже мало дбав про художню і мовну довершеність творів.

До жанру пародійної поеми звертається також поет Костянтин Думитрашко, який на початку 40-х років здійснив переспів «Батрахоміомехії», старогрецької пародії на поеми Гомера. Думитрашкова «Жабомишодраківка», на українську мову «перештопана», вийшла окремим виданням у 1859 році і викликала зацікавлення читачів, зокрема інтерес до неї виявив Тарас Шевченко.

Давня грецька пародія невідомого автора (приписують її Пігрету) була спрямована проти чванства родовитістю і знатним походженням, взагалі проти консерватизму. Твір цей, перекладений на багато мов світу, мав величезний успіх, про нього написано сотні розвідок. Ще в 1788 році «Батрахоміомехія» вийшла друком російською мовою в прозовому перекладі Рубана. Тільки в 1884 р. з'являється переклад

віршами, а в 1887 р.—гекзаметром. Свого часу В. Жуковський переробив цей твір, пристосовавши його до російського побуту і звичаїв. Його «Война мышей и лягушек» користувалася широкою популярністю, зокрема серед молоді.

Українською мовою вперше перекладає цей твір Думитрашко десь у кінці 30-х — на початку 40-х років (у 1847 р. рукопис уже був підготовлений до друку). Його переклад цікавий не тільки тим, що це одна із ранніх спроб подати класичний твір мовою слов'янського народу, а й тим, що Думитрашко, взявши за основу дактилічну стопу, подає його у формі, близькій до оригіналу, пробує прищепити гекзаметр в українській поезії. І в цьому він мав успіх. Навіть пізніше зроблений переклад С. Руданського (1870 р.) де в чому, зокрема щодо збереження розміру оригіналу, поступається перед перекладом Думитрашка.

Тримаючись якомога ближче до оригіналу, Думитрашко намагається пов'язати поему з історичним минулим України. Описуючи війну між жабами і мишами, він робить натяк на відносини між Україною і Польщею, на ті війни, що їх розпалювала шляхта між двома народами.

Імена персонажів поеми, котрими підкреслюються характерні якись риси героїв (Фізігнат — по-старогрецьки Товстопик, Троксарт — Хлібогриз), Думитрашко подає за оригіналом, тоді як інші автори, зокрема С. Руданський, подають їх мовою перекладу. Однак характерні дійових осіб Думитрашко змальовує, виходячи з історії і побуту українського народу: Фізігнат — «отаман в жаб'ячій Січі», він у розмові з Псіхарпаксом запитує останнього: «Може, козаче, з Батурина, може, й гетьманського роду?»

Збір на війну мишей і жаб, сварки і бій між ними подані у поемі в окремих місцях цікаво, хоч загалом твір цей не відзначається особливою свіжістю дотепів, добірністю мови. В цьому відношенні більш довершені віршовані твори Думитрашка на побутові теми.

В оцінці творчості Думитрашка не було однастайності. Одні говорили про Думитрашка як про значний, але мало розвинений талант, інші відводили Думитрашку надто скромне місце в українському літературному процесі, а ще інші говорили тільки про недоліки в мові і мовчки обходили позитивні риси його творчості, яка, до речі, не вся ще надрукована. В оригінальних творах Думитрашко мало звертає уваги на соціальні проблеми, його улюблена сфера — побут, звичаї, повір'я, тобто те, що цікавило багатьох його сучасників. Однак і на цьому матеріалі він створив не позбавлені громадського інтересу твори, що були кроком вперед у розвитку форм віршування і української літературної мови. Деякі його твори викликали значний інтерес у читачів. Відомо, що його вірш «Часи» любив декламувати Т. Г. Шев-

ченко, а поезія «До карих очей» стала улюбленою народною піснею. І тому правий був М. Петров, коли говорив, що Думитрашко займає хоч не визначне, проте заслужене місце серед тогочасних письменників.

У 20—40-х роках досить активну участь у літературному житті Харкова бере сім'я Писаревських: Степан — батько, що писав під псевдонімом Стедько Шереперя, Марфа — його дружина, та Петро — їх син. Навколо цієї сім'ї гуртувалися харківські поети-романтики.

Творчий доробок Писаревських невеликий, але цікавий.

Найбільш обдарованим серед них був С. Писаревський, який почав писати ще в першому десятиріччі XIX ст. Його спадщина невелика — бурлескний вірш «Писулька до мого братухи», три вірші, з яких «Моя доля» та «За Німань іду» стали народними піснями, три байки і оперета «Купала на Івана». На творчість Писаревського значний вплив мали бурлескні вірші XVIII ст., «Енеїда» Котляревського та народні пісні. У його творах досить виразно відчувається схрещення двох напрямків: бурлескно-гравестійного і романтичного. Коли читаємо в його вірші рядки:

Ось бач, який я гольтіпака,
Який пустив на себе дур!
Блуджу по світу, мов бурлака...

то одразу бачимо, що тут маємо справу з наслідуванням манери Котляревського.

Зовсім в іншому плані написані його пісні, хоч і тут з романтичного тону автор іноді мимоволі переходить на бурлеск. У пісні «Моя доля» маємо, наприклад, такі місця:

Чи не в небі із віконця
Сучиш дулі біднякам?

Або:

Ой, ізмилуйсь, моя нене!
Та край мене хоч присядь!
Хоч наплюй ти біля мене —
І тому я буду рад!

Поєднання елементів різного стилю було характерним не тільки для С. Писаревського. Майже все покоління поетів 20—40-х років ще відчувало на собі вплив бурлеску і одночасно тяжіло до романтизму або сентименталізму. Тільки дехто із них (Л. Боровиковський, А. Метлинський та ін.) обійшли в своїй творчості жартівливий вірш, що так імпонував веселій вдачі запорожців, мандрованих джуків та й цілого народу.

Найкраще виявив себе С. Писаревський у пісні. Це слід, очевидно, пояснити тим, що він творив одночасно і текст, і музику, спираючись на кращі традиції не тільки фольклору, а й літературної поезії, до якої мав природний дар. Слабкішими є його байки, яких він написав мало та й ті на запозичні сюжети: «Крути, Панько, головою!» — це віршована переробка відомого народного анекдота, а сюжет байки «Мірошник» запозичений в Державіна.

Петро Писаревський написав невелику поему «Стецько» і ряд байок. Його поема «Стецько», зовсім слаба в другій половині, на початку має, проте, кілька досить інтересних соціально-побутових начерків. Тема кохання бідного хлопця з багатою дівчиною (наймита з дочкою господаря), що займає значне місце у народних піснях, повернула увагу тоді ще зовсім молодого П. Писаревського. У вступній частині поеми подається картина праці косарів-наймитів і тут же підкреслюється їх ставлення до господаря, портрет якого, хоч і скупий, але виразний:

— А нуте ж ще, хлопці, махніте швиденько!
Ячменю сього ви мерщій докосіть,
Бо сонце вже низько і вечір близенько,
А завтра неділя — ще гріх і робить. —
(Сказав панотець їм, собою мордатий,
Усастий, плечистий і дуже бридкий,
Ми Сидір Петрович його будем звати,
По прозвищу ж був він, як чув я, Швидкий).

На дорікання Сидора Петровича наймитові очі блищать вогнем, але, «серце скріпивши», він мовчить і косить. Автор, як бачимо, не обходить питання соціальних взаємин у тодішньому селі, однак, давши загалом хорошу експозицію, П. Писаревський не розвинув сюжету, не загострив тих конфліктних стиків, що природно намітилися на початку поеми і обіцяли зробити її цікавою, соціально ваговою.

Привертають до себе увагу також байки П. Писаревського, які зросли на ґрунті народного гумору.

Загалом сім'я Писаревських відіграла позитивну роль в історії української літератури не тільки своїми творами (вірші, пісні, поеми та ін.), а й тим, що якийсь час у Харкові вона була осередком українського літературного гуртка, з якого вийшли обдаровані поети-романтики.

В розгляді літератури першої половини XIX ст. зовсім мало місця відводилося творчості Остапа Рудиковського, здібного поета, близького приятеля О. Пушкіна та О. Грибоєдова. За життя Рудиковського вірші його не друкувалися, літературна спадщина поета

була опублікована тільки у 1892 р. в журналі «Киевская старина», та й то не повністю, отже, читачі з нею познайомилися з великим запізненням. А тимчасом твори цього поета, медика за освітою і фахом, не позбавлені громадського і мистецького значення. Рудиковський в молоді роки писав російською мовою, писав невправно, нудно, навіть Пушкін по-дружньому і жартома якось сказав про його російські вірші:

Аптеку позабудь ты для венков лавровых
И не мори больных, а усыплай здоровых!

Набагато кращі у Рудиковського твори, написані українською мовою переважно у 30—40-х роках. Такої думки був і сам автор, так говорять про них і критика.

Рудиковський з молодих років цікавився поезією, докладно вивчав слов'янську і античну літературу, знав добре кілька мов. На іспиті в медичну академію він експромтом написав латинською мовою досить пристойного вірша, чим здивував професорів. Першого вірша російською мовою він склав, коли йому було одинадцять років. Це були юнацькі вправи, яким автор не надавав серйозного значення. У зрілому віці свої російські вірші він читав Пушкіну, з яким подорожував по Криму і Кавказу. Про дні перебування з Пушкіним на Кавказі О. Рудиковський згадує в одному з своїх російських віршів:

О нарзан чудесный!..
С Пушкиным тебя я пил,
До небес перевозил —
Он стихами, а я прозой¹.

Критичні зауваження друзів, зокрема Пушкіна, про його російські вірші, нове оточення в Києві, в яке потрапляє поет, переїхавши сюди по службі, очевидно, були причиною того, що Рудиковський починає писати більше українською мовою.

Інтерес до української мови і літератури з'явився у Рудиковського рано. У всякому разі його листування, творчість свідчать про те, що письменник стежив за розвитком української літератури ще в шкільні роки. В оцінці деяких літературних фактів Рудиковський виявив нерозуміння, недооцінку їх. Так, у вірші «Об Наталці Полтавці. Мої думки», в якому викладені його міркування про сюжет і образи поеми, він, незважаючи на те, що сучасники високо оцінили

¹ «Киевская старина», 1892, т. 37, стор. 195.

«Наталку Полтавку» Котляревського, висловив свої власні, протилежні судження. Він намагався в ситуаціях знайти неприродність, а в образах нетиповість: «...брехенька хоч куди!.. Там нісенітниця тьма! Там пісні все та пляски»¹. Рудиковський не зрозумів ідейної та мистецької цінності першої української оперети. Виклад думок у вірші Рудиковського про «Наталку Полтавку» дещо фривольний, поданий у грубувато бурлескному плані. Однак у висловлюваннях Рудиковського відчувається прагнення до того, щоб в українській літературі було більше творів, написаних в серйозному тоні, і щоб у них більше висвітлювалися соціальні проблеми. Так, Рудиковський відзначає, що зречення Возним Наталки на користь Петра є нереалістичним, бо у житті «він би Петра на порох стер і зміяв...» Рудиковський застерігає, що в дійсності так не буває, що добрість Возного у творі штучна:

«Багацько ще колись Петру він вчинить шкоди»².

З відомої нам спадщини Рудиковського кращими творами є «казки» і «байки», що насправді являють собою невеликі поеми соціально-побутового змісту. Найбільш вдалим і цікавим для нас є ті твори, в яких зображено село 20—40-х років минулого століття. Автор помітив, як уже в ті роки поглиблюється класова диференціація селянства, як виростає купець, куркуль (за виразом Рудиковського — «багатий чмир»), що прибирає до своїх рук село. Найкраще цей процес зображений у казці-поемі «Чумацький віз», де автор, хоч і не першим планом, показав, як колишній заможний чумацький Юрка зробився Юрій Савич, і тепер, наживши великі капітали, усіма верховодить.

Кому головою кивне він чи моргне,
Той зараз перед ним в дугу себе зогне...
...всі коло його: туп-туп!
А він собі як став грошима брязкотити,
Пан на всю губу став, і паненята — діти.

Про те, як, набравшись сили, глитаї верховодить усім на селі, кривдить і зневажає бідноту, вдало розповідає Рудиковський кож у «Байці» («В якомусь-то селі»). Соцький Петро, «багатий чмир і дужий вовкулак», тримає в руках усю сільську громаду. Коли дійшла черга посилати рекрутів до війська, він запропонував від-

¹ «Киевская старина» 1892, т. 37, стор. 220—224.

² Там же, стор. 223.

дати єдиного сина бідної вдови, бо це він, мовляв, у селі займається крадіжками. Але перед громадою виступає сміливий і розумний Охрім, який доводить, що насправді крадуть сини багача. Його промова повна пристрасті і ненависті до глитаїв.

Той, кажеш, злодій, хто бідняк? —

запитує він соцького і тут же стверджує, що піймав його сина у своїй коморі. Він гаряче захищає вдову, сміливо нападаючи на багача:

У тебе здатні всі синки,
Чотири хлопці — парубки;
А бідная вдова Горпина
Одного тільки має сина,
Так ти й того оце злодюгою зробив!..

Розкриття соціальної нерівності, класової боротьби на селі, зосередження уваги на безпросвітному становищі забитих, затурканих, а до того ще й забобонних селян — це сильна сторона творчості Рудиковського. Але вказати на дійсну причину цього бідкування він не може, а коли й пробує дошукатися, звідки пішли злидні, то приходить до неправильних висновків. Він журиться над долею селян:

Дивиться страшно! Голі всі!
В рубцях та в латках, як старці...
Надходить осінь, — тут біда!
Подушне правити ідуть...¹
(«Помин...»)

Але, на думку автора, до цього людей довела горілка. На селі «усюди пляшки, чарочки... все пропили».

Як поет, Рудиковський мав порівняно невеликий талант. Він непогано володів українською мовою, але його образотворчі засоби бідні. Поет ніби навмисне про все говорить спрощено; мало звертається до змалювання подій і образів через метафори, порівняння; фарби його одноликі, про них він мало дбав, більше звертаючи увагу на докладність розповіді, на побудову сюжету.

Тридцять і сорокові роки XIX ст. позначилися поживанням літературного життя на Україні. Все більше письменників різного обдарування береться за перо, в літературі явно перемагає романтизм, бурлеск відживає, проти нього виступають критики і письменники, практично стверджуючи тезу, що українською мовою можна писати

¹ «Киевская старина», 1892, т. 38, стор. 57—58.

не тільки жартівливі, а й серйозні твори. Однак деякі поети, наприклад, П. Кореницький у поемі «Вечорниці», ще віддають певну данину бурлеску, інші ж, як немолодий уже тоді С. Александров, захоплюються побутово-етнографічним описом життя народу. Природно, що й теми сюжету вибираються при цьому специфічні, а розробка їх іде здебільшого поза соціальними проблемами. В етнографічно-побутовому плані написані віршовані повісті М. Макаровського («Наталя», «Гарасько»).

Посилення уваги до побутовізму і етнографізму виразно спостерігаємо уже в П. Кореницького — здібного поета, який входив до гуртка Писаревських. Виходець із сім'ї сільського священика, він добре знав сільське життя, мову і побут народу. Ще будучи семінаристом, Кореницький написав сатиричну поему «Куряж», в якій висміяв монахів Куряжського монастиря під Харковом, що було одною з причин звільнення його з семінарії з «вовчим квитком». Подальше його життя на селі мало чим різнилося від життя селян. В листах до друзів він пише, що його життя. «як чорна ніч з грозою», що злидні заїдають його сім'ю. «У панів грошей до чорта, а у мене ні копійки», нарікає він на свою долю. «Проклятий той день і той час, коли я задумав в духовне звання [іти]», скаржився він у листах до О. Корсуна.

І ось в умовах злиднів і поневірянь цей, як про нього згадують сучасники, «гострий на слово», але прекрасний, правдивий їх товариш, відчуваючи велику любов до рідного слова і творчості народу, пише вірші, байки, повісті, турбується про їх появу в світ. З його спадщини дійшло до нас мало творів, але вони свідчать про талановитість поета, який непогано володів віршем, знав добре побут і мову народу.

Поема «Вечорниці», надрукована 1841 року в альманасі «Сніп», була оцінена сучасниками і пізнішими критиками в основному позитивно. Професор М. Сумцов оцінив цю поему як «найбільший і найкращий поетичний твір» серед усього, що було надруковано в «Снопі»¹. Були й інші оцінки. Деякі критики докоряли автору за невміле наслідування «Енеїди». А тимчасом за стильовими ознаками ця поема уже стоїть між бурлеском і етнографізмом. В поемі кілька разів згадуються античні боги, п'яний Орфей, але на цьому і кінчається в творі звернення до античності. Кореницький веде розповідь в тоні народних гумористичних віршів, добираючи свідомо грубих висловів, від чого твір тільки втрачає. Для того, щоб подати якнайбільше побутово-етнографічних подробиць (опис одягу, страв, звичаїв, тан-

¹ М. Сумцов, Порфирій Кореницький. Вступна стаття до видання: П. Кореницький, Вечорниці та інші твори, 1918, стор. 6.

ців, інтер'єру хати та ін.), автор навмисне уповільнює розвиток сюжету, докладно розповідаючи, де збирається молодь і як вона ходить по садках, вводить сюди історію власних двох грушок і т. ін. Це, звісно, данина часові так само, як підкреслено грубувате слово і дотеп чи опис не зовсім пристойної сценки.

У поемі «Вечорниці» П. Кореницький не торкається жодної соціальної проблеми, він увесь поринає у побутовізм. Є в поемі місця, які написані майстерно, і тому не дивно, що їх наслідували поети навіть у другій половині ХІХ ст. Немає сумніву, що вірш «Дума», підписаний псевдонімом «Маруся» і надрукований у альманасі «Складка» № 2 за 1892 р., написаний під впливом початку поеми Кореницького. Ось його перші рядки:

Чорна хмара хмару гоне,
Грима грім і гуркотить,
Дощик падає із неба,
З стріх потроху капотить...

У Кореницького:

Хмара хмару швидко гоне,
Грім по небу торохтить,
Вітер плаче, вітер стогне,
Дощ по вікнах порошить...

Динамічний вірш, вдало вибрана ритмічна структура, уміле використання алітерації, загальна збудженість, піднесеність тону поеми привертають спочатку увагу читача. Але далі автор переходить на інший тон, збивається часто на грубуватий гумор, що йде на шкоду твору.

В побутовому плані написані також і байки Кореницького, який один із перших в новій літературі звернувся до цього жанру. Його «Дяк да Гуси», «Панько да Верства» належать до розгорнутих байок; своїм поетичним розміром, детальним опрацюванням поширеного за рахунок побутових деталей сюжету ці твори близько стоять до байок П. Гулака-Артемівського та Л. Глібова.

Ще більшу увагу до етнографії спостерігаємо у С. Александрова, з творчості якого дійшла до нас єдина поема — «Вовкулака». Тема поеми — народні вірування про вовкулаку. Цю тему міг би взяти для дослідження і етнограф. Поема й справді є ніби віршованою ілюстрацією до народних вірувань, створена з особливою увагою до опису найдрібніших рис селянського побуту і звичаїв, і недарма автор дав своєму творові підзаголовок: «Українське повір'я». Слабкість С. Александрова є певна ідейна обмеженість, небажання (а можливо, і побою-

вання!) підносити пекучі соціальні проблеми, вузьке коло думок, за що і зазнав він різкої оцінки з боку критики.

М. Петров назвав поему «Вовкулака» «літературним курйозом», І. Франко, невисоко оцінивши першу частину поеми, про другу її половину говорить досить схвально. «Друга часть поеми, в якій змальовано пригоди чоловіка, переміненого у вовка, має значний психологічний і літературний інтерес і заслуговує на більшу увагу, ніж яку звертала досі на себе ця поема»¹.

Поема «Вовкулака» дійсно не позбавлена художніх достоїнств і заслуговує на схвальну оцінку. Перебільшують ті, хто говорить про її грубий бурлеск і «невмотивований психологізм». У порівнянні з поемою «Вечорниці» цей твір має багато переваг. Гумор, жарти у ній подаються стримано, без грубостей і недоречних натяків. Це особливо впадає у вічі, коли порівняти поеми «Вечорниці» і «Вовкулака». Часте вживання навмисне дібраних вульгарних, грубих слів у поемі «Вечорниці» не характерне для поеми «Вовкулака». Про одні й ті ж обставини (наприклад, опис гулянки, випивки) в обох авторів розповідь ведеться по-різному. У Кореницького:

Парубоцтво ж п'є горілку
І глитає так вишнівку,
Мов собака сирівець.

Кореницький інакше й не говорить, як «лігати, глатати горілку», це вже сталий вираз тодішніх бурлескних творів. Автор «Вовкулаки» намагається уникати вульгаризації мови. Розповідаючи про характер героя поеми, він пише:

Та вмів я гарно танцювати,
Сивуху здорово любив,
З друзками майстер жартувати...

Александров велику увагу приділяє точному відтворенню побутової лексики і обрядів села (наприклад, при описі сватання, весілля). Це в окремих випадках стає самоціллю і йде на шкоду художності твору. Ідейні настанови поеми — не робити зла ворогу, прощати усім, бо «так бог велить», — продиктовані, як видно, консервативними переконаннями автора, що також певною мірою знизило суспільне значення твору. Взагалі ж Александров зарекомендував себе непоганим майстром епічної розповіді.

Майже відсутній бурлеск у поемах М. Макаровського «Наталя» та

¹ І. Франко, Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р., Львів, 1910, стор. 95.

«Гарасько», які, власне, краще було б назвати віршованими побутовими повістями. Автор їх був освіченою і начитаною людиною, він свідомо поставив собі за завдання дати віршовані твори, близькі за стилем до повістей Квітки.

Ідейний задум автора в обох випадках досить обмежений: він, як і дехто з попередників, намагається дати вірні етнографічні картини з життя і побуту села, а коли і говорить про соціальні стосунки, то лише з метою показати, як селяни тягнуться до матеріального достатку і як вони цього досягають, якщо вони чесні, працьовиті, побожні. Мораль, як бачимо, дрібнобуржуазна, а малюнки життя селянських родин, зроблені Макаровським, не можуть дати читачеві правильної уяви про становище тодішнього селянства, бо в них багато прикрас і сентиментальностей.

Поеми Макаровського перевидавалися кілька разів, а критики говорили про нього багато хорошего, іноді навіть перехвалюючи. Так, В. Горленко називає «Наталю» невмирущою поемою, «справжньою перлиною» в українській літературі. Як і слід було чекати, для буржуазно-ліберального критика найбільш цінними місцями у Макаровського є описи патріархальної старовини, описи, які на думку критика, «блищать такими живими фарбами, що не бояться часу»¹. Обидві поеми дійсно відзначаються вірністю етнографічно-побутових картин, хорошою мовою, добре побудованим мелодійним віршем, але проби часу, такої проби, яку пророкував їм критик, вони все ж не витримали. Сьогодні це історико-літературні факти, що не можуть бути поставлені поруч з творами І. П. Котляревського чи Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. Але серед інших письменників М. Макаровський має значні переваги уже хоч би й тому, що не пішов протоптаною стежкою бурлеску, виявив себе непоганим майстром художнього слова.

Якщо в творчості П. Кореницького і С. Александрова маємо своєрідне поєднання бурлеску і етнографізму, то в М. Макаровського уже етнографізм поєднується з романтизмом. Він ідеалізує сучасні йому відносини на селі, селянський побут, звичаї, а ще більше ідеалізує минуле України часів козаччини, коли, за його уявленнями, селяни трималися старовинних звичаїв, працювали, мали достаток, а козацтво славу. Причому автор жалкує не тільки за недостатками в минулому, коли «годили людям, хлібом засипали, а в горілці і варенусі тільки не купали», а й за тим, що тоді, мовляв, було вільніше, краще життя: всюди чути було музику, школярі і дяки ходили з віршами і псалмами, показували вертеп, а народ тримався міцно своїх традиційних моральних законів.

¹ «Киевская старина», 1893, № 12, стор. 489.

Спробу (не зовсім вдалу) використати жанр бурлескно-трагедійної поеми для зображення історичного минулого України маємо в Я. Кухаренка. Його поема «Харко», написана десь у 40-х роках, з'явилась друком через три чверті століття і була сприйнята критикою уже як анахронізм, до якого літературознавці поставилися по-різному. Одні вбачали в ньому «національну епопею», в якій окремі розділи написані «високомистецьки», інші ж бачили тільки невдале і запізніле наслідування Котляревському.

Якою була б поема після її закінчення — судити важко. В тих семи частинах, що дійшли до нас, є окремі вдалі місця, але відчувається неспроможність автора створити виразні характери і дати колоритні малюнки історичного минулого народу, він часто збивається на побутовізм, смакує грубуваті описи гулянок і випивок.

В центрі поеми постать козака Харка, що після зруйнування Січі мандрує, як і Еней, по морю, потім потрапляє в невідому для нього землю Імгертин, якою править цариця Ганна. Як і Енеєві, стара відьма пророкує, що Харко

Матиме велике панство —
Він збере своє козацтво,
Даром що порозпускав...

З опису ситуацій, у які потрапляє Харко, для читача ясно, що далі в творі повинна була йти мова про руйнування Запорозької Січі і заснування козацтва на Кубані, де Харко мав стати отаманом. Таке майбутнє бачить Харко у дзеркалі, яке подала йому чарівниця. Однак на моменті, коли Харко прибув до цариці Ганни, твір обривається.

З розповідей Харка видно, що автор виправдовує возз'єднання України з Росією як історично законічний факт, однак говорить і про те, що козаки і народ були невдоволені діями російського царизму, зокрема заходами по зруйнуванню Січі.

В авторських відступах відчувається сум за козацькими вольностями, нарікання на долю, що відсахнулася від козаків. Початок поеми взагалі написаний явно під впливом відомої пісні С. Писаревського «Де ти бродиш, моя доле».

Змальовуючи життя козаків і взаємини України з Польщею, автор вільно поводиться з хронологічною розстановкою і характеристикою історичних осіб. Так, у поемі одночасно згадується Чаплинський, Конецьпольський, Виговський, король Владислав та інші історичні постаті, що або жили в різні часи, або не мали між собою тих стосунків, про які говорить автор. В місцях, де згадуються взаємини народів польського, єврейського і українського, де-не-де пробивається національна нетолерантність. В окремих випадках грубі, не-

втримані вирази можна пояснити тим, що вони спрямовані проти експлуататорських елементів єврейської та польської національностей.

Мова поеми має багато огривів проти вироблених уже в 40-х роках літературних норм (*совітатись* — у значенні радитись, *чуть* — ледве, *ніт* — ні та ін.). Заважає їй ще й навмисне вживання вульгарних слів і виразів.

В серйозному тоні, але з певними елементами бурлеску написана анонімна поема «Кочубей» (зберігся тільки уривок. — Г. Н.) і поема «Рассказ казака о былом в Украине», в якій виразно відчувуються романтичні настрої, — обидві присвячені взаєминам Петра I, Мазепи і Кочубея. Мистецька вартість їх невисока, однак, як спроби художніх творів на історичну тему, вони є цінними документами нової української літератури і свідчать про різноманітність інтересів її творців.

* * *

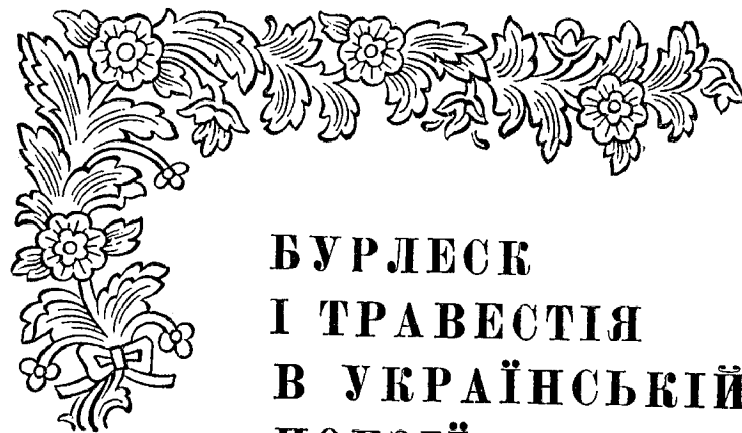
Бурлескно-трагедійна традиція, що бере свій початок у фольклорі, прищеплюється в літературі XVII століття, буйно розквітає в XVIII ст., підноситься до апогею в «Енеїді» Котляревського, який зумів поєднати досягнення російської і світової літератури з надбаннями рідного художнього слова.

Поява «Енеїди» на переломі XVIII—XIX ст. була виявом зміцнення тенденції демократизму і гуманізму в новій українській літературі, а бурлескно-трагедійні жанри, коли ними користувався справжній митець слова, не шкодили розвитку прогресивних тенденцій в літературі, громадське значення якої все більше зростало. Чим більше займала місце художня література в суспільному бутті народу, тим більше відчувалася потреба її оновлення, наближення до народу і за формою вислову, і за змістом. Цього уперто вимагало нове життя. І. Котляревський як талановитий художник-новатор зрозумів ці потреби часу і зробив такий крок, якого не в змозі були зробити його попередники і деякі сучасники. На початку XIX ст., коли так широко розповсюдилися ідеї народності, література минулих віків з її традиціями не могла вже задовольнити запитів суспільства, потрібні були нові кроки для оновлення літератури і, в першу чергу, для повного звільнення її від релігійних тем, мертвечини в мові та застарілих естетичних канонів. Це оновлення і почалося в творчості Котляревського, а учасники цього руху, що йшли слідами Котляревського, не всі правильно розуміли його мету, не однаково були здібні та підготовлені до того, щоб продовжувати і розвивати його прогресивні починання.

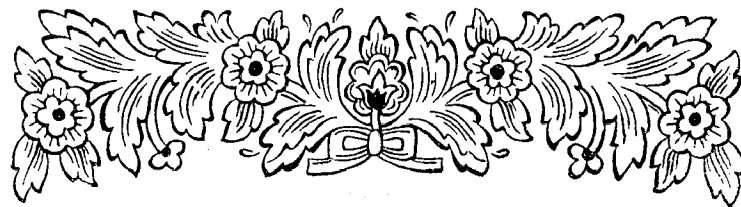
Бурлескно-травестійна традиція на початку XIX ст. майже стихійно захоплює багатьох письменників, зокрема поетів. Одночасно з цим в літературі все більше уваги віддається правдивому опису побуту народу, детальному етнографічному зображенню тодішнього села. Широко використовується народно-поетична творчість. Власне, бурлескно-травестійна література першої половини XIX ст. постійно жила народним гумором. З другого десятиліття поруч з бурлескно-травестійними та побутово-етнографічними творами з'являються також зразки романтичної поезії, яка все більше завойовує прихильність поетів молодшого покоління. Реалістичні тенденції, які знаходимо в творах письменників різних стилевих напрямів, виявляються найжиттєздатнішими і розвиваються досить інтенсивно. Бурлеск і травестія, якими так голосно заманіфестувала себе нова українська література, поволі відходять на другий план, боротьба за реалізм ведеться досить послідовно, особливо в 40-х роках. Заклики йти під сільську стріху і там шукати джерело поетичного натхнення, пізнавати душу народу, його пісню, слово — не були марними. Письменники, хай і не пильно, приглядаються не тільки до зовнішньої сторони життя селянина, його пісні і побуту, а й до соціальних взаємин, до економічного і культурного становища села. Народна поезія, творчість кращих письменників (І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, поетів-романтиків та ін.) були тією основою, на яку сперся творчий геній Т. Шевченка.

У цьому складному літературному процесі, у виробленні літературної мови, в поширенні жанрових і тематичних багатств, зрештою, у боротьбі за право на існування української літератури, безперечно, позитивну роль відіграли і поети, що ми їх подаємо у цьому збірнику. Хай в окремих випадках їхні твори виявилися недовговічними і, відігравши іноді незначну роль в літературному процесі минулого, сприймаються тепер уже як історико-літературні факти, але забувати їх не слід, без них історія нашої літератури була б неповною.

Григорій НУДЬГА

БУРЛЕСК І ТРАВЕСТІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

ВОЯЖ ПО МАЛОЙ РОССИИ г. ГЕНЕРАЛА
ОТ ИНФАНТЕРИИ БЕКЛЕШОВА

1

Пархім з Панасом повстрічався,
Погнавши на поле воли,
До їх Овдій з Харком припхався,
Сказав: «Здорові, хлопці, ви були!
Що, дядьку, чуть за люд хрещений?
Щось війт наш біга, як скажений,
Отаман соцьких всіх збира,
Та й голова щось коверзує.
Недобре, мабуть, він віщує,
В двори заєдно зазира».

2

«Пожди, небож, вже не дурниця
Тепер сим чортовим синам:
Цвірчать усі, мов в стрісі птиця,
Щось, кажуть, єсть, бач, і панам.
Хіба не чув, що вже в об'їзді
І в нашому тепер уїзді
Беклешов ганьбує всіх панів,
Папером їм у ніс суває,
Брехню на очі викидає
І лає їх, як псів синів.

Да вже-бо і вони мудрують,
 Колотять, мов в кошарі вовк,
 Із брата нашого глузують,
 Хіба б його лихий умовк.
 Такую роблять злу годину,
 Що чоловіка, як скотину,
 Або ще гірше і собак,
 За всяку всячину грундзюють,
 Мов непотрібного, ганьбують:
 Ще не було ніколи так.

Тепер же, бач, він, як дочувся,
 Велів в бирлим¹ кляч запрягать,
 Прибравсь гарненько, і обувся,
 І ну повсюду розїжджать.
 Як став на всі чотири лицьовать,
 Пана́м в ніс і в бороду совать.
 Другий, що пасокою аж умився
 Або, прощення просим, аж напудив.
 Як пес, ховався между люди,
 Да де йому — не вкривсь.

Було за пазуху і голим,
 Поки оскому трохи збив,
 Гладким, брюхатим, товстоногим —
 Всім дуже кисло насолив.
 А далі, сівши у коляску,
 Щоб не надіялись на ласку,
 Чмихнув по всій губерні вдруг.
 Пани тропи щоб не вхопили,
 Бо вже вони йому остили,
 Калєберду обїхав вкруг.

¹ Берлин — вид екіпажа. (Тут і далі підрядкові пояснення
 упорядника).

Відтіль пустився к Золотоноші
 І через Дніпр чуть перехвативсь.
 То позакачував холоші,
 Брести до берега піднявсь,
 Як вся калєбердійська громада
 Без війта, соцьких і уряда
 Прийшла і впала перед ним,
 Дала йому супліку в руки,
 Хоть попросту і без науки,
 Та вже було, бач, тут усім.

Він гульк — і сам злякався —
 З села пригрянув весь народ,
 Розсердився і розкричався,
 Сказав: «Гай, чорний на нас год,
 Чого сюда, яким резоном
 Усім селом і цілим згоном?
 Яка вас заспіла біда?
 Се ви до мене, небожати,
 Не возьме вас недобра мати,
 Не пропаде Калєберда».

Народ низенько поклонився,
 І хліб, і сіль йому подав;
 Один із них причепурился,
 Такую бесіду йому сказав:
 «До тебе, пане, ми, вельможний,
 Будь милостив і будь незлобний,
 Не дай загинуть головам!
 Пан Канівський щось наш, ледащо,
 Усіх нас нехтує нінащо,
 Хіба ж не жить на світі нам.

Усіх на панщину ганяє,
 І жінок, і дівок поти пре

І всякі витребеньки має,
Поки которе аж умре.
Закабалив нивки й підмети,
Чи се ж таки так до кебети?
Огляньсь ти, батьку, хоть на нас!
За того шкури поздирає,
Давно добра вже нам немає,
Лихий прийшов нам час!

10

Да ми ж колись козаковали
І під Бендерами були,
Ляхів не раз вже проганяли
І Васильків самі взяли,
Варили кашу на дилії,
Робили всякі чудасії,
Татар ні ухом не вели.
Розбійників переловили,
А деяких і подушили,
Понадки більше не дали».

11

Послухав, аж все до чмиги,
Заплакав, гірко заридав,
Сказав: «Ну, дам же я хвалиги!»
І на Канівського так закричав:
«Піди, сякий-такий злий сину,
Бо задавлю, як злу личину,
Не будеш більше воевать,
І йон, і йон, що завелось,
Громаді бідній довелося
Від тебе на світі погибать!»

12

К громаді він оборотився
І став із нею толковать,
То Канівський був ободрився,
І тільки що хотів сказати.
«Ідіть, — сказав Беклешов, — всі за мною.

46

Канівського візьміть з собою,
Ми там з ним найдемо ярмис»¹.
І йон, що в світі стало,
Громаді бідній що припало
І в спину від панів, і в ніс.

13

Гінцем побіг з звонком пруденько,
Народ за ним вслід на волах.
Тогді був дощ та ще й грязненько,
Так всі були в кобеняхах.
Під городом останувились
І гарненько причепурились,
Пішли питати, де він був.
Гай, гай, уже його немає,
Що буде з їх тепер — бог знає,
Чи вже ж він нас тут і забув.

14

Ну, як так має бути робота,
Заїздять нас, як цапа чорт,
Коли яка не буде льгота;
Бо Канівський тремтить, як хорт.
Беклешов так швидко попіндрячив,
Що трохи в Хоцьках оглядівся
І у Пирятин прибіжав.
За Канівським гінця прудкого
Послав тотчас, щоб він до його
На винну шию прибіжав.

15

Прибіг гинець, взяв Канівського.
Помчав його, мов кішка миш,
І знатиме вже, буде з його,
Коли був в об'їзді Беклиш.
Козацтво напереді дейко
І в Пирятині раненько

¹ Наведем порядок.

47

Ізуспіло, к йому сусіль.
Тут Канівський так нахопився,
Що трохи з ляку не скрутився.
Беклешов сказав: «А ти відкіль?»

16

Кричав, кричав, мов на собаку,
Точив баляси, ганьбував,
Що Канівський було із ляку
От тільки-тільки що не впав.
«Як дам тобі я халазії,
Щоб ти не строїв чудасії
І із народу не глузивсь,
То будеш тямить Савчин дьоготь,—
Заалю тобі свинцю за ноготь!»
І йон, і йон як розходивсь.

17

Пан Канівський стояв смирененько,
Не знав він, на яку ступать;
І кланявся йому низенько.
Як сам не свій, ні шість ні п'ять.
І комісару тут случилось,
Чого ніколи і не снилось:
І в ніс, і в рот, і по губам...
Сказав із панства зараз скинуть,
Не дав козацьким головам загинуть,
Спасибі,— добрий пан був нам!

18

Як же добрався до Прилуки,
Там колоту наробив.—
Кому там не було науки,
На гречку всіх перегонив.
А до Лубень як докосивсь,
То вже і бог одступивсь:
Було підпанкам і панам,
Було соцьким і бургомістрам,
Секретарям і канцеляристам,
Втрусив на кабаку і лікарям.

48

19

Смикнув потім до Кременчука,
І там всіх переганьбував;
Була тут і купцям наука,
Усю брехню він одгадав;
Дав і злодіям мартопляса,
Що бігали, мов у Панаса.
Кровавим потом обнались,
Перед отвітом лупали очима:
Не вкрила їх лиха година,
Заплакали всі і розійшлись.

20

Такою строїв чудасію,
Що, далєбі, аж страх бере,
Нагнав і суддям калазію,
Що знатиме всяк, поки і вмре,
Не будуть драти більш з громади
І всякїї робить неправди.
Нехай здорові будуть,
Такого страху їм нагнав,
Вже буде ж їм за губу,
Усім їм слави доказав.

21

В Полтаві трохи до кебети
На кабаку і тут втруснув,
І тільки, що в свої лабети
Панів і суддів притягнув.
Було б, може, що і в Хоролі,
Да зустріли Родзянки в полі,
Його з собою потягли:
А там, каже, люштиковали,
І всякїї точили бали,
І оковитки щось дали.

22

В Зіньків і в Гадяч як добрався,
То всіх, як зайців, розігнав,

Да Швидкопламенець дознався
І трохи, кажуть, упросив;
А то б дві випили неповних.
Да й так зробив усіх солоних
І баляндрасів наточив,
Вказав їм дорогу до болота
Води пить, в кого сухота,
І трохи, кажуть, усмирив.

23

В Ромні, мабуть, циган злякався,
Бо тут смирененько обійшовсь
І швидше з города убрався:
Ніхто розсердить не знайшовсь.
А в Глухові, що й в Новгороді,
Було вельможній всій громаді,—
За шкуру сала заливав;
За бідний там народ вступився,
Що на панів як розсердився,
То трохи з крику не пропав.

24

Уже що пан був — гріх сказати,
Такого рідко й пошукать.
Недобра б не взяла нас мати.
Було б його за що згадать.
Так що ж, братко, вже як дознались
Пани, в Чернігів всі збирались,
І дейко в Петербург гінця,
Бо вже везе всім добру хльору,
Що не сховаться і в комору,
Задасть він їм усім ловця.

25

Гонець прибіг — і до самого
В палати золоті явивсь,
Сам як спитав гінця швидкого,
То так тобі і заходивсь.
Розкрив супліку і читає,
Чого там, бач, у ній немає,

50

Мов чорт на ухо їм шепнув.
Крутив, крутив сам головою,
Велів гінцеві йти з собою
І прокурора тут кликнув.

26

«Затенперуй,— сказав,— гарненько,
Перо і папір возьми:
Моторно, круто і швиденько
Пиши миттю, угомзни:
Нехай не дуже коверзує
Да в Петербург швиндрує.
Ось ми йому, а йон, і йон!
Да вже він всіх там порозгонив.
Багацько лиха вже накоїв.
Гінця пірнув від себе вон».

27

То тільки що хотів писати,
Як зараз і перо впустив;
На Малу Русь мав налагати,
І вже б він її підкрутив.
Сам гульк,— аж він увесь трусився,
І піт відром із його лився,
Дрижить тобі, мов сатана.
«Іди собі,— сказав,— злий сину,
Ти, «мов несвіжий», пускаєш слину,—
Цур, пек тобі да осина!»

28

Кликніть мені сюди другого,—
Той, мабуть, знає трохи більш!»
Як прискочив другий до його,
Списав весь аркуш або й більш
Послав гінця за ним такого,
Мов птах, летів щоб до самого,
І дуже, кажуть, прикрутив,
Вхватив він його, де застав,
І в Чернігів не допустив.
Той так тобі і полетів.

51

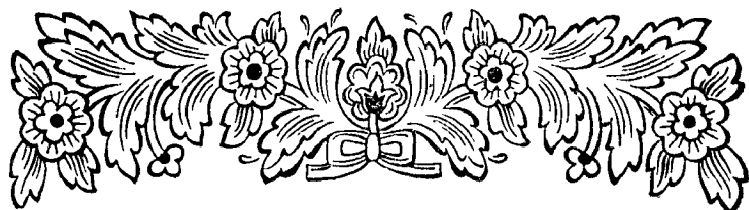
Прибіг гонець і напустився,
 Щоб в Петербург він убиравсь
 Із час і більше не барився,
 Но він не дуже ізлякався;
 Став сам собі мірковати,
 Чи зараз в Петербург чухрати,
 Чи в Київ їхать до святих,
 Щоб там з усіми попрощатся,
 Бо, може, більше не видатся:
 Да й тут-таки іще не одтих.

Як став з усіми толковати,
 Щоб більше здирства не було,
 Брехню за очі викидати
 І все казати, що прийшло.
 Він лаяв всіх по-соромітській,
 Щоб сором їх побив несвітський,
 І по-московській загинав;
 То волос дибом аж піднявся,
 А інший так тобі злякався,
 Що слину, мов несвіжий, пускав.

Кричав і витребеньки строїв,
 Було поперед батька всім,
 Чого вже, знаєш, він не коїв,
 Не дуже уважав панів,
 Забув і о святих за криком,
 Таким злим напустився лихом,
 Що ні здумать, ні згадать;
 Крутив, крутив, мов вовк вівцями,
 Кобець мов між горобцями,
 Не можна і пером списать.

Ще мудровав би, може, й довго,
 Та дуже, бач, гонець яглив,

Щоб їхав швидше до самого,
 Його щоб більше не барив;
 Вхватив його і сам у будку —
 Таку я, бач, чував погудку, —
 Помчав, помчав аж загуло.
 Пани ж усі перехрестились,
 Од лиха що освободились,
 Його ж тобі як не було.

МАЛОРОССИЙСКИЕ СТИХИ,
В КОТОРЫХ ОПИСЫВАЕТСЯ ПОГРЕБЕНИЕ
ПРЕОСВЯЩЕННОГО ВИКТОРА,
АРХИЕПИСКОПА МАЛОРОССИЙСКОГО,
ЧЕРНИГОВСКОГО
И ОРДЕНА СВЯТОГО АЛЕКСАНДРА НЕВСКОГО
КАВАЛЕРА, ПРОСТЫМИ СЕЛЬСКИМИ РАЗГОВОРАМИ
СООБРАЖЕННЫЕ. 1803 г. НОЯБРЯ 11 ДНЯ

1

Зінько. Магайбі, братця мосьпанове!
Чи вже некрутов одвезли?
Щось наші плачуть всі панове:
Яку ви їм вість привезли?
Е, йон уже отець Улас
І дяк його пан Опанас
Ніколи з церкви не ідуть,
Да все білебні¹ одправляють,
Да панахиди відпівають,
Акапести усе поють.

2

Лесько. Архіерей якийсь, між їми
Старійший, кажуть, панотець,
Умер, небіжчик, так жаліють,

¹ Молебні,

Що киди бідненьких овець:
Без пастуха і без владики
Остались малі і великі;
Всі бідні сироти кричать,
По панотці всі делесають,
По улицям усім гасають,
Не знають, що начать.

3

Школярники дак так ридають
Слезами гіркими усі,
З нудьги що аж як не вмирають
По жалобному їх отці.
Він, кажуть, був щонайстаріший,
Над всіми їми розумніший,
Любив покійник розумців.
Було йому як заспівають
Да по-письменській зачитають,
Дак тут уже він і засів.

4

Було як візьме обнімати,
Як рідних діточок своїх,
Або як стане цілувати!
Усім було дарує їх:
Жупани добрі всі носили,
Не молотили, не косили,
Сап'янці всі було деруть —
Не знали, що то за шкапина;
Йде, шляхтицькая мов дитина,
Наряджений, як би рекрут.

5

На всіх були шапки красиві,
А оксамитні вершки,
Околиці ягнячі сиві,
На шиях добрі косинки;
З напальками в них рукавички;
Ідять було все палянички,
Як панській синки.

Ідуть статецько, мов панята,
Прехльоцькі добрії ребята,
З кишень, бря, стирчать хусточки.

6

Тепер же всі засиротівши,
Так плачуть по йому:
«Ах, батюшка наш любезнійший!
Нащо покинув і кому
Нас сиротами, безталанних,
Як би зимою обідраних
Край поля, край дороги вдруг!

.....
.....
.....¹

7

Що ми боялись і сміялись,
Як коло батенька свого,
Робили добре, шанувались
Всі, дивлячися на його.
А він би був, наш милостивий,
І ласкав, добрий і правдивий,
То б не захлялись ми зовсім,
І ще б на бога положились,
І за тебе б йому молились,
І щоб здоров'я дав нам всім.

8

А городяне всі, міщани,
Шевці, кравці, і ковалі,
Ткачі, і бондарі, й купчани,
Золотарі, і токарі,
І кушніри, і кожум'яки,
Міщанки, і перепічайки,
І люди всі ремесники
Ішли і плакали прецупко,
З очей котились сльози прудко,
Його із дому як везли.

¹ Тут і далі крапки вказують на відсутність рядків.

9

Ішли ж усі, бря, і з цехами,
Рядами, мовби москалі,
Сукнами мари покривали,
Були у інших і корогви
Такі шовкові, прекрасні,
Були зелені, інші красні,
Да на мальованих дрючках,
Що я на світ як народився,
Не бачив, бря, як і хрестився,
Не тільки щоб держав в руках.

10

Зінько. Да як же ти тудачапав,
Щоб подивитися на се?
Лесько. О, вже-бо ти розквакавсь!
Се ще сказав тобі не все.
Іще віддалеку дивився,
А ще к труні не доступився,
Да ти уже іздивовавсь;
А якби ти тудачапався,
Да між панів якби упхався,
.....

11

А далі, брате, як уцапавсь
Всередину я між панів,
До домовини як пробрався,
Дак тут і я, бря, запанів,
От тут набачивсь і наслухавсь,
І ладану дак так нанюхавсь,
Що наче в раї побував!
Попи прехороше читають,
А попенята так співають,
Що трохи, братіку, не впав!

12

Ченці, попи і попенята,
Повбирані у ризи всі,

Як янголики, всі ребята
Співали, як його везли.
«Святий безсмертний» запівали,
І «Вічну пам'ять» зачинали,
І євангелію святу
То сей, то той усе хватали
Да знай її усе читали,
Що, може, прочитали всю.

13

Святого ж батенька санками,
Що з-під берлина узяли,
Прегарним личником заслали
Труну його, відтіль везли
Моторні коні воронії;
Поповичі кругом сиділи,
Повбирані, як би попи;
А інші шли із зіздами,
А декоторі із свічками,
А деякі несли хрести.

14

Як стали підходить ік Тройці,
Так тут у дзвони загули,
Навстріч ішли старії хлопці,
Як із походу москалі;
Ішли попи і попенята,
Ішли жінки, шли і дівчата,
І мужики, і козаки,
І куцулярники¹, і штацькі,
І наймитюги, інші панські,
І москалі й москальчуки.

15

Всі з города повибігали,—
Не знаю, чи була душа;
Один другого попереджали,
Як би гуляючи лоша.

¹ Можливо, іронічно канцеляристи.

58

Те пада, те переступає,
Одно другого перебігає,
Як на Ордані за водою.
Не знають інші, що робити,
Попереду щоб доступити.
Кричать «тікай!», кричать «постой!».

16

Як порівнялись, заридали
Як по рідненькому отці;
Труну тоді взяли на мари,
Несли його все панотці:
Елецький пан хурхумандрика,
Попів [з ним] зброя превелика *зброя*
Поперед марів тут ішли.
От тут гуртом як заспівали,
Дак люди всі тоді пов'яли,
Як би у висень комашки.

17

Як заголосить вся громада,
Старі, великі і малі,
Мов вірнії його, бря, чада!
Захлипали всі, загули:
Тее тоненько, те товстененько,

Як би весною комарі;
Усю дорогу невгавали,
Всі голосили, всі ридали,
Покіль до церкви дотягли.

18

Як стали ж, бря, у церквох браться,
Дак, думаю, годин із п'ять.
Мені ж було нельзя втаскаться,
Дак мусив трохи подождать.
Ждав-ждав, ждав-ждав, аж стало нудно,
Дак я поперсь, дарма, що трудно,
Да всилу-всилу увібравсь,
Хоть боки, бря, і заболіли,

59

Руки і ноги поколіли
І лиха від панів набравсь:

19

Те штовхає, другеє лає,
А інше каже: «Да не прись!
Куди тебе несе лихее?
Да не долізеш, не вертись!
Куди ти прешся, лантушище?
Оце недобрий мужичище!
Ет бачиш тісно, пан кудйок»¹.
Я зараз, бря, ісхаменувся

Да і поліз собі в куток.

20

Став, бря, в кутку, да і подперся
О кам'яну тут стіну,
Да вийняв хусточку, утерся,
Бо трохи не заливсь в поту.
От тут-то розглядівсь, розщупавсь,
Да окукобився, одумавсь:
Чи все пак ціло на мені?
Дак де! — відлогу одірвали
І кобеняк трохи не розірвали,
Сорочку хоть викруть, мов в воді!

21

Да й церков, бря, там превелика!
Як грапська клуня, або й більш;
Вся кам'яна, залізом крита,
Нікуди, бря, не влізе й миш:
Всі двері наголо залізні,
Мулящиною вліті стіни,
Усюди образці стоять:
Великі, інші й невеликі,
А пред кожним все ставники
Зелені гарні горять.

¹ Від слова «куди».

60

22

А тее, бря, паникадило,
Що серед церкви [там] висить,
Усюю церков освітило,
Як би, бря, сонечко блищить;
І образці, й образенята
Повбирані, як би панята,
Стоять на йому, як в раю.
На їх юпочки з щира срібла,
І шапочки, і чоботки, бря,
Не так, як в нашому краю.

23

Там намальовано і пекло,
Таке страшнее, аж біда.
Отам, бря, душно, отам тепло!
Смола тече так, як вода,
Тече з гадюки та й палає,
А чорт туду людей таскає,
Лиха година, за гріхи.
Бувало проступиш й нехотя,
Як прийде наш пан Моркотя:
«Таскай, скаже, у млин міхи!

24

Або у винницю по дрова!»
Якби куди не заховавсь,
І в празник не посидиш дома,
Хоть би ти вже і малювавсь;
Да і в неділеньку святую,
І в п'ятінку тягни все туо,
Хоть би і рад, щоб не робить,
Як за старих панів бувало
Старе й мале в шинку гуляло,
А до роботи не прибить!

25

Уже тоді хоть не вертися,
Як скаже війт: «Іди на тік!»

61

Іди скорій, не оглядайся,
Роби, працєю, щоб піт потік.
Да ще і честі нам немає:
Як прийде пан, так б'є і лає,
Хоч би робив і ввередивсь.
Дак де вже, бря, в раю нам бути,
Коли б гріхи із шиї збути
То, може б, оддадь і дививсь.

26

Зінько. Да годі, ти забалагуривсь!
Кажи ти те, про що начав,
А то уже на рай обуривсь.
Тебе хто наче обучав:
Дивись, які він казні каже!
Як хто сонливий, то й спать ляже,
Не переслухатъ усього!
Неначе з листу він читає,
Йому б як інше казку бає,—
Якого розуму в його!

27

Лесько. Ой ти, бачу, самий прочвара!
А що ж ти думаєш собі?
Ти думав, так душа й пропала!
А умирати, бря, тобі
Не так, як думаєш, небоже:
Да думай те, що боже, боже!
Да і готовся умиратъ.
Бо ми на світ на сей родились,
Хвалили б бога і молились,
А не у свята роботать.

28

Дарма ж тепер, що б'ють да лають:
Терпіть нам треба до кінця,
А ми робімо, що загадають,
Да не загубимо вінця.
У царстві божому, святому
Не вступимо тоді нікому,

62

Хоч чорту, бря, хоч би панам;
Тоді і скажем: «Ми робили,
Товкли, мололи, молотили,—
Тепер же ви робіте нам!»

29

То богу знатъ, що з нами буде,
А докажу я, що було.
Всі терлися у церкві люди,
Від крику в церкві лиш гуло.
А далі вже як повно стало
І місця не було ні мало,
Тоді унишки, брате, всі;
Помалу тільки ісхлипали,
Да тяженько всі здихали,
Співали тільки панотці.

30

А далі сам благословляка
Як закричав «благослови»,
Так тут дяки всі й дяченята
І запищали, й загули,
А потім і книжку читали,
Поперемінкам заспівали
Господь сам бог зна, що таке.
Навпоем тільки як співали,
Тоді-то вже усі ридали,
Усяке там було яке.

31

Попи тут зараз ісходиться
Всі почали до одного,
І люди стали всі дивиться
На святого батенька свого.
Хто надивився, [той] відходив,
Не бачив хто, [той] так проходив.
А я в куточку все стояв,
Усе ждав, покіль повиходять,
Дак де... все свіжі підходять,—
Так я не стерпів, почвалав.

63

Як став [я] пхаться к домовині,
 Дак тут стояв один москаль,
 Як дасть він, бря, мені по спині:
 «Куда ти прешся? Ти б пождав!»
 Як витріщивсь московським визом
 Да дасть мені своїм залізом,
 Дак я тут трохи не кричав.
 Дак я й йому лихе зробив:
 Як персь, так відорвав судирь
 Московський, збоку що стирчав.

Дак я, тут облизня поймавши,
 І рви від його утікати;
 То сьак, то так людей розпхавши,
 Да ну к труні чимчиковать.
 Да став уже, бря, приближатись.
 «Коли б, кажу, мені добратись,
 Щоб тут же я не загинув!»
 Аж деся взявся куцулярник,
 І в вид, і вточ як наш школярник,—
 Мене, спасибі, підпхнув.

А вже я, бря, тоді продрався.
 Поміж усіх людей і сам,
 Дак щось таке побачив, баться¹,
 Як би у лавці добрий крам.
 Труна була тоді розкрита,
 І чорним оксамитом оббита,
 Стояла, брате, на містку;
 А в головах свічки стояли,
 Ченці евангелію читали.
 Совгир гортали по листку.

Лежала шапка із квітками,
 Як есть у пернях на руках;

¹ Бачся.

Подсвічники з п'ятьми свічами
 Горіли, бря, в його ногах;
 Маленькі образці стирчали
 Посрібловані, аж блищали,
 Як мов тобі щире стекло.
 Труну усю позолотили,
 Позолотки багато тут пішло.

Кирелі¹ ж зверху положили
 На шапочці, що він носив,
 Покійник, було на шиї,
 Як службу божую служив.
 Як місяць, бря, вони блищали,
 Усю і церков осіяли,
 Китайка мече мов в очах;
 Не на тарілці дерев'яній,
 На цілій, братіку, сребряній
 Поставлені були в той час.

Свічки ж стояли біля боку,
 Такі великі, із мене,
 З зеленого, мосьпане, воску,
 А держално все жерстяне.
 З другого боку патериця,
 На їй головка, мовби птиця
 Або гадючка золота,
 Середина була повита —
 Висіла гарна хустка шита,
 Шовкова, біла, не пуста;

Йй-богу, брате, що не купиш
 Тепера ні за золотий
 І з таляром іще відступиш,
 І руб, мосьпане, буде твій,—
 Бо срібряна та золота,

¹ Кавалерію, орденські знаки.

І держално, і на кінці,
Квітки на палиці й на хустці
По дві, по три, чотири вкупці,
Як на весільному вінці.

39

Зирнувши ж я у домовину,
Не вдержавсь, бря, не заридать:
І здумав, бря, у сю годину,
Що се нищетним батько й мать.
Було напоїть й нагодує,
Було зодягне і зобує,
Із старця зробить багачем;
З панами він було по-панськи,
А з нашим братом по-простацьки.—
Не йшли від його із плачем.

40

Дививсь тоді я на владику
Пильненько дуже на видок:
Іскошений цвіток як влітку,
Лежав жовтенький, мов вощок;
Очиці вже позападали,
Які на бідних поглядали;
Склепив уста на вічний вік:
Святому слову не навчає,
Було язик і невгає;
Чого не відав чоловік!

41

Розумних казнів вже не кажет,
Що наперед до нас казав,
Ніхто вже смутних не розважить
Як він, покійник, розважав.
І уші вже його не чують,
Правдиві люди як смуткують,
Кричать, що правда із брехні;
Ніхто уже не оборонить,
Усюда кривда правду гонить:
Сидить, бідненька, аж на дні.

66

42

А якби ти [оце] проснувся,
То б ти й відтіль її зволік;
Якби між нами тут очхнувся,
Анцибор¹ би з брехнею втік.
А то тепер і запаніли,
І зависть, і брехня засіли,
Злоба зубами скрежетить.
Кого напала, то й кусає,
А зависть зараз обдирає;
Нема нікого зашитить.

43

Вони, суциги, ізлигавшись,
Людей шельмують без катів;
А правда з милістю, забравшись,
Сидять, мов миші від котів,
Залізли в нірку, не вертяться,
Бо цих суциг сильно бояться;
Лукавство з лестію живуть,
І с'як і так вони виляють,
Коло панів найбільш гасають,
І всюду із горшків ірвуть.

44

Проїшла година і другая,
А я усе в труну дививсь,
Став думать да гадать я,
Покіль сльозами весь обливсь.
А далі вийняв хустку, втерся,
На батькову труну оперся,
Дививсь на руки і на хрест:
Уже і тії, бря, оклякли,
Сухенькі стали да й поблякли,
А на хресті самая жерсть.

45

Самая жерсть, а може, й срібло —
Того вже, бря, я не вгадав,

¹ Від слова «анциболот» — болотяний чорт.

67

67

Бо вже в очах було несвітло,
Все плакав, брате, невгавав.
На голову наділи шапку,
Цвяховану усю, негладку,
На щирозлотці вся;
На шиї стьожку положили,
Широку, красну, почепили
На кінчику золотця.

46

Лоскутик круглий причепили,
Мережаний, як би зоря;
Казали, що й йому вручили
Від пана самого царя
За вірную його роботу,
Що він робив, бря, аж до поту,
Робив до смерті, невгавав:
Було на кого що не ганить.
За всіх було [він] бога молить,
Покіль своїх ручок не склав.

47

А ризи на йому парчові,
В караквицях шнурки шовкові,
У сухозлотиці, якраз
Ручки умотані п'ять раз.
А в головах стоїть пречиста,
Сей образок із злота чиста,
Мов дзеркало, хоть подивись,
А на йому карелі гарні.
Мов в службу божую убрані,
Да тільки що, бря, не дививсь.

48

Гарненько ж тута надивившись,
У ручку я поцілував,
Від домовини одступившись,
Додому в город почвалав.
Над ним читали евангелійську,
А він, покійник, із недільку

68

Лежав у Тройці на столці,
Покіль такий, як він, приїхав
Киянський батько, у dospіхах,
В такім, як ходять всі ченці.

49

Він, бря, не пишний, так, як інший,
Зовуть його — мосьть Феофан,
Да ростом, бря, наш буде вищий;
Да й се прегарний также пан.
Зате гаразд, що не пижиться,
До його можно доступиться,
Хоть пану, бря, хоть мужику,
Приятний, всякому усердний,
Невинний, добрий, чистосердний
На серці, бря, й на язичку.

50

В пилиповку на першім тижні,
В четвер, як стало на зорі,
Ішов я саме просто з візні,
Аж каже се москаль мені:
«Іди у Тройцю поскорей,—
Ховатимуть архіерея...»
Я, догадавшись, почвалав,
Приїшов у Тройцю ще заране,
У церкві все повідчиняне,
Дак де хотів, так там і став.

51

Аж тут і люди позбирались,
До служби стали, бря, звонить,
Попи [всі] зараз повбирались,
Пішли приїжджого смотрить,
Штатецько всі постановились,
Студенти йшли да все хрестились,
Прислужники шатались всі;
Свічки усюди попалили,
Маненьких в ризах становили
І убирались панотці.

69

Постали ж вони край домовини,
Наперед, бря, стояли як,
Свічки в руках всі запалили,
В роботі був між ними всяк:
Хто звізди взяв, хто патерицю,
Хто шапку взяв, хто на дзвоницю
Побігли інші дзвонить;
Тоді ні одне не гуляло,
А всякеє порядковало,
Да правда, що було робить.

А далі щось і на тарілці
Таке, неначе пояси,
А золота тут не по кришці,
Да все на бляхах, піднесли,
Держали подлі домовини.
А тут у дзвони задзвонили,
Пішли навстрічу панотцю,
Усі у ризи повбирані,
З кадьницями та з хрестами,
І церков накалили всю.

Аж погода ведуть під ручки
Святого батька панотця,
Дяки ж усі зобрались в кучки,
Да й закричала здра¹ вся —
Тее товстенько, те тоненько,
Да так пригоже і гарненько,
Що я і зроду не чував;
Хотя співа у божім домі
Пан Омелян, да ще Микола
Так гарно, славно не співав.

Як заспівали: «Радуйсь, батьку»,
Так тут і ризи поднесли,

¹ Згряя.

А інші, бря, несли і шапку,
А декоторі пояси;
Як же його зовсім прибрали,
І обчіпляли й розчесали,
Да й свічки зараз подали,
А він, у руки свічки взявши,
На всіх стояв, так помахавши,
Да й службу божу начали.

Святую службоньку служили,
Як би на самих небесах,
Коло його кругом ходили,
Співали гарно в криласах;
А далі вийшли з переходом,
Один за другим, скороходом,
Попів десятків, може, з п'ять;
Служили службу, не хватались,
Тяглася ж служба до півдня.

Святую ж службу відслуживши,
Да й прийнялись за панотця,
Кругом труну, бря, обступивши
Аж від владики до кінця.
Стояли два хурхумандрики,
Шапки такі, як у владики,
І протопопи, і ченці,
Да всі були якраз в наряді,
До царських врат аж у два ряди
Стояли сії панотці.

А далі, похорон начавши,
Співали, брате, всі дяки;
І їсти, може б, день не їв,
А те, що треба, відспівавши,
Читали інші щось попи:
І євангелію святую,

І книжечку якусь малую.
А далі вийшли два дяки,
І дяченята вийшли з ними,
Співали тихо «Со святими»,
Гули й пищали до руки.

59

Да так прегарно, мовби в небі,
І їсти, може б, день не їв,
Бо краще, бря, від пана Фебі,
Дарма що він грізенько пів.
І Павлик так не заспіває,
Дарма що товсто зачинає,—
Куди йому до сих співак!
От сі-то так, що вже співали,
Аж люди в церкві всі ридали,
Стояв хто, бря, дак плакав всяк.

60

Один якийсь там протопопа
Дак так пригоже [щось] читав,
І шапка на йому висока,
Оksamитна, вишнева вся;
Роздільно, гарно і виразно
Із книжечки читав він важно,
Слова в уста неначе клав.
Киянський же благословляка,
І дякони, і попенята,
І сам владика, бря, стояв.

61

А тут другий якийсь між ними,—
Видно, розумний панотець,
Хороший, брате, уродливий,
Студентський, кажуть, він отець,—
Як став казати над батьком казань,
Дак плакав, бря, хто був, то кожен,
Прегарно, мов тобі з письма,
Розумно, гладко і поважно;
Прехороше, унятно, славно
Казали щось і хлопці два.

72

62

А потім батька цілували
Владика сам і всі попи,
Над ним таке щось прочитали,—
Не чув того від тісноти;
Лице воздухом закривали
І очі чимся заливали,
Труну, бря, стали зачиняють;
Тоді вже «Вічну» заспівали,
І плакали, як не кричали,—
Того не можна і сказати.

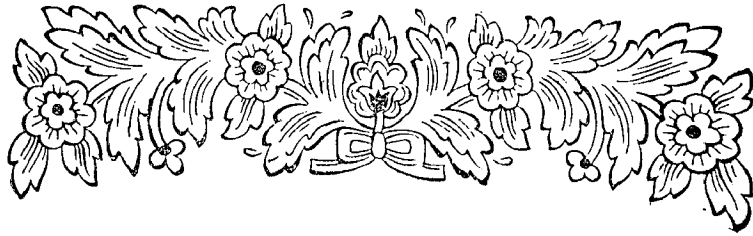
63

А далі, брате, всі забравши,
Взяли владика, понесли,
Киянського ж під руки взявши,
Його ік ямі повели.
Під церквою його сховали,
Цеглюками замурували,
Сховали друга і отця;
Сховали серденько правдиве

Пилало к богу до кінця.

64

Зінько і Лесько — мужики:
Нехай його душі там легко,
Пером над ним земля лежить!
Тепер від нас, бря, він далеко,
Душа до господи біжить.
Пошли, наш милий боже, з неба,
Чого душі його там треба,
Йому дай житіє в раю;
Не відніми від його панства
І не лиши небесна царства —
Цього ми просим на землі.

Костянтин Пузина

(1790—1850)

ОДА — МАЛОРОССИЙСКИЙ КРЕСТЬЯНИН

Що за ярміс такий! Я, далебі, не знаю
І глузду в голові собі не приберу,
Що нас всі нехтують і за посміття мають,
Як ті діди хлоп'ячую ігру;
Що тільки ферт який надіне жупанок,
То вже й не руш його, бо він якийсь панок:
Чабаночку скидай, як де його зобачиш,
Скажи «магайбі» і до пояса вклонись,
І перед ним наш брат, як гадина, зогнись,
А тільки зачепи — то і тропи не вхватиш.

Покійник батько наш, закручуя чуприну,
Бувало, неборак, частенько каже нам,
Що нас біг породив так, як одну дитину,
І ласку дав одну усім своїм дітям.
Шанує пана так, як мужика,
Хоч бачить, що в нього семряга й не така,
Не дивиться, що той шестірнею ганяє,
Що їсть, як той кабан, лежавши у сажу,
А цей мене капицю або плете гужі —
І на ріжнастенських перістих поганяє.

За що ж це, хлопці, так, що брат глузує з брата,
Що той, хто дужчий з нас, у пику б'є цього;
Що той, у кого немальованая хата,
Не має талану, і лають всі його;

Що мене, небіжчик, він хліб із остюками яшний,
Із здором, коли є, їсть борщ позавчорашній,
Що пан і по виску заїде крест'янина,
Як коней він його не вміє поганяць
Або як нехотя полає паненят, —
І певне — відусіль лиха йому година?

Хіба ж ми нелюди, хіба які звіряки,
Хіба і бога ми не маєм в животі;
Хіба вже ми не варт хортової собаки,
Що нам приходиться крутіше ще, ніж тій;
Що у панів постіль повнісінька собак
Поганих, миршавих, а наш брат — неборак —
У панських стій дверей, зігнувшись, цілі сутки.
Мни хліб цвілий, коли в кишеню з дому взяв,
Нема — мовчи, щоб і синички не піймав,
Як я і сам ловив... і, мабуть, се не шутки.

А нам, як бачиться, сим чваниться не гарно,
Що ми багаті і що нас пан упородив;
Бо прийдеться пора, що все це піде марно,
Хоть би по пояс хто у золоті ходив.
Що ми бельгочемо так всквапно по-французьки,
Що по-московському ми цвенькаєм — по-руськи,
Нічого й те не варт, що нам шапки скидають,
Що лагомини¹ ми усякій їмо
І так, як маківка червона, цвітемо; —
У пеклі і в раї того не розбирають...

Колись нам піп казав, що світ цей є та хата,
Де люд комедії усякій пуска,
Де грає куций пан і пані волохата,
Куди пускають грать купця і мужика.
Та халепа за те, що дивляться сліпці
На цю комедію, та ще якісь льстеці,
Которі, панську тут персону хто іграє,
Тих хвалять, гірш ніж ми пускають хоть вони.
Та бач — не маєм ми таких свит, як пани, —
За те й на глузи нас усякий піднімає.

Розказує було, нехай царствує, батько,
Що в хату ту забрів, забув який, батрак,

¹ Ласощі.

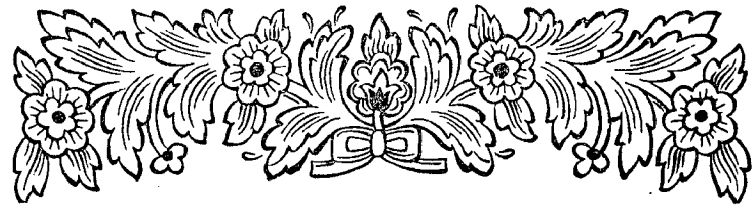

Де пан тоді іграв маленьке поросятко,
Кувікав, як воно, та трохи щось не так.
Розсердившись, що всі із покуття кричать:
«Прехороше», сказав: «Я краще вмію грати».
Йому сказали: «Грай». Тут він пішов додому,
Під полу порося взяв і приніс сюди;
Здавив його — воно пищить: «Куди, куди!»
А люде всі кричать: «Не любо се нікому,

Погано, мужичок! Куди тобі пістриться!¹
Негідно, заховайсь, а то дамо в висок».
Всі на його плюють, всяк із його глузиться.
А він під полу лап і, як народ умовк,
Піднявши порося, сказав на сором всім:
«Чи луччий ваш пискун над поросям моім?
Як кращий, то це тим, що ваше поросятко
Родилось, мабуть, від чухонської свині
І спало, не як це, в мальованім хліві!»
Чи правду то казав мені покійний батько?

Живімо ж лучче так, як браття, між собою,
Бо граєм в хаті ми комедію одній,
Сьогодні паном ти, а завтра і слугою
Ще, може, будеш, і сіряк нацупиш мій;
Сьогодні в пояс всяк перед тобою гнеться,
А завтра твій лакей тобі ж і насміється,
Так лучче, що іграти, аби іграти як треба,
Щоб ні від кого нам полаяним не бути
І ласкаве словце від всякого почути,
А нам за цеє біг пошле талан із неба.

¹ Рівнятися.

Твердовський

* * *

Ага! Чи вже ти накопився,
Катюжий сину, Бонапарт!
Не бійся, пасокою вмився —
Дарма що чорту брат!
Се вже тобі, бач, не цесарці.
Що ти лигав, мов як потапці.
Ні, ні! Тобі тут ніс утруть!
Тут вспрудять тобі блохи!
Ось погоди лиш ще хоть трохи,
То й прочухана зададуть!

Собі ти брав то за дурницю,
Щоб з москалями воювать,
І, може, думав їх столицю
Так, як Венецькую, забрати?
А дзусь же, мурий, невмивака,
Чванько, розбійник і бурлака!
Бреши як хоч, як старий пес!
Ми знаєм, що ти волоцюга
І рад волів брать з плуга;
Да ні! Сам ног ти не внесеш!

Да що тобі уже й казати,
І сам тепер ти схаменуєсь;
Бо вже умієш і втікати,
Як з Беніксоном стовконувсь!

Щаслив же ти, поганський сину,
А все його ти не минеш,
Настигне він тебе і в спину!
Колись такий же був Костюшка,
Скавав, пурхав, мов тобі птушка...
Де ж він тепер? Ти сам збагнеш¹!

То правда, що ти хитроватий,
Усі нам штуки показав;
Да й Беніксон же мудроватий,
За все тобі же в морду дав!
Крутився, бач, ти, як лисиця,
Да ба! Ти все-таки не птиця!
Борзій за човен ухвативсь,
Од берега сам одваливсь,
Не оглядаючись, дав драла —
Мов кіт, шматок укравши сала!

Хоть, кажуть, сором так втікати,
Да що же маєш ти чинити?
Хіба я буду всім казати,
Що рибу взявся ти ловити;
А ти мовчи, що утікаєш,
Кажи: по Віслі так гуляєш,
Щоби минувся трохи чад;
Як прибіжиш же к жінці,
Скажи, щоб взявши всі червінці,
Швидчій курнула би назад.

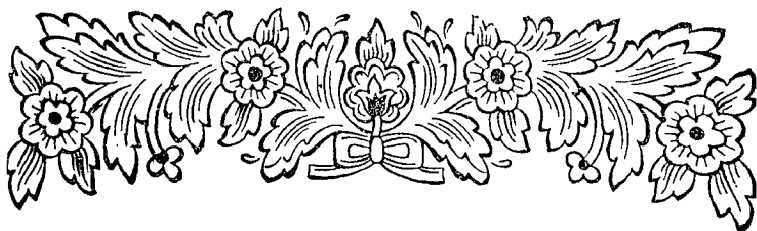
Скажи, що вже такі жарти
Згадав москаль для обізян,
Що, далєбіг, ні од півкварти
Не був ніхто так п'ян!
Кат його зна, що і робити,
Коли от хлопці всі розбиті —
Куда не повернись — пропав!
А ще ж Куліш явився,
Бив, різав да й пробився,
І тим всім думу нам задав.

¹ Тут автор висловлює вкрай невірну, реакційну оцінку діяльності Костюшка — видатного діяча польського національно-визвольного руху.

Постій же, я тобі, козаче,
Най-найгарніший дам совіт:
Ти схаменися, небораче,
І не мордуй, як кат, весь світ,
Не чванься, годі, не гордися,
І Александру поклонися,
Признайся йому, що виноват;
Отдай, у всіх що позаграбив,
Щоб тим свій гріх загладив
І міг смачнецько б спать.

Коли же хочеш — так крутись,
Поки пристигне твій кінець;
Тільки тогді вже не вертись,
Як кине на тебе донець
Аркан, який давно готовий,
І дуже міцний, гарний, новий,
Хоть як тягни — не перервеш!
Покайся же, поки живеш;
А то пан Беніксон докаже,
Що петлі не минеш ти, враже!

[1806]

Григорій Кошиць-Квітницький

**ОДА, СОЧИНЕННЯ НА МАЛОРОСІЙСЬКОМУ
НАРЕЧІИ ПО СЛУЧАЮ ВРЕМЕННОГО ОПОЛЧЕННЯ**

1

Гей, гей, братці! Що ми чуем?
Кажуть, к нам француз ідець!
Серцем ми царя шануем,
Підем за його на смерть;
Ми на час покинем хати,
Битись нас не треба звати;
Підем гурбою самі.
Тут жінки нехай готують
Кашу і дітей годують;
Зараз звернемся і ми!

2

Біг пустив на волокиту
Сих французів от за те,
Що не слухали совіту
Доброго, зробили зле.
Так собі компоновали,
Що підряд всіх порівняли,
І вельможу, і псаря;
Підцьковали всю громаду,
Підкрутили свою раду
Да й забили короля.

80

3

Зараз Бонапарте ниций
К ним із радою підсів,
До громади він в столиці
Річ такую говорив:
«Щоб було нам добре жити,
Треба старших посадити,
Щоб вели порядки нам,
Щоб і раду подавали,
І в бідах нас рятовали,
І карали по ділам».

4

Всі роти порозівали
І всі кланялись йому:
«Ти будь старшим,— закричали,—
Більш не бути нікому».
Рад, що вдрався вовк в кошару,
Підобрав собі під пару,
Що не самих дукачів,
Перш потрішки дав табаки,
Далі й підв'язав кульбаки,
А тепер на плечі взів.

5

Отже, вам, французи, воля!
Отсе тее деревце!
Вольності і добра доля!
Отсе тее золотце,
Що вам більми поробило
На очах і осліпило
Так, що розум не поміг!
Треба знову вам одкрити
Світ і розум просвітити,
Збивши гордий геть ваш ріг.

6

О! Не знаєте, французи,
Нашу братью козаків,

6 Бурлеск і травестія

81

Хочете і нас, кургузи,
Бити так, як пруссаків.
Бусурмане, зась гадючий!
Візьмеш тут рожен колючий!
Ми бивали не таких!
Утікайте, обідранці,
Ми не прусси, не цісарці:
В Віслі вас потопим всіх.

7

Бонапарте, самий старший
Вашой отаман орди,
Гроші з прусса обібравши,
Підобрався і сюди?
Хоче в нас ляхів одняти?
Біса візьме, син проклятий!
Не внесе галанців¹ сам!
Небагацько побушує,
Зараз коцюби скоштує
Або дротика к чортам.

8

Мабуть, він того не знає
Або ж і не чув не раз,
Як багацько поважає
Поляк, турок, німець нас.
Він оглух, чи що, плюгавий,
Що не чув козацької слави?
На собі ж спита галлат!
Що вже знюхавсь він з султаном
І зробився отаманом,
То йому і чорт не брат?

9

Цілим світом взяв мутити,
Мов в млині під колом біс,
І чорт зна за що губити
Люд, невірний сей гульвіс.

¹ Вузьких штанів.

Разом, бач, високо знявся!
В школі чи давно валявся,
Не згада тепер то туз?
Кажуть же — покійник батько,
Прадід, дід його і дядько
Простий тільки був француз.

10

Да коли б француз правдивий,
То вже не було б і жаль!
А то гадкий, шолудивий,
Стидкий, бридкий, псище, шаль!
Він мандровний обідранець,
Ваш підданий корсіканець:
Як не сором... гай! гай! гай!
Що далися обманути,
Нікуди тепер звільнути,
Хоч би раді з пекла в рай.

11

Кажуть же, що всі ви хитрі,
Знаєте до шнира світ:
Од чого бувають вітри,
Од чого і грім гримить,
Од чого і дощ буває,
Од чого жару не тає
На високій сніг горі?
Мистюки ви мудроваті,
Носить вас нечиста мати
Аж під небо в пузирі!

12

Знали б ви одно, галлати,
Людам як ману пускати,
А не з нами воевати:
Ми дали вже вам те знать.
Ви Суворова згадайте,
І на ус собі змотайте,
Що було тогді і як;
А тепер і гірш вам буде!

Ви од страху, вражі люди,
Окаляється не так.

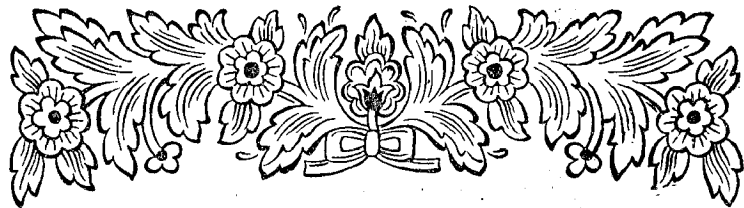
13

Отамана швидше самі
Видайте руками нам.
Хоть, зібравшись, киями
Ви його забийте там.
До господи враз підете,
Неню там, дітей найдете;
Буде добре вам оп'ять;
Рибу будете ловити,
Будете горілку пити,
Будете з жінками спать.

14

А хоть трохи ще пождете,
То в могилах тут вам гнить:
Як собаки пропадете,
Піп не буде хоронить.
Буде вам лиха година,—
Од нагайок шкуротина,
Як у рака, злізе річ.
Сам нирне в скляную хату
Аж на дно к Нептуну-брату
Бонапарт — Європи бич.

Духовщина,
1807

Петро Данилевський

ОДА МАЛОРОССИЙСКОГО ПРОСТОЛЮДИНА НА СЛУЧАЙ ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ ПРИ НАШЕСТВИИ ФРАНЦУЗОВ В ПРЕДЕЛЫ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В 1812 ГОДУ

1

Слава богу, стало гарно,
Мов відлігло в животі;
Було дуже гірко, хмарно,
Як від диму на печі.
Ніякийсь було поганець,
Звідтіль, кажуть, виструганець,
Де все сонечко сіда,
Через царства, через панства —
Да й до нашого гетьманства,
Аж в Москву забрів сюда.

2

Кажуть пак, з себе маленький
І незavidний щенок,
Низький, смуглий і сухенький,
Що ж, то, видно, чорту внук.
Мабуть, клятий він одмінок,
Найстаршої мари потімок,
Він із біса ростом, пес,
Ну, да як то зажирає.

На весь світ рот роззявляє,
Мовби з'їсти хоче весь.

3

О! Яке то зло вродилось,
Скільки нівець повернув,
Да ще не наситилось,
Ще й на наше зазіхнув.
Скільки божого народу
Спик в огні, втопив у воду,
Скільки війська зопсував,
Скільки царств уже ограбив,
Срібла, золота награвив
Все голоден бусурман.

4

Як в Московщину добрався,
Став був москалів ласкати;
Вільність панству обіцявся,
Як скотять к йому пристати.
Дунав, так на шию й скочить
І як дурнями ворочать;
Аж ба, хотів — да нільга взяти,
А зась, мурий, нехрещений!
Камінь з'їж, не хліб печений;
Хотіли на тебе плювати.

5

Ніт, ти москаля не здуриш,
Знає, що ти за таке;
Тут і баби не одуриш,
Давно чули про тебе.
Є в нас батько, цар насніший:
Він для нас найпредобріший;
Ми божились для його
Кров до крапельки пролити,
Коли треба боронити
Руського царя свого.

86

6

Далебі, мені аж чудно,
Як-то смів царем ся звать
Бонапарт — бурлацьке пудло;
Що воно? Хотів я б знати:
От як цар у нас царює,
З давніх предків все панує;
А то нівість, що таке,
Де ся взявся корсіканець,—
Мабуть, з пекла висіканець,
Піди ж, лихе воно яке.

7

Видно, він од чорта зліший —
Да ще дуже зажира! —
Срібло, золото, що миліше,
Все дощенцю забира.
Церкви божі оббирає,
На конюшні повертає,
Ламле, палить образи:
Сього ж чуть — ми не чували,
Наші й предки не знавали
Ще такої сатани.

8

А що, кажуть, над Москвою
Спімстивсь дуже бусурман,
Зробив з неї скирту гною;
Да і вдризав дальше сам.
Десь личина зла не знає,
Що Кутузов доконає,
Тут ім жаба цицьки дасть:
Біг нам, бачиться, поможе,
Що поганців тут положим,
Годі грабить ім да красть.

9

Як прийшов у руське царство,
То і лапки був поклав,

87

Думав, тут його і панство:
Аж сковзнувся — да і впав,
Навів пранцюзів, так як гаду,
Сам же, мовби кішка з чаду,
Біга, пінявий, як біс:
Кинувсь биться з москалями,
Аж прийшлось мелькати п'ятами,
Дати драла аж у ліс.

10

Бігав, бігав, як шалений,
Сам не знає, що зробив;
А далі, як тороплений,
З рота й піну попустив.
Думав, думав, що начати?
Дай писульку написати,
Що я биться не хочу:
З ними биться не дурниця,
Лучче всього помириться —
Дай к Кутузову пошлю.

11

Нарядив гінця з папіром,
До Кутузова послав,
Той, захекавшись, як мирон¹,
К руським військам поскакав.
Наш Кутузов у ті листи
Подивившись, що за вісті,
Так йому відповідав:
«Скажи своєму отаману,
Що мириться я не стану,
Поки тут він не пропав...»

12

Той гінець побіг без духу,
До поганців поскакав.
«Якого ти навіз нам слуху,
Що Кутузов наказав?» —

¹ Можливо, від слова «мерин».

88

«Миру нам не хоче дати,
Хоче, каже, нас карати,
Більш балакати не скотів».
Той поганець змінився,
Збіднівсь, знитивсь, зажурився,
Очі під лоб попустив.

13

Ге, поганцю, вражий сину!
Чи задрався з москальом?
Показав, не бійся, спину,
Знать, се бивсь не з пруссаком:
Се не німців покоряти,
І не в Віні даню брати;
Зараз ніс тут підотруть,
Стрепенуть за парші трохи,
Витрясуть не тільки блохи,
Аж моклиці попадуть.

14

Думав — з москалями биться
Так, як очерет косить;
Аж прийшлось просити мириться,
Да бігма — сього не чуті.
Ні, поганець, будеш знати,
Як то руських зачіпати;
Будеш довго пам'ятати,
Як в Московщину забрався,
Мов собака, тут сницявся
Да й назад посновигавсь.

15

Як прийшлось тобі крутенюко,
В писок міцно припекло,
О, дак так поплівсь швиденько,
Мов тебе тут не було:
Посурганився, як вовчище,
Підогнувши свій хвостище.
Чи смачного скоштував?
Біжи к чорту до поганців,

89

Обмани їх, голодрабців,
Що Росію звоював.

16

Ні, звоюєш, мабуть, вчора,
А сьогодні ще не вмивсь.
Ми забудем скоро горя,
Що з Москви ти наглумивсь.
Зробим ми Москву Москвою,
А Париж тут головою
Все підправить до кола;
Ми й Москву не будем самі,
А пранцюзькими ж плечами
Зробим кращу, ніж була.

17

Бонапарт, мошенник, злодій,
У Москві, що бачив, — брав,
Страшну силу на підводи
Був добра натахлував:
Так же, як прийшлось тікати,
Мусив по шляхах швиргати
Не тіль крадене — й своє.
Срібло, золото, всі добутки,
Хліба кучі, ружжя, пушки,
Хворих пранців — кидав все.

18

Як злодюжка той, що краде
Яблука в чужім саду,
А хазяїн, буває, ззаду
Та й збіжить як на біду;
Тут гляди — очкур ввірвався,
То-то дремне він до ляса¹,
І ті яблука слідом
Із-за пазухи сипнуться;
Йому ж страшно й озирнуться,
Щоб не свиснув батогом.

¹ До лісу.

90

19

Так-то й Бонапарт-злodyга
Був накрав довіль всього;
Як же став тікати, котюга¹,
Так тоді не до того,
Щоб крадіжку забирати,
Нільга і свого хватати, —
Рад, що вирвався сам, як пиж:
Все покинувши, поганець
Лепетнув, як з ляку заець,
Аж у свійщину, в Париж.

20

Що там скаже, як питають,
Де ти військо наше дів?
Знаю, збреше, да пізнають,
Збоку скажуть, що він з'їв,
З'їв, да клятий не вдавився,
Ще таки в Париж добився,
Може, здума їсти вп'ять:
Ще старців або хлоп'яток
Назбира хіба з десятка,
А годящих нігде взять.

21

Ніт, то як ти не вертисся,
То вже зверху не бувать,
Лучче руським поклонися
Да й забудь більш воювать.
Кинь ти всі свої затії,
Поклонись царю Росії,
Лучче здайсь йому у п'яні. —
Ти не думай, що сховався,
Як у свійщину забрався —
Випудим тебе й відтіля.

22

Вже коли не зміг ти битися
З тою силою, що мав;

¹ Собака.

91

А тепер нехай не сниться,
Щоб ти руських звоював,
То тогді правою рукою,
А тепер уже й лівшою,
Нічого тебе нам бить.
Ось ходи лиш ще до наських,
Зїж гостинчиків козацьких,
Коли зможеш укусить.

23

Ой, не зважися вже вдруге
Ніс в Росію потикнуть;
Мабуть, вже тебе, котюго,
Калачем не замануть.
Знай же наших, животино!
Да й не лізь тудя, личино,
Де не влізе голова.
Знай, що біг за віру кривну,
За царя, за правду певну
Завсігди нам помага.

24

Михаїл святий собою
Закрива Кутузова,
Юрій же своєю броньєю
Вінгтенштейна, Платова:
— Не лякайтесь! — кажуть, — з нами
Біг, і ми тут, діти, з вами!
Будьте певні ви на нас.
Йдіте, бийте корсіканця.
Безвісти його, поганця,
Витурліть відділь од вас.

25

Він ні се ні те, родився
Простим м'ясником, піди ж!
Десь старший марі злюбився,
Що добивсь царем в Париж.
Бачиться б, з його й доволі
В світі сім такої долі,

22

Тільки б жить да панувать.
Еж-бо ні, не вдовольнився:
Ще об тім, бач, зажурився,
Щоб ввесь світ к собі прибрать.

26

Ів він царства, як галушки,
І нічим не наситивсь,
Не жувавши, думав руських
Проковтнуть; да ба — вдавивсь!
В горлі став москаль, як кістка,
Уже кашля й він, як кішка,
А не вихряне, не бійсь;
Мабуть, їсти вже не стане,
І живцем да ще з кістками
Перестане, не журись.

27

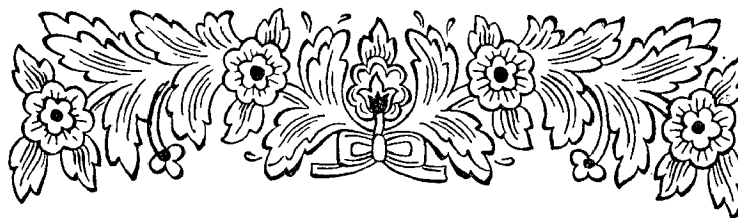
Загубив, поганець, славу,
А святая Русь найшла,
Стидно, сором йому стало;
А к нам славонька прийшла.
Слава богу-господеві!
Слава руському цареві!
Слава князю і грапам!
Слава руському народу,
Храбрим військам, воєводам,
Вірним Росії синам!

28

Я сю славу розказати
Не зумію й не берусь;
А щоб єї описати —
І подумати боюсь.
Описать єї щоб хвацько,
Треба розуму багацько:
Хоч би й Ломоніс не вмер,
То над славою такою
Довго б рахувавсь з собою,
Лоб до мізку б й він протер.

23

Як хто б з музами не знався,
 Славу описати сю
 Ще ніхто не сподобався,
 Хоч би трохи, а не всю.
 Да і музи попотіють,
 П'яту долю поки вспіють,
 Славу спить сю до ладу.
 Аполлон би поподувся,
 Поки б трохи схаменувся
 Здумать гарну коляду.

МЫСЛИ УКРАИНСКОГО ЖИТЕЛЯ О НАШЕСТВИИ ФРАНЦУЗОВ

Малороссийская ода

1

Як се, братці, прилучилось?
 Чутно, француз к нам зайшов!
 Що се дурневі зробилось?
 Й ще він лиха не найшов?
 Де, як пса, розмордовало!
 Аж покою не давало,
 Що, бач, руських не злигнув.
 Мало, бач, йому цесарців,
 Прусаків, ляхів-поганців,—
 І до нас десь враг сунув.

2

Геть, нікчемний, убирайся,
 Се не німці — москалі;
 З нами дуже не змагайся,
 Щоб в три вирви не дали;
 Тут тобі вже не до слави!
 Як струхнуть за чуб курчавий,
 Затанцюеш, сатана;
 Всі кістки твої полічать,
 Так небога ізкалічать,
 Десь і неня не пізна.

3

Що б сидить було у хаті,
Та у вікна виглядять;
Вівцям сіна докладати
Або коні наповать;
Чи зимою од мороза
На печі зариться в просо
Та і дух там притаїть;
Як шалений, не метаться,
З горем, з нуждою не знаться,
І зубами б не скаглить!

4

Так ось, бач, разгольмовався,
Що і світ йому десь мал...
Ти б і з небом потягався,
Місяць зубом би достав,
Поздіймав зірки б із неба
Та, коли тобі ще треба,
То б і сонцю не спустив;
Та й убрався б в них з пихою,
Мов гетьман із булавою,
От тоді б до нас катив.

5

А то глянь! Товпа голодна
Голодранців з ним валить,
Хоч велика, невгомонна,—
Та москаль угомонить!
Він як дав туза по пиці,
Аж торішні кислці
Заходом з його струсив.
От тоді вже неборака,
Хвіст піджавши, мов собака,
І «до ляса» припустив.

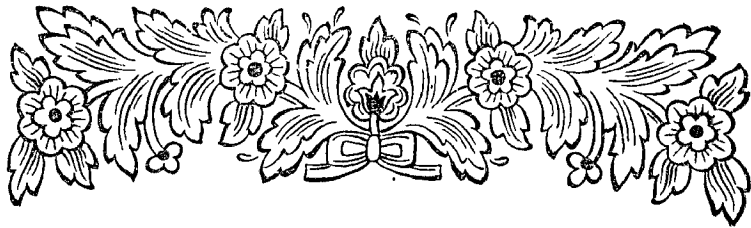
6

Та нехай уже втікає.
Мов лисиця од хорта,

96

То тудя, сюда виляє,
Піну попуска зо рта.
Ми його вдогон киями,
Макогонами, ціпами,
Як вовчище, доб'ємо.
І після вже загуляєм;
Варенуху, мед заварим,
І млинці по ньом з'імо.

7 Бурлеск і трагестія

СТИХИ МАЛОРОССИЙСКИЕ
НА СЛУЧАЙ ИЗВЕСТИЯ, ЧТО НАПОЛЕОН
СОСЛАН НА ОСТРОВ ЭЛЬБУ

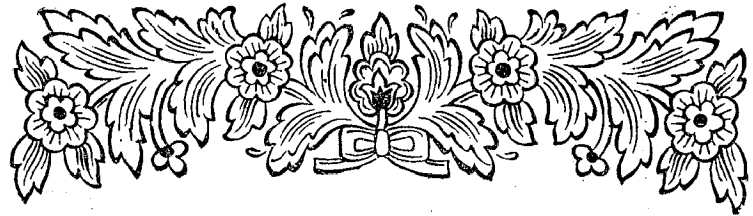
Що се за лихо, за біда —
Так вихор порохом вертить,
Втікає з поля череда,
Бугай реве, баран мичить,
Аж сум квичить, і рогатизна,
Розлякана скотина різна,
Ворони кракають з круками,
Жаби-зеленухи скрегочуть,
По всім селі собаки брешуть —
Се щось недобре буде з нами.
Там хлопці закричали з ляку,
Що гречку в клуні молотили:
Чи не заїв де вовк собаку,
Або стрільці козу забили,
А може, потерчя вродилосьь,
Альбо лихее що з'явилосьь.
«Ой ні... — оден із їх сказав, —
То десь на корчму закладають
Або де дзвони виливають».
Аж ось і сотник прибіжав
І крикнув: «Хлопці, гей, сюди!»
Тут хлопчачи на тік зійшлися,
Постромляли люльки в роті,
І всі до сотника.

«Слухай, Іване, Климе, Грицю,
Скажу якусь вам небилицю,
Таку, що біс коли її бачив:
Всього на світі найсмільше,
Найславнійше й найдивнійше —
Москаль француза окульбачив.
Перефранцузився француз,
Уже йому притяли лапу,
Натерли на лобаці гуз,
Із огира зробили шкапу,
Тепер йому страху нагнали.
Нечистий рот рядном затяли,
Оце дали йому залету,
Щоб більш на світі не ходив,
Народ війною не губив, —
Таку наш пан читав газету.
Чи чули ви про Бонапарту.
Що Францію за ніс водив?
Дали тепер і йому гарту,
Дали, що, може, вже й не жив.
Корону з голови зняли,
І ту Бурбонові дали,
А він взяв абшит¹, молодець,
І се із пана хам зробився,
Тепер він наш брат — простий швець.
Чого тепер такий дме вітер,
Чого такая непогода?
То курієр попхався в Пітер,
Давати знать, що того врода²
Одправили на Ельбу в море.
Ось там пізнає, що то горе!
Щури там, миші, блохи,
Воші й оводня — нітрохи
Йому спокою не дадуть.
Гадюки, черв'яки, ужаки,
Вертільниці й морські раки
Його живцем там загризуть.
Там чад, бач, вийде з голови;
Домів не буде обдирати,
А лиш водити корови

¹ Відставку.

² Виродка.

По ярмаркám і там міняти.
 На цигана він лучче здався,
 А то, диви, в царі забрався...
 На Ельбі він знайде компаню —
 Своїх сусідів корсіканців,
 Таких, як сам, шубравців,
 Там вибере для себе паню.
 Авось війна скінчиться хутко,
 І сонце з неба возсіяє.
 Біда в тряст'я одійде прудко,
 А свій свого оп'ять пізнає.
 Брати, свати, дядьки, родина
 Прийдуть у доми, а тут дитина
 Припре батькам қобзу з грішми.
 Той був в французькій столиці,
 Смоктав вино, ів варениці,
 Ходім нап'ємося водиці й ми».

ВАКУЛА ЧМИР

Ішов з корчми
 Вакула Чмир,
 Напившись доп'яна,
 Згубив люльку,
 Чубук, губку
 І тютюн з гамана.
 Від городу
 У слободу
 Він одбрів чимало,
 Прийшло ж в думку
 Тягти люльку,—
 Аж тільки кресало;
 Оглядівся,
 Ізумився,
 Що нема худоби;
 Тепер пропав,
 Зовсім заляв,
 Неначе з хороби:
 Вражений хміль
 Його припик
 До якої шкоди!
 Був як козак,
 Тепер харпак,
 Сором до господи.
 Став гадати,

Як зібрати
 Козацькую зброю;
 Назад побрів
 І не глядів
 На годину злюю.
 Вітер і сніг
 Валить із ніг,
 І зла заверуха
 В вічі струже
 Притьмом дуже,
 А він таки трюха.
 Чвалав доти,
 До охоти,
 Гукаючи грімко,
 Поки збиться
 І заблудиться
 Дав йому злий дідько.
 Збивсь з дороги,
 А другої
 Не мусить попасти;
 Що робити?
 Що чинити?
 Йось¹ прийшло пропасти!

¹ В значенні «аж оце».

Пішло на звід:
Уже і слід
Замела зла хуга;
Ворчить, сопе,
Свое човпе,
Стоя, в руки хука.
Мислить рачив¹,
Як побачив,
Що прийшлось до лиха,
Бо вже й мороз
Щипле за нос
І за ноги стиха.
Брести ж мусив,
Хоч і уси
Морозом взялися;
Нема мочі,
Уже й очі
Слізьми залилися.
Він злякнувся,
Як почувся,
Що злая охиза
Гірше крутить,
Його мутить,
Да й мерщій поклизав.
Сніг не втиха,
А він маха
У одній свитині;
Уже мало
Не припало
Згинуть, як скотині.
Нічна доба!
В вічі довба
Завірюха клята!
Коли бачить,
Аж манячить
Таке, ніби хата;
Він израдів,
Хутчий побрів
По лихій годині;
Брів навпростець
Та й у хлівець

¹ Зволив.

Убрався між свині.
Біди ізбув,
Рад дуже був,
Що лігво набачив,
З покоєм ліг
Там у барліг,
Зогнувся по-собачій.
В тім барлозі
Руці й нозі
Тепленько із сіна.
Нема гадки,
Плеще ладки,
Що нагрілась спина.
Хропе козак,
Парує так,
Мов на печі в житі;
Без кожуха,
Капелюха,
Тільки в одній свиті
Як проснувся —
Схаменувся:
«Що за вража сила,
Гляньсь, у хлів
Та ще й в барліг
Мене загатила!»
Уже ж хмеля
Ні гареля
В голові немає,
А ще злий чад,
Як лютий ад,
Голову ламає;
Дума встати,
Дак підняти
Голови не може,
Щоб піти в путь,
Лежати ж тут
Козаку негоже.
Ізрухнувся,
Обзирнувся,
Не чути ні слиха;
Він підождав
Та й драла дав,
Щоб не було й лиха.

Коли чапа,
Аж і шапар¹
Преться по морозі.
Питать Чмир став:
«Чи не видав
Люльки на дорозі?»
Шапар Чмира
До трактира
Поволік за плечі:
«Коли се так,
То за п'ятак
Купиш меду глечик».
Чмир із радіщ
Уп'явся, як кліщ,
В того Семеняку:
«Я горілки
У жидівки
Куплю за гривняку.
Скажи тільки,
Бо вже гірко
Мойй душці стало;
Болить живіт,
Збляк лиця цвіт,
І в горлі захрясло.
Уже три дні
Терплю злидні,
Ледве волочуся;
Зовсім стерявся
І поплошавсь,
К чому вже годжуся!
Колись в Бендер,
Як той орел,
Було швандигаю;
Орду сучу
Було мучу,
То під бік штиркаю.
Коненя бридке
Дуже ж швидке
Було в мене з чорта;
Само сиве,
Чорногриве,

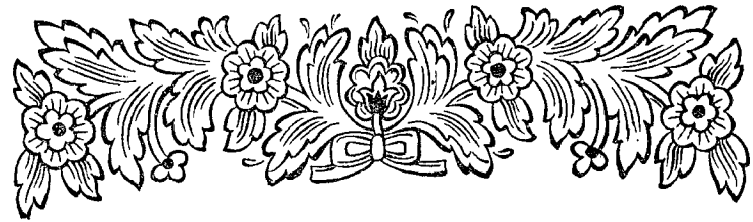
¹ Шапарами називали людей, вибраних для продажу церковного меду.

І з цятками морда:
Вже не згажу,
Як улажу
З сим конем за турком,
Тільки ноги
На дороги
Мелькнуть було прудко.
Так в тім часі
І в запасі
Тютюн волочився;
Була люлька,
Чубук, губка,
Нічим не журився;
А тепера
Ся потеря
Збила з пантелику;
Увесь змарнів
І почорнів,
Аж затагло піку.
Скажи ж, братче!
Де ти бачив
Мізерную зброю?
Чи не найшов,
Як хто ішов?
К тому помандрую». —
«Ковтун Назар,
Сам на базар
Як ішов уранці,
Знайшов люльку,
Чубук, губку
У Стецьковій балці» —
«Та й далеко,
Мій сердего,
Ковтун живе відціль?» —
«Кажуть люди,
Миля буде
Ік його домівці».
Чмир як почув се,
Дак стругнув
Чимдуж до Назара,
Тільки в носу

Від морозу
Стовпом іде пара.
Як же Чмира
Злая чвира
Застукала в полі,
Мете з неба,
Грати треба
В лихої неволі;
Ніт прикмети,
Все замети,
Немає і сліду;
Йти огидло,
І не видно
За чвиною світу.
Нігде скриться,
Притулиться.
Від сієї чвири;
Сперло здухи,
Й капелюхи
Знесло з його гирі.
В снігу в кучі
Всі онучі
Й ремінні волоки;
Гаман згубив,
Писок набив,
Нам'яв добре й боки.
У заметах,
Мов в тенетах,
Постолята косі
Стирчать бідні;
Гудзі ж мідні,
Мабуть, там і досі.
Уже б він рад
Брести назад,
Так вибивсь із мочі;
Вертівсь, м'явся
Та й додлявся
До самої ночі.
Хоть би в пику
Дав хто хвигу,
Так стало невидно;

Одна хуга
Лиха мука,
І чвалать огидло.
Він сів долі
Поневолі,
В кузюк ізогнувшись;
Дрижить увесь,
Мов сірко-пес,
У свитку ввернувшись.
На сім шляху
Набравсь жаху,
Не може піднятися;
Ні рукою,
Ні ногою
Нільзя опираться.
Кричав, вищав,
Стогнав, пищав,
Так ніхто не чує,
Що сей козак
У полі так
Злиденно ночує.
З біді заснув.
Як же скрипнув
Мороз та ще й гречний,
Так і ноги
До дороги
Примерзли, і плечі.
Від сей хуги
Його руки
Заклякли і губи:
Лежить козак,
Як повний мак,
Ізціпивши зуби!
Набрів Охрім,
Аж уже нім
Лежить Чмир Вакула;
Весь облудвся,
І зогнувся,
Тимуш¹ тая куля.

¹ Ніби.

Павло Білецький-Носенко

(1774—1856)

ГОРПИНИДА, ЧИ ВХОПЛЕНАЯ ПРОЗЕРПИНА

Жартливая поема в трьох піснях

ПІСНЯ ПЕРША

I

Гей, Музо! Ке мені бандуру,
Горпину хочу величать,
Дівчину гарну, білокуру,
Як вчав її Плути́н кохати!
Навіщо свіжа іпокрена¹,
Нехай кипить смачна варена —
З нею краще я нагрію чуб!
Згадай: недавно ще по-наськи
Ти мні казала віршей казки;
Рятуй тепер!.. Бо сам ні в зуб!

II

Смієшся, жвава Пієрида!
Дмухни в мене той самий жар,
З яким співалась «Енеїда».
Зогрів мій глузд варени пар;
Гунем!.. І одзовуться луни.

¹ За старогрецькою міфологією — чарівне джерело на горі Гелікон, що появилася від удару копита Пегаса. Тут: чарівна криниця, що приносить натхнення.

Постій! Налагоджу ще струни.
Хто хоче слухати казок.
Брехеньки старі за новини
На гарній мові України.—
Сідай біля мене в кружок.

III

Відсіль далеко — у Сіцилії
Генейський гарний є куток,
Де млосно все жило в безділлі.
Ні гадки — їло свій шматок,
Родзинки, ніби ми кислоти,
Де тепло і зимою в світлиці,
Там озеро, мов скло, Пергам,
Мов в квітні сонце любо гріло,
В блакитних хвилях гололіло,
Вкруги сливник по берегам.

IV

Там звіку не чували звади;
Пан писар широко те писав,
Що встановляли на громаді,
Пан голова хаптур не драв.
В шинках кипіли мед, наливки;
І хоч тогді ділили нивки
(Бо бач, де вже завівся люд,
Таки нельзя не посвариться),
Хапались хутко помириться..
Потравці не кривили суд.

V

В землі сей, од злодюг спасеній,
В Пергам вдивлявся зелений двір,
Гайками любо осінений,
Мов кухличок, стояв між гір;
В йому білесенька хатинка;
Ось там жила Церера-жінка,
Бабуся, як сухенький лист;
Дарма, богиня хоч по плоті,
У ней катмало зуба в роті —
Все мусила кулешик їсть.

VI

Розумна тяжко ся бабуся:
Впрягала у ярмо гадюк
(В тім на Овідія пошлаюся)
Да, взяв налігачі до рук,
Як ми волів, спиняла купу;
Чи й, сів у просяную ступу,
Да так у Київ до відьом
Просцем і перлась по воздуху,
Мов жевжик із суда без духу,
Зорвавшись в питейний дом.

VII

Да й господиня ж невисипуша —
Петрівних не заспить ночів!
Тут хлярить дощ, і вже, як хлюща,
Біжить од рал до косарів.
Зате ж нагляне — то й пшениця,
А ні — поріс бур'ян да бриця.
У ней на чудо хліб увесь!
Тютюн і баштани кохала
І наймитам не довіряла,—
Бо з доглядом дає Зевес.

VIII

Од догляду й зробилась пані:
Бо де у кого недород —
У ней в гумні всього, як твані;
Мов на торгу кишить народ;
І грошей нагребла у скрині.
Всі до Церери-господині
Купить чи на товар мінять;
Голландець перець віз, коріння,
Розпутний Рим — душі спасіння,
Совоєць — пташок, цуценят...

IX

Церера як була моторна,
Весела, гарна да палка,

То й хата не була просторна..
І десь у неї взялась дочка.
Казали: буцімто владика
Дій злицювався в чоловіка.
Геть кинув рясу да клубук
І, підголивши ус, чуприну,
Ій нарядив лиху годину,—
Такий удрав небозі хвук.

X

Да вже й дочка! Король-дівчина!..
Чи й диво ж? Батько бак¹ Зевес!
Червона, гарна, мов калина,
А вічі — ясний цвіт небес.
Солодка мова — медовая,
Пухка, як м'якиш коровая...
Да біла, мов тополі лист,
Губки — ніби угорки-сливи,
Да, як дуга московсєка, бриви,
Коса ж — ніби в корови хвіст.

XI

Піп ім'я дав їй: Прозерпина;
Що ж? Люди, звикіши лицювать,
Переіначили: Горпина,
І мні нельзя вередувать.
Як на громаді, те і бабі,
Коли не хочеш ждять нахаби!
Спитай коли собі на жарт
Кликнуть Івана — Ібаном,
Дже ж вилають якраз погано:
Дурний школяр не вміє звать.

XII

Горпина — матері утіха:
Слухняна, руча до всього,
Весела в жартах, в ділі тиха,
Змилить, улестить хоч кого,

¹ Пак.

Чого ж вона, при тім, не знала?
Сама пряде, сама і ткаля,
Чи хату вимести й точок,
Зсурганить на ряднину мичку,
Долівку змазати, чи й пічку,
Чи й каші накрутить горщок.

XIII

Да що й казать: такая дїва
Шибне хотя б кому у ніс.
На грищі жвава да цнотлива,
На вигадки — неначе біс.
Коли ж у свято із скрипцею
Дівчата цілою вереницею,
Гукаючи, бредуть в шинок,
Горпини голос оддається,
Та грізно у село несеться,
Мов з закуцією дзвоник.

XIV

Да й дере ж угору пику!
Ніхто й сватати не смій;
В ніс тиче дулю парубійку:
«Ти не по серцю, ти стидкий!
Ти що?.. Я краще гетьманівни,
Нема мені в Сіцільї рівні».
А коло неї як день у день
Той із двора, другий до хати:
Чи не нападе кого кохати?
Куди! Мов той дубовий пень...

XV

Раз якось Феб ізбився з шляху,
Що рік провів йому з предвік;
Да й нарядив такого жаху,
Що всяк терпів чого не звик;
У Лівї мерзли без кожуха,
А в нас — ні вон без каплауха,
Од спеки, духоти — розор;
Посмагли жаби у болоті,

Ведзі юга¹, тоска й нудоти,
І ніччю жевря темний бор.

XVI

Церера, добра господиня,
Збагнув, що з яриной біда,
А гірше — бідная Горпина
Нездужа 'д млости нікуда.
Женці, воли розм'якли в поті,
Перестали в полі всі роботи,—
Із лихом вибігла на двір
Да, вічі вибаньчив на Феба,
Почала лаяти як треба,
Що однеслась луна од гір.

XVII

«Рудий собако! Волоцюга!
Ось тільки й зна щодня ганять;
Паливода! Ти з'їхав з круга,—
Глянь, заходився як хукать!
Не тільки гречки поварились,
Вже й болота всі закурились,
І по світу всьому юга.
Пойду до Борей-пана,
Щоб дав ледащу прочухана.
Він спутає тобі рога».

XVIII

Феб, бабину почувши лайку,
Байдуже, тільки реготавсь.
Вона ж, запрягши тарадайку,
Чимдуж у гори понеслась,
Що тим'ям досягали неба.
Там жив Борей — той ворог Феба,—
Там вірні сходяться круги
І ночі льодяная брама,
Відки течуть Урал і Кама,
Де вік не бачили плугів.

¹ Сухий туман в жаркий літній день.

XIX

О! Що вже сторона негарна:
Все камінь голий, вічний лід!
Ось там з морозу будзигарня¹,
Де спав Борей, сварливий дід.
Ведмідь стояв на калавурі;
Цереру сей пізнав по шкурі,
Що відьма певная іде;
Як вартовий, причепурился
Да тиць — у ноги повалився,
В будинок ледяний веде.

XX

Борей уривсь, мабуть, од хмілю
В гайно із снігу, цупко спав;
В Сибірі цілую неділю
Оце лиш з корня елі драв.
Покіль-то діда розбуркала,
Покіль його угамувала:
«Змилуйсь, дідусю, ласкав будь!
Провчи Паливоду рудого,
Сього патлатого, палкого —
Нехай дасть хоч трошечки дихнуть».

XXI

«Ну, сількісь! Ке мені поснідять,—
Казав Церері злий Борей,—
Да щоб не міг сього провідать
Сатурненко, панок морей...
Бо той набреше як Еолу,
То дадуть мені добрячу школу:
Заб'ють до коваля у міх.
Що, не спитавшися у пана,
Дам жудко Фебу прочухана;
Гляди, щоб не зробити сміх».

XXII

Схопивсь лихий; убрався в іней,
Натяг широкий кобеняк,

¹ Від слова «буцигарня» — арештантська.

Пошитий з хмари чорносиней,
Неначе по мантулі дяк:
Тут вибавчив, як уголь, вічі,
Насупився чорніше нічі,
Почав сніги, мороз ковтатъ,
Нажерся блискавиць і гріма
Да так роздувсь, як ксьондз із Рима.
Повіався на світ бурхатъ.

XXIII

Почувши Феб, з гори дав драла,
На чуб нахлучив каплаух;
Вмиг шура з вихром набіжала,
Кружить дуби, мов легкий пух.
Комори обідрало, хати,
На клунях тільки видно лати;
А тут лє дощ, пустився град,
Псує гречки, тютюн начисто,
Змісив з землею пашню, як тісто,
Понівечив баштани й сад.

XXIV

А блискавиця враз черкає,
Змією в'ється раз у раз,
Грім у горах реве, грукає,
Нема захистя в лютий час!
Палає гай, ось дуб рухнувся,
Аж торч підземний похитнувся,
Все море, мов куліш, кипить.
Або великий бсрщ з китами,
Замість цибулі з каюками...
Так грізно розходився дід.

XXV

Буває інколи з дороги
Заверне в хутора москаль;
Один — а всім задасть тривоги:
Бере, жене підводи вдаль,
Без грошей, нічю, да у сльоту,
Да ще й лата кийком в охоту.

ГОРПИНИДА,

чи

ВХОПЛЕННАЯ ПРОЗЕРПИНА,

жартливая поэма

ВЪ ТРЕХЪ ПІСНЯХЪ.

скомпонувавъ

Павель Білецькій-Носенко.

КІИВЪ.

Въ друкарні Е. Р. Федорова.
1871.

Титульна сторінка першого видання поеми «Горпинида, чи
вхопленная Прозерпина» П. Білецького-Носенка.

Або на ярмарці чумак
Гуляє з басом між ятками,
Гука, товчеться з торговками,
Тій пинфу ткне, а тій тумак.

XXVI

Так з месті самохить попала,
Мов ожуг, з полум'я да в жар,
Щоби-сь не радила гевала
Грозою проганяти вар.
А дід, вращать як утомився,
Легким, як німчик, ізробився,
Не знать де в воздуху ізслиз.
Тогді Церера занудилась,
Од сорому на піч забилаь
Да під себе сховала ніс.

XXVII

Но хутко люд обзнавсь з бідою.
Феб знов поліз на небеса
Зиркнути: п'яний дід з дурною
Які скрутили чудеса.
Звелів дмухати тиховіям,
Лозиной гнать палких по шиям
Сироко, смуглий гарматан,
За море, у піщану Сару,
Що жевря, як не трісне з жару.
Живуть де гади і бур'ян.

XXVIII

Тогді в гаї знов оживились
Гриби, троянди, конвалій,
Пташки за лихованню вились,
Дівчата ізнялись, як рій.
Співають, весело гукають,
Горпину любо викликають.
Вона зараз од гребня геть,
Починок ткнула за ікону,
Запаску натягла червону,
Блакитний шовковий керсет.

XXIX

Аж мати до її озвалась:
 «Щось дуже ніколи тобі!
 Дивись — куди се захапалась?
 Ох, донько! Цноти не згуби!
 Ізбави, боже, понеділка,
 Як витече крізь дно горілка.
 Щоб хомути не надівать...
 Нема як цнота для дівчини!
 На зло, й висить на волосині,
 Як плюнуть, латво одірвать!»

XXX

«А що то, мамо, тая цнота? —
 Дочка у матері пита.—
 Я чула, кажуть, се пустота:
 Чи прийде гарная в літа,
 Собі ізнайде парубійку,
 Жартуя, зв'яже те довіку,—
 Що вже нельзя її згубить».
 «Іди ж гуляй, моя Горпинка,
 Як бачу, ти вже не дитинка;
 Чи вже самій не розсудить?»

XXXI

Біжи ж в город, нарви любиста,
 Затикай коси од пристрїт;
 Возьми ж і доброго намиста,
 Нехай-таки воно бринить;
 Да, крий бі, не розсип коралі,—
 Нагибаєм лихой печалі;
 Не бігай близько край води!
 Ох, серце щось мені віщує...
 Чу — й грак недобре пророкує...
 Ох, щоб не случилось біди!»

XXXII

Горпина так причепурилась,
 Мов в шинк у свято на танець,

Матусі гречно уклонилась,
 Взяла гладуш і буханець;
 Побігла вибриком чимдуже,
 Де збралось її подружже.
 Багацько ще з села дівок
 Побігло вслід за Прозерпиной,
 Мов рій за маткою пчелиной
 Гуде навтіки у гайок.

XXXIII

На полі пхались, пустували;
 Аж потягнувсь якийсь обіз.
 Вони зійшлись да заспівали:
 «Ой, шов козак на перевіз!»
 Домаха затинала басом,
 Пищала Химка тонким гласом,
 Івга нявкала, неначе кіт,
 Та скиглила, друга — козою,
 Да всі зіпали¹ толокою,—
 Як не тріснуть шкури на весь ріт!

XXXIV

Під пісні прядали доволі;
 Втомившись, аж не чули ніг,
 Як тії вівці, вклялись долі,
 Згадали: кращої од всіх,
 На яку льос укаже дівку,
 Котра перша дійде чоловіку,—
 Набравши гарненьких квіток,
 Шипшини, стократи, барвінку,
 Пахучой м'яти, материнки,—
 Сплести на голову вінок.

XXXV

Якраз льос випав на Горпину,
 Всі почали «Гаразд!» гукать.
 Вінок наділи на дівчину,
 Сунулись любу цілувать.

¹ Кричали.

Моторная Домаха з біса
Купить збажала мусулиса
Да ще з наливки вгорок слив,
Побігла в шинк з двома глеками,
Де міря глузд Денис чвертками,
Де всяк буває цокотлив.

XXXVI

Вода огненна! Оковитка!
Тебе хто трохи ужива —
Нема дивнійшого напитка!
Огонь сирий, вода жива,—
Ти глузд гостриш, ти дар небесний,
Ти ллеш одваги дух чудесний:
Коли твій пар гуде в башці,
Здається в половину горе
І по коліна сине море,
Дарма — на відьму йти вночі!

XXXVII

Зате ж як перебрати й міру,
Нема й стопастній тебе:
Загубиш цноту й добру віру,
Да в пекло враг з душею загребе.
В насипаній тобою кварти,
Поверху плава щирість, жарти;
В средущі регіт, гострота;
На дні ж самім кишать: огурство,
Несвітський сором, лихо, кнурство,—
Що люд лицюють у скота!

XXXVIII

Між тим як в вечір преднедільний
Горпині — мов та молода —
Співали пісеньки весільной,
Но серце гризла їй нудьга:
Якойсь незгодой їй грозила,
Вона трохи не голосила.
Аж Домна з шинку принеслась,
Вся юрма враз посатаніла:

З наливки ягоди поїла,
Наливки з медом напилась.

XXXIX

Ось тут було чого дивиться!
Як в голову набгався хміль:
Та пряда, реготить, казиться,
Та пхається е кілька сил.
Горпина так повеселіла,
Що, вивалив язик, кривила,
Глумилась з жодної під ніс;
У миг, тюлені мов у бурю,
Знялись кувиркаться іздуру...
Ось тут-то надивився ліс!

XL

Божки лісні: Пан і Фавни
Глазіли жадно з-за кущів
На сі кумедії забавні.
Дрїяди ж скромнії гаїв
Од сорому як не згоріли:
У гори нищечком побігли,
Та, стадо вигнавши цапів
З кривими великими рогами,
Наче палипони¹ з бородами,
На глузд звести цнотливих дів.

XLI

Озвалась тріскотня у лісі;
Страшенна пика з бородой
Знечев'я ткнулась в очі Прісі.
Дівчата всі підняли вой:
«Гай, дідько-враг, лиха година!»
Домаха, Вівдя і Горпина,
Згубивши плахти і глечи,
Чимдуж ударились навтіки,
Да, щоб не зустріли парубійки,
Тремтя, сховались у кущі..

¹ Раскольники (прим. П. Білецького-Носенка).

Покиньмо гарну Прозерпину —
 Нехай поки прочахне жах.
 Я тимчасом трохи спочину,
 Щоб не одно гуло в ушах.
 Ось перелагоджу бандуру,—
 Втнемо пекельною натуру:
 Як збирався Сатурненко Плутін
 За сі Горпинині пустоти
 Вдягти її в жіночі цноти
 І в пеклі потім поравсь не один

ПІСНЯ ДРУГА

I

Ну ж, Музо любая, розкажуй,
 Що в пеклі лучилось тогді?
 Яку там бачила проказу?
 Бо цур йому устрять туди...

II

Крізь сон на ліжку потягався
 Плутін — грізний пекельний пан,
 Аж луп очима — ізлякався.
 Світ ясний осіяв Гебан,
 Не так червоно, як геєна
 Коли розжевріє огненна.
 Схопивсь, накинувши халат,
 І, мулявши, як сич, очами,
 Кривився і пручавсь руками,
 Чимдуж удрав кого спитать.

III

Аж тиць — крій¹ двері у прихожій
 Стоїть проворний куций війт,
 Що скрізь народ лякає божий,
 В млині і вітряку майстрить.

¹ Край.

«Що се за враг, бісовська мати,
 Так видко — хоч голки збирати?»
 «Ясновельможний, се біда! —
 Вклонившись, куций одвічає.—
 Се Етну прірва розбирає,
 І світ тече крізь, як вода.

IV

Все лихо наробили транти¹,
 Там цілу ніч — як той кагал:
 Тіфей Вернигора з Гіганти,
 Данайки з кобзою да цимбал;
 Да ось і каші наварили,
 Що й панщиною не із'їли.
 Якийсь змій, враг людям родивсь;
 Оце, святкуя в пеклі свято,
 Бачиш, як нашкодили багато,
 Що з ними цілу ніч возивсь.

V

Набив на тих п'янюг колодки.
 Під Етну їх запер в мшаник,
 Дивись, врацають як із глотки,
 Що й світ уже до нас протік.
 Тепер ніяк вже не пораджу,—
 Спиши сам, пане, силу вражу;
 Да швидко — й трохи не барись;
 Тут ніколи вже чуб голити,
 Хапайся льох той завалити
 Да грізно на товпиг сварись».

VI

Чуть не схопив пан лихомайку,
 Аж по спині сипнув моріз;
 Звелів ладнати чортопхайку.
 Се був чудний пекельний віз:
 Состав його — злодійські душки,
 Що люд лигали, мов галушки,

¹ Несерйозні люди.

З старшин постромляні шаблі,
З судей кривих, лихого згіддя,
Зогнуті у коліс обіддя.—
Що гарбали, мов ті граблі.

VII

Хандричі, деннії понури,
Що й не дивились на людей,
Вночі ж од них тріщали мури —
Були надіті вмісто шлей.
Дурисвіт, зогнутий дугою,
Рукою цапкою й ногою
Був цупко стиснутий в гужах.
Дзвоник із кум, брехливих зводней,
Од них і в самій преісподней
Всіх голосній лящить в ушах.

VIII

Дітей котрий ізводив з кругу,
Був вправлен вмісто оглобель;
За вісь картюжного злодюгу
Пекельний обстругав скобель;
Руссо — за швірень, зцуп, як криця;
З Вольтера видута мазниця,
Що грався вірою, як м'ячем;
А недовірки-філозофи,
Що глузд мутили всій Європі,
Служили дігтем і квачем.

IX

Гвіздки, ремні, ужівки, спиці
Пороблені з дрібних злодюг,
Із всякої мілкою ледащиці,
Що зло робили для услуг,
Погонич витяг віз з сарая
Да, пана во всю губу лая,
Скрипя зубами, запрягав
У корень невсипущу злобу,
На пристяж смертню Хоробу,
Наприндивсь — під рундук піддав.

X

Плутін насупив брови чорні,
На возі гордо розваливсь;
Кобилки вороні, моторні
Чимдуж із пекла понеслись.
Пред ними розпахнулась брама;
Кирпата смерть, причина лярма¹,
Кінець бідам, нудьги й утіх,
Йому махнула честь косою,
Рядком з неситою війською;
З ними ж вклонивсь їх батько — гріх.

XI

Крій брами служать ключарами
Одчайння, безвір'я син.
З безсовісними лікарями,
Які для флінки² іменин,
Ткнув ідкі хорому пигульки,
Не дбають мов об розбитій лольки.
Одкрився тут широкий шлях,
З аптек усипан порошками,
Екстрактом з сулеми, з майками;
Тут душі в'ються, мов той прах.

XII

Найближче од пекла місто,
Набіг що підземельний пан,
Вкруги заглохлеє й нечисто,
Де глянь — болиголов, дурман,
Но улиці й базар не тісні;
З хат чути сороміцькі пісні.
Ось прірва стидких шулярів,
Що грабить — числять за пустоту:
Ось ті, що продають і цноту,
Ось крам неситих лікарів.

¹ Крику.

² Любовниця (прим. П. Білецького-Носенка).

XIII

Там всякі знахорки, шептухи,
 Що любові дівкам дають;
 Судді, що для безвинних глухі,
 За гроші казять наш статут,
 Вдовиць і сиріт обіждають
 І так на світ той спроваджають,
 Покіль самих не стріска біс.
 Там душепагубні пранцюзи,
 Що дома гнили на ланцюзі,
 А в нас з дітей псують гульвіс.

XIV

Багато є льохів шампанських,
 Де яд за вина продають.
 Є всяких вигадок сатанських,
 Що пеклу харч і геть-то шлюють.
 Плутін, се місто оглядівши,
 Назвав: «Гріхоподем вірнійшим»,
 Під особливу милість взяв,
 Зверстав паскудних із бісами,
 Одлічив довгими кігтями,—
 Універсал на те їм дав.

XV

Відтіль чимдуже забрикали;
 Возниця жах гнав кобилок,
 За ними царства лиш мелькали,
 І ледве чуть вдалі дзвоник.
 Лиш вгору черк,— вже й між долами;
 Кобилки риють копитами,
 Земля далеко стугонить,
 Моря ім бігти не мішають,
 Бори, холми перестрибають.
 Аж тиць — ось Етна вже горить.

XVI

Не стямивсь пан од дивування:
 Чи справді се або мана?

Гудуть, розжеврїлись руяння,
 Палає зірня сторона;
 Все море клубиться вогнями,
 Гора бурха, враца скалами;
 Вкруг ріки з полом'я ревуть;
 Земля тремтить, вся бухне вгору
 Од трясці стогне до умору,
 Неначе хоче миш родить

XVII

Плутін аж об поли ударивсь.
 «А глянь! — да головою хитав,—
 Що в світі тут робити,— радивсь,
 На хлопців грізно загукав:
 Ану лиш дружно, небожата!
 Беріте заступ да лопати,
 Тушкуйте свіжим кізьяком!
 Робіте гарно, без помилки:
 Звелю по чвертці дати горілки,
 Заїсть пампушки з часником».

XVIII

Схопивсь народ голінний куций,
 Чимдуж да хто з чим запопав:
 Хто воду лив, пісок сипучий,
 Хто гній із загород тягав.
 Так купу комашня складає,
 Коли пустота розгрібає:
 Кишить, копошиться, як рій.
 Валяли в прірву все голодну
 Да й загатили так безодню.
 Поїхав пан окіль гори.

XIX

Тимчасом пафоськая пані
 Венера, прелестей, любви
 Богиня, жарт і лиховані,
 Зняла кораблик з голови.
 Щоб Пріська з гребнем пошукала.
 Аглая мум'ю розправляла,

А Фалья терла маркасит.
Аж чують — дим потяг по хаті,
Що треба й нехотя чихати.
Всі ожогом на двір.— Горить!

XX

Аж вмить осмалені Зефіри,
Що мlostю ніжили Пергам,
Служки Венери жваві, щирі,
Порозбазікали, як там
Згубила плахту Прозерпина,
І вмиг відкрилася новина:
Гора розжевіла, як жар;
Що сам Плутін в пилі і поті
Реве, як той бугай в болоті,—
Із пекла вирнув на пожар.

XXI

Сама судьба веде Плутона,
Щоб з жінки рук ярмо надіть.
«Зараз покличте Купідона!»
І той божок, мов жук, летить.
«Еросю! Милий, любий синку!»
Ось случай нав'язати жінку
Ледачому, що вривсь, як кріт,
Тому понурові Плутону,
Що нашу не вважа корону
Да бришкає без нас прожить.

XXII

Хто є під небом із створення,
Що має тільки в тілі дух —
Тавро ма нашого підданья.
Тяга наш золотий ланцюг:
Кити в безодні океана,
Ведмеді на горі Лівана,
Вовки, коти, самий павук;
А то б один сей Сатурненко
Да та Юпітерова донька,
Горпися, баби тій байстриюк!

XXIII

Як очі в мене не згоріли,—
Вже вся Сіцилія, ввесь світ,
Од неї неначе подуріли,
Вона ж ні гадки, щоб любить:
— Я,— каже,— Зевса доч, богиня,
Нема для мене в світі рівня!
А зась! Еросю, поспішай!
Схопись, бери палкїї стрілки
Да влуч обидвох без помилки.
Гляди ж, тепер не проморгай!»

XXIV

Ерот і трохи не барився:
Надів за спину свій колчан,
Взяв лук і за море пустився,
Як в вирїї осінню бочан;
І прудко опинивсь в Сіцилії,
Покіль ще не засїв в бадиллі,
На Семена мов горобець;
На хмарці одпочить улїгся,
Лукаво на здобич дивився,
Як вовк голодний на овець.

XXV

Затушкував душник, громада
Вже з піснею Нептуну в честь
Верталась весело до ада.
Їх пан звелів себе в гай везть
Од спеки, ввесь в пилі і поті.
Спочить у холодку д роботи,
Покіль ізчакне геть юга.
Ерот слідком за ним попхався,
В куш за Горпиной заховався
Да стрілкою — шпирх у обойга.

XXVI

Чи крутячись, мов навіжений,
Іззаду ткне кого школяр,

Той скочить, крикне, мов шалений,—
Так ісхопивсь підземний цар
Й без плахти гарная дівчина
Да, очі і роти розіня,
Один стояв проти другої;
Пихтіли, ахали, горіли,
Дихнуть не сміли, а раділи,
Мов кіт над мишею рудою.

XXVII

«Мое ж ти серце!» — «Мій коханий!»
Він їй, вона йому в одвіт.
«Ти ж любий мій, давно бажаний!» —
«Ти ж для мене родилась жити!»
І вмить схопились цілуватися.
Ерот собі давай сміяться
До вмори, взявшися за бік,
Да прядать, плескати в долоні,
Що й пана на пекельнім троні
Довів йому в підданство рік.

XXVIII

Да й пан Плутін був козачина
Моторний, хоч намалювать:
Левенець, росту в три аршини,
Да дюжий — кат йому не брат;
Як углі розкалені вночі —
Так зірять іспідлоб'я очі,
Широкий ніс висить, мов прац,
Між щок пухнатих і червоних.
Уста до ух — як у ворони,
Уси одвисли, мов деркач.

XXIX

На йом огненная венгерка,
На чубі, чорному, як сміль,
Ніби литовська мальгерка,
Якийсь чудний, високий бриль.
Де глянь — все китиці, кутаси,

На товстім пузі суті паси,
З саети гданської жупан,
Червоні чоботи сап'яні
Да ще й едвабой гаптовані,—
Куди не глянь — вельможний пан.

XXX

За тим Горпина й гірш вкохалась,
Плутін не довго міркував,—
Вхопив на віз. Вона ж у галас,
А він — по конях да й помчав.
«Лиха ж мені тепер година! —
Зіпала бідная дівчина.—
Хто в Зевса вірує — рятуї!
А де ж тепер моє весілля;
Мні ж лихо буде в понеділля.
Ізмилуйсь, матір пожалкуї!»

XXXI

Як десь од наших припадало
До ляса утікать ляху,
Або, мов кіт, укравши сало,
Втіка стрибками на стріху,—
Так він у пекло з нею брався,
І лярм її з дзвонком мішався...

XXXII

Ніхто з людей того не бачив,
Лиш чути щось, неначе вий,
Аж впало бігти мимо дачі,
Де Ц'яна мала хутір свій;
Наяда се була могуча
(По-нашому: русалка руча);
Вона у рудці¹, мов кристаль,
Як мати родила, без спідниці,
Точила воду із криниці,
Сю бачила Плутона шаль.

¹ Болоті.

XXXIII

Да, вискочив йому навстрічу,
 Руками обома махала:
 «Постій! Або тебе скалічу,—
 Отак Плутонові кричала,—
 Ти гайдамако, волоцюго!
 Стій! Не пушу тебе, злодюго!
 Ти не роби дівчині гвалт.
 Як людям зазирати в вічі,
 Хто буде пораться крій пічі,
 Хто буде доглядати мать?

XXXIV

Кажу, зараз покинь дівчину,
 Не то тебе злигає біс!
 Оце втоплю, як злу личину!»
 І миттю загрузила віз.
 Плути́н сунувсь до неї із лайкою
 Да цупко вдарив так нагайкою,
 Що бідная злилась водою:
 Зараз сугави всі стопились,
 У хвилі світлі одмінились —
 Од той доби тече рікою.

XXXV

Тимчасом борзій пан дав драла
 В підземне царство манівцем,
 І чортопхайка замелькала,—
 Вірлатий жах все гнав бичем.
 Горпина з ляку ізомліла,
 Очиці ясні закрила;
 Аж Цербера почула скигль
 (Мурка, пекельного собаки),
 Знялися Химри, вовкулаки,
 Мари, як дим, пекельних сил.

XXXVI

Ось тут небога ізлякалась,
 Як в'їхала в підземний звод!

Огненная ріка звивалась,
 Де жар клоктів вомісто вод.
 Тут грішніі бездольні душі,
 Хоч гинули в огні по уші,
 Вовік не мусили згоріть;
 Одсюду визг страшеної,—
 Гаразд, що родилась блаженної,
 А то б мав ляк її вморить!

XXXVII

Рятуйте, іншіі прохали,
 А іншіі Олімп кляли;
 Зубами грізно скреготали,
 Од помсти й важкої жалі.
 Там хтось до колеса прикован,
 Горючою сіркою нашмарован,
 Крутивсь, як сонечко, палав:
 Із тих біси мотали жили,
 Тим цінв кип'ячу в глотку лили —
 Хто як на світі заробляв.

XXXVIII

Хоч вір, хоч ні, а по заслугі
 Вже дійде всякому на пай,
 І злому допечуть катюзі —
 Помовку сюю пам'ятай!
 Бо деколи жили народи
 Розличной віри і породи,
 Вірили, є що пекло й рай;
 Бо з вічною правдою не совмісно
 Змістить благих і злих умісто,
 А бог нам дух безсмертний дав.

XXXIX

Плути́н крізь сю безодню ада
 Перешатнувсь борзій стріли;
 І вмить відкрилася левада,
 Де вся земля із постили:
 Пшениця золотая мшилась,
 З ситою рудок тьма точилась,

В гайках із цукру дресеса;
На них путівки медовії,
Чи вишні рдіють цукровії;
На зіллі з жемчугу роса.

XL

Ось там правдивії вітали,
Всяк утішався, як хотів;
Сміялись, вік нудьги не знали,
Зівота не тягла ротів:
Бо там гекзаметрових віршей.—
А і того іще найгіршей,—
Ніхто елегій не писав;
Чи, подихавши школьної пилюю,
З книжок, давно істлінних мілляю,
В журнал за нове не втискав.

XLI

Де глянь — кумедії, розривки,
Мов в ярмарок о проводах,
Везді в квітках рум'яні дівки
Усе ганяють по садах.
Все грища: ті гуляють в кепи,
Ті в ятці около вертепа,
Ті реготять коло циган;
Ведмедя з трубами спиняють
І пісні під цимбал співають.
Так весело, куди не глянь!

XLII

Були там всякі лагомини,
Що гарно слухати й для бак¹;
І любо все, як літом в тіні,
Навіщо кучма й кобеняк.
Да й тихо ж,— всі запанібрата,
Для всіх простірна дуже хата,
Не чуть ні сварок або звад;

¹ Від слова «баки» (забивати баки).

Бо там немає кум гадючих,
Потварців ядовитих, злючих;
Не смів сичать чорнильний гад.

XLIII

Туди, до бучного будинку,
Прискочив підземельний цар;
У хату ввів моторну жінку,
Оддав з собою їй пекло в дар.
Ось як Сатурненко й женився..
Стий трохи, Музо! Я втомився;
Що буде ще, нехай надаль.
Як струни знову перестрою,
Скажу, що лучилось з старою,
Як мучила її печаль.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

I

Ну ж, Музонько! Тепер носися
По всій землі, ще й на Олімп,
Де перш гаразд одкашлялися,
Як пред орацей сільський піп.
Скажи, од туги злої Церера,
Розлютувавшись, як Мегера,
Що нарядила на землі?
Як для своєї дочки гультьяйства
Зробила внівець всі хазяйства,
Та любо — хоч гуляй в краглі!

II

Уже з півдня скотилось сонце;
Стара, упоравши горшки,
К вікну присіла на ослонці,
Щоб любой визирать дочки..
Нема! Вже й розтяглися тіні,
Туман з води здіймався синій,
Прийшла з толоки череда;

Вже й місяць освітив долини...
Нема! Не чути ще дитини!
І серце ние: ось біда!

III

На сідалі крикнули й півні,
Но сон втіка д'ї очей,
З нудьги снує з сіней у сінні:
Не чути любові річей.
Здалось, буцім скригнули двері,—
Зраділо серце у Церери...
Аж ні— рипнув в колодця звід.
Ось і зоря зачервоніла;
«Нема дочки! — заголосила.—
Нема! Без неї і світ огид!»

IV

Надумалась, пішла із хати,
Ось набреде кого з людей...
Но де? Нема й кого спитати:
За гаєм з околочки всеї
Та Етна шуляки зробила,
А лиш її оселя ціла:
Страшений підземельний трус
Угору обернув все днами,
Дубові дерева — корнями,
Ще гірше, ніж Борей дідусь!

V

Но їй байдуже об рутанці,
Тепер не жаль полей, ні клунь,
Жалкує тільки об гультяйці,
Пита, мов навісна в лун.
Ся дурна їй одвічала,
Що сама од неї чувала,
В болоті, в опарах, везді,
В пашенних ямах вишукала,—
Нема! За те ж плуги, всі рала
Псовала д' тяжкої біди.

VI

Неначе вчаділа в запічку;
Бо, кажуть, буцім серед дня
Страсную засвітила свічку,
Да з неї по світу і ганя;
Аж, бідная, вхопила тряцю,
Як сонце сіло вже, по щастю,
Наткнулася на хуторок;
Крізь комин нісся пах вечері.
Вона застукотіла в двері.
Явився шкарбана шматок:

VII

Стара се чепурна Химуся
Глянула — аж перед неї стоїть
У свитці чорної бабуся,
Бліда, в руці ставник горить,
Неначе смерть із домовини.
Да рудополові сивини
Стирчать, як той соломи сніп;
На губах накипіла смага,
Назад сунулася од жаха,
Як од владики винний піп.

VIII

Церера до неї озвалась,
І Хима трохи одійшла,
Бездольної почувши галас;
У хату од жалю ввела,
Поставила їй хліба-солі,
Борщу, вареників доволі,
Мізерная сього — ні в ріт;
Хазяйка кланялась, прохала,
Добродійкою її взивала,
Но ся — мов той у шабаш жид.

IX

«Не їсти хочеться мні — пити;
Біжи мені води чимдуж;

Рятуй, не здужаю терпіти!»
Химуся зразу пре гладуш.
Церера, оддихавши трійчи,
Пила і промивала вічі,
Поставила гладуш на стіл,
І миттю дуже освіжіла,
Зовсім, як дівка, погарніла
І геть-то підібрала сил.

X

Химуся зирк — непереливки:
«Се певна відьма чи й упир!»
Поставила їй глек наливки,
Сама ж із ляку — шусть надвір.
Гукнула Стела парубійку,
Щоб хутко йшов у хату з тіку.
Стел з люлькой крій порога сів.
Церера часом тим напилась,
Як навіжена, казилась,
На сотню скигла голосів.

XI

На лихо, вдався Стел смішливий,
Завзятий хуторний блазнюк,
Мацапуряка — жмудь шалливий,—
Не попадайсь йому до рук!
Спочатку нишком реготався,
А далі й геть вже розібрався,
Що, виткнувши собі язик,
Давай їй в вічі заглядати,
Плюгавой відьмой доїдати,
Як те з людьми собі ізвик

XII

Церера помстой закипіла,
Аж очі зірли, мов в ката,
Якісь річі завопила,
Що піна пирскала зо рта.
Да Стела трьоп глеком у пику,
Аж той під носом вбачив зірку,

Додолю вдаривсь зо всіх ніг
Да вмиг до купочки зобгався,
Стончився, трошечки роздався,
У нірку ящіркою побіг.

XIII

На лярм убігла Стела мати,
Но вже Церери й дух занишк;
Вона повіялась із хати,
Узявши свій з огнем ставник,
Важку нудьгу, сумнее горе.
Так манівцями через море
Без порома і каюка
Перелітала в різні панства,
Питала в виборних, підданства.—
Ніхто й не чув, де та дочка.

XIV

Як ось добралась Елевзини,
Де Церій був тогді царем;
На те ж якраз в нього родини:
Синок родився — Тріптолем.
Припало помогти й цариці,
Й дитині одвести крикливці,—
Шукали знахорки, шептух,
Аж тут іде з свічей Шекера
У свитці чорної Церера —
Її у двір помчали вдух.

XV

Побачив відьму не на шутку,
Цар ласкаво її прийняв;
Вона ж дала і поміч хутку,
І хлопчик зараз той одхляв;
Днем годувала його цицькою,
А ніччю викрадала з діцькою
Да буцім загортала в жар.
Вона робила не на худо:
Дитина вибухла на чудо,—
Аж дивувався батько-цар.

XVI

Дак злючая богиня Діра¹
 З чубом з гадюк, з палким бичем,
 Враг долі доброї і мира,
 Напасквилася над царем.
 Царської куми надів личину,
 Брехні точила на богиню:
 Що ся б то Трипуся труїть,
 Що з ним наткнулася у баки,
 Їх перли в ступі вовкулаки,
 Як ще не зацімався світ.

XVII

Почув пекельного рождення
 Куми брехливїї слова,
 Од чаду злого навождення
 Зійшла в Церея голова.
 Як ніч напнула нарозпашку
 На мир, як смоль, свою запаску,
 Взяла Церера хлопця в жар;
 Церей натяг руду кирею
 Да назирцем пішов за нею,
 Полой закривши свій ліхтар.

XVIII

Ось тут той батько ізлякався:
 Побачив, як малий Трипусь
 У винниці в огню купався,
 Як літом у калюжі гусь!
 Гукнув на певну чарівницю:
 «Чи так глядиш ти, ледащицю!
 Ось я ж тобі, проклята, дам!»
 Вона ж дитину ухопила,
 Сама на ожіг верхи сіла,
 Удрала вгору по стріхам.

XIX

За те, що був дурний невдячним,
 З такої богиней вельми груб,

¹ Друга назва Фурії (прим. П. Білецького-Носенка).

Царя зробила впрах ледачим:
 Той вмить колодою іздуб.
 Невдячності людей Цереру
 Загнали у якусь пещеру;
 І з неї зажив і Триптолем.
 Пропало зараз ізобилля,
 На нивах поросло бадилля,
 Лани заглохнули звонцем.

XX

Земля плугатарам бенкета
 Не хоче ставить восени;
 Настали голод, дорожнеча,—
 Неначе 'д першої сарани.
 Побачив Зевс таку турбацію,
 Звелів пустити публікацію:
 Щоб побігайку пошукать,
 Щоб лиха не робила здуру,
 Оддати її до калавуру;
 Всім виборним те пильнувать.

XXI

Но де! Нема об ній ні чутки.
 Якось-то Пан, божок гаїв,
 Шукав для семерної дудки
 У болотах очеретів,
 Значев'я глянув у пещеру,—
 Аж з парубком знайшов Цереру:
 Сидять, обнявшись обома.
 «А що ти тут, плюгава, робиш?
 Чи так се за нивками ходиш?
 Катма в тобі і сорома!»

XXII

Так вилаявши на всі боки,
 Ногой козиною брикнув,
 Зогнувся, вирнув да навскоки
 Зевесу донести черкнув.
 Вона, розчумавши, що лихо,
 В Сіцилію знов побралась тихо:

Йй там не боязко судів.
Аж тиць — у вічі Аретуза,
Ся, розторгши з Алфеєм уза,
З безодні вибилась тудій.

XXIII

Зелену голову підняла
І, воду вижавши із кос:
«Послухай, серденько,— казала,—
Я знаю радішее щось:
На бідну землю не сердися
І за дочку так не казися,
Я знаю, де віта вона:
Вона панує у Плутона.
Як бач, земля тут невиновна.
Ніби во смерті ч'їй жовна!

XXIV

Ти чула, може, як з Елади
Під землю я собі втекла,
Сховати од Алфея кривди
Мої струї, чистіші скла,
В кристальній підземні льохи?
Ось там не встряла в пекло трохи.
Трохи у Стікс і Флегетін;
Своїми бачила очима,
Як на бісів Горпина грима.
Як в кулаці у неї Плутін.

XXV

Пред неї не сміє вздіти шапки
З хвостом піджатим сатана,
Злі Діри держать нахрест лапки,
Над нічню воля їй дана;
І вже зовуть її Геката.
Така роз'їлася пиката,
Аж любо на неї глядіть;
Мабуть, їй добре жить з Плутоном,
Ніхто не влучить макогоном,
Дже кріт і під землею щось їсть».

XXVI

Почув богиня сю новину,
Знов ледве не згубила глузд;
Кляла пикату Прозерпину,
Що стільки навела обуз.
Зараз послала Триптолема,
Щоб їхав сіять всяке сім'я —
Вже годі турбувать людей;
Вони за крутощі дівчини
Одикли, мов в діброві свині,
Собі шукаючи жирей.

XXVII

«Впряжи ужів у таратайку
І між людьми, де мир, ходи,
Де працю люблять — не угайку,
Лани, пашнею золоті;
Токи їх убирай скиртами,
Де ж ліність, як между звірями,
Да чублються, мов ті біси,—
В таких нехай росте бадилля,
Нехай враги за те безділля
Поскусують собі носи».

XXVIII

Сама зараз лице умила
В ріці кристалою струей,
Очіпок з квітками наділа,
Натерла щоки миніей,
В ягнячу одяглася свитку,
У серпанкову намітку
Да, верхи сів на помело,
Взяв в руку правую лозину,
Зверзла якусь чортовщину
Да черк в Олімпі — аж загуло.

XXIX

Зевес, урившись в подушки,
Тогді кутю з ситою лигав,
Задки курині да пампушки

Все варенухой запивав —
Як панотець після роботи
У поминальній суботі
Вживає, що дає олтар.
Церера перед ним явилась,
Заголосила, прослезилась:
«Рятуй мене, мій господар!

XXX

Ти ж батько доньки Прозерпini.
Чи ти ж потерпиш, щоб гевал
Пасквився з нашої дівчини,
Несвітський сором — згвалтував?
О любий, гарний мій, коханий!
Не попусти, щоб той поганий,
Той батько сатани — Плутон,
Урвавсь, як з Січі гайдамака,
Орудував, як розбишака,
Під небом не ховав закон!»

XXXI

«Вгамуйся, серденько Цересю! —
Розгладив ус, Зевес казав. —
Коли жалкуєш так Горпусю,
То не журися: час припав
Не рюмсати — гулять весілля.
Чи тямиш? Він якеє зілля:
Моторний, ручий молодець.
Да й так огурний¹ рок ізволив,
Обох Ерот щоб заневолів —
Сей кручений сліпий падлець!

XXXII

Вже й вечір: надворі сіріє;
Ти, серце, в мене погостюй,
Бо утро вечора хитріє;
Да ось що добре пам'ятай
(Звелів так рок той неслухняний):
Дарма — Плутін, дочкой коханий,

¹ Завзятий.

З неї мусить розірвать союз;
Коли ще там чого не з'їла,
Її не спинить пекла сила —
Моєю бородой божусь...»

XXXIII

Гукнув — і Ерм умить явився.
«Зараз у пекло мні зганяй;
Гляди ж, душею не схибнися,
У всіх по совісті спитай:
Не бачили або не чули,
Геката їла там мантули,
Чи не пила з ріки води?
Ти слідствіє роби по правді,
Не так, як десь, гостинця ради
Вахляють земські суди!

XXXIV

Відтіль до жодного старшини,
Зломивши голову, біжи,
Звели, щоб кинув лагомини,
Коли не хочеться віжжи,
Чим світ збігались на пораду —
За те велику дам награду».
Гонець надів легенький бриль,
Сtribнув борзенько на шкапіку,
Пригнувсь, ударив, грізно гикнув —
І вमितь закрила хмарой пиль.

XXXV

Покіль цнотливая Бримона,
Зажегши круглий свій ліхтар,
Шукала в Керї Ендимона
І оддыхав в степу косар,
Покіль у пекло Ерм добився,
Покіль там з слідствієм возився,
Скликав в Олімп старших богів, —
Зевес з Церерой куликалі,
Все добрее удвох з'єднали.
«Нехай вже так, як рок судив!»

XXXVI

Нехай і так, мій господарю;
 Нехай собі колись, як ми...
 Я не різнитиму вже пару.
 Но тільки злізе сніг з землі.
 Крізь весну цілую, все літо,
 Покіль росте і спіє жито —
 Нехай гуля вона зо мною,
 То й буде на землі пшениця;
 А ні... буде рости метлиця,
 Що й нічого занять косой!»

XXXVII

Зевес їй Стіксом побожився.
 Вписав на пам'ять в полустав,
 Да так уже розвеселився,
 Що, з нею обнявшись, реготав,
 Покіль рум'яная Аврора
 Обох застигла без убора:
 «Оце! Не сором куликать;
 Ось Феб через одну годину
 Тут виткне і свою чуприну,
 Вже й час у хаті прибирать!»

XXXVIII

Зараз Церера нахопила
 Зелений кунтуш посвятний
 І на кораблик нашпилила
 Вінок з колоссів золотий.
 Зевес убравсь у рясу нову,
 Червону, оксамитову,
 Штофний підризник підтягнув
 Персидським суто срібним пасом,
 А коси розчесав із квасом.
 По плечах важно розгорнув.

XXXIX

Аж Феб рудий на таратайці
 Катить четвіркою під рундук.

«Гаразд! Тут, бачу, будуть танці:
 Се краще, чим той свар і грюк!»
 Услід ввійшли веселі музи;
 А потім, кинувши обузи,
 Всі боги почали в'їздить:
 Марс верхи на галанським півні
 Гордивсь — нема йому вже рівні;
 Нептун на раці важно мчить.

XL

Бахус в короткій кожушині,
 Запрягши у возок котів,
 Припер барило доброї пінної;
 Фетіда двох морських скотів;
 Діана верхи на собаці,
 Пан на цапу, а Фавн на паці,
 Паллада гордо на сові;
 Венери довго виглядали, —
 Бо Грацьї вбори їй змишляли,
 Щоб гарно йшлися к голові.

XLI

Вже Геба з ручим Ганімедом
 З чарами тричі обійшли
 З солодкою запіканкою, з медом,
 І вже божки, мов рій, гули;
 Аж їде з жемчугу берлина,
 Катить веселая богиня
 Шестіркой білих лебедей;
 Сама ж як роза з лілей ніжної,
 Одита гарно, но не пишно;
 Ерот жартує біля неї.

XLII

Крій Грацьї Смішки пустували,
 Зефіри грались в волосах;
 Ввійшла — всі любо привітали:
 «Гаразд! — на різних голосах.—
 Здоров була! Венера, пані
 Пустоти любой, лиховані!

Без тебе б хата в нас пуста!¹
Ї богині обнімали,
А боги широко цілували
В яснокоралові уста.

XLIII

Услід підскочила каруца
З шестіркой сизих павичей;
В ній бучна, вся в каміннях Луца,
Як зіра сяє сред ночей:
На голові — якась чубайка,
На плечах — сута кацавейка.
На козлах з свічкою Гіменей,
Назаді звис коваль з Лімноса,
Що Марсу гірше перечоса,
Ї син, — кривий божок огней.

XLIV

Бува, як з винниці в морози
Шугає дим і пар вкруги,
Або як з краканням у лози
Кружляють чорнії круки, —
Так юрма куцих з кочергами,
Перед царем своїм верхами
На головнях, мов козаки;
Плутін і молодая пані
У чорнім, як труна, ридвані
Везлися цугом бабаків.

XLV

Церера вибігла із хати
Із хлібом-сіллю на рундук
(Звичайно, як весільна мати),
Те ткнула молодим до рук,
Ввела й на покуть посадила.
Горлуся тілом затремтіла...
Роздався грюк із мущирей¹,
Сопілок, пискав, тарабанів,
Дзвін чарок, цокотня стаканів;
Ось тільки й чути: «Лей да пей!»

¹ Мортир.

XLVI

На radoцax благой Мелени
Як розносилися божки,
Тряслись підвалини вселенні,
Аж падали з полиць горшки;
Найгірш, як Марс пішов вегері¹,
Да збив очіпок із Церери,
Іще й підняв її на глум;
Вона за тее так озлилась,
Що Стіксом пред всіма божилась:
Вовік не жать — де збройний шум.

XLVII

А що божки в той день пожерли!..
Нельзя хоч зчислить олтарей
А з жодного паї приперли
Мантулів, сала да костей:
Кому чверть ситої конини,
Кому собачини, свинини,
Тому цапа, ката шматок;
Бо навіженії у хмарах
Вживали трохи фіміама,
А тріскав м'ясо всяк божок.

XLVIII

Покуда годі, Музо жвава,
Повісьмо кобзу на гвіздок!..
Се од безділля лиш забава;
Прощай до будущих святко!
Бач, я приймаюсь знов за діло...
Тогді лети до мене сміло,
Ми знов заграємо з тобою,
Як вдихновення жар почуєм,
Для Вкраїни нове скомпонуєм
На наській мові дідовськой!

[1818]

Танець.

ПАН ПИСАР

Один пан писар десь, іще за гетьманщину,
Бо, бачиш, тепер не те, пішлося на одміну,
Нема вже писарів!
Тепер куди не ткниш — скрізь секретарі!
Да й разлиця: колись давно
Пан писар тяг варену,—
Секретарі — вино.
Той як і хоч боявсь, а ці? І кнута ні гадки;
Той базаринки драв, а ці, кажуть, взятки.
Отож той писар зирк в отхожий свій журнал,
Багато дечого собі напам'ятав!
Що змолоду йому здавалося безділля;
Пізнав, що душка в йому недобре зілля.
Да й совість (перш, мовляв: се школьний жах!)
Коліном в Київ пре розкаяться в гріхах,
І він із писарської попхавсь на богомілля;
А може, й писарці взманулось поханжить.
Уже крізь бір мелька печерська дзвіниця,
Святих отшельників веселая столиця.
І Дніпр реве, грізний, мутить со дна піском.
Ось через — довелось возиться байдаком:
Поставили ридван, одчалили, пустились;
Но ще недалеко од берега одбились,—
Як вітер забурхав, якось байдак хитнув
І пана писаря в ріку зопхнув.
По щастю на йому була ведмежа шуба,

Да, поздоров його, і сам гладкий, мов груба;
То, ніби сало, всплив.
«Хто вірує — рятуй! Лиха ж мені годинка!»
Зіпає з ляку жінка.

Народ собі на сотні голосів:
«Давай! Подай!.. Давай!..»
«Крий бог! Так кажете,—
Злякавшись гірше ще, крикнула пані так,—
Чи можна пак давать? Од цього здупить ляк;
Ви сим його навек запропастите!
Йому кажіть: на! возьми! прийми! бери!
Він брать чужее звик, а не давав ізроду!»
Тимчасом писар сів в Дніпрі.

Чи глек повадився по воду —
Ізгине з тим, як черепня;
Горбатого хіба вже виправить труна.

ІВГА

(Балада в Бюргера)

Жахнулась Івга ще за зір,
Щось сон лихий віщує:
«Ох, жив-то мій або чи щир?
Щось серденько сумує!..»
Гетьман з ордою був в війні,
То й віз хоругву на коні,
Да й не звіщав ніколи,
Чи жив, чи й зліг на полі?

Вже й знишк війни огурний бой;
Вже й хан крові напився,
Гетьман еднався з татарвой,
Бажаний мир звершився,
Полки веселії ідуть,
Іграють в сурми, в бубни б'ють.
Додому пруть рядками,
Увішані квітками.

Де є поля, куди не глянь,
Де шлях або стежинки,
На любий гам односелян
Біжать дівтора й жінки.
«Здорові були! — чоломкають.—
Мій милий! Ти вже з нами будь!»

Нема лиш Івзі світа,
Кохання, ні привіта.

Вона — хто йде, у всіх пита,
Які війська тягнули,
А не знайшла, хто б вість подав:
Не бачили й не чули!
Лиш військо мимо протягло,
Йй лихо в серці заскребло:
Рве коси 'д злої долі,
Лютує, б'ється долі.

Почула мати вій¹, — до ней:
«О боже ж мій, помилуй!
Що, доньку, криє світ очей?..»
І стисла к серцю милу.
«Нема!.. Ох, ненько, лихо мні!
Усе ізгинь, палай в вогні!..
Твій біг немилосердний!..
Ох, лихо мні, мізерній!..»

«Рятуй, о боже милостив!
Смири гнів, кару строгу!..
Все добре біг чим навістив,
Молися, доню, богу!» —
«Ох, ненько, се пуста брехня:
Од неба мні лиха пеня,
На лихо ще молиться,
Іван не воскреситься!..»

«Крий біг, крий біг! Помилуй нас!
Рятуй своє створення!
Дочка! Смирись в незгоди час:
Смирися покаанням!..» —
«Ох, мати, як душа горить
Не можуть тайни погасить,
Не можуть тайні сили
Звесть мертвого з могили...»

«Знай, доню, знай, твій враг Іван
Од віри одрізався,

¹ Вой, виття.

В землі чужій, як бусурман,
З туркенею вженився...
Нехай, невірний, пропада!
Там за труной йому біда;
Чи дух вже тіло скинув,
Карається за зміну».

«Ох, мати, коли він пропав,
Пожри й мене могила,
Нехай все пекло враз зіпа!
Бодай ти не родила!
Бодай погас навіки світ!
Ізгинь, все згинь, що ма живіт!
Твій бог немилосердний,
Ох, лихо мні мізерній!»

«Помилуй біг, не вниди в суд
Із нависним творінням!
Вона й не зна, що меле глузд!
Прости їй согрішіння!
Збудь, доню, земную печаль,
Спасення жди, дивись у даль;
Душу твою чудесний
Там жде жених небесний!»

«Ох, мати, що то пекло, рай,
Яке в ньому спасення?..
З коханим рай — пекельний край,
Без нього й рай мучення!
Бодай ізгас і рай, і світ!
Коли вже з милим мні не жить,
Нехай мій зрак змижиться!¹
Бодай мні освіжиться!»

Так лютувався помсти дух
У неї в серці й жилах,
І к провидінню жах потух,
Зла сила в ній кипіла:
У перси б'є, скребе свій вид,
Поки блакитний неба звід
Засіли срібні зірки,
Всплив місяць із-за гірки.

¹ В розумінні — нехай закриються мої очі.

Ось на дворі чуть тупа кінь,
І ближче, й ближче топіт.
О!.. Й зброї брязк, остроги дзвін...
Хтось і на східці входить.
О!.. Й клямка ляп, кільце бряжчить,
І стугонить, і гомонить,
Аж задрижали вікна,
І річ з надвір'я звикна:

«Гей, гей! Кохана, одчини!
Чи спиш або не спиться?
Чи ізгадала обо мні?..
Смієшся чи нидишся?..» —
«Іване, милий, відкіля
Нерано йдеш навпісля?..
Га, я не спала ночі,
Вже й виплакала очі!»

«Кульбачимо в непевну глуш,
Крій моря над гирлою;
Я пізно встав і персь чимдуж —
Беру тебе з собою». —
«Мій любий, хутко йди сюди...
Чи чуєш — вітр як рве куці?
Ходи, до серця стисну,
Потіш же мене, млісню!»

«Нехай бурхає вітр і рве!
Нехай в степу яриться!
Чи чуєш, вороний гребє?
Не мушу забариться.
Ходи, прильнися до спини,
Сідай зо мною, жде вороний,
Миль сто ще мчати може
Тебе в весільне ложе!»

«Далеко так?.. Чи здужа кінь
В весільну хату братсья?
Ось чу?.. Гуде дзигара дзвін —
Се вдарило дванадцять». —
«Дивися, с'є світ луни,
Домчусь, упир як із труни...
Байдуже бурі й ливня,
За зір, іще до півня».

«Скажи ж, яка в тебе стріха,
Як там? Чи є примостки?» —
«Свіжа, тісна хоч, дак тиха,
Чотири дски й дві дошки!» —
«Чи буде ж місця нам удвох?» —
«Доволі, серце, для обох,
Сідай на вороного,
Ждуть свашки й дружки довго».

Дівчина слуха козака,
Не здужа знести розлуки,
Обвила коло їздока
Білолілейні руки.
А він нагнувся до сідла,
Пірнув, як із лука стріла,
З підков іскрить угору,
Кінь мчить з гори на гору.

Поля, степи, гаї, плещи,
Мелькали соб і вліво,
Мости, де бігли по ріці,
Мов грім гули страшливо!
«Бачиш, ясно як бринить луна!
Га! Мертвих прудко пре мана!
Чи ти боїшся вмерти?» —
«Да ні,— нехай о мертвих!»

«О, дзвін гуде, по мертвом вій,
В кущу знялись ворони!..
Се дзвін гуде за упокій.
О, тягнуть похорони!
Ось мари пруть, труну несуть.
Протягом упокій режуть...
Чу, плач і вій жіночий,
Мов жабій гам впівночі.

Погребши труп, завійте стих
З трезвоном над могилою,
Да всі за мною в весільний ліг,
Додому іду з милою...
Дяки за мною і панотець,
Зіпайте пісні під вінець,
Як зляжу з молодого
В весільному покою».

Вій, дзвін внялись, і одр ізгас,
І клір, і піп з дяками,
Почув його страшний глас,
Коня за копитами
Услід чимдуж, чимдуж, бігом,
Аж пиль густа б'є стовбом,
Кінь паше, мчить на вмору,
Пре, креше іскри вгору.

Несуться мимо села й ліс,
Мелькають соб і вліво,
Ріка, стави, озера скрізь,
Як блискавиця жива.
«Бачиш, ясно світить як луна!
Ги! Прудко мертвих пре мана!
Чи не боїшся вмерти?» —
«Ох, любий, що до мертвих!»

«Га, глянь! Ось шибниця вгорі
Вагніє над могилою!
Під нею висить, як лик мари,
Злодюги труп зогнилий!
Вкруги відьми, біси кишать...
Нехай усі за мною біжать,—
Як ляжмо з молодого,
Потанчить перевозою!»

Пекельний збрід не швидко вслід
Шуга вкруги дівчини,
Мов восени посохлий лист,
Кружляє вихр в ліщині.
Все далі пре, все далі геть,
Скигнить і рве геть-геть вперед,
Кінь пирска дим ніздрями,
Б'є іскри копитами.

Чи з стрільби куля різко мчить?
Так місяць нісся мимо,
І зорей тьма, весь синій звід,
Як грає вітер з димом!
«Чи страшно, га? Се сьма¹ луна!

¹ Сяє.

Ги, мертвих прудко пре мана...
Чи, не боїшся вмерти?» —
«Га, дай покій вже мертвим!»

«Кінь вороний, вже півня чуть!
Кінь, хутко ніч ізбігне!
Кінь, вітер вчав розсвітний дуть!
Прудчійш, бо світ застигне!..
Уже догнав, уже добіг!
Ось тихий ліг, розсяє вмиг!
Уже й весільних видко!
Бачиш, мертві пруться швидко!»

На грать спижеву¹ брами ткнув
Конем, оддав удила;
Дубцем з розмаху їх рубнув,
Замків ізгасла сила,
Рухнула двер зо скрипом геть;
Побіг в юдоль, вита де смерть,
Могильні камні білі
Од місяця бриніли.

Гай, глянь, гай, жах! В єдиний миг
На їздоці все тіло,
Пласт за пластом, од плеч до ніг,
Як тут огнем ізтліло!
І голий весь з костей остив,
І череп біл, в труні б то гнив.
Зацокотів зубами,
Обняв її руками.

На дибі знявся чорний кінь
І дико іскри пирснув,
Оззався бір, з могили стон,
Як грім, крізь землю блиснув,
Із пекла скигль і вій із хмар,
Почавсь танець вирлатих мар,
Одчайній дівчині
Ударив час кончини.

Взялися духи й відьми вкруг
При місяця мерцанні,

¹ Бронзову, мідну.

Кружились, як у вихру пух,
Завили на прощанні:
«Чи ние дух,— терпи, смирись!
Огурно з небом не сварись!
І тіло не насилуй!..
Бог! Душу її милуй!»

[1828]

ЖУРБА СТАРОГО ПЛУГАТАРА

Вже вибачай, родюча нива!
Тебе вже більш мні не орать,
Яка мені з тебе пожива,
Коли не здався плуг зладнать!

Колись, зоравши день з опругом¹,
Ще й цілини шматок утну,
Тепер не злагоджусь із плугом
І бороздинки не протну!

Колись мій плуг і не затнеться,
Усе дере: коріння й дерн,
А тсе в пухкее не береться,
Мов рало, не протне і стернь!

Зовсім ік бісу притупився —
Доволі, правда, й прослужив,
І я з пашнею назовився,
В дугу зогнувсь і хріном сів.

Нивки! Не хочу більш вас порать.
До вас я перш був дуже лас...
Прийшло невтоготу і човгать,
Хоч трапилась рілля по нас.

¹ Міра площі земельної, приблизно 0,5 га.

ОПІЗНИВИЙСЯ ЛЕЛЬ

(З Анакреона)

Весь люд під мрякою ночі
Зобгавсь 'д діжча¹, куняв;
І я, змеживши очі,
В подушці цупко спав.

Аж грюка хтось у сні,
І чую клямки брязк;
Крикнув я з серця й 'д ліні:
«Хто там в непевний час?»

«Я хлопчик, — хтось озвався, —
Ізмок весь од дощу,
Чого ти ізлякався,
Я 'д вітру здуб, дрожу».

Тоді мні стало вадко,
Я світло засвітив,
У хату ввів хлоп'ятко,
Край грубки присадив.

Дивлюся, в його крили,
Сагайдак за спиною.
В ньому палкії стріли,
В руці лук з тетивой.

¹ Дощу.

Дарма, я рученята
Його рукою зогрів,
І крильця й кучерята
Досуха м'яв, сушив.

Одгрівсь він, усміхнувся:
«Лук,— ка¹,— мій не змарнів».
За стрілкою шатнувся
Да в серце мні навів.

Лясь!.. В душу мні встромилась
Огненна стріла,
З ней в думці опинилась,
Що люба мні була.

«Отсе тобі за працю,
Я Лель.., се мусиш знать,
Любов шануй, як цяцю,
Вже будеш вік кохать».

І з сим зареєстався,
Лукаве хлопеня,
А я по вуха вбрався,—
Тепер мені пеня!

¹ Каже.

РОМАНС

(Наслідування Гете)

Я згадую тебе, ти на умі одна:
Як зірка ясна на сході загориться,
Як місяця чоло жемчужне в добу сна
Крізь легких хмар в воді, задумавшись, глядиться,

Ти на умі одна!

Тебе лиш бачу я, ти все в моїх очах,
Де вітер на шляху густую пиль здіймає,
Де тінь дорожнього по стежці на горах
Маячить і мелька, як сонечко сідає.

Ти все в моїх очах!

Я прислухаюся, твій чую голосок:
Як рудка в осоці крій берега хвилиться,
Як шепчеться в садку з трояндою вітерок
Або як соловій край нього голоситься,—

Твій чую голосок!

Ой, де б ти не була,— нема розлуки нам:
Усе край мене ти, як ангел легкокрилий!..

Живу з тобою тут, з тобою буду там,
Де непробудний сон під дерню у могили.

Нема розлуки нам!

БАЙКИ

КОМАШКА ДА ЦВІРКУН

Цвіркун співав все літо,
А як убрали жито
І сівер забурхав,—
Чуть бідний не охляв.
Припало пропадати:
Дасть біг ані шматка,
Ні мошки й гробачка.
Харпак чвала до хати
Комашки їсть прохати:
«Будь ласкав, мні позич,
Ось згину сюю ніч,
Землі з'їм, вір на слово,
Верну у жниво ново
Весь довг із наспой в рік».
Комашка недовірчив,
От тільки й мав порок,
З усмішкою зирк у вічі,
У прохача спитав:
«Що, брате, в дні робочі
До шрона ти робив?»
«Добродію, не в гнів
Прочанам дні і почі
Як є неугавав,
Цвірінькав та співав».—
«Співав? Гаразд, се гоже!
Тепер гарцюй, небоже!»

ГОСТИНЕЦЬ ЗЕМЛЯКАМЪ.

КАЗКИ

СЛІПОГО БАНДУРИСТА,

чи

СПІВИ ОБРІЗНИХЪ РІЧАХЪ

СКОМПОЗОВАВЪ

Павло Білецький-Носенко.

КІНЕЦЬ.

въ Друкарні Е. Я. Федорска.
1872.

Титульна сторінка першого видання збірки «Гостинець землякам. Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних речах» П. Білецького-Носенка.

МУДРЕЦЬ ДА СТАРШИНА ВОЙСЬКОВИЙ

Колись, за гетьманщини,
В спасенній Україні
Старшина добрий жив в своїй сім'ї
Із долей; мав всього — і статку, і землі,
Здоров'я, й поважання.
Раз на різдво із поздравленням
До його встряв мудрець (як був Сковорода).
Таких тепер дасть бог, а далєбі — шкода.
Пан рад йому й завів з ним розговори,
Як сам розумний, він того уподобав,
Учився од нього, чого ще не чував,
Із навіженств людей з ним реготавсь до вмори.
Як кілька днів мудрець у пана погостив,
Зібрався знову в путь і за спину надів
Дорожній клунок.
Старшина дав йому шухлядку в подарунок
І каже, що в ній є алмаз.
«Не треба мні,— казав мудрець,— я всім довольний,
Я не кохаюсь в тому, мов якийсь князь;
Сам бачиш — я здоров, як птах у небі вольний.
А з голоду в людей ніхто не пропадав,
Коли людей і сам не руйнував».
Пан старшина незчувсь од дивування,
Й прохав у жарти в мудреця,
Щоб він сховав його давання
Для найдурнішого глупця.

Мудрець, узявши, йде, і зграя навіжена
Йому назустріч пре, що ступить тільки шаг.
Не треба тут було ліхтарні Діогена,
Бо дурнів аж кишить в селі і городах!
Який же з них дурніший —
Не швидко розбере і самий розумніший.
Морока мудрецю з алмазом тим,
Сам ледве не зробивсь дурним.
«Ось,— дума,— поплетусь в гетьманську столицю,
Там хутко збуду цю дурницю».
Приходить. Чує грук гармат,
У накри¹ довбиш б'є, а сурмачі трублять,
Во всіх церквах дзвонять,
Народ гукає п'яний.
«Чого 'тсе, друже? — він у першого спитав.—
Народ мов іздурів?» — «А це ж гетьман обраний,
Бач, їде з булавою! Що 'тсе рейментував²,
Того трохи не вбили,
А били, кільки захотіли,
Да вже в Московщину навек запропастили».
«А глянь же, йон же глянь! — мудрець зараз пізнав
Свого добродія у новому гетьмані
Й зіпає: «Стій, здоров, ясновельможний пане!
Чи ти ж мене пізнав? Як бачу, ти вже й князь!»
«Здоров, мій друже! Що, а де бак той алмаз?..»
Спитав його гетьман. «Я з ним тепер ні гадки,
Ти нагадав було мені клопот,
Нехай лиш трошки цей оступиться народ.
Ось той алмаз, возьми, гетьман, свої вигадки,
Не можна од тебе дурнішого знайти,
Ти халепу собі надів, обрїть³».

¹ Бубон.

² Командував.

³ Недоуздок.

ПАРА КОНЕЙ

Два коні ситї везли
Золочену берлину,
Шляхом рівненько йшли
Через долину;
Зате ж було легко й тащить.
На них із заздрою дивився кріт.
«Очей звести не можна з сеї пари,
Запевно, між ними нема вовіки свари,
Як дружні, вмісті їх все бачу кожний день!»
«Щур, дурню! Ось верзе якую дребедень! —
Один одвітив кінь,— коли б не тая пуга,
Давно б зцурався друга...
Чи й диво бак, що ми ізв'язані війем?
Хоч різні душей — неволей дружно прем!
Ти кріт сліпий, не бачиш далій носал!»

Вчора з жалем казав мні Галин чоловік:
«Я б кат зна би куди утік,
Бо вже мні допекла вона гірш перечоса,
Що ж маєте чинить,
Нехотя треба жить
По волі злого льоса!»

ТРИСКА-РИБА

Рибалка на морі ловив тріску
Да викладав із сіті на піску.
Одна цікава на своїй мові
Казала рибаківі:
«Мій друже, іскажи,
Що ти робитимеш зі мною?»
«Пожди лиш, полежи,
Да попрощайсь з своєї башкою;
Отсе її ножем я зараз одсіку,
А там одправлю в каюку
Блукать тебе по білу світу». —
«Ох лишенько мені; 'тсе встряла в непокриту!
Да як без голови?» —
«Дурная, цить, мовчи,
В чужі краї усе так їздять багачі».

ДВОРОВИЙ ПЕС ДА ГОЛОДНИЙ ВОВК

Один голодний Вовк кощавий: кість да шкура.
(Так добре стереглись отари і двори), —
Зустрів гладкого Пса край гая на зорі,
Якому надоїв ланцюг, лежня й конура
Да вибіг на простір свою нудьгу провесьть,
Од ситості на нім лиснилась гарно шерсть.
Голодний Вовк бажав покоштувать собаки,
Аж слинку враг ковтав,
І, визвіривши баки,
Хотів вже починать, да якось ізгадав:
«А візьме чия? Ще писано те вилой!
Не лихो ж із таким одважитися силой?
А й сором утікать».
То ляку щоб не показать,
Із лестію почав до Пса казати гречно:
«Добродію! Я рад сердечно,
Що бачу пана 'тсе як молоко да кров,
Глянь, як погладшали, дже так, мов віл здоров».
«Сірко! Мій бідний друже! —
Казав гладкий в одвіт, —
Чи схочеш, будеш сит:
Покинь гаї чимдуже
Да йди до нас у двір.
В гаю ти як живеш? Голодним гайдамакою?
Куди посунешся, на тебе з лихом мір,
Хто з дрюком, хто ломакою, —

А з нами житимеш, неначе в маслі сир».
«Яка ж буде мені в дворі у вас робота?»
Спитав Собаку Вовк.
«Робота? Ніякої; сама лежня й пустота:
Чи денний гам умовк,
Чи нападе зіхота,
Забгавшись в гайно, уволю цупко спать,
Опівніч іноді, да й то коли охота,
На те, щоб пан хвалив, на вітер побрехать,
Ну, днем випроводжать
Сліпців, калік, чужих, хто в двір придиба пішки,
Да знишка харпаків на глум хапать за жижки,
Перед дворовими ж усе вихать хвостом,
А ще найбільш перед панами,
Хоч часом хто з дітей на сміх чесне ціпком,
Визгнуть, під себе хвіст да муляти очами.
Зате ж після гостей
Тарілки повнії костей!..»
Поквапився на те голодний волоцюга,
З сльозами на очах од радості пішов.
У холю, в панський двір, послухав песіх слов,
Аж бачить у того на шиї смуга.
«А се ж у тебе що?» —
«Се так натерто од ланцюга,
Дурничка, се ніщо;
Мене, бач, інколи на ланцюзі держать». —
«На ланцюзі?» — «Еге!» — «Спасибі ж, брат,
Прощай, не треба мні твоей лежні да холі,
На золотий ланцюг не проміняю волі».

ПАН ДЯК ДА ШКОЛЯР

Шалений курохват,
Зорвавшись од дяка із школи,
Прибіг до Удая поволі.
На берег пустовать,
Да, не спитавшись броду,
Шугнув блазнюк у воду.
Ну, якось на біду не йшло,
І хвилями його у лози принесло.
Вхопившись за гілляку,
Зіпа чимдуж із ляку:
«Хто вірує, рятуй!» Напався п'яний дяк,
Чим швидше б рятувать, почав йому казання:
«Так, блазню, й треба так,
Ось до чого доводить пустування!
Ледащо, га? Попавсь, схотів топиться бак!
Як хоч учи таких мурмил шалених з ласки!»
Затим обперсь об тин, надувся, мов індик,
Одкашлявся да й втяв, як в школі вже ізвик,
З латинню веткою не до ладу приказку.
Заки пан дяк молов, у хлопця скляк язик.
По щастю, йшов мужик,
Побачив він біду, спас батькові дитину,
Дяку загнув скотину
Да так іще казав:

«Дурний пустомолот! Ти б перш порятував,
А там, коли б схотів, молов свою латину».

Терпіти не можу надутих школярів,
Що пилю шкільною іще в цвіту прибиті.
Тут бідний з голоду, од лиха ізомлів,
Чим рихло¹ б допомгти, він в'якає совіти.

¹ Швидко.

ГАДЮКА ДА ТЕРПУГ

Розказують, колись Гадюка
Жила в сусідах в коваля
(Сусідка ся в нього чи добрая була?),
Не чувши в кузні грюка,
Вона голодная залізла на верстат
Поїсти пошукать,
Аж там, вомісто страви,
Знайшла ковальські справи:
Ковадло, вершляги, підкови да терпуг.
Мовляла: «Се й їдять». Напала їсти вдух,
Но кривди ніякої кричному не зробила,
Собі же зуби всі надвередила.
Тоді Терпуг без серця їй казав:
«Ти думала мене із'їсти, ледащиця!
Мене зубами ще ніхто не утинав,
Я тільки ржі боюсь, я тверда, чиста криця!»

Езоп пришив сю квітку вам,
Яхидним головам,
Которі ні до чого,
А так — аби кусать.
Ви сичитесь на всіх, на мертвого й живого.
Не правосудно й строго,
Од злості нападать.
А цнота вас нітрохи не боїться:
Вона для гадини, бува, твердійшим криця.

«А що, косий, набігавсь? —
Сусідка глузувала так,—
Йон же, йон, дивись, да як же трус задихавсь!
Чи можна бак
Лякатися собак?
Нісенітниці — гай, гай, да се ж безділля,
Побачив би, як я свої струснула крилля,
А в тебе лиш одно спасеніє — в стрибках!..
Ой лишенько! ах, ах!..»
Да й опинилася у кібцевих кігтях.

ЗАЄЦЬ ДА ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Чи можна кепкувать над ближнього бідую,
Коли нікто із нас
Не певен, що з самим прилучиться зараз!

В сусідстві, під одною
З Перепелицею борозною,
Кум Заєць любо жив.
Доволі в них було не тільки що луків,
Да з збожем¹ цілих нив.
А як не треба їм було ділитися,
То й ні за що свариться,—
Так цілий вік в миру й жили проміж собою.
Колись, осінньою добой,
Вони чинненько розмовляли,—
Аж вмить побачили хортів,
Які якраз на них простісінько біжали.
І бідний кумонька злякався їх зубів,
Навтіки мусив умудриться.
На теє дивлячись, кума Перепелиця,
За боки взявшись, схопилась реготать
Да над бідой його глумиться.
Якось-то ушаку не довелось здихать:
Йому вдалось, забив хортів чуття,
Прибігти одпочить на перше кочев'я.

¹ Збіжжям.

ЛИСИЦЯ ДА ЦАП

Лиса з приятелем Цапом, собі вдвойга,
В дорогу ізнялись. В Цапа були рога
І космата борода, на диво щось великі.
Так дурень же, він дальше своєї не бачив пики,
А та пройшла наскрізь брехнею цілий світ,
Звичайно, як Лисиця...
Ідуть, кажу, вдвойга, схотілося їм пить...
Якраз колодязь і водиця,
І треба їм якось туди спуститься.
Як вдоволь напились: «А що тепер робить? —
Казала та Цапу. — Вже час і вибираться,
Да як? Ану лиш, кум,
Міркуй, хапайсь за ум».
«Крий світ! — казав рогач. — Ще б лихо турбуваться,
Як тямиш ти, кума,
Міркуй сама».
«Так ось же, Васю, як: зіпнись на задні ноги,
Передніми да лобом у цямрину упрись
Да цупко так держись,
А я по спині вмить вскочу тобі на роги.
Лиш цямрину б достать,
А там і кумонька мені латво ¹зрятовать».
«Ну, далєбі, гаразд! О, добре розум мати! —
Казав дурний. — Людям таким вже не питати,

¹ Легко.

Признаюся: я вік так хитро б не взбагнув».
Цап диби став, у стіну лоб упнув,
Лисиця вибралась, неначе по драбині,
А кумонько засів в колодязі на дні
Да мусив слухати казання о терпінні:
«Ось трошки посиди
Без клепки, бородачу!
Коли б в тобі ума, є скільки бороди,
То з лихом не хапайсь робити на удачу.
Бачиш, дурний, ізразець!
Во всіх своїх ділах дивися на кінець».

І дякую благу долю...
Да ще несучая хазяйці молока!»

Дурний собі шука
Пустої праці, да щоб тільки похлюбитися,
Розумний думає, як пользою вдоволившись.

ДВІ КОЗИ

Десь між високих гір, як сонечко вже сіло,
В яру почервоніло,
Дві Кізюньки зійшлись
І розмовою завелись:
«Га! Як же я втомилась,—
Казала одна другій.—
Ген бачиш шпиль гори отой зовсім нагий,
Що вище хмар, от теж я і туди добилась,
Ніхто ще з наших там ніколи не бував,
Я перша одважилась взобратися так високо,
Куда ледви сягне орлине око».
«Якую ж добула ти од того користь?»
Товаришка одповіла:
«Користі ніякої, так вдовольнила хист,
Я на скалі і травинки не зискала,
Так же казатимуть, що мені те удалось,
Чого ще нікому із нас не довелось».
«Жартуєш, Кізюнько! Була ж тобі охота
За хмарами блукать
І цілий день проголодять?
Моя ж знатна робота,
Я не гонилася за хлюбою пустою,
І вдовольнилася помірною висотою,
Зате ж напаслась вволю...

ДВА ПРИЯТЕЛІ

Приятелі, Юрко з Тишком,
Йшли пішки із села кудись крізь гай шляхом,
Як тиць — надибали капшук з грошима повний.
Юрко чимдуж вхопивсь да швидко у кишень.
Тишко собі довольний
Казав: «Отсе ж який для нас щасливий день!»
«Для нас?.. Чи ти сказивсь? Чи ми з тобою крівні,
Чи що?.. Дивись, дурний, для нас!..
Да я не дам тобі ні гривні.
Відкіль се родича біс ткнув до мене вас?»
Тишко вже не озвавсь...
Ідуть — вже й пізно, вечоріє,
А гай ще не рідіє.
Аж чу! ізбоку свист.
Злякавсь Юрко, тремтить, як на осиці лист:
«Пропали, друже, ми, се, чую я, злодії!»
«Чи ж ти сказився — ми? Се ж ти!
Не ми — ти сам!» Тишко в одвіт,
Да сам в кущі й дав тяги.
Юрко стоїть, як пень, од ляку, мов оглох.
На Юрася напали — й...
За неподільчивість, мов білку, обідрали.

Хто, в щасті будучи, не хоче мати друзей —
В негоді рятувати нехай не жде людей!

ГАДЮКА ДА П'ЯВКА

Гадюка, П'явку десь побачивши на рівні¹,
Казала: «Що тсе ми з тобою в людей не рівні?
Вони мене де нападуть, то б'ють,
А інколи тікають,
Дарма що гарна я. Тебе ж везді шукають
І кров смоктати дають,
Покіль душі твоєї угодно.
Здається, кумонько, се з глуздом щось не зродно.
Адже обое ми кусаєм, бачся, сходно».
«Ні, кумко, — ся в одвіт, —
Бач, правди нігде діть:
Як я вкушу, я гою,
А ти губиш людей мордацією лихою.
Я добрий черв — ти гад,
Лікарство я — ти лютий яд».

Гадюки люте жало,
Се пасквіль змалювало,
Зоїла ядовитий гуд;
А п'явка — критики правдивий суд.

¹ У рові.

СКОВОРОДА

Давно у нас на Україні
Жив добрий філософ Скворода,
В його була розумній борода,
Чим в десяти панів підголені чуприни.
Хоч вітром мав набитую кишень,
Ні гадки ні о чім, веселий цілий день,
З свистілкою, з книгою, що біг надав — все радий,
Свободний, ніби птах, сміється на весь рот,
Що люди між собою гризуться, мов ті гади.
Що ж мав би він робить?..
Скажених сих мирить?
Хай дідько візьметься сам з пугою те змайстрить!
Колись проміж панів побачив свару, злість,
Несвітські позви, неситую користь,—
Він кучму нахопив да вдрав у гай, сховався,
Да там на самоті до вмори реготався.
Се сміх на самоті напав Сквороду.
Хтось нахопившийся з панів його питався:
«Чи се ж із глуздом до ладу?»
«Еге! — відповіда.— Того я й регочусь;
Що люд із глуздом не з'єднався,
Хіба їх із'єдна сам дідько да примус!»

ТЕРНОВИЙ КУЩ

«Отсе проклята хисть! —
Тополь пита куща: — Яка тобі користь,
Що ти — хто йде — чіпляеш?
Для кого се ти дбаеш?»
«А так,— одвітив кущ,— для кого би ще дбать,
А мні лиш би що вдрать!»
З сим подобенство має
Потварця¹, який честь невинних почерняє.

¹ Потвора.

РАЧИХА ДА ЇЇ РАЧЕНЯТА

Рачиха вилізла край рудки на пісок,
Дивилась на діток
І гримала: чому вони повзуть не прямо,
Да пруться все назад?
Якийсь одвітив їй: «На нас не гримай, мамо!
Всяк лізти прямо рад.
А нас навчи сама чимчикувать не криво.
Ми за тобою всі нападемо на лад.
Дак лихо! Шлях правий тобі самій за диво!»

Що роблять пастирі, батьки, пани і двір,
Тому, як дітвора послідує і мир,
Нехай не гримають да подають примір!

ГУСИ

Із панського двора гевальськеє хлоп'я
Погнало улицею Гусей на вигон пасти;
Дарма що біднее, мов тее ж Гусеня,
А раде, що й воно дождало власті:
Здоровою лозиной
Латало, як попав, отой швадрон¹ гусиной.
Велике діло — власть!
Вона не то хлоп'ят —
Пишить людей. Чи мні ж за це хлоп'я винити?
Дак Гуси ті не так ізволили судити:
Панка зустрівши на шляху,
Йому жалілися на хлопцеву пиху:
«Де можна ізнайти Гусей, як ми, бездольній!
Хлоп'я, геваленко, лозиной нас стягає,
Ще й паші не дає по вольній,
Да нас, як поросят, куди схотів, ганяє.
Не тямить йолоп цей, що наш шляхетський род
Ведеться од Гусей, що римський чтив народ,
Що Капітолію спасли од Бренна,
І пам'ять їх навік в історії священна,
В честь їх був установлен ход».
«Я чув; а вас за що хотіте, щоб вважали?»
Спитав панок у них. «Да наші предки...» — «Чув,
Як ще у школі був.

¹ Ескадрон.

А ви самі якую пользу втяли?» —
«Да наші предки Рим...» —
«Тю на дурних! 'дже чув,
Да ви прославилися чим?» —
«Да ще нічим». — «За віщо ж поваження?
Воно й довліє їм; хто бришка дідовським,
Той хлюбиться чужим,
А ви, небоги, ще лиш гідні на печеня».

Цю приказку яснiш ще б можна столковать,
Мовляв Крилов, дак Гуси зашиплять.

БОРОНИ

(З Лессіна)

«Сеструненько, чи правда бак, —
На смітнику другій Ворона каже так, —
Що орли ніби зате моторна птиця,
Що тридцять днів сидить на яйцях орлиця?»
«Е, сестро, чула й я: щоб вивести орлят,
То треба щось довгенько...» —
«А нумо й ми дуженько!»
Взялися да й сидять.
Що ж? Привели таких, як самі, воронят.
Ось так і не з Ворон багато десь міркують,
Коли дурних діток у світ людьми готують.
Да тільки як пан біг кому да не дає,
Того і сам коваль з начиння не вкує —
З ворони сокола не буде,
А з навiсного — люди.
Як хоч учи — воно на сміх ні шість ні п'ять, —
А вже таки хоч як досидить атестат.

ЛЕВ ДА ЗАСЦЬ

(З Лессіма)

Лев обнадєжив раз
Смішного Зайця лаской,
Щоб цей в пилиповку, в нудний вечірній час
Вельможного побавив казкой.
Вирлатий сей ушак
Так дуже розібрався,
Що у вельможного спитався:
«Чи правда, пане, бак,
Що ніби Півня глас на Льва наводить ляк,
Ніби як той прокрячить,
То Лев втіка чимдуж і стеженьки не бачить?..»
«Що ж, правди ніде діти,—
На те одвітив Лев.— Трапляються приміри,
Що всі вельможні звірі
Смішать дурницею світ.
І Слон, який гладкий, та утіка од Миші».
«Як так се, бачу, й ми, Зайці, собі не з гірших,—
Одповідав ушак,—
Не диво ж, що і ми лякаємось собак».

Не диво й нам біди великої жахаться.
Коли пани дурниць казна-чого бояться.

П'ЯНИЦЯ ДА ЙОГО ЖІНКА

У кожного є свій завітнений грішок,
В який частенько завертає,
Несвітський сором, жах тому не помагає.
Як звик, на се скажу в примір одну з казок.

Один слуга горливий Вакха
Тягав здоров'я, глузд й калитку у шинок.
І звісно, що такий ще половину шляха
До хати вічної, в труну не дотяга,
А вже зведе останнього шага.
Колись, як він вхопив долитої вишнівки
Й до тину уложив
На дні сухій квартивки,—

Під тинном зліг, зостався еле жив.
То жінка бідная, терпівши злу годину,
Щоб налякати його — замкнула у мшаник.
Там холодок, покой чрез немалу годину
Зробили, що очнувся змарнілий чоловік...
Очима луп — аж він укладен в домовину,
На марах, і горить ставник.
«Отсе ж із кругу спивсь, як бачу, вже й загинув,—
Собі митикував,— і се моя вдова
Мене хова».

А ся, надів на твар машкару,
Ізлицьовалась в ту, що в пеклі робить кару,
І, мову одмінив,

Та й лізе до труни, й дає йому книшів,
Які б сам біс, хіба скривившись, поїв.
Він не сумниться більш, що вже застряв у пеклі,
Що душу погубив у чарі,
Пита страшної мари,
Злякавшись об пеклі:
«Скажи мні, тітонько, хто ти?»
«Мегера, ключниця чортів,
Я мертвим їсть даю». Він зараз перебив:
«Гляди ж, було б що пити,—
Бо без цього нельзя і в пеклі пережити».

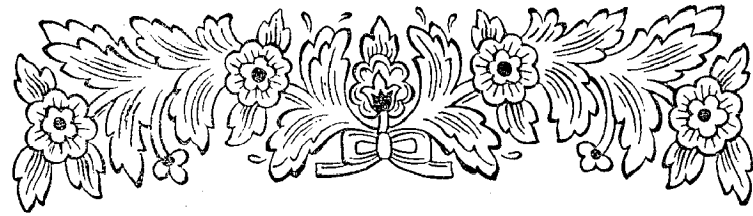
Що каже приповість: пияку од вина
Хіба одучать пліть та справжня труна.

КОМЕТА

Недавно десь ученая Сорока
(Е, хрін її не взяв), мабуть, що дока
Вчала усюди віщувать
(Чи віри їй не йнять,
Коль бреше, мов і справжня газета),
Що знов до нас біжить страшная комета,
Та вже завбільшки з буханець,
За ней в півнеба хвіст — і мирові кінець!
Бо ця мандрівная, ізбившись з кругу,
Закрутить в зорях хугу,
Напре прямисінько зустріч,
Зіб'є підземний тирч,—
Тоді прощай оця багнючая планета!
Коли ж не те — за нею вслід війна,
Принаймні сарана
Або вже дорожнеча.
Такая вість на всіх нагнала жах:
Як переверне світ, це, далебі, не жарти.
Сороки, самії уперті,
Всі щиро почали вмить каяться в гріхах
І, сподіваючись погибельной години,
Сідали в ніч-пори на самий шпиль вербини
Те лихо визирать.
Якраз в урочний час комета тиць! — відкрилась
І по небу носилась,—
Та тільки... як би це сказать,

Вбільшки не з буханець, а з гудзь — ні дати ні взяти,
А хвостик куценький, так ніби з помело,
І лиха ні на шаг нікому не було.

Не вірте, що куми об людях компонують,
То бучна їх брехня,
Се рівно — в приказці руденьке мишеня.
Та не такий же й біс, як нам його малюють.

Степан Писаревський

(? — 1839)

ПИСУЛЬКА

до мого братухи Яцька,
мирянського панотця,
тоді ще, як я бурлакував

Гай, гай! О, дій же його кату!
Бач, як давно вже говорив
До тебе я, мирянський тату!..
Що робиш ти? Чи ще ти жив?
Тоді ще, як ти з палюгою,
З закудланою головою
По Харкову собак лякав,
Тоді ще я тебе видав!

Ти, мабуть, повні закапелки
Уже накоїв дівтори:
І цвіркуни, буцім суремки,
Цвірчать до тебе із нори..
Тепер, братко, тобі ні гадки!
Засів, як вовк, біля паньматки,
Гризеш шкоринку від книша,
Та дмеш сивуху із ківша..

Дереш із мертвого, з живого,
Захарамаркаеш — та й шаг!
Чи хто окотиться у кого,
Чи мишу найдуть в буряках,
Чи хто кому пашню закрутить,

Чи від куті кому занудить,
То треба ж, бач, щоб помоглося:
Вже тут тобі не без чогось!

До тебе йде весь мир з поклоном,
Несе горілку та книші,
А як не так, то й макогоном!
Адже? Кажі ж бо, не бреши!
Пани до тебе — сповідаться,
Смиренні вдови — покуматься,
Купці, цигани, шинкарі
В тебе, як бджоли, на дворі!

А нашу браттю школярюку
Тепер десь, мабуть, ні ухом!
З двора женеш, як товарюку,
З гостинцем, стало бить: з дрючком!
«Тепера, брате, не до тебе!

Он книги метричні пишу!»
Що скажеш, тату, я брешу?

Ось бач, який я гольтіпака,
Який пустив на себе дур!
Блуджу по світу, мов бурлака,

Чортма ні жінки, ні дитинки,
Не вірять шинкарі горілки,—
Насилу збився на тютюн...
І вже так: хоч живи, хоч плюнь!

Подрав останню сімеряку,
Катма в чоботях підшов,
Ніякий біс із переляку
Не згубить, щоб що я знайшов.
А вкрасти б що — я непотребний,
Щоб вибрехать — теж недотепний.

От тільки в мене і поради:
Бандура, люлька з гаманом.
Як граю «Долі» або «Зради» —

Й собаки виють під вікном!
Або «Одарочки» швидкої,
Або іще рубну якої:
Чи «Петруся», чи там «Бичка».

Як прийде ніч — сушу онучі,
Забравшись на печі в пашню,
Або курю тютюн вонючий,
Або залатую матню...
Що ж більш робить? На вечорниці
Дівки й врагові молодиці
Не пустять — очі заплюють,
А хлопці ребра обіб'ють.

Ось бачиш, як живу на світі,
Мов та сорока на тину!
А ти все тільки дбаєш діти,—
До мене й пальцем не кивнув!
Хіба ж ти в брехуни пошився,
Хіба ж ти дурману об'ївся
Або вже й голови ізбув,
Що так мене зовсім забув?

«КРУТИ, ПАНЬКО, ГОЛОВОЮ!»

(Байка)

Одарка мички не допряла,
Аж ось Харко у хату вбіг,
Під лаву кинув свій батіг.
«Вп'ять татарва на нас напала! —
Він зопаду сказав,
Одарку з днища істаскав. —
Ану ік бісу цее днище!
Та лизь мерщій лиш на горище!
А я ось дитвору
З собою заберу».
Харко драбину підставляє,
Свою Одарку підпихає,
А сам загарбав дитвору,
Туди ж поперся нагору, —
И усі засіли на причілку
Та тільки виглядають в дірку.
Се вбігли кум та сват,
І, мов опарені, кричать:
«А де ти, куме-свату?»
«Аж ось, забрався аж на хату!
Сюди лізайте й ви:
Вже тут не страшно татарви!»
Тиміш попереду схопився,
Панько за бовдур зачепився
И повис, як ворон на гіллях, —

С Н І П Ъ,
УКРАїнСЬКІЙ НОВОРОЧНИКЪ.

З К Р У Т И В Ъ

Александръ Корсунъ.

Р Ъ К Ъ П Е Р В І Й.

Х А Р Ъ К Ъ В Ъ.

Д Р У К О В А Н О В Ъ У Н И В Е Р С И Т Е Т С Ъ К І Й Ш Т А М П А Р Н І.

1 8 4 1.

Титульна сторінка альманаха «Сніп».

А татарва уже в сінях!
Набігла з арканами,
Мов гониться за табунами.
Один з відра кухля схопив
Та й дме без оглядання.
Панько іскраю: «Здоров пив,
На легке видихання!»
Татарин вгору зирк... Панько на аркані
Із бовдура летить скоріш, ніж на коні!
Тиміш кричить з журбою:
«Та що се ти, Панько! Крути лиш головою!»
«Алла! Тут не один І в а н!»
Й Тиміш попався на аркан!
«О, сучі ви сини! Ну що б було мовчати!»
Харко тоді озвавсь,—
Та й сам на той аркан попавсь...

І досі ще, як хто зустрінеться з бідюю,
То ми кричим йому: «К р у т и л и ш
г о л о в о ю!»

МИРОШНИК

(З Державіна)

Ізвечора мені дівчата
Мішок пшениці принесли:
«Одначе розклюють циплята,
То на, дідусю, та змели».
Пшениця гарная, червона,
На зерно чиста, гарна так,
Що де взялася хіть моторна,
Пустив на млин я свій вітряк.
Всю ніч я приязно трудився,
Ні оком не змигнув — моров.
Піт в три ряди із мене лився,
Ані зерна не розколов.
Дівки на мене тут з пенєю:
«Що ж ти ні мелеш, ні дереш?»
«Але, — сказав я, — ви з пашнею
Прийшли, як камінь не бере!»

СВИНЯ І ТРОЯНДНИК

Цьому був очевидець я:
З свининця вирвалася Свиня
Та й прямо в білясадник,
Де був розведений Трояндник.
Ох, як на все падка Свиня!
Що й пахне, що й вона!
Трояндник, хоч він і пахучий,
Та з біса як колючий!
Бо в нього єсть шпички —
Понюхай й бережи і морду, й руки!
Свиня Трояндника бажає,
Трояндник морду їй кусає.
Що ж тут робить, — пора втікати,
В свининці морду облизати.
Така з Свинею причта сталась —
Тільки в свининці облизалась.

Хороші дівочки,
Гарненькі жіночки!
Як хто захрокає із вами,
Коліть того шпичками,
Щоб не було пені,
Чи так, чи ні?

МОЯ ДОЛЯ

Де ти бродиш, моя доле?
Не докличусь я тебе!
Досі б можна дике поле
Пригорнути до себе.
А тебе ось не вблагаю
До якої-то пори!
Всюди ськаю та питаю,
Що аж серденько зтурив!
Чи не в небі із віконця
Сучиш дулі біднякам?
Чи при місяцю без сонця
Чешеш кучері зіркам?
Чи у полі при долині
Диким маком ти цвітеш?
Чи у лузі на калині
Ти зозулею куєш?
Чи на морі між купцями
Лічиш з краму бариші?
Чи в хоромах з панянками
Ти регочешся вночі?
Ой, ізмилуйсь, моя нене!
Та край мене хоч присядь!
Хоч наплюй ти біля мене —
І тому я буду рад!

ЗА НІМАНЬ ІДУ

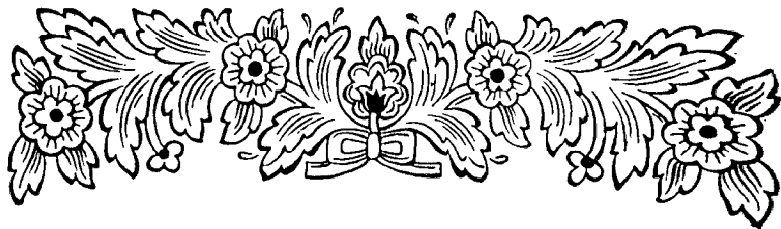
«За Німань іду,
Гей! Коню мій, коню,
Заграй підо мною!
Дівчино! Прощай!»
«За Німань ідеш ти, мене покидаєш;
Чого ж там, мій милий, чого там бажаєш?
Хіба ж тобі краще чужа сторона,—
Своєї милійше, роднійше вона?»
«Іду я туди,
Де роблять на диво
Червонеє пиво
З крові супостат».
«Хіба ж ти задумав тим пивом упиться?
Чи вже ж ти зо мною схотів розлучиться?
Тобі мої сльози, тобі моя кров,
Да тільки не кидай за вірну любов!»
«Дівчино, не плач.
Не рви мого серця!
Як пир той минеться —
Вернусь я назад!»
«І вже ж тобі, милий, назад не вертаться!
Там тобі, серденько, навік зоставаться!
Дивись: під тобою і кінь щось поник...
У полі червонім заснеш ти навік!»
«Як ворон до тебе
В оконце закряче,—

З-за моря прискаче
Козаченько твій!»
«Як явор зелену головоньку склонить,
Зовуля кукукне, дуброва застогне,
І кінь під тобою спіткнеться, вздихне...
Тоді вже не буде на світі мене!»

ПІСНЯ

Де б то допитаться правди,
Як мені на світі жить?
У кого шукать поради:
Чи любить, чи не любить?
Чи на сонце подивлюся —
В очах темрява одна!
Чи дуброві пожурюся —
Тільки що гуде вона!
Чи хто під вікном постука,—
В ушах грімом заgrimить,
Чи зовуля закукука —
Серце гірше зацемить.
Тільки все одну незгоду
На віку собі нажив!
Тільки з мосту та у воду,
Щоб і світом не нудив!
Все ж то ти се, моя мила,
Так подіяла мені!
Серденько мое знурила,
Я живу, мов в западні...
Скільки днів моїх ти губиш!
Скільки сліз моїх ти п'єш!
Чи таки ж мене ти любиш?
Чи одну ману даєш?
Може, інший сподобався,
Той тобі любійший став,
Я ж у дурні затесався,
Що тебе одну бажав!!

Петро Писаревський

(1820 (?) — ?)

СТЕЦЬКО

(*Можебилиця*)

I

Перевесла в полі дівчата крутили:
Бо жито дожали, зостався ячмінь,
І жати не можна, так хлопці косили,
Та й той увесь скверний, хоч зараз покинй.
Зоставити ж в полі — це діло не штиться:
Бо все-таки лучче, як дома він є.
Коли ж між сім'єю цей хліб не поїсться,
На ласощі свиням тоді подає.
Мерщій на лопатку направивши коси,
Взялися дружненько — ячмінь аж шумить!
Де спершу стояв він, лежать там покоси...
Махнули ще трохи — вже мало й косить.
— А нуте ж ще, хлопці, махніте швиденько!
Ячменю сього ви мерщій докосить,
Бо сонце вже низько і вечір близенько,
А завтра неділя — ще гріх і робить. —
(Сказав панотець їм, собою мордатий,
Усастий, плечистий і дуже бридкий.
Ми Сидір Петрович його будем звати,
По прозвищу ж був він, як чув я, Швидкий).
— А що ж се ти, Стецьку! Нестало вже й мочі?
І парубок гарний, та зараз пристав...
— Та ні-бо, неправду ти кажеш, паноче:
Коса ось ослабла, так треба набити! —
Один із тих хлопців йому відвічав.

І блиснули очі огнем від досади,
Він трохи нахмуривсь і косу набив,
Як рак, закраспівся і глянув сердито,
А, серце скріпивши, замовк і косив.
Та й що б же сказав він, підкидиш і найда!
Бо Сидір Петрович до себе прийняв
Стецька, сього найду, кормив, зодягав.
У Сидора дочка, як цвіт, зеленіла,
Як щастя, привітна й ласкава була,
А люба — як гляне, душа б відлетіла
І в серці у неї навек залягла.
І Сидір Петрович, як зіницю ока,
Як ляльку дитина, він Любку кохав;
Беріг від усього — від зла, від пороку, —
І скверно про неї ніхто не казав.
Як пtiчка привільна з-за теплою краю
До нас, мов нароком, сюди залетить, —
Хіба одно місце собі вибирає,
На одній гілляці вона все сидить?
На дерево всохле, на гілку, тернину,
Вона, ізлетівши, собі заспіва, —
Злітає і відтіль, співа на калині,
На лузі, м'яка де пушиста трава.
Йй весело в полі і в лісі співати,
Над яром глибоким, в бур'яні сіда,
Йй весело низом і в небі літати —
Вона не звила-бо собі ще гнізда!
Так Любка у батька журби і не знала,
Весела й жартлива між подруг була,
Бо пісню «Люблю я» навряд чи співала...
Як мак той по весні, вона так цвіла.
Чого ж тепер Любка всіх стала дичиться,
Частенько від подруг своїх утікати?..
На вулиці з іми щось йй не сидиться!
Дівки здивувались і стали гадать...
І часто у Любки заплакані очі
Були, мов у серці змостилась нудьга,
На вулицю вийти вже Любка не хоче...
Кому ж се гостинці вона зберіга?
Як пильно Стецькові у вічі дивилась,
Як часто розмову з ним Любка вела!
Нема його дома — і Любка журилась,
Вертався — і знову весела була.

Коли ж Стецько робить що-небудь на дворі,
Примоститься Любка з шитвом до вікна,
Та все, знай, сумує, та наче мов хвора —
І батько примітив, що любить вона.
Тут Сидір признався, як важко водиться
З дочкою! Глядіти, та хто б то й зумів...
Кричати ж на неї і все б то свариться —
Невмогу, бо Любку він дуже любив...
Пустить мимо очі, віддати за його —
А хто він? Підкидиш! От тут-то й біда!
Ще що в його є?.. Ох, багачько усього:
І небо з зірками, земля і вода!..
Він здумав: як буду Стецькові сміятись,
То дурнем, то ще як його лицевать,
То Любка й розлюбить і стане жахатись,
І вийти за його не буде бажать.
Він так і зробив се: бо, знать, глузувати
Нетрудно з убогих, як сили стає!
Почав його штапати на дворі, і в хаті,
І в полі — при Любці, як вище там є.
Ячмінь покосили та й тяги додому,
Бо й там ще чимало їм буде хлопіт:
Стецькові — скотині носити солому,
Дівкам, уже звісно, — коров подоїть.
З усім посправлялись, лягли уже спати,
Стецько ж, знай, на дворі усе торохтів:
Йому треба з'їди з ясел викидати
Та, склавши у кучу, поїти волів;
Уже ж і скотину погнав він до річки,
Скотина п'є воду, а він їй свистить
(Бо пити й скотину, бач, треба просить!).
Це глядь Стецько набік, аж щось невеличке
До його сповзає з крутої гори.
Чи ворог, що красти у теміч блукає?
Чи відьма, що нічю все ходє й лякає?
А люд — так не піде по пізній порі!
Се мигом Стецькові на шиї повисло —
І хто б вам сказати? — То Любка його!
«Чого ти жахнувся?.. Хіба вже огидла.
Нелюба тобі я, Степанку?» — «Чого!
Та то знаєш, Любко, я трохи злякався.
А ти б то вже й кажеш, що я відцурався!
Не знаєш ти, Любко, як серце тремтить.

Тебе все бажає, до тебе все рветься.
Для тебе на світі воно тільки й б'ється...
Та, мабуть, Любко, умісті не жить!!
Як тяжко дивиться». — «Хіба ми не вмісті?
Ми вмісті з тобою душею зрослись!
Хіба б то тепер ми уже розійшлись...
Ти, мабуть, не любиш, шукаєш користі, —
А може, миліша від мене вже є?..
Скажи ж мені слово — я все щось боюся,
Журба так по серцю гніздо і снує...» —
«Кажу ж, що люблю я; та тільки журюся:
Бо чув я, що скоро тебе віддадуть...
За другим ти будеш, я ж вік свій знудьгую!
От сватати будуть...» — «О ні; не дождуть!
Христом я і богом від їх відречуся,
Не то — у черниці піду пострижуся,
Коли, мій Степанку, не буду твоя...» —
«Воно так і буде! Кажіть, ще почую!»
Це Сидір іззаду, як грім, загримів.
Стецька за чуприну, та й ну потягати,
А Любку впопихач: пора уже спати!
Та всі уже трое й погнали волів.

· II

На дворі ганяли маленькі хлоп'ята,
З їх дехто по муштрі скакав на коньку,
Де менші між ними, як ті поросята,
Валялись та гралась собі на піску,
Де найбільші — в «свинки» подалі грали,
А далі забігав між ними й «Панас»,
Котрі ще й на «паці» під час позіхали, —
Все так, як водилось ізмалу й у нас!
А там, у садкові, старі гомоніли,
Кумпанія дуже здорова була.
Котрі говоркіші — баляси точили,
А інші й мовчали — мов думка взяла...
Се родичі, знати, усе позбирались
Сюди, до Пархома (хазяїн так звався),
Які із їх близькі, які покумались,
А інший по чарці із їм побратався.
Так тут уже звісно, що пляшка стояла
(Була і варена, так то вже жінкам),

Потрави усякі: сметана і сало,
Горішки у маслі — усе було там!
Пархом-бо хазяїн, знать, був заміжненький,
Було в його трохи коров і волів,
Та по полю пасся косяк чималенький,
Овець щось багацько загонили в хлів,
У його й кишеня була не порожня:
Що годно з волами ходив він у Крим.
Так, бач, привітати у полегкость можна —
А люди гарненькі все зналися з їм.
При сьому усьому та був він гуляка,
Веселості дуже Пархом полюбив:
Хоч гріх так сказати, щоб був запіяка —
А все-таки гарно під час він гуляв!
Тепер же зійшлися усі для поради:
Він думає сина свого оженить,
Не зна ж, де б невістку собі поєднати,
А тут, кажуть, людський не лишній совіт.
От тут-то жінки вже чимдуж цокотіли:
Та хоче Параску, та Химку б взяла!
На всіх би то разом його й оженили,
Якби-то ся штука та статна була...
Одні б то: «Хороша й багата в Гудзихи»,
А другі: «Ще лучча від неї в Кроля!»
Які б то бажали узяти в Кобзихи,
А інші б хотіли дочки Нехая.
Як син скаже — Любку візьмемо в Швидкого —
Так так йому бакн усі і заб'ють:
«Та то молода ще, не вміє нічого!»
(Так наче за себе вони б то беруть!)
А потім рішили: до Сидора слати
Сватів, бо син дуже все Любки хотів.
Чи має за сина він Любку віддати?
Та зараз швиденько наїшли й старостів.

«Ох, доля нелюдська! Давно я умісті
Із милим весела й щаслива була;
Тепер же я, бідна, зосталась в сирітстві!
Як скоро година та добра пройшла?!
І я, як билина від вітру, захляла:
Все нудно без його, все сумно мені.
Він, може, й забув вже, що Любка зосталась...
Ох, де ж ти, мій милий, в якій стороні!

Ти там і не знаєш, що тут я журюся!!
Як там, мій Степанку, в чужбині живеш?
А може, мій боже, про мене й забувся
І іншу, милішу, до серденька жмеш!!»

Тут Любка замовкла й слізьми залилася,
Та все, знай, очиці по шляху п'яла,
Яким її милий в дорогу попхався!
Се гульк у ворота — старости чвалають.
Прийшли, поклонились і хліб їй дали.
«Де Сидір Петрович?» мерщій і питають,
А він по слободі овес молотив.
Почувши це, зараз із току вернувся,
Як слід у коморі одівся й обувся,
Ввійшов, поздоровкався і їх посадив.
«Ну, Сидір Петрович, порадь ти нас словом,
Ми з хлібом за ділом до тебе прийшли:
Чи будеш ти сватом із нашим Пархомом?
Коли ж що не хочеш, то нас відішли».
Йому старости отак і сказали.
Тут Сидір задумавсь, далі відвічав:
«Та ви б же у Любки іспершу спитались,
Якщо вона скаже, то я б і віддав,—
Бо се уже звісно — її не держати,
Людей же цураться і подавно гріх,
Дівки — крам хороший, та треба збувати...
Та й те ще, що добрий Пархом чоловік!
Ти що скажеш, Любко? Кажі нам, що знаєш:
Моя хата скраю — я тут в стороні,
Тебе й не силкую, ти волю тут маєш!
Як скажеш ти, дочко: чи підеш, чи ні?
Чи підеш?» — «Ні, тату! Йй-богу, не хочу!» —
«Отак же, любезні, що чули, й кажіть!
Я рад би душею, — так що ж, через мочу
Як рнти колодязь, води вже не пить!»

Уже ж старости ці стоять за порогом,
Шапки вже наділи, з двора потягли.
Нехай до господи ідуть собі з богом
Та скажуть Пархому: «Гарбуз піднесли!»
Нехай собі Любка тихенько голосить,
А Сидір овес той нехай помолотить,
А я ж то швиденько махну до Стецька:
Де там він у біса, невірний, блука?

Черідками хмари по небу збирались,
 І темно надворі — хоч в око коли,
 А небо все дужче і дужче снувалось,
 І страшно дуб'яки від вітру гули,
 Бо вітер — то свисне, то вовком завне,
 То, птиця здорова мов, він пролетить,
 То гадом у лісі повзе і шипить,
 А небо все дужче і дужче чорніє.
 У селах послули — хоч з хат викидай,
 Один тільки вітер по волі гуляє,
 Шляхи всі запустили, ніхто її не гукає:
 Так мовби вели вони грішних у рай!..
 Аж ось по дорозі вози закрипіли,
 Щось важко та тихо вагу десь везло.
 Все ближче та ближче, уже й забіліло:
 Возів щось до чорта, як глянути, йшло!
 «Цоб-цоб, цабе, цоб!» і, схопившись з возу,
 Волів за налігач передній довів,
 А далі (десь, мабуть, пробрало за кожу,
 А може, що темно) волів зупинив.
 «А що, братці, дальше ми будьмо паняти?»
 Щось дуже темніє: коли б не зблудивсь!
 Що налучче, братці, отут почувати».
 Один, се почувши, мерщій ісхопивсь,
 Почухавсь, протерся, кабаки понюхав:
 «А справді, що темно!» — й на небо зирнув;
 А далі і других швиденько побуркав,
 Вози із дороги подальше звернув.
 Пробуркались хлопці волів розпрягати,
 Було їх там, мабуть, аж п'ять чоловік!
 Усі були в ділі: один став кресати,
 Щоб кашу зварити, той дрова волік,
 Той сало з торбини вицьмав на потраву...
 А крик же, а гам-то — що боже боронь!
 Той стукне, той крикне — чортма їм і вгаву!
 Насилу затихли й розклали огонь.
 Огонь розгорівся, і стали всі гріться:
 Замазані, чорні — кажу, що такі,
 Що доброму гидко на їх подивиться...
 Та що тут казати! Отсе чумаки!
 Наївшись каші, давай гомоніти

Про ніч, про дорогу, далі й про вовків:
 Як далять скотину, і як їх ловити,
 І хто скільки бачив або і убив;
 Як відьми на днищі вверх вилітають
 Та народ лякають, згорнувшись клубком,
 Як стело над ними, як здохнуть, зривають,
 Та рот забивають з осики клинком.
 Усі гомоніли, мов ті навіжені,
 Один тільки мови між ними не вів.
 Нікуди й не гляне, зовсім мов дублений!..
 А хто, вам сказати? Стецько то сидів!
 Йому не до того: як заець прибитий
 Сикнеться побігти й на землю впаде,
 Пригнеться, сердешний, струхнеться і жде —
 Ось прийде — доріже, й йому вже не жити!..
 Се набік зирнув хтось — усі згвалтувались:
 «Волів он веде щось!» Схопився один,
 А далі і другий, усі посхоплювались,
 Що сили в їх стало, побігли вдогінь...
 «Аж ось вор, аж осьде!» якісь закричали,
 Звалили ворягу та й сіли верхом,
 Прибігли і другі, аж справді піймали!..
 Коли розгляділи, аж то був Пархом!
 «Чого, старий псюго, між вори втесався?»
 Хіба в тебе хліба чи хати нема?
 Або веселіша здається тюрма?»
 Письмо очі коле, й Пархом наш признався:
 Що красти для себе не думав волів;
 А тільки, як в його знехаяли сина,
 Стецько ж, як він думав, сьому вся причина,
 Так штуку удрати йому і хотів...
 Вже стало сіріти. Волів налігали,
 Та й дальше в дорогу вони потягли,
 «Ішов козак з Дону» собі заспівали,
 Пархома ж ізвісно куди відвели.

Я вчився у школі: бурсак був поганий,
 На шкоду ж удався із біса швидкий,
 І, як кочерга, по науці був справний!
 Се раз підспіли різдвяні святки.
 От я за ворітьми вже жду й не дождуся.

«Чи скоро приїдуть?» та «Чом це нема?»
Не їдуть за мною — уже я й журюся;
Бо з Вовчої, звісно, яка далина!
Жду день я — немає, прождав я і другий...
А в бурсі зостаться? Се штука стара!
Тут здумав про ноги — вони ж мої слуги!
Давай лиш додому махну піхтура!
Се думка козацька, а більш те погнало:
Лежня засушила... чи то пак книжки,
То болесті б трохи від мене й відстало,
А кріпості тіла кому не жалкі?!
Схопивсь, як шалений, в дорогу зібрався,
Стару кожушину під свитку надів,
За плечі торбину собі почепив,
Білет же вхопивши, додому попхався.
Пройшов я чимало, метіль піднялась,
Що й божого світу не можна уздріти,
А в пику аж ріже — не можна й глядіти...
Сяк-так до слобідки, хоч з горем, допхавсь.
Отут ще морока: де пустять погріться?
Когось-таки, мабуть, та треба просить,
А в школі від різки як вивчивсь проситься,
Так тут і за ухом мені не свербить!
Давай я просить і: «Дядьку любезний!
Будь ласков, погріться у хату пусти!
Ох, лишечко, дядьку! Пусти, бо замерзну!»
Відсунули сїни та й просять іти.
Ввійшов я у хату: вона нечупарна,
Зате ж була тепла, і дівчина гарна
Мене посадила, та тільки блідна
Була, наче хвора, і дуже сумна.
Се ввійшов до мене її, мабуть, батько,
Як слід поздоровкався, відкіль я, спитавсь;
Узнавши ж від мене, що птиця школярська,
По-книжному мовить зі мною зв'язавсь.
«Ану лишень, Петре! (Мене це так звати).
Що є вище неба? Ану, відгадай!»
«Огонь би, чи що то?» я став відвічати.
«Писаніє каже, що вище вода!»
Та й став глузувати: «Отак-то, небогс,
І свого ти не знаєш! Чому ж ви вчитесь?
А се є в псалтирі: «Хваліте, бач, бога!»
Там ще яксь: «Вода ще, що вище небес».

Тут я, щоб не зовсім зробитися дурнем,
Завів з ним про друге, знакому вже річ;
Давай ми базікать усе про розумне...
Се гульк я в віконце — надворі вже ніч.
Спасибі йому, що хоч з хати не пхає!
Він Сидором звався, о, був чоловік!
Дай бог йому щастя на весь його вік!
Мене й ночувати ще він зоставляє;
Та ще ж бо, бач, бачить, який гольтіпака,
Вечеряти дав; я наївся й заснув...
Се, чую, завлила надворі собаки,
Щось крикнуло дуже: «Стецько вже прибув!»
Схопилась та дівка, мерщій засвітила.
«Чи чуєш ти, тату? Вернувся Степан!»
Сама ж аж сміється, десь, видно, зраділа!
Схопивсь її батько й надів свій жупан.
Ввійшов парубійко, обліплений снігом,
Високий та гарний, як явор стрійний!
З собою б зрівняв ще, так що ж, не до чмиги:
Шкода до хороших рівняться мені!..
Тут Сидір спитався, чи все було справно,
Чи дуже багацько він риби привіз;
І потім сказав він: «Як хто уже гарний,
То скверним не зробиш, хоч як не мудриць!
Тепер же, Степане, ось серце порука!
За все твоє добре, що ти ні робив,
Даю тобі дівку отсю, мою Любку:
Бо знаю, ти дуже її полюбив.
Кохайтесь у правді, живіть собі з богом!
А ти будь покїрна і слухай Стецька,
То будеш щаслива, й година лиха
Ніколи не буде за вашим порогом!»
Тут Сидір заплакав і річ закінчав.
Мені ж се все чудно, і я став питати,
І Сидір Петрович давай те казати,
Що я там десь вище уже розказав.

ПАН

В старі годи вельможний пан,
Так ось приміром, як гетьман,
Пішов у пекло до Плутона —
Сказати просто: дуба дав.
У пеклі ж челядь невгомона:
Як тільки пан туди попав,
Так спрос: «А хто? З якого краю?
Чим батько був?» — «Його не знаю.
Я ж був вельможний чоловік,
Із Греччини був родом,
І гарно правив би народом,
Та так, як німіч цілий вік
Мене нехаяла, сушила,
Я секретарю довірявсь:
Що він подасть, я підписавсь,
А що таке: чи то до діла?
Того я, далєбі, не знав». —
«Що ж ти робив?» — «Я їв та спав». —
«Тепер ми бачимо, небого,
Що ти там приязно трудивсь,
За те ж у рай тобі дорога». —
Тут Гермій зопалу схопивсь:
«Та що? Кого? Його? Та за що?»
Де ж буде правда?.. Отсе так!
Упхнути в рай таке ледащо!»
«Та слухай нас, — сказав Еак, —

Не знаєш ти, бачу, нічого!
Ти бачиш, що не всі у його,
Що пан здоровий дурень єсть,
За те ж йому така і честь,
Що він від діла все цурався,
А тільки, каже, спав та їв,
А то б десь шкоди наробив,
Якби за діло ще прийнявся!»

Назад тому чотири дні
Суддю я бачив у повіті:
Ну, так і бачиться мені,
Що вскоче в рай на тім він світі!!

ЦУЦЕНЯ

На дворі влітку, біля хати,
На призьбі спало Цуценя,
А потім, мабуть, обридло вже спання —
Схопилось і давай по двору гарцювати!
А далі баче, що не так,
Що гарцювать самому сумно —
Мерщій махнуло до Собак...
Біжить — а се їх ціла юрма!
Та ще, сказати вам, яких?
Плішивих, куцих та кривих —
Мов десь нарошне позбірались,
Що сміх, та й годі! Ще ж, бач, грались!!
Воно ж, як тільки вздріло їх,
О, як, невірне, ізраділо!
То гавкне, хвостиком махне,
То іншу за вухо скубне,—
А ті й стоять, мов поцапіли!
«З якого це таке зірвалося двора?!
Та се, дивітеся, зовсім, зовсім мара!
У його є і хвіст, не схоже й на собаку,
Та ще і не хрома, як ми, ні на одній!
Та це десь, мабуть, вродилось від свині!..
Та де ж яке чудне! Йому ж нема і гадки!
Послухай лишень нас, кумедне ти щеня!
Коли що вже еси собачого ти роду,
А не свинячої якоїсь-то породи,—

То в нас учися ти, у нас і переймай:
Ходи на трьох ногах, на одній шкандибай,—
А то, побачиш ти, як будуть глузувати!»
Се так гукнули всі на бідне Цуценя.
«Та що се ви мені зовсім забили баки!
Яким же бути ще? Усе ж такі собаки!
То тільки вас таких
Піднімуть всі на сміх».—
«Але! Ще буде й мудрувати!!
Уже ми бачим: що або де і не так!»

Багацько є таких і між людьми собак.

ПАНСЬКЕ СЛОВО — ВЕЛИКЕ ДІЛО

«Зима приходить, треба свити,
А в мене і чобіт чортма!
Ні хмизу в хаті протопити,
Кожуха ж і зовсім нема!
Отсе остання жупанина,
Її носив ще дід Явтух.
Якби ж було у калитині,
То збився б, може, на кожух.
Як допомгти отсій напасті?
Чи йти куди прохать, чи красти?
До пана? Очі заплює;
А може, так, що ще й поб'є.
Та де ти, скаже, вражий сину,
Пропив, проїв усе на сласть?
Та вже ж: що буде, а не згину,
Піду до пана, може, й дасть».

Так розмовляв Петро Терпило,
Де б він кожух собі придбав.
Ще тільки надворі сіріло,
Вже він до пана причвалав.
«Помилуй, паночку рідненький!
Тобі я, може, й пригоджусь.
Будь ласкав, дай хоч поганенький
Кожух! Ось бачиш, як трушусь,
Мороз по шкурі виступає,

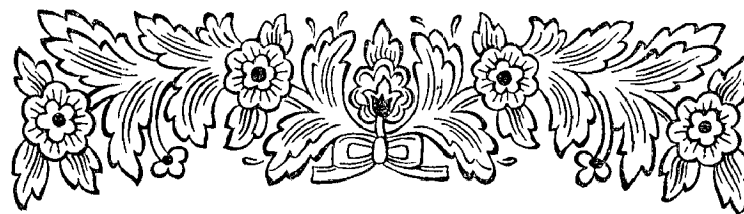
Мов наче у петрівку піт;
Дехто і в шльонських походжає,
А я ходжу ще й без чобіт».

Пан справді бачить, що сердека
Повісив голову свою.
А тут різдво вже недалеко...
«Іди,— сказав,— кожух пришлю».
Петро, се чувши, поклонився,
Біжить додому, аж строба...
Де ділася його й журба?
Як можна ж: на кожух він збився,
Кожух і спати не дає.
Він дума все про кожушину:
«Ось бачиш, Петре, вражий сину,
Пішов до пана — от і є».
Пройшла недля, він не має
Кожуха, пан не присилає.
Прийшла і друга — пан забувсь,
Що обіцяв Петрові дати.
Тоді Петро вже схаменувсь,
Що вже від пана та не ждати?
А пан, звичайно, обіщав,
Водив його, а все не дав.
Петро вже ходить і сумує,
З Петра ж, хто вздрить, усяк глузує:
«Але ж казав мій пан: кожух я дам,
Та й слово тепле». Так бува частенько нам
Що пан нам тільки обіщає,
Згадай — не дасть та ще й полає.

СОБАКА ТА ЗЛОДІЙ

(Казка)

На прив'язі, біля комори,
Собака збіжжя стерегла;
Бо з чорта дуже зла була.
Вона харциз була на вора.
Її хазяїн шанував,
А щоб людей удень не рвала,
Всяк день на прив'язі держав.
От раз,— вже темний вечір був,—
Рябка забувши відв'язати,
Пішов хазяїн — та й заснув,
А се й ковінька супостатам!
Надворі ж ніч, мороз, мете.
Що ж дальше буде! Як на те
Ось злодій до двора чвалає,
Прийшов, комору одпирає...
Собака ж тільки скавучить!
Вона б то злодія й спинила,
Пом'яла б трохи, подавила,
Так що ж — ланцюг її держить!
Забравши злодій все гарненько,—
Як вам сказати? До шматка! —
Запер комору потихеньку,
Та ще й глузує із Рябка.
Рябко вже бачить, що від хати
Йому підмоги та нема,
Сказав: «Тепер-то й глузовати,
Як в мене воленьки чортма!»

КОЧУБЕЙ

«Тоді у мирі все трясеться,
І самий гріх не одізветься:
Мовчить і не одчинить губ.

Та вдруге бачив: дощик дрібний
Січе, рубає, аж плющить,
В засуху рад йому степ бідний.
Трава вилазить, аж пищить.
Пшениченька росте високо,
А жито в рост по саме око,
І аж по груди сп'явсь ячмінь.
Народ кричить: «То ласка божа!
Хліб буде, і, як бог поможе,
То буде сит і віл, і кінь».

А то зовсім не так, онучку,
Грім уменшає духоту,
Розбивши ту густую тучку,
Що над землею, тяготу
Парів, із неї виходящих,
Він облегдає і грозящих
Заразою вітрів скромить,
Дає натурі свіжість нову,
Влива їй силюньки ізнову,
А що їй вадить, те громить.

А ще коли денчиків скільки
Ізряду добре пополле,
То він корнів розслабить силки,
Або їх і зовсім спсує.
Хоть хліб, мов ліс, повиганяє,
Дак що ж, як в колосі немає
Частого, буйного зерна...
Отак-то люде по-людському
Те злом щитають, що нікому
Іще й ніяк не робить зла!

А те добром собі малюють,
Що тільки трохи пахне їм!
Без товку, бач, вони товкують
І сліпі розумом своїм!..
Од тварей доходи й до себе.
Гляди лиш: чи нема і в тебе
Якогось в серці грому, хмар?
Чи моргавка не б'є небсна?
Духовная, а не тілесна?
В душі чи не шкварчить пожар?

Коли то єсть, то дякуй богу!
То милость він тобі дає:
Тим чистить душу він убогу
І сили нові подає,
А дощику довгого бійся
І як-небудь таки да бийся,
Щоб він на тебе не кропив.
То гнів господень: розширівши,
Розринувшись і розтовстівши,
Забудеш, хто тебе й зліпив.

Не слухай же ти душ сих бабських,
Що тільки: коль в бік! — вони: ох!
І губігай тих думок шкапських,
Що все, що зле, дає нам бог!
Неправда! Бог — отець, ми — діти,
І як же думать то нам сміти,
Щоб сердобольний сей отець
Вмісто яйця нам дав гадюку,
А вмісто хліба камінюку,
І тим кормив нас по конець?

Неправда! А хоть в житні слезній
Нельзя пробуть без горя нам,
І хоть біди отець небесний
Порівну ділить і синам,
Як і отверженцям невірним,
Да все те мірою, вісом рівним,
Щоб не перетягало сил.
Кому ж занадто достанеться,
Тому в той житні вже зачнеться
За те, що тут недоробив.

Так розсудивши хорошенько,
Все се до себе приложи,
Терпи, мовчи, молись частенько
І всім злочинцям докажи,
Що єсть на світі бог правдивий,
Що як не пнеться нечестивий,
А вічної карі не мине!
А вірний господу служитель
І блага общого ревнитель,
Хоть тут терпить, дак там [спічне].

Мені не велено казати,
Що там тебе ще дальше жде,
Сього ж не можна умовчати,
Бо скрізь по світу вже гуде,
Що гетьман на тебе Петрові
Проступки тяжкі і сурові
Уже давненько набрехав:
Що будто військом ти колотиш
І Карлу тайно доброхотиш,
І гроші царські розбурхав

На закупку для шведів корму;
Що цар, повіривши тому,
Прислав повнісінькую торбу
Отих самих листів йому,
Що ти к царю писав недавно,
І всі мазепські дієства славно
Розмалював, як довг велів.
Цар пише, щоб тебе піймали
І волі гетьманській оддали,
Скувавши тьмою кайданів.

Терпи, не бійсь. Єсть бог великий.
Єсть другий по сей житні вік.
Не гнівайсь на царя: владкии
Суть той же самий чоловік.
Коли б було в них око боже,
Тоді б всі зла побачить, може,
Вони змогли б, що в царстві єсть;
Коли ж вони такі ж люде,—
За що ж тут гніватися буде,
Що манить їх коварства лєсть?

Одайся волєнці господній:
Нехай, що хоче, те й творить...
Не буде правий в преісподній!
Ніхто без неї не вморить.
Коли ж і пострадать прийдеться,
Нехай твій дух тут не зм'ятеться,
Страшний узрівши смерті вид.
Смерть — переміна тільки світа,
Проміна вічності за літа!»
Сказав і скрився де-то дід.

Схопився Кочубей і мигом
Хотів за дідусем летіть,
Забув сердега собі з лихом,
Що в ямі в кайданах він спить.
Рвонув він рученьки козацькі,
Щось брязнуло... Глядь — бачить цяцьки,
То бач — обривки кайданів.
Тоді розчумався на силу,
Що в прежнюю убравсь він силу,
Проспавши смачно пар з шість днів.

По-молодецьки ізом'явши
Намісто те, що на ногах,
І, як стекляні, поламавши
Залізні персні на руках,
Встав Кочубей і ходить в ямі.
Прочвари од його стадами
Біжать, мов в шию б'є хто їх.
Тільки одно якесь мерзенне
За ним бреде, мов навіжене,
І не спуска з очей своїх.

Лобище його преширокий,
За ніс аж вип'явшись, нагнувсь,
У рот запали блідні щоки,
А сам рот, як би на глуз,
З мішок ковальський шириною.
Губища білі, товщиною
З предобру капицю, висять,
Стирчать зубища, як лопати,
А що єсть очі, чуть-чуть знати,—
Так глибоко вони сидять.

Живіт в його, як будто дошка,
І ребра світяться наскрізь;
Там все бурчить, гурчить і квока,
І так шумить; як з сіном віз.
Ножища довгі, як у чаплі,
І товщиною ані краплі
Не ріжняться від її ніг.
Предовга шища сухая,
Горлянка, як люшня яка,
Стирчить, страшить і дивить всіх.

Козак, зиркнувши на се диво,
Трохи-трохи був не злякавсь,
А послі спомнив собі живо,
Що те ледащо голод звавсь...
Коли тут двері одчинились,
Блиснув світ божий,— і явились
Мазепських з сотню розбишак;
Той ніс в пупдерочку горілку,
А той з потравою тарілку,
А той шептунь гонив косяк.

Прийшли, низесенько зогнулись,
Мовби приятелі були,
А потім між себе зморгнулись
І щось тихенько загули.
Ім дуже дивно було бачить,
Що Кочубей так як не скачить:
Весел, здоров і ран нема;
Що, бач, йому ніщо не вадить:
Ні куля, ні тюремні гади,
Ні голод, ні тюрма сама.

Найстарший, ближче підступивши,
Іще раз вісім поклонивсь
І, чуб за ухо закрутивши,
Отак йому верзти пустивсь:
«Як сонце, гетьман наш яснійший,
Іще й од батька милостийший,
Велів нам до тебе йти,
Збить кайдани, пустить з темниці,
Погодувать і у світлиці
До його прямо одвести.

Коли ж яка хвороба в тілі
Од ран іще у тебе єсть,
То сі бабусі посіділі
Зочтуть собі за славу й честь
Все вишептать, що тебе мучить».
І ну тут його кучить
Поїсти трохи, що прислав
Пан гетьман з помпою такою.
Стоїть козак — ані рукою
Не приторкнеться до потрав.

І каже: «Слухайте, хлоп'ята!
Ви бачите, що я здоров,
І що услуга ваша клята,
І шепти ваших знахарок
Мені не нужні. І хоть голод,
Тьму, жажду, сирість, скуку, холод
Я б тут і через вік терпів:
Ніколи б в гетьманські будинки
І його смачні бухинки
Йти б і їсти не схотів.

Що я зробив пану гетьману,
Що він так притісня мене?
Що вість послав царю погану
Про нього?.. Чи також мише
Коли-небудь зла вість, зле діло?
Чи я збрехав?.. О, як би мило
Умер я за брехню таку!
О, дай то господи святенький,
Щоб слухи ті були брехеньки,
Щоб мав причину він яку...

О, дай то боже, щоб гетьмана
Невинно я оклеветав,
І щоб та вість була туманна,
Що я цареві лепетав!
Нехай клятьба всього народа
Паде на мене в вічні года!
Нехай за лайку буду я!
Нехай попреком буду людям,
Насмішкою поганим суддям,
І пам'ять страмная моя

Для страху не умре в отчизні!
О, дай то боже! Я б тоді
Не тільки времсної жизни
В землі, в огні або в воді
Не одказався б потеряти
І цілий світ в тім увіряти,
Що гетьман прав, я ж виноват.
Але й худобу, й душу, й тіло
Предав би тартарові сміло,
Щоб гетьмана вконтентувать.

О, дай то боже! Хоть би муки
Найлютші рвали тіло мні,
Хоть в мущирях товклися б руки,
Мололись ноги в п'ятерні,—
Да Малоросія любезна
Повік осталася б безслезна,
Да милі діточки її
Під тінню мира б веселились,
Росли б тихесенько,— і вчились
Тікати од брехні сеї.

О, дай то, господи мій боже!
Да тільки ж... Як би тому быть?
Чи цар таки опанькост може
Отчизни як-небудь забуть?..
Карл близько... військо розпускають...
Голодний — хліба одпускають...
Нагий і бос — що єсть, везуть...
Без збруї — збруї тьму провадять,
Як будто прошеного радять,
Як будто в гості гостя звуть!

А слухи про Петра які?..
А річ гетьманська козакам?..
А панству ті слова м'які?..
Намека і пристрах полкам?..
А ті надєжні обіщання,
Дарунки, братській прощання?..
Веселий і поважний вид?..
Приказ: якога убираться
Й до сонечка не оставаться...
Чи й се ізмїни ще не слїд?

Скажіть же од мене Мазепі,
Що Кочубей за грїх щита
На його глянуть в хаті, в степі
Або в тюрмі! Що ті літа,
Які змарнив на його службу
І вражую, лукаву дружбу,
Клянуп я й господа молю,
Да змажеть їх з моєї життя!
Скажіть, що лучче я трутини,
Що лучче камень... Що мелю?

Я лучче з голоду сконаю,
Нїж к його хлїбу приторкнусь!
Скажіть: покіль іще дихаю,
То господом святим клянусь.
Клясти проклятого всїм серцем
І не любить, як редьки з перцем!
Він враг, він кат, ізмінник він.
Зараза і безчестя віка.
Ганьба для бога й чоловіка,
Брат Юди і Люципрів син!

Скажіть йому: та кров безвинна,
Що од ізмїни потечеть,
І тая славонька огидна,
Яку на військo навлечеть,
До неба грімкий крик піднімуть
І божий суд правдивий знімуть
На грїшну голову його!
Скажіть, що пеклу буде тісно
І всьому тартару невмісно
Для мук, що родяться з сього!

Скажіть!..» Ще щось хотїв сказати,
Да розбишаки, видя гнів,
Метнулись з усіх нїг втікати,
Щоб тут якого не пригнув.
Прибігли к гетьману, дрижали,
Що як случилось, розказали,
Прибавивши кіп з три брехень.
Мазепа слухав, усміхнувся,
Лоб зморщив, плюнув, одвернувся,
Задумавсь і стояв, як пень.

Пришедши ж в себе і здихнувши,
Він каже: «Жаль мні козака!
Коли б як-небудь... обманувши...
Да ні!.. Мабуть, судьба така!..
Гукніть лишень мені Тетерю!»
Прийшов. «Отже, тобі кватерю
В тюрму я визначить велїв.
Носи ти Кочубею їсти,
Благай його, живи з ним вмісті,
І чуеш... Щоб на путь навїв!»

Тетеря сей здавався нікчемний:
Не дуже рослий чоловік,
Так — щуплий і як дух той темний,
Да вже такий, що його ввік
І самий циган не обманить.
Нїкого в світі він не ганить,
А всякому під лад бере.
Словечко у нього м'якеньке,
І личко так як би святеньке,
І мова й уха не дере!

Коли ти плачеш — і він плаче,
Ти хочеш заспівать — співа,
Ногою тупнеш — він вже скаче,
Задумавсь — то він, як сова,
Очища вткне у землю строго,
І як би ти не думав довго,
Мовчить і усом не моргне.
Він все, що єсть на світі, чує.
Спроси — розкаже, розмалює,
І ще й крїчок тут свій угне.

Два рази місяць вже на небі
Родився, повнивсь, ущерблявсь,
І все те врем'я до Мазепи
Тетеря із вісьми являвсь.
Да все не так, як би хотілось!..
Бо Кочубеєві й не снилось,
Не тільки думалось коли,
З гетьманом злобним помириться
І волі скверній покориться,
Хоть його ріж, рубай, коли!

Ще неділенька минула,
Ще днів скільки... і потім
Злоба старинна одприснула
В гетьманським серці завзятим:
Кричить, гука, людей всіх гонить,
По хаті біга, в шаблю дзвонить
І всіх і все рубать грозить.
Вхопивши товстую нагайку,
Зробив Тетерю, як китайку.
Біснується, пищить, козить.

Престрашно, мов покійник, стогне!
Мов баба, слинить по чомусь,
Здиха, ручища ломить, лохне.
І, весь свій загубивши глуз,
Чубарить сам себе, вертиться,
На землю падає, крутиться
І страшним голосом реве:
«Скоріше Кочубея в хату!
Тепер-то дам йому заплату!
Нехай лиш батьком не назве!»

Рвонувлись дружно підлипали
І вмомент Кочубея мчать.
Летять! Не чуть щоб і ступали!
Примчали, стали і мовчать.
Мазепа, з лютого задору
Піднявши голову угору,
З шаблюкою навстріч біжить.
Не допустивши ж у будинки,
Запутався в свої патинки,
На рундуці упав, лежить.

Схвативсь зо стиду, аж поблідши;
Летить ізнову, скільки сил,
Прибіг і, козака вхопивши
Ручищею, ізо всіх сил
Кричить: «Завзятий Кочубеє!
Збери одно із двох, любеє:
Або Мазепі братом будь,
Або умерти од шаблюки!»
Сказав, і затряслися руки,
Забилось серце, що аж чуть!

«О, вмерти, вмерти! — каже любий
Козаченько і шию гне.—
Що мні в тій богомерзкій дружбі!..
Тебе ж, злочинцю, не мене...»
Тут сонечко ясне блиснуло,
Здивилось, аж лице нагнуло,
Щоб придивитись, що то єсть...
Прибачившись же, злякалось...
Поблідло, стухнуло, схвалось...
І звідти зве на праву месть.

Мазепа пінищу клубами
Валить із рота, як би звір,
Престрашно скреготить зубами
І тяжко дише, мов упир.
Од лютості аж очі косить,
Реве од злови, мов голосить,
Трясется тілом, як той жид,
Ногами тупа, землю рие,
Морга усищем, вовком вие.
І кривить свій прескверний вид.

Рвонув шаблюкою — і білі
На травці рученьки лежать,
Потім і ніженьки у пілі,
Одпавши, нарізно дрижать,
Потім головонька та мила,
Що вік трудилась, скільки сила,
Отчизні щастіє достать!
Ні ропоту, ні «ох» не чути,
Ні жалоб на ті муки люті!..
Так милий наш ліг вічно спать.

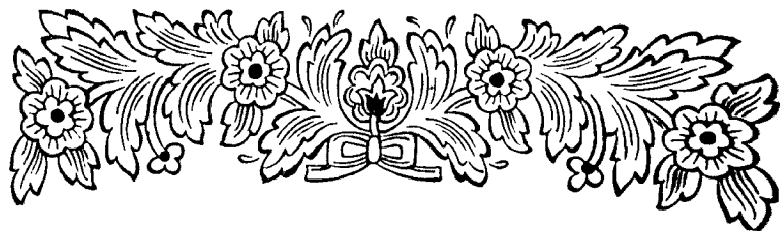
Так ангел жи́зни одлітає,
Як бог господь його зове!
Так васильочок облітає,
Як буря з його листя рве.
Прийми же тіло, земле-мати,
І дай тихесенько лежати!
А ти над ним лежи пером!
Сховай сю кров. Держи для неба,
Бо її дуже буде треба.
Як грюкнет воскресення гром.

Стихніте ж, вітроньки. Бурі, уймітеся!
Дайте страдальцеві тихо лежати!
Хмароньки чорнії, остановітеся!
Тихшенько, горлички,— годі турчати!
Сизі голубоньки, помалу махайте
Крильцями, літавши із дуба на дуб,
Вітру на могилку не навівайте,—
Нехай тихо спить собі козаченько люб.
Нехай його серденько, од мук трепетавшее,
Тепер без пробудоньки в тиші оддихне,
Нехай його рученьки, обидить не знавші,
Могилка покоем, як мати, обвине!
І ніженьки скоріі, на добро літучі,
Нехай успокояться в сиренькій землі!
Головонька бодрая, к добру невсипучі
Плодившая мислоньки, а пріч гнавша злі,
Нехай оддыха тепер тихесенько, мирненько
І горенько лютеє забуде навік!
Сини Малоросії! Приглядайтесь пильненько
На жи́знь, яку в світі вів сей чоловік!
Цінуюте любов його, кланяйтесь готовності
Для рідної сторононьки все миле оддати!
Любуйтеся стойкістю, ревнуюте покорності
К царям, рідним батькам, хоть що не
роптати.
Не плачте по милому,— він в бозі
покоїться.
Пам'ятника гордого не ставте йому.
Пам'ятник—пуста пи́ха, із гордості коїться.
А він злим врагом був гордому всьому.

Возьміте ж в серця свої,— носіте
безсмертного
Во всіх тих пригодоньках, які в жи́зні єсть,
Йому подражайте ви. То буде для мертвого
Найлучча поминочка й вічна честь.

Іюля 16, 1828 года.
Варшава.

Остан Рудиковськийі

(1784 — 1851)

ЧУМАЦЬКИЙ ВІЗ

(Казка)

Давним-давно я обіщав,
Та й досі слова не здержав
Вам розказати тую казку,
Як віз перевернувся чумацький на каляску.

Так слухайте ж тепер,
Поки я ще не вмрє;
А вмру, то будете мене ви споминати,
Як в руки візьмете сю казочку читати.

Давно те діялось — іще малим я був,
Та в пам'ять візалося, що й досі не забув.

Од Києва сельце близенько єсть Глеваха.
Хто в грязь поїде там, побачить в очі страху,
Такий там глей, таке багно,
Що чорт йому там знайде й дно.
Тонуть би вже — так легше в морі,
А в сій грязі — без горя горе.

Зате ж капуста там, і ріпа, й гарбузи,
Хоч цілий рік щодень до Києва вози.
Зате ж там мужики багаті,
Город свій всяк зоре та йде чумакувати.

Один чумац такий там жив,
Що все у Крим по сіль на трьох возах ходив.

Ходив він і на Дін по рибу осятрину,
І грошей щось придбав, що вже не лізли в скриню.

Такий багатий став,
Що й сам не пам'ятав,
Він скільки грошей мав.
Всі кажуть, що йому нечистий помагав.

Нарешті дума: «Ат! Що те чумацтво? Кепство!..
Час нам уже тепер прийнятися за купецтво».
До Києва, в майстрат, — чумац наш і купець.
Уже й панів ззива до себе на ралець,
А далі і поліз він в одкупи, в підряди.
Куди б він на поріг, йому, як батьку, раді.
Кому головкою кивне він чи моргне,
Той зараз перед ним в дугу себе зогне.

Чумац наш із Юрка зробився Юрій Савич.
До його всі повзуть, злітаються, як галич,
Як мухи, де почують струп,
Так всі коло його: туп, туп!
А він собі як став грошима брязкотіти,
Пан на всю губу став, і паненята — діти.

А жінка? Що й казати!
Не знають люди, як і звать.
В селі вона була Горпина,
Тепер, бач, стала Аграфина,
А люди всі зовуть Графиня, —
Графиня Власовна (бо батько був Улас,
Старий, що череду в Глевасі довго пас).

От наша Аграфина
Зачванилась, сопе, як панська дитина.
Не знає, в чім ходить, — вся в золоті, в шовках!
Каміння дороге блищить на їй, — аж страх!..
На шиї, і в ушах,
І на обох руках.

От наша пані все сидить собі в світлиці.
Сиділа довго, а потім, —
Як то трапляється і всім, —
Маркотно стало молодіці,
Раденька б з дому, так куди ж?

Робила б що, так же які ж
Для панії такої тут знайдуться роботи?..
Пішла б пекти, варить,
Взяла б що прядти, шить,—
Так до мужицьких діл не стало більш охоти.

Пішла до дзеркальця, поговорила з ним,
Побачила себе в намисті дорогім,
Побачила, що як вона похорошїла!..
Та й засоромилась, що аж почервонїла,
А слїзоньки з обох і бризнули очниць...
Занудилась. Нема знайомих молодиць...
А хоч там панії й понаходять,—
Не знать по-якому говорять,
Ще більшую нудьгу наводять.

А Юрії Савич де? Нема його давно!
З рік буде, як пустивсь на золоте він дно.
То сям, то там собі він тисячки все удить,
А жінка на мішках червонців світом нудить.
Хотїла б вже й назад із города в село,
Де так колїсь їй все весело було;
Хотїлось би їй у Глеваху,
Куму побачить, тїтку, сваху,
Щоб їм усеньке розказать,
Що в неї на серці, а потім показать,
Своє намистечко і золоті сережки,
І сукні, і хустки, і панські всі мережки,
Таки увесь свій скарб і всі свої персні,—
Нїчого без того не варті, бач, вони.

А як же їй туди? Пішечком?.. Збави боже!
Щоб панї пішки йшла? Оце, як то быть може?
А їхати ж на чїм?.. Стоїть чумацький віз,—
Ще стоїть,— що їх до Києва привїз.
На возі тїм із повсті будка,
Не змокла б наша в нїй голубка,
І сонце там не докуча.
Так не заманиш же, хоть дай і калача.
Із будкою чумацький віз
Тепер доводить нас до слїз:
Ну рюмсаць наша Аграфина
І вдень і вніч. Лиха година!..

Надїхав наш купець. Що ж? Жінчині очки
Не осушаються,— роздулись, мов баньки.
Питає жїночку купчина:
«Яка тому плачу причина?»
А жїночка мовчить, неначе як німа.
«Не знаю,— каже,— я й сама,
Що в мене на серці, чого мені так нудно,
Нудьга така, що жить мені на світі трудно».

Ззивають мїських дохтурів,
Нїмецьких всіх аптекарів...
Тї всі по-своєму шваргочуть
Горлину вилїчити хочуть,
І всі кругом неї хлопочуть...
Попи одчитують, щоб часом в цей недуг
Не вкравсь який нечистий дух,—
І все її щораз святою
Покроплюють водою,
А все полегкості ні на волос нема.

Графиня Власовна вже бачить і сама
Свою лиху годину,
Що треба лїзти в домовину,
Що всіх з ума звела і муженька-купчину,
А ще хотїлось жить,— вхопилася за зїлля,
Злякалась, чи не дав хто часом їй дання,
Що такі находили якїсь на неї страхи,
Неначе чорти, якїсь злігались птахи.
Давай вона все пить чортополох-траву,
Куритьсь ремезом. Смалїла і сову,
За пазуху собі ужїв, гадюк, жаб клала,
І все, що знахарка яка її казала.
Що ж! Все жахається крізь сон і наяву!

Нарештї снигься їй, щоб кинути всі ліки,
Та знахарки питать — безносої калїки.
Розказує свій сон. Нїкому невдогадь,
Де б знахарку таку зїскаць.
Питали, не знайшли. Послали до Глевахи,
Щоб всі приїхали і родичі, і свахи
Та радоньку свою дали.
Чи знахарки такої нема де в їх селі.
Як тут вона і єсть! Безноса Грищица,—

Чи чари, чи пристріт, чи трясця, чи бешиха,—
Од всякого вона порадить зараз лиха.

Давай вона чимдуж шептатъ
І в воду угольки тридев'ять накидатъ;
Вода та в горщечку потрошечку булькоче,
Шепнула ще: раз, два... вже як в котлі клекоче!
«Ой! Панійка чогось притьмом бажа... і хоче!

Та тут того нам не дістатъ,
Що може сю біду прогнатъ...
Чи то б сказатъ: такеє тільки зілля
Росте в лісу... коло Трипілля.
Його я тільки покажу
І, як копати, розкажу,
А пані вже сама собі там накопає
І, не оглянувшись, миттю назад втікає,
Нам треба їхати у той конечно ліс.
Сідаймо, панійко, в один з тобою віз».

«Ох! Не приводь мене ти, знахарко, до злості,
У віз сідять?.. Мої розтрусятьса всі кості!..
Як тільки спам'ятаю віз,
За серце стисне аж до сліз!..
Тут зморщилась вона, скривилась,
Здається, й духу вже пустилась,
А потім трошки одійшла,
І річ такую повела:

«Юрасю, серденько! Зроби мені ти ласку
Ще перед смертю раз — купи мені каляску!..
Уже ж мені, як бач, отак не пропадатъ,
Поїхатъ ще раз в ліс та зілля накопатъ.
Гляди ж, каляска та була б щоб дуже панська,
Щоб не трясла ніяк — віденська чи варшавська.
А той проклятий твій, отой чумацький віз,
Спали ти на огні, щоб він згорів і зслиз,
Щоб він мені уже не попадався на очі!..
І знай, я не брешу, не примхи се жіночі.
Той віз мені... той віз удався добре знаки...
Він з а ч а р о в а н и й!..

Віз круть! — і сьак і так!..
Крутнувсь сюди й туди, а далі на opak...

Ще жіночка слаба не доказала казку,
Як віз перевернувсь чумацький на каляску
І коней хтось застріг лихую четверню —
Із ніздр, з ушей, з копит дають вони огню.
В каляску ту скік! скік! Із відьмою Горпина
Помчались, аж гуде понад Дніпром долина...
В короткій курточці був кучер тут з kota,
Як німчик, виглядав з ріжками без хвоста,
Червона шапочка набакер на ріжках,
Коротка люлечка вертілася в зубках,
А він, знай, віжки натягає,
Та цупко коней поганяє.
А од осей та од коліс
Тріщить і падає весь ліс...
Та як в трісця вони помчались,
То ще і досі не вертались.

Без воза ж без свого збанкрутивсь наш купець.
І що ж? Повісився, і казці тут кінець.

Окт. 10 дня, 1840,
в Києві.

БАЙКА

В якомусь-то селі,
Як водиться, прийшлося брать хлопців в москалі.
Була громадська східка,
А соцького Петра боялись там, як дідька,
Бо був багатий чмир і дужий вовкулак.
Він лиш роззявить рот, то всі кричать: так! так!
Тут річ про некрут йшла, а в його син був злодій;
За ним була черга, що ж каже наш добродій?
«В Горпини, у вдови, один син-неборак,
Його-то в москалі, бо, бачте, він бідняк,
Ні шкапи, ні вола не має він в підводу,
Земських повинностей не відбував він зроду,
Та ще й лучаються покражі на селі;
Ой, певно, що вони його рук не втекли.
А люди гримають на сина,
Все на мого Грицька.
От бачите, яка
Моя лиха година!..
Що буцімто мій Гриць
Все краде, носить до вдовиць,
Та до хороших молодниць.
А хто ж сьому повірить,
Щоб крав мій Гриць!
Давно він корцем гроші мірить.
Ні! Він чужого не бажа.
А син вдовин, мабуть, не має ні гроша.

Як-то ти думаєш, Тимоше,
І ви, громада вся? Чи гоже
Я присудив, щоб йшов у некрути батрак?»
Всі ревом заревли: «Його! його!.. Так, так!»
Один Охрім старий, розумний і поважний,
Недаром на селі був виборний присяжний,
Озвавшись, каже: «Що, що, пан соцький, як?
Той, кажеш, злодій, хто бідняк?
Як же то ти цього докажеш,
Що на весь рот кричиш і кажеш:
«Той чесний, хто багач, злодії ж бідняки,
Іх-то і в некрути». Нащо ж очередні книжки?
У тебе здатні всі синки,
Чотири хлопці — парубки,
А бідная вдова Горпина
Одного тільки має сина,
Так ти й того оце злодюгою зробив?..
Так знай, що я твого в коморі сам ловив,
Ловив не раз твого я Гриця,
В руках його була раз плахта і спідниця,
А вдруге сала шмат да п'ять чи шість ковбас,
До них, як кіт, він, видно, лас.
Я: «Що ти тут, небоже?»
А він: «Ой боже мій ой боже».
Я, чуб нам'явши, і пустив,
Срамить тебе з ним не хотів.
У некрути його... А ви же що, громадо?
За соцьким всі: «Так, так!», як те баранне стадо.
Не так от звали вас і мірковати: що, як!..
У нас не чваньсь, багач, і не внимай, бідняк».
Один правдивий чоловік
Дурну громаду всю поборе,
А де його нема, там горе,
Там злодій буде паном вік.

ЗВІРИНИЙ МОР

(Байка)

Повинно все быть справедливо,
Ходи всяк просто, а не криво.

Найшли всі біди на звірів,
Спіткала їх лиха година,
Неначе за гріхи людей,—
Уже з них здохла половина!
Чи пошесть то була, чи мор,
Не знав того ні жоден звір.
Але ж — як всім прийшло вже круто,
То спало з язиків їх путо.
Давай вони у всіх питать
І знахарів таких шукать,
Щоб їм порадили уміли
І, як спастись, научили.
Знайшли вони Крота.
Отшельник!.. Смирний!.. Чистота!..
Яка в нім доброта!..
Нема вже ліпшого скота.
«Смирнесенький! Порадь і зжалься ти над нами!
Не бійсь нас, не утікай од нас тими норами!..
Мор, голод і жара! Сих кар нам не знести!..
Як зуби нам свої і як шкурки спасти?
Як би нам з салом уціліти,
Щоб не пропали наші діти!
Нещастя се нас всіх до тебе привело,—
Спитать тебе: «За що терпим таке ми зло?..»

Смиренний Крот
Од посту свій засохший рот
В велику силу міг роззявить,
Два зуба виставив і так до них гугнявить:
«Ох, біди сі лихі:

І мор, і голод — все за наші се гріхи!..
І наче ж з наших шкур гріхом не можна збути,
Як тільки кинутись всім треба до покути,
Хто, як, чим согрішив — все виявити треба,
І тим ніколи більш не прогнівляти Неба».
«Так, так! Ми грішні всі!.. Од першого Осла,
Аж до останнього смердючого козла...
Сам Лев не прав!.. Не права й Кішка!..
Лизнули в піст м'яся!.. Забули, що то грішка!..
Кроту ми всі свої розкажемо гріхи.»—
«Ох, ваші на мене надії всі плохі!..
Шукайте, хто святійший,
А я од всіх грішнійший!..

Глядіте: от вам Вовк! Сто раз мене смирнійший.
Хіба то голод уже аж в сук його зігне,
Що по неволі він тоді когось давне,
А то ніколи він не зробить даром шкоди.
А я й без голоду,— щоб мордочку свою
Потішить,— все псую:
Поля, ліси, сади, городи».

Тут гірко Кротик заривав,
Хоч, бачся, і очей не мав,
А втершись лапкою, він показав на воду
І так сказав всьому звіриному народу:
«Щоб зубки нам свої і шкурочки спасти,
До Шуки треба нам гріхи свої нести.
(Та як іти у тую воду
Сліпим Кротам, не знавши броду!)
О, Шука постниця! Живе в воді сто літ,
Раз тільки в місяць їсть обід!..
Вона в свій довгий вік не зробить стільки бід,
Як я зроблю в одно їх літо,—
А все те од звірей в моїй норі закрито!..»
Як тільки Кріт одсповідавсь
І всім в гріхах своїх признавсь,
То зараз перестав у світі Мор і Голод,—
І, де була Жара, повіяв топкий Холод.

Були ж колись такі Кроти,
Що вміли всіх звірів спасти.
Кроти — звірки сліпі, чужих гріхів не бачуть,
А об своїх таки хоч під час Мору плачуть.
Не так, як людській Кроти,—
Самі не грішні — хоч умерти,
А тільки другим все гріхами колять очі,—
Що їм слухать їх нестало мочі.
Коли б нам де знайти тепер таких Кротів,
Що діл худих чужих не бачуть,
А о своїх щоденно плачуть
І не таять своїх гріхів,
То од голодних би і ми спаслись років.

Року 1841, місяця червня, 28 дня.
У Києві.

НЕВІСТЧИНА ПЛАХТА

(Байка)

Мабуть, чули ви не раз цю приповідку:
«Як винного нема, то всі винять невістку,
А як невістка спить або слаба до ката,
Тоді невістчина вже плахта виновата».
Такий правдивий суд промеж людей ведеться,
Що чаще смирному по спині достається.
Не все, бач, по коню, а й по голоблях б'ють,
А як, згадайте, як таких людей зовуть?
Сто прізвищ дайте їм — то ще ви не вгадали,
Хоч би од пастуха до князя всіх згадали.

От я вам розкажу, — а ви наставте уші, —
За що все за коси трясуть з невістки груші?
І хто ж трясє — то свекор, то свекруха,
А як вони почнуть, то й муж єї — псяюха —
До неї ж лізе з кулаком,
Хоч покотись вона клубком,
Ніякими словами,
Ні гіркими сльозами
Не оборониться вона, — ні помелом.
Невістці умирать приходиться притьмом!

За що в сім'ї одна невістка винувата?
Сього ніхто не зна, бо покришка їх хата.
Де єсть невістка, в хаті тій

Підслухать! Праві всі і ледве не святі.
А гріх і воркотня — все пада на невістку,
Неначе всім вона ув очі сипле приску.

Чи ковбасу кіт з'їв, чи сало у коморі:
Уже невістці й горел..
Хоч тиждень би вона із голоду здихала,
Не тільки щоб не іла сала,
Чи гривня грошей десь поділась з капшука:
«Сяка невістка та така!..
Так, так!.. Невісточка ту гривню просвистала,
Мабуть, вона в корчмі в неділю танцювала!»
Нікому невдогад, чого в її свекрухи
Так часто червоніють вуха?..
Чого вона собі такая веселенька?..
Бо випита повненька!
Але ж цибулькою із хлібцем закусила,
Щоб дух одбило той — бий її вража сила!..
А на невістку все покдіп,
Хоч їй не лізе в пельку хліб!

Пропало вчора козеня,
З хліва сьогодні два ягнятка:
«То все невістчині ухватки!..
Вона, проклятая, хліва не зачиня!..
Укландається рано спатки!
А надворі блеють ягнятки!
А тее мусить вовк провідать!
Прийшов ягняток пообідать.
Як не загнать їх до хліва?
Ах ти, проклята голова!..»

Тимчасом як в селі ці носяться догадки,
Невістчин батько спать не став од цей загадки:
За свекром доччиним чатує сват Онисько.
Глядь! Свекор уночі щось у мішку несе до **Пріськи!**
«Куди, дідусю, ти так пізно із двора?
Уже б твоїм кісткам і спочивать пора.
Куди ти? Що несеш? Та й не в мішку, в плахтині!..» —
«Гостинець панотцю... Се кавуни та дині».
А дині в плахті тій всі разом: «Ме-ке-ке!..»
«Е, сватоньку, постій!.. Се щось тут не таке!..
Е, по-ягнячому кричать у плахті дині!..» —

«Свят еси, господи! Амінь його святині!..» —
«Не їсть, бра, в спасівку наш піп скоромних динь!
Ся й стежка не к йому... куди ти вже не кинь,
Так буде тобі клин!..»

«І я, бра, бачу вже, що я тут ошукавсь...
Я ж на невістчині діла не сподівався!..
Я думав, з дому дині взяв,
Сам звечора в мішок в коморі їх складав,
Аж тут ягнята очутились!..
Та й не мішком моїм, а плахтою накрились!..
А плахта ся тобі ма бути по знаку?
Ти заміж в ній оддав свою дочку?
Тепер вона, як бач, негарно провинилась!..
І з кимсь-то, має бути, оце вона здружилась!..
Комусь-то припасла й гостинчик у плахтині,
А я в потемках — хап! — свої то буцім дині!..»

«Такі-то дині, пане свату,
До Пріськи носиш ти у хату?..
І носиш ти щоночі!..
Я вже прогледів очі,
Поки тебе я підстеріг.
Сам бог мені тепер поміг
Оборонить свою дитину,
Що в вас терпить лиху годину.
Усі ви на свою напалися невістку!
Тепер же я на вас скажу всім добру вістку, —
Щоб знали всі кутки,
Як бідні в світі невістки».

Він плахту і ягнят забрав,
І світом тее все в громадський суд оддав.

Як плахту там уже і як ягнят судили,
Про тее не чуто,
Бо діялось давно.
А свекра, кажуть-то, в суді прохворостили
На всі боки, аж млів, та вже тоді й пустили.
Невісткам же усім полегло на час,
А потім знов пішло так, як ведеться в нас.
Та ще тепер і гірш ведеться,

Бо вже й чубам, як тим невісткам, достається,
Тепер всі соцькі, всі війти,
Як ті невістчині плахти,—
Лупнув там справник десь,— а їм і не минеться.

16 червня 1841 року.
У Києві.

КОЗЛИ

Vitam im pendere vero...
Veritas odium parit...¹.

Щаслив той всяк, хто батька мав
І рідную свою матусенькою звав!..
Чому ж не всяк іде по батьківській дорозі,
А інші скачуть в сад чужий, як ті кози?
Проклятим, бач, козлам не овоч на умі,
Ім кору з всіх дерев дай обгризати зубами.
Хоч вишня без кори, обгризена, й засохне,
Козлу що до того! Не сит він і не здохне.
Будь і високий гин в саду,
Козлище вскочить на біду!..
І б'ють за те козлів, ламають їм і роги,
А все козли в чужий сад скачуть без дороги.
Такії-то козли —
Всі ті люди злі,
Ті, що не женяться, а робляться батьками.
Не тішаться дітьми, а чваняться рогами.
Ох, всіх би тих козлів княми!..
Та шкури з них зодрать,
Щоб більш їм не вдалось в чужі сади скакати.
Вони не думають о дітках,
Що розкидають їх в чужих садах — по клітках,
На всіх сучках і вітках!
Кого ж ті, бідні, батьками будуть звати?..
І матерей своїх як будуть шанувати!..

Місяця лютого, 2 дня, 1842 року. Київ.

¹ Правильно провести життя..
Правда очі коле..

ПІСНЯ

(Старинная на новий лад)

Чи так у вас, як у нас,—
По полю кропивка,
По таляру молодець,
По шелягу дівка?

В військо йдуть всі молодці,
Решта чумакують,
Любки б то у них на серці,
Да все бурлакують.

Звечора ніби й любив,
Вранці— вже й забуде!..
Не боїться, що окпив,
Хоч і лають люде.

А що ж дівонькам робить?
Знай— прядуть да шиють!..
Хтілось би то й їм любити,
Да в дівках сивіють.

На каліку одного
Десять би знайшлося,
Коли ж, чорт візьми його! —
Віно те ввелось!..

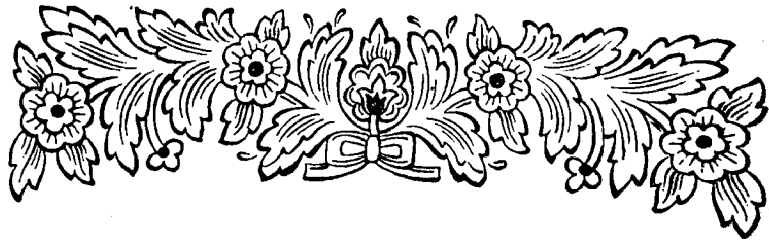
Дай да дай — ще і піддай
За хорошу дівку;
А не то — за піч сховай,
Коли маєш бридку.

Плюньте ж в очі молодицям,
Плюньте ви, дівчата,
Тим, що дуже хвалять вам
Ваші оченята...

Що зозульками зовуть
І лебедками частують,
А за жонок не беруть,
Тільки так жартують.

Нехай мруть вони з нудьги,
Нехай вас не бачуть,
Поки будуть вороги,
Нехай стогнуть, плачуть!..

За одну щирю любов
Покажіть їм ласку,
А не тому, що готов
Здерти з вас запаску.

Костянтин Думитрашко

(1814 — 1886)

ЖАБОМИШОДРАКІВКА

(Батрахоіомохія)

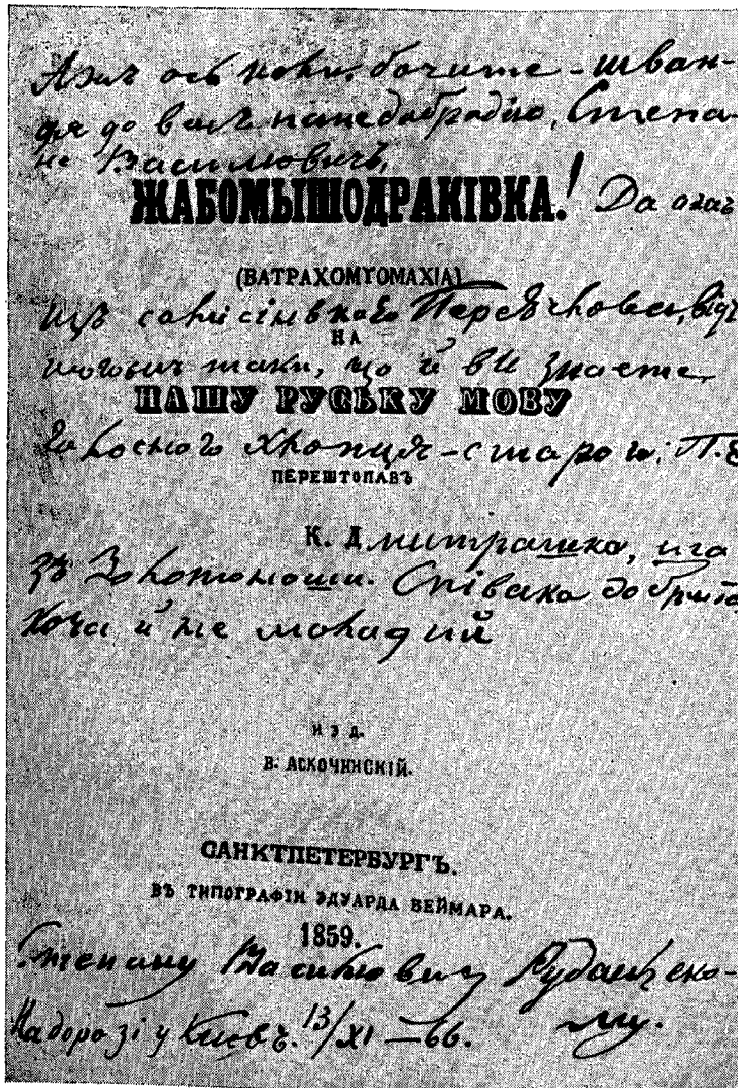
ПОСВЯЩЕНИЕ

Ф. П. М. . . . му

Брате Ф. . . . . ! Знаєш, як ми ще учились у школі!
Іноді там ми з тобою пісень затинали козацьких
Про Сагайдачного, про Морозенка і про новобранців,
А на кутю так, здається, і колядовати ходили.
Всяк нам доводилось там, а все-таки пісні співались,
Бо не було ще ні в тебе, ні в мене на серденьку туги.
Ну, а тепер тобі, братіку, мабуть, уже не до пісень.
Нащо самому співать? Слухай пісень сирітських!
Я ж так і досі не маю ні долі, ні справжньої туги,
Іноді, може, і крізь сльози, а усе-таки пісні співаю,
Деколи ж сам komponую ледащенькі вірші од скуки.
От і тепер перештопав старинну Гомерову казку,
Тільки довгенько не знав я, де б мені віршу сю діти,—
А далі думаю: дам лишень я її Ф. . . . . брату,
Може, він нею забавить хоть діток, як сам не вподоба.

Так говорив він, а вічні
боги з його слів реготались.
Гомер

Перш ніж начну, попрошу лишень муз, панночок
геліконських,
Щоб, прилинувши до мене, навчили, як вірші складати —

Азъ ось пишу, божите - шван-
да до васъ, на медобраднѣ, Степа-
не Кривошеинъ,

ЖАБОМЫШОДРАКІВКА! Да озаг

(БАТРАХОМОМАХІА)

Що сари сивкоє Передковетъ, вур
на
шоловнъ ташн, що вѣ вѣ знаете
НАШУ РУСЬКУ МОВУ

Во Космоѣ Кропидѣ - старою П. П. &
ПЕРШТОПАВЪ

К. Думитрашко, изъ
въ Законноици. Співачко Добринѣ
Кота и не моваднй

ИЗД.
В. АСКОЧНИНСКІЙ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

ВЪ ТИПОГРАФІИ ЭДУАРДА ВЕЙМАРА.

1859.

Меніму На сиво вич Рудачко-
На дорази у Косовѣ. 13/ХІ - 66. му.

Титульна сторінка першого видання поеми «Жабомышодраківка»
К. Думитрашка.

Вірші, которі задумав співать про побоїще славне,
Лютую драку, діло страшне забіяки Арія.
От чим задумав я, добрії люди, вам уші подрати,
Як-то колись пани миші на жаб страшну рать піднімали,
Мовби дражнили лицарство тих гайдамаків-гігантів,
Що вспоминати любила бабуся. Нум же з начала!

Миш колись, давши от кішки драла, напиться схотіла,
І у калюжу свою устромила маленьку борідку,
Дуже бажавши хлїснути водиці, як ось і уздріла
Страшна єї жабалуха і так до неї промовляла:
«Хто ти, козаче, відкіль ти прибіг і якого ти роду?
Правду скажи мені всю і мене не мороч ти брехнею,
Бо як тебе розпізнаю, то буду просить до господи,
Дам тобі їсти і пити, іще й хороше походити.
Ми ж, щоб ти знав, єсть пан Фізігнат, старшина у калюжі,
Дуже давно величаюсь отаманом в жаб'ячій Січі.
Батько у мене Пелей, а матусенька Гідромедуза,
Бог їм послав мене, кажуть, біля Ериданського ставу.
Бачу, що й ти парубійко завзятий і хлопець вродливий,
Може, козаче, з Батурина, може, й гетьманського роду?
Ну лишень, швидше скажи мені, хто твої батько та мати?»
Против сієї мови Псіхарпак так промовляє:
«Що, пане-брате, питаєш породу, усякому звісну?
Наші й не наші, єї і сороки й ворони всі знають,
Я по іменю Псіхарпак, щонайменший син, коли знаєш.
Батька Троксарта, коронного пана гетьмана, а мати —
Миш Ліхомила Ляхиня, дочка короля Птернотрокта,
Та породила мене в дуплі і, сама годувавши,
Фигів, родзинків, оріхів і ласощів всяких давала.
Як же нам быть в товаристві, що ми не вживемся з тобою?
Ти, пане-брате, калюжишся все у болоті, а наш брат
Єсть, хоть і крадучи, всячину, і не сховають од мене
Ні паляничок м'якеньких, пшеничних, на листу печених,
Ні буханців, ні попівських книшів, які примазані маслом,
Ні ветчини, ні ковбас (з часником не люблю), ні печінки,
Не спускаю і вареникам, хоть у сметані, хоть з маслом,—
Славная їжа! Бо, кажуть, єї і боги укладають.

Всякії страви я їм, і усе, чим ласують люди,
Мелеться і на мишиних зубах, як на доброму камню,
Із баталії я не показував п'ят супостату,
А заривав з сотниками, як хвабрій москаль або лицар,

І не боюсь я людей, хоть вони і з дзвіницею завбільшки,
Од чоловіка, як ловить, втечу, укусивши за пальці,
Або, як спить він, то сміло шкаповий гризу його чобіт,
Чобіт, намазаний смальцем, а той собі спить і не чує.
Двох тільки гемонів славний мишиний рід наш боїться:
Страшно шуліки да кішки, бо дуже вони нас жахають,
І як піймають у кігті, то там тобі й вічна пам'ять.
Дужче ж я кішки боюся, сильне страшною звірюки,
Бо од єї і в норі не минає лихая година.
От не люблю ще чого: часнику, гарбуза да цибулі,
І не вживаю трави, лопуху, не вживаю й петрушки,
Ваше ж браття так тим, мабуть, пельку собі набиває?»
Пан Фізігнат ослабнувсь по сій мові і так промовляє:
«Тільки і світа хіба, що в вікні? Ох, єсть і в болоті,
І на сухому багацько і жабам усього в потраву,
Скачемо ми по землі, і в воді ми уміємо плавать,
Щоб же ти знав, що я не брешу, то хоть зараз побачиш.
Сядь лиш на спину мені та держись, щоб уводу не впасти
І щоб у добрім здоров'ї приплинуть до мене в господу».

Пан Псіхарпакс здуру на жаб'ячу спину і зскочив,
Дуже стрибнув він, і лапками за Фізігната вчепився,
Перше зрадів був, що плаває так, мов у човні,
І чудовався, що плава, дальше з ляку як ухне:
«Ох, мені лишенько,— каже,— вода підплеснула під мене!»
За Фізігната держиться і воду з шерсті стряє,
Ніжками тріпа об черево, а у душі похололо.
Думає: «Гарно у гостях, а дома, як кажуть, ще краще»,
Труситься тіло і тьохкає серце, бо дуже злякався,
Хвостик у воду впустив, як весло впускають із човна,
Молиться всім богам, щоб душі не занастали,
Кається вслух у гріхах і ридає дрібними сльозами,
Рюмає гірко і так крізь сльози неборак промовляє:
«Мабуть, що Тавр не так уместив на спині коханку,
Як перевозив у Крим по синьому морю Європу,
Ох, не так, як мене попросив Фізігнат у господу,
Да й скупав усього і зробив, як ту мокру ворону!»

Де ж під сей час не візьмись страшна й велика гадюка!
Голову зуздрівши зверху води зубату і ротату,
Пан Фізігнат упурнув, а того з переляку й не здумав,
Що пане-брат його плавать уміє так, як сокира,

Та упурнув аж на дно, щоб минула лихая година.
Сторч полетів Псіхарпакс, мов вивернувся з човна,
Бився й руками й ногами, од смерті хотів він одбитися;
То впуринав, неборак, захльобнувшись добре водою,
То виринав зверх води і кричав скільки сили: «Рятуйте!»
Шкура обмокла на нім і тягла у глибоку ковбаню.

Тут, потопавши, Псіхарпакс такії слова промовляє:
«Ну, постривай, Фізігнате. Ізвів ти шляхецькую душу!
Москаля ти підвіз, так тим я отут загибаю;
А якби на землі се було, то й тобі, ледащиці,
Дав би я маку; а то, як жидюга, мене одуривши,
Пхнув ти, як з мосту. Щоб тебе божая сила побила,
Щоб вашу жаб'ячу Січ татарва зруйновала!»
Так проклинавши, сердега впуурнув та й назад не вертався.
Поки аж жовч рознесло, і уп'ять він над озером вирнув.

Сее ж побачивши, Ліхопінакс, крій болота стрибавший,
Швидше чкурнув і, засапавшись, все розказав товариству.
Тут, його слухавши, миші прийшли у азарт не на шутку,
Зараз пан маршал своїм жовнірам звелів до схід сонця
Скликать до ради все посполитство в будинки Троксарта,
Батька того мишука, що недавно втонув у калюжі
І догори черева розплатавшись, з пюзом обдутим
Плавав сердега не з берега, а посередині ставу.
От зібрались, як ще і чорти навкулачки не бились,
Встав Троксарт, що за сина ярився, і так промовляє:
«Ох, мосьпанове! Хоть жаби мене й одного підцьковали,
Ну, да і всім нам од їх не минути лихої години,
А безталаннійший я, бо вже трьох паруб'яток ізбувся,
Первого, був він щонайстарший, згамкала каторжна кішка,
Вирвала аж із нори, ухвативши сердегу за хвостик,
А середульшого занастали проклятії люди
Тим тараном, що розносять по селам кургузи цесарці
І що попросту зовуть його пасткою в деяких селах.
Третього ж (був він мізинчик мій і мазунець у матусі)
Пан Фізігнат піддурив і втопив у глибокій ковбані.
Ну, та давайте ж, дернем їх, одігшися в шори та вбори».
Всі мишуки по сій мові в поход снаряджатися стали
І одяглися, немов москалі, у казенну муницю.
Перше всього натягли чобітки з острогами на корках,—
Ті ж чобітки понакроювали із лущиння квасолі,
Бо од вечері учора його багатенько зосталось.

Кунтуші та жупани натягли із кошачої шкури,
З гудзиків мідних побрали щити собі в лівій лапці,
Ратища ж в правих держали, ковав же їх мишачий циган,
Деякі ж і пукалки з бузини та з пір поробили,
Замість шапок із орехів лушпиння міцне надівали.
Так снаряджалися мишачі лицарі.

Се ж і почули
В жаб'ячій Січі і стали скоріше збирати громаду,
Щоб об війні з супостатом гарненько гуртом раховатись.
От, як вони мірковались, щіпки повстромлявши у землю,
Де не візьмись машталір, од мишей за гінця прискакавший,
Ембісохитр Тигролихович (так його, бач, величали),
Звістку об васпрі привіз він і так промовляв на все горло:
«Ей, гов, вашеці! Мене до вас миші, панове, прислали,
Щоб об явить вам війну. Руйновати вас швидко ми прийдем,
Дехто із наших побачив, як ваш Фізігнат у калюжі

Пана Псіхарпакса занастив ні за цапову душу.
Ну, так виходьте ж, которі храбрійші із вас, на страження!»
Сее ж сказавши, удрав, поки жаби, роти роззявлявши,
Слухали.

Мову ж його розчовпавши, пристали до Фізігната.
Тут, поклонившись громаді, сказав він:
«Слухай, панове громадо! Не я утопив у калюжі
Миш ту мізерну, сама вона смерті своєї шукала,
Бо впурирати і плавати так, мовби жаба, хотіла.
Чим же я тут согрішив і за що мене всі виноватять?
Лучче ж давайте і ми їм дамо од лукавого з перцем.

Що ж нам почать, так ось би якую дав я вам раду:
Нуте вдягнімось усі, в кого єсть, у козацькую зброю,
Станем над самою кручею тих супостат підждати.
Тільки ж вони на нас кинуться, мовби скажені собаки, —
Тут ми накинем арканом мишей за уражую шию
І пострибаєм у воду з ними, де найглибше, у самую кручу.
Так-то ми їх одуривши, поучимо в озері плавать.
Хто ж не зуміє плисти, то нехай впурина на здоров'я».
Так він сказав, почали рештоватись у збруї всі жаби:
Зараз наділи сап'янці з червоної дуже бутвини,
А з різаку та із ряски зробили мережані лати,
Лист із латаття, скусненько зібгавши, побрали щитами;
Замість списів — ситнягу й спичаків із води натягали,
А водяних маківок на козацькі шапки назривали,

І, городок обкопавши біля щонайглибшого виру,
Позасідали в ровах і мишей піджидали до драки.

Сее ж Зевес (бач, мишиний і жаб'ячий бог) як побачив,
Зараз богів у будинки, цвяховані зорями, кличе,
Силу велику показує жаб і мишей леестрових,
Що, мов песиголовці, примогли б, одні других поїли.
Зареготавсь і богам на війну мандровать дозволяє,
Хоч за мишей, хоч за жаб, а далі до Паллади і каже:
«Доню моя! За мишей чи за жаб оступатися будеш?
Правда, що миші в твоїх походжають, як дома, капицях,
Ласують там вони добре над свічками і над книшима».
Так-то Сатурнович мовив; йому ж як одріже Афіна:
«Татку! Навряд чи я мишам паскудним піду помагати,
Дуже багачько вони наробили дочці твоїй шкоди.
Всі каганці вивертають, якось же й очіпки погризли,
Саму ж найбільшу давненько мені заподіяли пакость:
Нову сорочку льняну з полотна чи з московського, чи що,
Що мережками ще заполочі я сама вишивала,
Так помережали зубками всю, що як решето стала.
Так щоб я їм помагала — не дінде їх гемонів батько!
Бо заглялась на їх, як латала я туоу сорочку.
Ну, та не буде й того, щоб дала я підмогу і жабам,
Бо у тих жаб, як я бачу, чортмає десятої клепки.
Раз, із війни я вернувшись і дуже втопившись, хотіла
Трошки спочить: не дали ж достогемонським кваканням
жаби!

Як узяли скрекотать на все горло та квакать, та кукать,
То не звела я очей ні на волос до самого світа.
Знаєш, паноченьку, що? Ось нехай лишень всім їм абищо!
Хто б то з богів захотів із-за їх свої руки паскудить!
Іноді ще і безсмертного деякий п'яний улущить.
Лучче дивитимось з неба на жаб'ячу з мишами драку».
Всі боги сподобали розумну Палладину мову,
Повитріщали на землю баньки і рядком полягали.

Цитьте ж! Бо вже два гінці на страження лицарів
кличуть.

От уже чуть, — комарі затрубили по війську тривогу,
Дибом у деяких лицарів встали із ляку чуприни,
Та і боги таки грохи либонь поховались за хмару.
Первий Песибоець списом шпигнув навкид Ліхенора,
Щоб навісний не вискакував поперед батька у пекло.

Сторч полетів Ліхенор і понюхав землі, мов кабаки.
А Троглодит після його улучив у бік Пеліона,
Ратиця вгрузла до самого серця, звалився із нею,
Мовби той сніп, Пеліон та швидко і ноги одкидав;
Дядько Саміло з Перехитром, збігшись, вхопилися **вручки,**
А Сітофаг Пеліфону надбив таки добре печінки,
Бо, ухватившись за пуп, покотився немов от завини.
Як же уздрів Лімнохаріс, що збили з ніг Поліфона,
Зараз вхватав каменюку, шпурнув та й попав Троглодита,
В тім'я улущив його, розколов і лушпиння з оріха.
Тут Ліхенор, очвалавши, наскочив на Лімнохаріса,
Списом його проколов і одправив к батькам на вечерю.
А Кнамбофаг злякався та мерцій наживав і п'ятами,
Та недалеко й утік: наздогнала лихая година,
З списом, що в спину вгруз, він стрибнув у глибокую **кручу,**
Кров'ю своєю зробив всю калюжу, як тую варену,
Тельбухи з його в воді полоскались, немовби ті хляки.
Пан Лімоніс Тигроліха у пузо під пупом поранив,
А Каламінх як уздрів Птерногліфа, то з ляку й не **стямивсь,**
Швидше в калюжу влурнув і ратицю з берегу кинув,
Гідрохаріс же, храбрійший од його, убив Птернофага,
І на тім місці, мовляв той, дала йому жаба і **цицьки.**
Ліхопінакс же стригнув бородатого Барбарокита,
Прямо в горлянку шмигнув, не ковтнув він списа, як

А Прассофаг подивився, що Книшодіоктрен женеться,
З ляку у воду стрибнув у козацькій, як був, усій **збруї,**
Тут-то Харпак, спересердя за вибите все товариство,
Влущив Пелузія списом знечев'я у самі печінки,
Тричі, чи що, перекинувсь Пелузій і там же дав дуба.
А Пелобат, ухвативши повнісіньку жменю грязюки,
Пику тому заліпив і скорійше од його дременув,
Та недалеко й учхнув, бо Харпак наздогнав його **швидко,**
Дав він йому тришия і потилицю добре намилив,
Знівечив і ізом'яв його з серця на терту кабаку.
Жалко було Лімонісу товариша вбитого, кинувсь
Він за його відомстити, так ба! Не на того наскочив,
Бо Харпак, настромивши його на спис, як галушку,
Бандури випустив з його і з гряззю змішав, як онучу.
А Сітофаг, як побачив Троксарта, то так ізлякався,
Що із баталії навіткача поскакав у болото,
Сів у лепеху да відтіль не показував більше і носа.

Пан же Троксарт Фізігната як вчистить назустріч по **жижках,**
Сторч полетів Фізігнат у калюжу од його навітки.
Ну, да й Троксарт забісований: де б то його вже й покинуть,
Ні, так погнався був зопалу за урагом аж у воду.
Бачить з кручі Прассей Сітофага — на купку той дрався —
Добре прицілившись, запустив в його гострую стрілку,
І пришпилів його до куп'яка, як пришпилюють квітку.
Був же між мишами лицар, над всіма завзятий і вищий.
Злий, немов біс, а хороший, як той намальований янгол,
Дужий, проворний і хитрий, а звали його Мерідарпакс;
Стоїв один він цоганої сотні татарів,
Жаб він трощив, як косар очерет або білка оріхи,
Клав, як снопи, урагів і, як ціпом, так списом їх лущив;
Мабуть би всіх перебив, бо здоровий був на печінки,
Ну, так Зевес не хотів, щоб доценту він жаб передіав.
Став жалковать над сердешними жабами так, як би батько:
Усом моргає і крутить і так до богів промовляє:
«Е, да воно, бачу, справді завоюєте коїться діло!
Трошки тривожить мене Мерідарпакс, отой розбишака,
Нівечить дуже він жаб,— так, мабуть, скорійше із неба
Пошлем Палладу туди, а як треба, то й самого Марса».
Марс щось не був в куражі і Юпітеру так одвічає:
«Ні, мабуть, ми із Палладою чорта з два що удієм
Против завзятих мишей, бо не так вони щось **розхрабрились.**

Підем хіба усі лусом на їх, або от що ти зробиш:
Вишквар лишень блискавкою мишей, як шкварив гігантів,
Знаєш, що против тебе колись бунт галасні піднімали,
Так проучи і тепер лиш мишей, щоб не хвастали дуже».
«Носел!» Юпітер сказав і швірнув на їх блискавку з неба.
Страшно загуркало в хмарі, аж Лиса гора затряслася,
Зевс же, як вовк посеред ночі, блискав страшними очима,
І засліпив як богів, так і жаб, і мишей. З переляку
Жаби в болото, а миші у нори хотіли ховаться.
Тільки ж недовго од блискавки миші завзяті жахались,
Дружно взялися уп'ять, щоб жаб укінець доконати.
Те б і було, та Сатурнович жабам велику підмогу,
Мовби із неба, із озера вислав мишам на погибель.
Вийшов шкадрон карасирів страшних, як марюка пекельний.
В чорних мундирах і штанях, а хто гарячіший — в червоних.
Спина — ковадло, а ноги, як кліщі, а в роті два списи,
М'яса чортмає зверху, одна шкаларуща із кістки,

Тихо пішли клишоногі, хоть ніг до стогаспида мали.
То були раки, мишей вони кліщами дуже щипали,
І поламали їх ратища, і покололи муницю.
Бас увірвався мишам, од раків дали вони драла.

Сонечко в дальній байрак спочивати лягало, а раки
Жаб і мишей пороспуджували і війну порішили.

ПОМИНКИ

На Дніпрі до млина
Принесло литвина
І за млин зачепило полою.
Та, мабуть, вже й давно
Він шубовснув на дно
І поплив, неборак, за водою.
А тепер занесло
Аж під панське село
Його мовби на пакість народу,
І ніхто не біжить
Литвина одчепить:
Всі бояться полізти у воду.
Тільки дід мій Степан
Іскидає жупан
І мерця на сухе витягає;
І, запрігши свій віз,
Його ніччю привіз
У село, де господу він має.
От довів до двора,
Як виходить стара
І таку дає йому раду:
«Ох, старий, із води
Не наклич лиш біди
На себе і на чесну громаду!
Ох, нехай би він плив,
Куди сам ісхотів,
Його хвиля сама б одчепила.

Одвези його вп'ять,
Поки всі ще сплять,
Та й нечиста нехай йому сила!»
«Піди геть, не турбуйсь!
Знай себе!» огризнувся
Дід Степан на свою половину.
На горище поліз,
Відтіть дошку ізніс
І прийнявся тесать домовину.
І покликав дяків,
Щоб за сім п'ятаків
Над утопшим псалтир прочитали,
Поки виїде суд
І приказ оддадуть,
Щоб його так як слід поховали;
Бо тепер хоронить
Голова боронить,
Треба, каже, пождати розправу...
Аж суда не було,
Не приїхав в село,
Замість себе прислав він бомагу,
А в папері тому
Не велів нікому
Самовільно в Дніпрі утопати,
А мерця-литвинка
Без попа, без дяка
Приказав край села поховати...
Вирив яму наш дід
І загірб так як слід
Мертвеця і, як знав, помолився,
Щоб йому дав господь
На тім світі покой
І простив, як не сам утопився.
А попа попрохав,
Щоб його поминав,
І на службі щоб часточку виїняв,
І молився не раз
Отець батюшка наш
За його же господь знає ім'я.
А Степан поминав
Литвина так, як знав,
На третини і на дев'ятини,
І обідать старців

Поскликав відусіль,
І моливсь, мов по рідній дитині.
В сорокову ж ніч
Дід поліз аж на піч,
Щоб хоч трохи у просі погріється,
Повернувся, здрімнув,
Та й не зчувсь, як заснув,
Коли ось який сон йому сниться:
Мовби дзвонять у дзвін,
І у Києві він
Поспіша до печер якомога,
І людей повен храм
Мовби бачить він там,
А між ними литвин у порога,
Повернувся він назад
І мов дідові рад,
Бо мерщій до його окликнувся:
«Ну, спасибі тобі
За молитви твої:
Ради їх я із пекла вернувся.
Я не сам утонув,
А канат мене спхнув
З байдака у глибокую кручу.
А чортяки з води
Потаскали туди
Мою бідную, грішную душу,
Де істяжують нас,
Після того як час
Наступає усякому вмерти.
Не вдалось би мені
Своїх тяжких гріхів
Із животної книжки істерти,—
Та як піп помоливсь,
То відтіть опинивсь
Я на самих послідніх митарствах.
І прийшов я тепер
Аж до дальніх печер,
Відкіль водять в небеснеє царство,
Бо з печер нам іти
По узькому путі
Аж до самого божого неба.
Будь же ласкав, молись,

Щоб з путі я не збивсь
І щоб прямо пішов, куди треба;
А тебе за твої
За молитви святі
Пощадить сам господь милостивий.
Ну, прощай, будь здоров,
Ще побачимось знов,
Оставайся, дідусю, щасливо!»
Дід прокинувся, устав
І попу розказав
Те, що так йому чудно приснилось,
Піп же в казанні всім
Прихожанам велів,
Щоб за мертвих до бога молились.

ЗМІЙ

Була колись в Драбівцях молодиця
Уродою найкраща всіх в селі,
Чорнява, повновида, білолиця;
Було не тільки прості москалі,
А добиваються і офіцери,
Щоб стать хоч біля неї на квартирі.
Не диво, що була така хороша,
Бо в матері її колись давно,
Либонь із города Золотоноші
Стояв кватерою якийсь панок,
І тим, що мати на панка дивилась,
Дочка в неї, як панна, уродилась.
І тим, мабуть, Маринка не любила
Нікого з простих сільських мужиків,
На вечорниці, кажуть, не ходила,
А все поглядувала на панків,
І заміж по закону хоч пішла,
Та з чоловіком довго не жила,
Бо голова, що сам любив Марину,
У прошлий рік, як був набір в селі,
То чоловіку обголив чуприну
І записав його у москалі,
Марина ж з матір'ю жила одною
Ні молодницею, ані вдовою.
Отак собі Марина поживала
Одна либонь уже із цілий рік,

І думала вона собі, й гадала,
Чи вернеться до неї чоловік?
І, що уже гріха таїть, хотіла,
Щоб смерть його в страженні зустріла.
«Коли б то,— думала,— од чоловіка
Господь мене скоріш ослобонив,
Не тратила б одна я марно віку,
Ще й пан мене якийсь би полюбив».
А треба знать, що селяківського пана
Давно вона у серденьку кохала.
І правда, що панок той був гарненький,
Зостався він у матері один;
Був не жонатий ще і молоденький,
І жив, мовляв, як справжній господин:
І панночок було таки кохає,
І на мужичок гарних поглядає...
«Ой, не люби того панка, Марино!
Тебе лукавий, може, підуща,
Щоб не була тобі лиха година,
Бо біс панам хрест'ян занапаша»,
Так серденько Марині говорило,
Марина ж пана все-таки любила.
Було заходиться вона уранці
Прибрать у хаті і в печі топить,
То і здається їй, немов на лавці
І коханий той панок сидить;
Було Марина вже і ляже спати,
А пан таки немов сидить у хаті.
А раз немов той пан до неї каже:
«Маринко, душко, серденько мое,
Гляди вночі, як мати спати ляже,
Впусти до себе в хату ти мене,
Прийду до тебе, галочко, впівночі
Поцілувать тебе у ясні очі».
Настала ніч, лягли люди всі спати,
Щоб трохи од трудів своїх спочить,
Лягла й Маринчина у ліжко мати,
Тільки Маринка ще одна не спить,
Та як і спать? Щось серце дуже тьохка,
Ох, цитьте! Хтось в вікно немов торохка.
«Насилу я тебе діждалась, милій»,
Подумала Марина і в вікно
Поглянула,— аж місяць з-за могили

Присвічує, і видно, що панок
Стоїть коло дверей. От одчинила
Вона їх і коханого впустила.
Що там було і як вони кохались,
Про те бодай його не знати нам,
В гріху, як у багні, вони купались,
І ніжились, як подоба панам,
А півень «кукуруку» як зіпав,
Тоді мерщій од неї він тікав.
Отак ходив либонь щось літо ціле
До нашої Марини той панок,
І стукався впівночі до неї сміло,
Немов москаль з походу у шинок.
Ну що ж, чи справжній то приходив пан?
Ой ні! То змій до неї прилітав.
Ось слухайте! Йшло з вечорниць пізенько
Дівок і парубків чимало пар,
Були вони, як водиться, п'яненькі,
Аж дивляться — немов горить пожар.
То з яру, що у Сільківцях темнів,
Огнений змій в Дробрівці полетів.
І всі баби в Дробрівцях говорили,
Що бачили, як через довгий плав
Літав той змій до нашої Марини,
Бо коло хат її якраз сівав;
І стала вже Маринина і мати
За змієм і дочкою підглядати.
От раз і чує — рипнувсь хтось у сіни,
Вона скоріш із ліжка устає,
І слуха — мовби єсть хто у Марини.
Хто ж, як не змій? Скоріше дістає
Багаття з печі з ладанцем в соломі,
Та й вийшла тихо з тим багаттям з дому.
Бо знахарка її якась навчила,
Щоб, коли хоче змія одігнать,
То тричі б з молитвами обкурила
Спідхерувимським ладаном круг хат.
Так знахарки послухалась стара
І ладану взяла в паламаря.
Підперла сіни добрим дрючком мати,
Та й ну круг хати ладаном курить,
А вітер став багаття роздувати,—
Коли, ой лихо! й хата вже горить...

То ладану зміюка не злюбив,
І хату, мабуть, з серця запалив.
Поки тривогу підняла та мати
(Пожарної тоді ще не було),
То ніяк вже було тушити і хати;
Бо полум'я оселею обняло,
А в хатах тих щось страшно голосило,
Мабуть, то вила в їх нечиста сила!
А далі щось із хати вверх гунуло,
Немовби заgrimів у хмарі грім,
І полум'я в останній раз пальнуло,
А потім чорний дим піднявсь стовпом,
Оселя в іскрах дуже затріщала,
І вся всередину хатини впала.
Немає хат, нема й Марини;
А де ж вона? Чи не вхопив лиш змії?
На третій день уже її одрили,
Та чи її ж? Ох, боженьку ти мій!
Найшли кісник,— Марина ізгоріла,—
Ото за те, щоб змія не любила.

ЗОЛОТОНОША

Маленька та хороша
Моя Золотоноша!
Чим Київ кращий од неї?
Будинками, церквами?
Гражданами, панами?
Було б з нас церкви й одної,
Хоч єсть їх і чотири,
А дві — найкращі в мирі;
Замість граждан до в'рага
Жидів, дяків, паламарів,
А в суді скільки писарів!
Цілісінька ватага!
Маленька та хороша
Моя Золотоноша!
Чим Київ краще од неї?
Чи торгом, чи базаром?
Так не дають же даром
І там нічого, а й мої
Золотоноські купці,
Що треба, все те мають:
Сіль, сало, крицю, кремінці
Ще східно уступають!
Маленька та гарненька
Золотоноша-ненька!
Чим Київ од неї гарніш?
Дніпром? Так і Дніпро не більш

Од нашого од ставу,
Як змірять аж од плаву.
Дзвіницею? Так і у нас,
Що тільки дерев'яна,
А й наша не погана,
І дзвін таки гарненький,
Чималий, голосненький!
Так чим же Київ, рад я знать,
Гарніш Золотоноші?
Багатством? Правдоньку сказать,
І в нас, в жидів, є гроші.
Чи кращий панночками?
Так цим добром під час,
Як небо зірочками,
Квітчається не раз
Під теплий день та ясний
Наш городок прекрасний.
Ох, ти Золотоноша,
Яка ж ти прехороша!

ЧАСИ

Хома, з Яремою йдучи,
Найшов на вулиці часи,
У руки їх тихенько взяв,
І так знечев'я промовляв:
«Ну, що воно за штука,
Що стукає та й стука?
Дивися, пане-бра!
Оце хіба мара!
Та цока ж бо, та й цока,
Побий його морока!
Нащо воно здалось,
І відкіля воно взялось?
Кому воно в пригоді?
Кумедя, та й годі!
Візьму та й розіб'ю
Врагову манію!»
«Хомо, Хомо, дурний еси!
Не бий, а лучче продаси,
Бо то часи!
Це тее, щоб ти, брате, знав,
Що, як живіт та півень нам,
Розказує панам,
Коли пора трапезувать,
Коли лягать, коли вставать
Або коли гулять.
Попович наш, учений страх,

Розказував, що в цих часах,
Як у млинах,
Або ще й більше, єсть коліс,
Не знаю вже, який їх біс
Сюди заіс.
Часи ці срібні, так за їх
І грошики узять не гріх
З панів дурних.
Ходім же, братіку Хомо,
Оці дзигарі продамо,
А гроші проп'ємо».

ДОЛЯ

Іде мольба до неба і хула
Із сіл і городів, як пара з гною:
Той долі рад за те, що вже дала,
Той свариться з годиною лихою,
Той в ченці йде, другий жениться рад,
Один од немочі, другий од пуза крекче,
Той родиться, другий бажа вмирати,
Бо дума — на тім світі буде легче.
Той дметься ввєрх, щоб лопнуть, як пузир,
А той, як в'юн хвостом виля в болоті,
В мороці, тузі і в трудах весь мир
І вік немовби в каторжній роботі.
І всім на світі, кажуть, важко жить,
Не хочеться остатню тратить силу,
Осточортіло все робить, робить,
І, щоб спочить, здається б, ліг в могилу.
От тільки кажуть, що панам багатим
Ніколи і на ум не йде вмирати.
Але хоч багатир еси та — ба!
Не підеш, мабуть, прудко против бога:
Бо як придавить дядина-судьба,
То все-таки одкинеш, брате, ноги!
Вже що написано нам на роду,
То те і буде; так скачи же, враже,
Під дудку долі, грай до ладу!
Так нумо ж те робить, що доля скаже!

А доля каже: «Дурні навісні!
Хіба не знаєте, що божа воля
Все робить на світі, а ви, дурні,
Говорите, що все те робить доля...»

МОЛИТВА МАРГАРИТИ

(Іс Гете)

Владичице многоскорбящая!
Ти дивишся, зчепивши руки,
На синові смертельні муки
Коло хреста животворящого.
О милосердная! Схились,
На мене, бідну, подивись!
Хіба ж ти воздыхаєш
І сльози проливаєш
Усе тільки за сина одного?
Ох, а коли б ти знала,
Як тяжко я страждала,
Схилилась би до горя ти мого!
Да хто ж і знає більше, як не ти,
Яка в мене на серці туга,
Яка в душі моїй недуга?!
Пречистая, спаси мене й прости!
Куди не повернуся,
Нігде не розминуся
З годиною лихою.
Нащо ж я літа трачу?
Я плачу, плачу, плачу,
Од долі плачу злої.
До зіроньки вставала
І квітки поливала
Сльозами дрібними, немов водою,

Нарвала їх раненько,
Зв'язала їх гарненько,
Щоб їх поставити перед тобою.
А скільки до схід сонця
З постелі я схоплюлась,
Сідала у віконця,
Сльозами обливалась!
Заступнице усердная!
Ізбави од напасті!
Помилуй, милосердная!
Не дай душі пропасти!

ДО КАРИХ ОЧЕЙ

Чорнії брови, карії очі,
Темні як нічка, ясні як день,
Карії очі — чари дівочі!
Де ви навчились зводити людей.

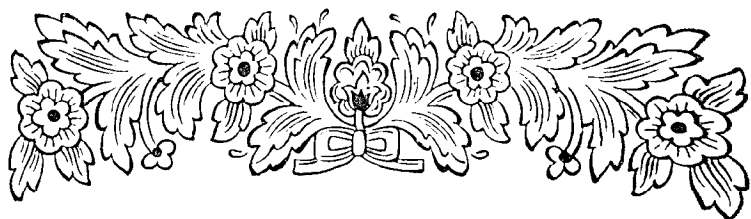
Чорнії брови, карії очі,
Страшно дивитись на вас під час,
Не будеш спати іноді ночі,
Все будеш думати, очі, про вас.

Вас і немає, а ви мов тут,
Світите в душу, як дві зорі.
Чи в вас улита яка отрута,
Чи, може, й самі ви знахорі.

Чорнії брови — стрічки шовкові!
Все б тільки вами я любовався!
Карі очиці — очі тернові!
Все б я дивився тільки на вас.

Карії очі. Ви поробили,
Наворожили ви щось мені.
Та од пристріту, оченьки милі,
Тільки й допоможете ви одні.

*1854 года,
в январе.*

Порфирії Кореницький

ВЕЧОРНИЦІ

(Сатирицька поема)

I

Хмара хмару швидко гоне,
Грім по небу торохтить,
Вітер плаче, вітер стогне,
Дош по вікнах пороштить.
Під чмалену сю незгоду,
Мов побиті, люди сплять,
І хрещеного народу
На селі вже не видать.
Тільки деколи скотина
Чуха боки коло тина
І на все село реве,
Наче звір її дере.
То собака інде гавкне,
То захрокає свиня,
То шкодлива кішка нявкне,
То цвірінькне гороб'я,
То від ляку сич стріпнеться,
Як блискавка заблищить,
То дитина в сні жахнеться,
Грім як в небі затріщить.

Що ж такеє значе, братці,
Що світліє в тій аж хатці,
Що в кінці села стоїть?..

274

Від чого там опівночі
Світло блима нам ув очі
І чого воно горить?..
Чи не д'явол домовитий
Строе лихо на мирян...
Бо злобою він налитий
На хрещених християн...
Або там лежить покійник,
Що недавно вмер в селі?
Або праведний затвірник
Моле бога об собі?..
Або злодії, що крадуть,
Що забачуть і що найдуть?..
Або юрма харцизяк,
Що чумацтво обіжає,
Так, мов липку, обдирає
Та мерщій біжить в байрак,—
Щоб солдати не піймали,
Батогом щоб не шмагали
Супостатських забіяк?..
Або відьми-молодиці,
Що збираються вночі,
Варють зілля у печі?..
Ні, не те! Там вечорниці,
Коли знаєте ви їх,
Коли знаєте — мовчіте,
А не знаєте — ходімте,
Поведу я вас на їх.

Ні! Вам сором буде в хаті
З бурсаком таким, як я,
Що в смальцьованім халаті
Влізе в хату, мов свиня.
Лучче, взявши дрюк у руки,
Бо рівно куняю з скуки,
Сам я збігаю туди
І гарненько роздивлюся,
Що робитимуть вони,
Та й до вас відтіль вернуся,
А ви йдіте до панів,—
На вечерю, може, звали,—
Та й точіте їм там бали
До самісіньких півнів.

18*

275

Бо навряд, щоб я з такою
Вийшов відтіль головою
І без всякої біди,
Як піду від вас туди...
Ну, та смілим бог владіє!
Що не буде — а схожу,
І що визнаю, добродії,
Все дощериця розкажу.

Ох, роздумав — не піду!
Бач — яка бурлить незгода,
Що не бачив звіку-зроду.
Ні, не сунусь у біду!..
Опісля в їх побуваю,
Опісля їх розгляжу.
І що роблять там, — узнаю
Та тоді і розкажу.
А тепер я сяду з вами
Та люлечки покурю.
Та й хорошими казками
Під незгоду звеселю.
Розкажу хоч, де дівочтво
І сільське все парубоцтво
Вечірниці ісправля,
Як іде воно, як шкоде,
По садках чужих як бродє
І як в їх воно гуля.
Бо се дуже гарно знаю,
Бо і бачив, і чував.
Нуте ж, сядьте — починаю:
Довго й так уже брехав!

Тільки місяць в небі зійде,
Зірки ясно заблищать, —
Тут потіха зараз піде,
Перелазі затрищать,
І завиють всі собаки...
То вже значе, що бурлаки,
Нишком вирвавшись із хат,
Кинув батька, кинув мати
На печі у просі спати,
Йдуть швиденько до дівчат,
Щоб із їми і пограться.

Хороше поженяхатся,
І наїстися усмак,
Та й горілки випить так,
Щоб три дні в очах рябіло,
В голові п'ять днів шуміло
І тошило натошак.
Бо вони до неї вадкі,
Мов до сала кошеня,
І вже так на неї падкі,
На сметану мов щеня.

Йдуть скоренько і тимчасом
Забіжать в чужий садок,
Щоб нарвати яблук з квасом
І наїстися ягідок,
Та й нагарбати в кишеню
Спілих, гарних сливочок,
Щоб попоштувати неню
І гарненьких дівочок.
Що за проклятий народ!..
Як вбереться в огород —
Сливи, яблука і груші
Так обірве, так обтресе,
Так спогане, так знесе, —
Що хазяїн, як побаче,
Охне тяжко і заплаче,
Мов згоріло в його все.

Прилучилося їм шкоду
І у мене в огороді
Гарну дуже ізробить,
Щоб їй, бісовій ватазі,
Утонуть в московській бразі
І навіки там ізгнить!!
Над плітнем мені в куточку,
У своїм-таки садочку,
Ті, весною що щепив,
Бог два дерева зростив
І привів діждати проку:
Баргамоток та дульок —
Хоч не зараз того року,
Років так через п'яток.
Я ходив до їх частенько,

Обсипав, холив гарненько,
Днем і нічю наглядав,
Щоб їх враг який не вкрав:
Бо вже стали начинати
Вони трохи поспівати —
Так беріг, мов ока, їх,
Мов сліпець ціпків своїх...
Ніт же — вбрались, розбишаки,
Всі до дульки обнесли —
Мов полою обмели,
Та й зломили дві гілляки...
Як прийшов уранці я
І удрів пусте гілля,
То, узявшись за боки,
Я проплакав щось не трохи...
Далі — ну їх проклинають:
Що всі дулі обірвали,
Баргамоти всі покрали —
Не дали й покуштувати!

От дівчачая порода
Так не ласа до города
І не вмє шкодить так,
Як ватага забіяк.
Та все нишком і тихенько —
Щоб не знали матері,
І обдумає гарненько,
До якої будь пори,
Бо лучається усього,
Як пробариться там довго.
Інде — добре поскубуть,
Інде — спину так наб'ють,
Що й ходити перестане,
Що сорочка аж пристане
До кожуха... То ж то страх!..
Все ж за те, не сміли б шляться,
А сиділи б на печі,—
І сього вони бояться,
Мов пожежі багачі.
Так, коли яка захоче
Нічню трохи погулять,
То скоренько з полу зскоче,
Батько й мати як хроплять,

І, вхопивши на опічку
Веретено, днище, мичку,
Що вже, звісно, там кладуть,
Гребінь, щітку і гребінку,
Та й мучиці у торбинку
Мимоходом ухопнуть,
Щоб то хлопцям угодити:
Ізробить їм пампушок,
Та й пшеничних галушок
З добрим салом наварити.
Або деколи друга
Вхопе масличка горщечок,
Півдесяточка яечок
Або й більше та й шмага
Крадькома — поки із двору,
А далі,— мов тхір у нору,—
Доганяти тих дівчат,
Що раніше вийшли з хат,
Щоб із їми жартувати
І тимчасом розказать,
Як втекла вона із хати
Іх, небогих, доганять.

Від села ступнів з десяток
Або й більше, хто їх зна!
Де нема вже людських хаток
І стоїть крута гора,
Є хатина чепурненька,
Та й з хорошеньким садком,
І просторна, і біленька,
І обсипана піском.
В ній Горпина-молодиця,
І красива, і пряма,
Чорнобрива, круглолиця,
Мов паняночка сама,
Там іздавна вже живе,
Чорнобривцем розцвітає,
Хлібець, сіль у себе має
Та й веселі дні веде.
Заміж в другий раз не хоче:
Ніхто серця не лоскоче,
Та й охота не бере.
До сієї молодиці

Юрма хлопців і дівчат
Йдуть справляти вечорниці
Та й гарненько погулять.

Тут ось треба погодити
І подумать: що робити
І що дальш мені брехать.
Бо вже то, що обіцявся
І за що був пильно взявся,
Мав усе вже я сказать.
Думку мав, щоб ще сказати,
Що вони там роблять в хаті,
До Горпини як прийдуть,
Так не знаю й не беруся,
А збрехати, бач, боюся,
Може, «заськи» піднесуть.
А як хто, то ще й полає:
Сю натуру дехто має,
Як не стерпить де брехні.
Що ж робить тепер мені?..
Е, насилу мав згадати!..
Добраніч! Пора вже спати!

Та чого ж порозтягались?
Чи в шинок, чи що, забрались?
Ну ж бо, спать собі ідять!..
Годі ж, годі вам куняти!
Гайда всі від мене з хати!
Хату мні опорожнить..
Вже-бо, бач, я позіхаю,
Ляжу спати — утомивсь!..
Йдіть, та знайте — покликаю
Вас до себе ще колись.

II

Гей, сюди, пани і пані,
Молоденькі, і старі,
І красні, і погані,
І гладенькі, і рябі!..
Гей, сюди, весь люд хрещений,
І великий, і малий,
І безграмотний, і вчений,

І видочий, і сліпий!
Гей, мерщій до мене йдіте,
Годі дома вам сидіти,
Вибирайтеся з світлиць:
Хочу я вам щось казати,
Бо прийшов із вечорниць!..
Ось сідайте в мене в хаті:
Хто в кутск, а хто за стіл,
Хто на лавку, хто на піл.
Та без реготу, тихенько —
Та й сидіть собі смирененько,
Мов на стінах комарі,
Мов у школі писарі.
А я кобзу лиш настрою,
Ту, в Орфія що укрою,
Під парнаською горюю,
Як в шинку із їм гуляю.

Гей, Орфію, любий пане,
Музикантів қтамане!
Ти й не думав, не гадав,
Щоб бурсак, школяр поганий,
Безталанний, голодрабий,
Так швиденько кобзу вкрав.
А тебе б оставив спати
Чуть живого біля хати —
На посмішище людям
І парнаським всім богам...
Е, голубчику! Ся штука
Буде в другий раз наука,
З бурсаками щоб не знавсь,
Щоб в шинок не смів ходити,
Та не смів горілки пити,
І щоб так не напивавсь,
Адже в вас там, на Парнасі,
Є горілка й лучче нашій,
Чом тієї ти не пив?
Видно, та тобі огидла,
Осоружилась, обридла —
Так ти нашої схотів?..
Ось сікнись тепер к Парнасу,
До богів та до богинь!
Там заварять зараз кашу

Гіршу втрое, чим полинь.
Бо Юпітер, знаєш, строгий,
Батожище в його довгий,
Відшмагає так якраз,
Щоб не смів робить проказ.
А Венера та Юнона
І парнаська челядь злобна,
Як гурбою всі сипнуть,
То з чуприною прощайся
І іміть не сподівайся,
Бо, як мичку, розскубуть.

Лучче всього (щоб не знали,
Що у тебе кобзу вкрали,
Як під шинком п'яний спав,
Чуть живий і чуть дишав)
Ти зостанься тут із нами:
Поспівай, повеселись,
На дівчат тих, анголами
Що зовуть в нас, подивись;
Є-бо в нас такі красиві,
Що таких між вами ніт:
І веселі, і жартливі,
І цвітуть, мов маків квіт!
А то, знаєш, як без кобзи
Поплетешся на Парнас,
То достанеться небозі
Від богинь тобі на квас.
Бо богиня там Юнона,
Найкрикливіша од трону,
Загримить на весь Парнас:
«Де ти, гаспидський п'янюга,
Побродяга, волоцюга,
Де ти шляєшся від нас?
Де ти бродиш, гольтіпака,
Де ти бігаєш, собака.
Що між нами не живеш?
Що із нами ні сивухи,
Ні смачної варенухи,
Бісів хлопець, ти не п'єш?
І щодня від нас втікаєш,
Мов собака, ти живеш,
І ка' знає, де блукаєш,

А пачпорту не береш?..
Чи у нас тобі не жити?
Адже є горілка пити,
Є чим злидню й закусити,
Є сластьони, пампушки,
Борщ, і каша, й галушки,
Є чим дурню похмелиться,
Є чим гаспиду укриться,
Як схотів би ти заснуть!..
Ні, між нами він не пив —
Він, бач, вольної схотів,
Вольна лучча, бач, чим тут!
Та за вольну, скурвий сину.
Знаєш, що я ізроблю?
Батогами виб'ю спину,
Та й на каторгу пошлю!..»

А як гляне та питає,
Де свою ти кобзу дів,
Та тоді вже так полає,
Що й мужик би так не смів.
Йди ж у хату, мій Орфію,
Йди, голубчику, молю!
Там я кобзою твоею
Люд хрещений звеселю:
Розкажу їм вечорниці,
Що в Горпини-молодиці
В темну ніч побачив я...
Йди ж, ось хата вже моя!
Із тобою вже я дуже
Побалакав, побрехав,
А до люду і байдуже,
Що мене він дожида,
Що натовпився у хаті,
І в світлиці, і в кімнаті,
Мов в мішку сирий горох,
Мов на груші тих сорок.

Ось і я!.. Здорові будьте!
Та не лайте і не гудьте,
Що я довго не являвсь.
Я виходив, бач, із хати,
Щоб в коморі кобзу взяти,

Там з Орфієм повстрічавсь:
Він, небога, йшов до мене,
Щоб узяти вп'ять до себе
Кобзу ту, що в його вкрав.
Так довгенько розмовляли,
Те і се ми щебетали,
Опісля сюда зазвав —
Щоб без кобзи він не трюхав,
Щоб вишнівку в нас лигав,
І мене тут він щоб слухав,
І мені щоб помагав.
Цитьте ж, цитьте,— починаю!..
От на кобзі вже я граю!..

Рідко дома я живу:
Се ви, мабуте, чували
Або, може, ще й видали —
Що я все собі ходжу!
Так! Хлоп'я я невидюще,
І в ходьбі неусипуще —
Все ходжу, та все ходжу!..
Раз в неділю ненароком
Мимо двір дяка шмагав,
І накинув своїм оком,
Що вишнівку він лигав...
Гайда в хату! Що зівати!
Буду з їм і я гуляти
І гарнесенько нап'юсь,
Як у хату заберусь!..
Тут, мов кіт, плигнув у хату
І до його так озвався:
«Помагайбі, пане-брате!
Що, мене ти сподівавсь?»
Мов печений, дяк схопився,
Від вишнівки похилився
І крізь сльози так сказав:
«Ні, поповичу, не ждав!
І не думав, і не снилось,
Щоб се щастя прилучилось,
Хоч його я і бажав!..
Сядьте ж тутечка на лавці,
У куточку за столом,
І вишнівочки по чарці

Куликніть з своїм дяком».
А мені того і треба!
Мій живіт її не греба,
Бо такий собі вродивсь:
Є коли — так п'є вишнівку,
А нема її — горілку.
Лиш би чим та підкріпивсь!

Ото, знаєте, панове,
Як я єсть хлоп'я попове,
То на покуть і забравсь,
Між книжками уместився
І столом огородився,
Та й дяка так дожидавсь.
Дяк пред нашим, тее, братом
Показатися щоб фатом,
Так метнувся, мов шальний:
Зараз виніс глек вишнівки,
І півштофика горілки,
Й паляниці шмат малий...
І пішли ми частувати:
Дяк мене, а я дяка,
І повненькі наливати,
То з півштофа, то з глека.
Так посидівши довгенько
І підправившись гарненько,
Я додому ізібравсь,—
Бо вже стало вечоріти
І в головці вже шуміти,
Так з дяком я й попрощавсь.

Від дяка ішов я сміло
І держався на ногах,
Хоч в головці вже й шуміло,
Мов на греблі в лотоках.
І пройшов уже чимало,
Вже й шуміти перестало,
І тверезий мовто став,
Вже мав думку завернути
Ще до кого, щоб смикнути,
Як ось парубок догнав.
«Ви, я чув, дівчат просили,
Щоб вони вас ізвістили

В те урем'я, як у їх
Вечорниці соберуться,
Як усі уже зйдуться.
Щоб побуть і вам на їх.
Коли хочете глядіти,
Що ми робимо на їх,
Так сьогодні ви прийдіте,
Бо справляємо ми їх».
Так ось парубок, догнавши
І смушеву шапку знявши,
Кланявсь низько і казав,
Хоч його я і не знав...

«За твою, козаче, ласку
І за річ твою таку,
Бог пошли тридцятку паску
Всмак із'їсти на віку.
Бо мені там побувати
І, що діється, узнати
Дуже треба то було.
І за тим я більше з школи,
І обірваний, і голий,
Причвалав до вас в село...
А справляють вечорниці
У кого тут у селі?» —
«Та в Горпини-молодиці;
Чи ви знаєте її?»
Розпитавшись так як треба,
Я додому почвалав.
Бо темніти стало небо,
Та й тверезий я вже став.

Тільки місяць підніматись
Став на небо голубе,
Я побіг мерщій вдягатись
У світлицю до себе.
Бо в смальцьованім халаті
Буть з дівчатами у хаті
Щось не тее... соромно!
Будуть, гаспидські, сміятись,
Та й не схочуть женихатись,
А се гірш мені всього.
Та і юрма парубоцтва

(Що ірже все до дівоцтва),
Подивившись на мене,
Що такий я нечупарний,
У латках увесь, обдраний,
Геть від себе прожене.
Так надіну я нове,
Бо іти іще раненько,
Уберусь же я скоренько —
Гайда з мене все старе!
От в світлицю я ввійшовши,
На крючок її узяв
І, одержу всю знайшовши,
Роздягатися я став.
Зараз скинув халатину,
І без спинки жилетину,
І поношені штани,
Що сім раз уже латались,
І вже так вони подрались,
Що й чинити не чини...
Далі чоботи скидаю,
В їх каблуків не знайшов,
Латка латку поганяє,
І чортма вже підшов.
Після всього і сорочку,
Йй не знаю, що й казати:
Лоскуток на лоскуточку,
Чорна — нічого й калять!..
Все в світлиці поскладавши
(Як случалося і вам)
І під лавку поховавши,
Став я голий, як Адам.
Може, голим у світлиці
І довгенько б простояв
І забув би вечорниці,
Якби холод не пройняв.
Я від його схаменувся,
І гарненько одягнувся,
Так, як ходять паничі:
Взяв сорочку полотняну,
Тільки трохи ще подрану
В рукавах та на плечі.
Взяв штани я китайчасті,
Надівав які не часто,

А гірку уже пили,
Бо ще хоч не латались,
Та вже латок дожидались —
Дуже подрані були.
Та і чоботи новенькі,
Двогтем мазані гарненько,
Із-під полу я достав,
Що торік ще союзив,
Та ні разу ще не тузив
І підметок ще не клав.
Взяв і тую жилетину,
Що ще шили на дитину,
Як я єю був колись;
Воно б, тее, й не драненька,
І таки і червоненька —
Так же ж поди не зійшлись.
І нап'яв я, мов ряднину,
Із китайки халатину,
Панотець яку носив,
Як псалтир у школі вчив.
Бриль поярковий гарненький,
Хоч він був і не новенький,
Що з чого він — чорт пізна,
Бо мого ще діда зна.
Я надів його по-хвацьки,
Набік, гарно, по-козацьки,
Що аж весело було:
Бо в брилі іще ніколи,
Як додому їздив з школи,
Не ходив я у село.

На великдень мов удягшись
(Бо вдягаюсь так тоді)
І у боки фертом взявшись,
Я махнув по слободі...
Ох, забув вам щось сказати!
Як виходив я із хати,
Батько й мати вже хропли,
А робочі всі сопли,
Так до скрині я сікнувся
І гарненько повернувся:
Бо із неї цапапнув
Аж п'ять кіп собі у жменю,

Положив їх у кишеню
І тоді собі шмигнув...
Та і біг я так скоренько
І п'ятами так кивав,
Що чуприну так гарненько
Я нагрів, мов іскупав;
А далі остановився,
За кишеню ухватився
Та і гроші полічив —
Думав, бач, що розгубив.

Як іще було раненько,
То до крамарки зайшов,
І у неї там швиденько
Все, що треба, я знайшов:
Взяв інжиру не дрібного,
Мигів взяв за золотого
І горіхів угилів,
Фигів взяв фунтище добрий,
Медяник товстий і довгий
І дрібними заплатив.
Все в кишеню поскладавши
Те, що в крамарки узяв,
І скоренько почухравши,
До Горпини дочвалав.

От, прийшовши я до хати,
Зараз в неї не пішов,
Став же в дірку поглядати,
Що в віконниці знайшов.
От і видно, бач, мені:
Що дівоцтво вже сиділо
І тихенько шепотіло,
Мов ті раки в чавуні,
Парубоцтво ж п'є горілку
І глитає так вишнівку,
Мов собака сирівець...
За живіт мене вхопило,
Як побачив тее діло!
Що робить? Іду в ралець!

Тільки двері одчинились,
Тільки в хату я ввійшов,

Всі із лавок повсхопились,
Всяк до мене підійшов:
Той поклони відміряє,
Той здоров'ячка питає,
Той сідати підмовля,—
Всякий сікався, топтався,
І до мене добирався,
І що-небудь та мовляв;
Та й дівчата не всиділи,
Бо, бач, раді так були,
Що до мене підходили
І, мов бджоли ті, гули.
Далі всі угомонились
І від мене відійшли,
На лавках порозмостились
Та й на піч які пішли.
Я ж на покуті вмовився,
Мов на сідалі індик,
І, як вперше, соромився,
І найоживсь, мов кулик.
Тільки в хаті роздивлявся,
На дівчаток приглядався —
Чепурненькі-бо були;
Та й на хлопців оглядався,
Як який з їх женихався
І горілку як пили.
Коли ж хочете ще знати,
Що там я позамічав,—
Звольте даліше прочитати,
Про все даліше написав.

От сиджу і розглядаю:
Се натура, бач, моя,
І усе там замічаю...
Та й замітив от що я:
Що в Горпини-молодиці
(Де справляли вечорниці)
Хата гарная була,—
Ізнадвору чепурненька,
Усерединці світленька,
Та й просторна, не мала,
І красиво так убрана,
І по стінах, і кутках,

Мов неначебто у пана —
Вся в шпалерах та в квітках.
Лавки змиті чепурненько,
Стіни змазані гарненько,
Мов то вапною в панів,
Пред біжницею щось чимало

(Де й п'яток богів стояло)
Теліпалось голубів,
На полиці ж все стояли
Водолазькі, бач, горшки,
А на миснику лежали
Ополоник та ложки...
Та всього, що бачив в хаті,
Як сидів поки німим,
Вам не можна розказати —
Треба бачити самим.

А Горпина-молодиця,
Чорнобрива, круглолиця,
От красивая була!
Що не тільки написати,
І не можна розказати,
Бо, як мак, вона цвіла,
І вже так тоді врядилась,
Що й панам би полюбилась,
Якби в городі жила...
Юпка в її була із байки,
А спідниця з каламайки,
Та й платок на голові,
Та не простий, а бумажний,
Та червоний вже, та важний,
Та й пристав к лицю в її,
Та й разків п'яток намиста,
Все червонеє, живе —
Що ніхто пуского міста
В її на шиї не знайде.
Так убравшись, походжала
І копилила губки,
Ніс угору задирає
Та скалила все зубки...
Хлопців близько не пускала,
Щоб із єю жартувать,

Все мене, бач, піджидала,
Чи не здумаю занятъ.

Цур тобі, мара-личина!
Не хочу тебе займать!
Краща є в мене дівчина —
З єю буду жартувать!

От дівчата так не вбрані
(Бє, бач, знали, куди йшли).
Та вже ж з чорта дуже гарні,
Хоч в старенькому прийшли,
Чорноброві, повнолиці,
І кругленькі, мов кислиці,
І рум'яні, мов той мак.
По лавках собі сиділи,
Та усе вони щось їли
І глтали швидко так,
Що чорт мав і роздивитись,
А не то, щоб пожвнитись,
Хоч і дуже я бажав —
Так, бач, слиночку ковтав:
Бо з-за пазухи виймали,
Там же ж кислого не клали,
Там солодке все було!..

І жартливе парубоцтво,
Як веселе те дівоцтво,
Тож в старенькому було;
Тільки вже воно не їло,
А совалось та сопіло,
Та горілочку пило,
Пампушками заїдало,
Які брало ще із хат;
І вишнівкою запивало
Та моргало на дівчат
Тих, які ще куликали,
Та поближче посідали
На ослоні за столом,
Гребінь, щітку, і гребінку,
І з мичками що, торбинку
Положили під полом...

Та, по правді як сказати,
Всі там мусили гуляти.

Все, що я вам написав,
Я не довго розглядав;
Бо не так воно ведеться,
Як, бач, пишеться-верзеться,—
Духом все позамічав,
І щоб більше не куняти
І баньків не витріщати,
Так я з їми питъ почав,
Ухватив скраколь горілки —
Що аж сльози попустив,
І лигнув кухля вишнівки,
Бач — то сльози закусив.
Тут-то я повеселішав,
До дівчат загомонів,
Парубків усіх розтішив
І гуляти їм звелів...
Та й сказати ще от що я:
Щоб мене та не стидились,
До дівчат щоб всі тулились,
Хто якую полюбля,
Щоб забули ж, що я в хаті,
Сам почав я жартувати
І Горпину ізлапав.
І, як водиться, гарненько
Там і сям її пильненько
Я небогу облапав,
І, на лавці примостившись,
На коліна посадив,
І, нікого не стидившись,
Медяник їй подарив,
А горіхи, що в кишені,
Я дівчатам дав по жмені.
Як побачили хлоп'ята,
І Горпина, і дівчата,
Що веселий я козак,
Почали вони всі граться,
Гомонить і реготаться,
І балакать сяк і так.
Тільки дуже роздурілись
(Бо охота, бач, прийшла),

Як тут двері відчинились
І музика увійшла.

Гей, Орфію-небораче,
Я не знаю, що писать!
Поможи ж хоч ти, козаче,
І скажи мні, як начать!
Бач, тут треба розказати,
Що робилося у хаті,
Як музика увійшла,
Чи вона у нас іграла,
Чи сідила та куняла,
Та від нас так і пішла.
Бач, у мене рим нестало,
Уморився я чимало,
Та й перо вже притупив.
Будь же ласків, небораче,
Поможи мені, козаче,
Ти б спасибі заслужив!..
О, тебе ж мні не впрохати,
Бо вже ніс ти похилив!
Буду ж сам я те казати,
Що об чім тебе просив.

От музика, увійшовши,
Поклонилась низько всім
І, пустий куток знайшовши,
Що залишили ми їм,
Там тихенько посідала,
Та приказу дожидала,
Та збиралася іграть,
Ми ж таки, бач, не сиділи,
Все пили та все ми їли,
Чим нас мали частувать,
І вже випили чимало,
Кварт, я думаю, із п'ять.
Як горілки ж вже нестало,
Ми послали ще узять;
Бо такі собі вродились,
Що чуть трохи підхмелились,
То лигаєм до того,
Що не тільки вже ходити,
А не можна вже й сидіти,
Так ми ждали, бач, сього.

От приносять нам горілку
І солодку вишнівку:
Я вхопився частувать,
Наливав усім повненько,
Випивали всі чистенько
І кидались заїдять,
Щоб себе ж не зобіжати,
Мав по три я випивати,
Як себе я частував,
Бо, крий боже, полюбляю,
По відерку випиваю
В тих, горілочку хто ма.
Так лигав я тут чимало,
Що тошнити вже аж стало,
Хоч і фігом заїдав,
Та й казався, мов шалений,
І вертівся, мов печений,
Та усе я частував;
А далі угомонився
Та на лавці і присів,
До Горпини притулився
Та й іграти повелів.

Та й музика! Я такої,
Як вона є, чепурної
Зроду-віку не знавав;
Хоч у ярмарці Хрещенській,
Та й Бахмутській, і Роменській
Я у яточках бував,
Так там все були убрані,
Мов неначебто міщани,
В тонких мильних жупанах,
Та й в китайчатих штанах;
Сі ж були усі обдрані
Плащуваті, мов цигани,
У латках все, та в дірках,
Та в повстяних мов свитках.
Ті були іще й рум'яні
І красиві, наче пані.
Сі ж! А щоб їх враг побрав!
І не хочеться казати,—
А не то, щоб ще й писати,—
Ну та нічого: почав!

Той, що нам на скрипку грав,
Був рябий, беззубий, косий,
І плшивий, і курносий,
Та й ноги ще не мав.
На сопілку ж що там дув,
На соснину схожий був:
Був тонкий, сухий, високий,
І гугнявий, й кислоокій,
Та ще й гуля на щоці:
Та від його, мов з барила,
Що стоїть у кабаці,
Так горілка і душила.
Третій був ще чепурніше,
І уродливий ще більше.
Ну, та годі: помовчу —
Малювати не хочу!

Тільки що я ізвелів,
Як сопілка засвистіла,
Скрипка гарно заревіла,
Й бас здоровий заревів,
Всі плигати піднялися,
Хто і як та запопав,
Бо вже так перепилися,
Що як хто, то й полягав.
А які ще не лягали
І держались на ногах,
Так ті, бачте, танцювали
І вертілись сяк і так:
Ті дрібушки танцювали,
Ті садили гайдука,
Ті мов бариню скакали,
Ті чухрали козака.
Довго дуже всі плигали,
Гарно дуже танцювали,
Що аж весело було.
Хата так тоді трусилась,
Що трохи не завалилась,
А по хаті аж гуло.

Поки, бачите, казились.
Танцювали та крутились
Всі дівчата й парубки,

Ми з Горпиною мовчали,
І тихенько жартували,
Та цмоктались у губки.
Як же ж грати перестали
І усі вже посідали,
Щоб то, бачте, віддихать,
Ми з Горпиною взялися,
Насред хати попелелися
І звеліли дудки грать.
От музики заіграли,
Ми плахиття підібрали,
Та й пустились у танець:
Довго дуже топцювались,
Сяк і так ми викилялись,
Що сміявся аж ралець!
Далі, кинувши Горпину,
Крикнув: «Грайте козака!»
І, захопившись за спину,
Я ударив тропака...
Гарно дуже вивертався,
І дружненько тупотав,
І дрібненько топцювався,
І низенько присідав...
Всі роти пороззявляли,
Всі баньки повітріщали,
Я ж трудився, неборак.
Показав їм — як трудився,
Що недурно в школі вчився,
Що недурно я бурсак!!!

Як же ж дуже уморився,
Танцювати перестав,
До горілки примостився
Та лигать уп'ять почав:
Парубоцтво теж лигало,
А дівоцтво помагало:
І всі п'яні там були:
Реготались і кричали.
Так, що ті аж повставали,
Що уже було хропли...
Цілу ніч так проводили,
Танцювали та курили,
Та моргали на дівчат.

Як же стало вже світати —
Гайда всі з чужої хати
До своїх уже б то хат.
От коли б ви подивились,
Хто куда і як ішли,
То б і зо сміху валились,
Якби тамечки були!..
Той ішов та спотикався,
Той все падав, той валявся,
Той під плотом сторч стояв,
І як, бачите, недужав,
І додому йти не здужав,
То смирененько там і спав...

Та й дівчата молоденькі
Щось були собі п'яненські
І нечепурно плелись.
Ті ішли і вже куняли,
Ті мички все підбирали,
Ті в садках порозтягались,
А які пили побільше
І були іще п'яніше,
Ті в Горпини вже хропли...
Та були й такі дівчата,
Що забули, де їх хата,
Та в чужі і забрели!
Я ж, хоч був собі п'яненський,
А в ногах таки кріпенький,
Ще на боки не хіявсь,
А ішов усе пряменько,
Тихо де, а де швиденько,
Хоч потроху й спотикавсь...
Може б, з разик і угрівся,
Як садками там я плівся,
Так Горпина, бач, вела,
А вона, як вам сказати,
Нам не мала помагати,
То й тверезенька була.
Щоб не мав я лоб набити,
Як де п'яний упаду,
То взялася проводити,
Та собі і на біду...
Бо, ішовши ми садками,

Сіли трохи віддихать,
То вже, знаєте, між нами
Там було... Та що казати?!
Ви вже, може, догадались,
Що ми гарно женихались,
Та й було не без чоґось!..

Так, із єю попрощавшись
І прийти ще обіцявшись,
Я додому почухрав.
Як додому я приплівся —
Не роззувся, не роздігся,
Так на лавку і упав!
Та й хропка такого вдрав,
Що аж стіни затрусилась,
Що домашні всі схопились,
Що обід аж я проспав!

От, пани, вам вечорниці,
Що в Горпини-молодиці
Я побачив, розказав;
Може, де не так справляють
І не такечки гуляють —
На других я не бував!
Та й на сих ще щось робили,
Бо казки іще плелись;
Якби се ви полюбили,
То я, може, ще колись
Так, з нудьги і по слободі,
Яку-небудь би сказав,
А теперечки хоч годі,
Бо багацько вже брехав...
Гайда ж всі тепер додому!
Дайте мні пустий куток!..
Вже пора іти у школу:
Б'є анахтемський дзвонік!

ПАНЬКО ТА ВЕРСТВА

(Байка)

Був в Липцях швець — Паньком він звався,
Мов з писарем, усяк братався.
І всяк Панька того кохав.
Бо жив в селі собі смирененько,
Шив чоботи усім кріпенько,
І дешевенько з них він брав.
Раз підшов в Панька нестало
Та й передів було щось мало,
Бо все село він обшивав —
Так сход товару був чималий;
В селі ж хоч був, так все поганий.
Панько у город почвалав.

Від Липців город не близенько,
Панько вморився чималенько.
Так сів під Верству віддихать.
Сидів він довго, сумувавши,
Далі схопивсь, мов що згадавши,
Почав Верстві тій так казати:

«От скільки в город не чвалаю,
А все тебе я тут стрічаю,
Ні краплі з місця не зійшла!
Та хоч би трохи ворухнулась,

Хоч би із місця іздвигнулась
І в город трохи підійшла!

Бо тут на холоді трясешся,
Бо тут на сонці ти печешся
І киснеш тут під дощем,
В баньки проходим зазираеш
І від нудьги собі куняеш,
Стоїш, сердешна, все стовбцем.

Ну, годі ж тут тобі стирчати!
Пора у город поспішати,
Пора у нього зазирнуть,
Пора вже йти туди, небого,
Куди лежить оця дорога,
Куди і я, і всі ідуть».

Верства Панькові відвічала:
«Ти говорив, а я мовчала,
Тепер послухай вже мене!
Та слухай, Паньку, не кунявши
І замічай все не зівавши,
Тепер скажу щось для тебе!

Мене уткнули тут, небогу,
Щоб я казала всім дорогу,
Хто скільки в'їхав і пройшов,
Та й скільки треба мандрувати,
Щоб що у городі узяти:
Чи бриль кому, чи підшов.
Но хоч усім я проїжджалим
І всім по шляху проходжалим
Дорогу в город і кажу,—
Сама ж стою та все куняю,
Йти у город не бажаю
Та і ніколи не ходжу».

«Таких в селі у нас багацько,—
Сказав Панько їй скорохвацько,—
Що учать нас, а самі сплять,
Що нам велять добро робити,
Мовляв, туди й сюди ходити,
Самі ж по хатах все сидять!»

ДЯК ТА ГУСИ

(Казка)

I

В однім селі колись жив дяк:
Ласкавий був і був добренький,
Був набожний і був смиреннький,
З парафіян любив усяк.
Курей, книшей йому носили,
З собою обідать садовили,
Пашнею інший дарував,
Лісок, сінце йому возили,
Пшеницю жали і косили,
Хто здужав чим — тим помагав.

II

Зате і дяк їм услужав:
Парамії читав їм хвацько,
Сього-того минав багацько
І грімко, голосно співав,
Писав покійних у граматку,
Казав, коли і піст і святки,
Свячене з церкви їм носив,
Читав у празник Четь-Мінею,
А як коли евангелею,

Та і хлоп'ят псалтирі вчив,
Та й всяку всячину робив:
Чоловіків з жінками зводив,
Жінок, що билися, розводив,
І всім мирянам суд давав,
Бо був в селі він найбойкіший,
Від писарів усіх мудріший,
Мов «Отче наш», розправу знав.

III

Його, мов сотного, кохали,
Мов станового, уважали,
Мов станового, всяк боявся.
Іде було — шапки знімають,
Поклони в пояс відміряють,
Мов служба, кожний виправлявся,
А він собі було плететься,
До шапки й пальцем не торкнеться,
А головою все крутив,
В селі нікого не боявся,
З панами сватався, братався,
З попом кумпанію водив.

IV

Отак він, довго панувавши
І всі хаптурки відбиравши
З парафіян, що хто давав,
Зробивсь, мов справник, заможненький,
І, мов жидюга той, скупенький,
Усе потроху наживав.
Нажив худібки на три сотні,
В кишені, може, мав з півсотні,
Та і було щось на довгах.
Жупан носив він все із нанки,
Штани він шив усе з китайки.
Ходив в шапових чоботях,
І був і в холі, і в доволі,
І жив, мов в бога за дверми,
Казав спасибі часто долі,
Звела з такими що людьми.

V

Один імів порок той дяк,
 Одним був трохи нещасливий,
 І був не так-то уродливий,—
 Гусей боявся, неборак.
 Та так, сердешний, їх боявся,
 Що в двір без палки не являвся,
 В яким хоч гусочка була.
 Як де ж на гурт гусей наткнеться,
 Було і корчиться, і гнеться,
 Втіка мерщій він від двора,
 Втіка, кричить і репетує,
 Усе село було згвалтує,
 Й біжить усякий боронить.

VI

Отак боявся літ він з п'ять.
 В селі ж все гуси пропадали,
 Куди дівалися — не знали.
 І думав всяк, що вовк душив,
 Та в ліс тихенько їх носив,
 Як стали ж дужче пропадати,
 Тоді всяк думати почав,
 Яким би побитом піймати
 Того, хто так їх зобіжав.
 Та ба... із год пошти трудились,
 А все нікого не знайшли,
 Далі таки собі вмудрились,—
 Село обшукувать пішли.

VII

От всіх в селі перешукали,
 У двір попові заглядали,
 В коморі в писаря були,
 Ходили в двір й до голови,—
 Нема ніде, хоч пропади.
 Далі сказала вся громада:
 «Хоч соромно, та треба, нада

Нам пошукати і в дяка.
 Вот се біда, бач, не яка...»
 І в двір громада повалилась,
 Дяку низенько поклонилась
 Й просила трохи обшукать.
 Дяк довго їм сопотивлявся,
 На неї грізно мав кричать,
 Далі громади ізлякався,
 Велів й себе він обшукать.

VIII

Громада в хату вся сипнула,
 Та ба... нічого не знайшла.
 Далі в комору зазирнула
 Й відтіль без виносу пішла.
 Отут не знали, що й робити.
 Чи їй шукать, чи кинуть так,
 Дяку ж безчестя заплатити,
 Не позивав в суді щоб дяк.
 І так було уже й рішила,
 Сім кіп безчестя положила
 Й хотіла зараз віддавать,
 Мерщій щоб з двору і чухрать,
 Та писарі її спинили,
 Бо між собою положили,
 Ще й на горищі пошукать.

IX

Зирк на горище — пір'я, пуху
 В мішках, в торбинках та і так...
 Тут заревли усі без духу:
 «А що таке оце, пан дяк!?»
 І руки зараз іскрутили,
 До крутопопи потащили,
 Не мали й слухать, що просивсь,
 Що обіцяв їм по півкопи,
 Щоб не вели до крутопопи,
 Щоб так за шкоду поплативсь.

Пропав той дяк. Нема ні духу,
 Ні послушанія, ні слуху,
 Мов в воду, бідний, утонув.
 В селі усі його забули.
 От тільки я, бач, не забув.
 А щоб і ви хоч спом'янули,
 То я його вам написав
 І як зумів, і як, бач, знав.
 Тепер скажу я вам присловля,
 Та пам'ятайте на здоров'я
 І в голові його держіть.
 Панове, ось воно — дивіться,
 Хто більш усіх гріха боїться,
 Той більше всіх його й творить.

НЕХАЙ

Нехай мене господь карає,
 Нехай мене не пусте в рай,
 Нехай не дасть, що обіцяє,
 Нехай я буду вибритай¹.

Нехай усі карають, гублять,
 Нехай сміються до гріху,
 Нехай корять мене і глумлять,
 Нехай і плачуть до сміху.

Я не заплачу — засміюся,
 Дівчина є — так що казати?
 Сміюсь, нікого не боюся,
 Дівчина є — так буду ціловати.

О, знаю! Плакати я буду цілий вік,
 Бо я вродивсь собі нещасний чоловік,
 Такий, якого ще не бачив світ на світі.
 Якого горе ще не бачило в приміті.

Якого з вашої милості не бачив в світі всяк,
 Бо я щодень, щоніч все плачу так,
 І вік свій коротати-ізвивати,
 І сльози сироти безвинно проливати.

¹ Відкинутий.

О, гірко мні на світі жити!
О, гірко вік мій коротать.
О, гірко жизнь свою нудити,
О, гірко зло мні споминать.

Степан Александров
(? — 1846)

ВОВКУЛАКА

Українське повір'я, розказ в стихах

До земляків

Гей, українці-панібратці!
Подайте ви мені совіт:
Живу я у тісенькій хатці,—
Як з неї вилізти на світ?

Бо вікна в ній маленькі дуже,
А двері замкнуті навік;
Земляк ваш там сумує, туже
Тим, що без долі чоловік.

Тільки мені тоді й утіхи,
Як попадеться ваш стишок!
Читаю з смаком, без поміхи,
Неначе паски з'їм шматок.

Дванадцять літ прожив я в бурсі.
Та й не прийшло тоді вдогад.
Що наша кобза в Петенбурсі
Колись-то буде грати в лад.

Тепера ж, як в моє віконце
Пісень знакомих з п'ять прийшло,—

Мені здалося, наче сонце
Посеред ночі ізійшло.

У клітці птичка як кочує,
То хоч співа, а все скуча;
А голос рідних як зачує,
То з радістю їм одвіча.

Так вашим я пісням рад стільки,
Що й сам не втерпів не співать;
Та ще як кинусь до сопілки,—
Вхопив її,— давай свистать!

Що ж я співав в своїй хатині,
Те й на бумазі написав,—
Щоб знали всі, як в халатині
Співають,— тим до вас послав.

Тепер, як хочете, судіте
Мене, поштенні господа!
А «Вовкулаку» ви прийміте,
Не побракуйте хоч труда!

Як скажете, то так і буде,
На те ви судії есте:
Не попустю його між люди,
Як дозволення не дасте.

Де що не так — самі поправте,
Тоді я й людям покажу.
Просю, в стихах мене наставте —
За те спасибі вам скажу!

С. А.

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Як Котляревський у Полтаві
«Енейду» гарно написав,
Тоді, із щирості к тій славі,
І з нас писати дехто став.

310

У Харкові Основ'яненко
«Патрет салдацький» змалював,
«Марусю» ж нарядив гарненько
Так, що я зроду не видав.

Іще про «Пана та Собаку»
Зложив Артемовський-Гулак,
Співав Могила про козаків,
Бо то є щирий наш земляк.

А Корсуна взяла охота
Український зв'язати «Сніп»;
Пішла тоді усім робота:
В'язав його всяк чоловік.

Як вийшло дещо із печаті,
То всі ми раді так були,
Як муха на сметані в хаті,
Очаків наче добули.

Там дехто вдрів своїх знакомих,
З котрими в школі ще учивсь,—
Казок і приказок свідомих,
Як шлявсь по вулицях колись.

І в мене серце розігралось
Тоді, як дещо я читав;
Мав сам писати, що попалось,
Потім так розсуджати став:

А критиків хіба не страшно,
Котрі за помилку одну
Збентежать так тебе напрасно,
Що підеш, наче лин, по дну?

Вони нікому не вважають,
Хоч будь ти генеральський син;
Що не по їх, то так розлають,
Хоч заховайсь собі за тин.

Сього терпіти без привички
Не схоче конюх і лакей;
Вони ж циркляють з-за дурнички
Так вчених і старих людей!

311

Так що ж? Як вовка все бояться,
Затим і не ходити в ліс?
Хай лають, цур не озиваться,
Мовчи та дулю дай під ніс...

Ні, господи прости, що й скажеш,
А ділом не будуть сьому;
Бо сьоркою себе покажеш
Й огиднеш мирові всьому.

Дай боже по-братецьки жити:
За ким помилки не бува?
Хто ж можеть увесь світ навчити?
Та не родилась голова!

Сказати будучи, приміром:
Мене, старого, хто навчить?
Пишу про те, як був я звіром,—
Нехай хоч увесь світ кричить!

І досі ще не розтокую:
Який я на світі удавсь?
Був мужиком — тепер паную
І трохи розумцю набравсь.

Мене сини, зяті й онуки
Давненько просять написати
Про сторію свою і в руки,
Для пам'яті, їм передати.

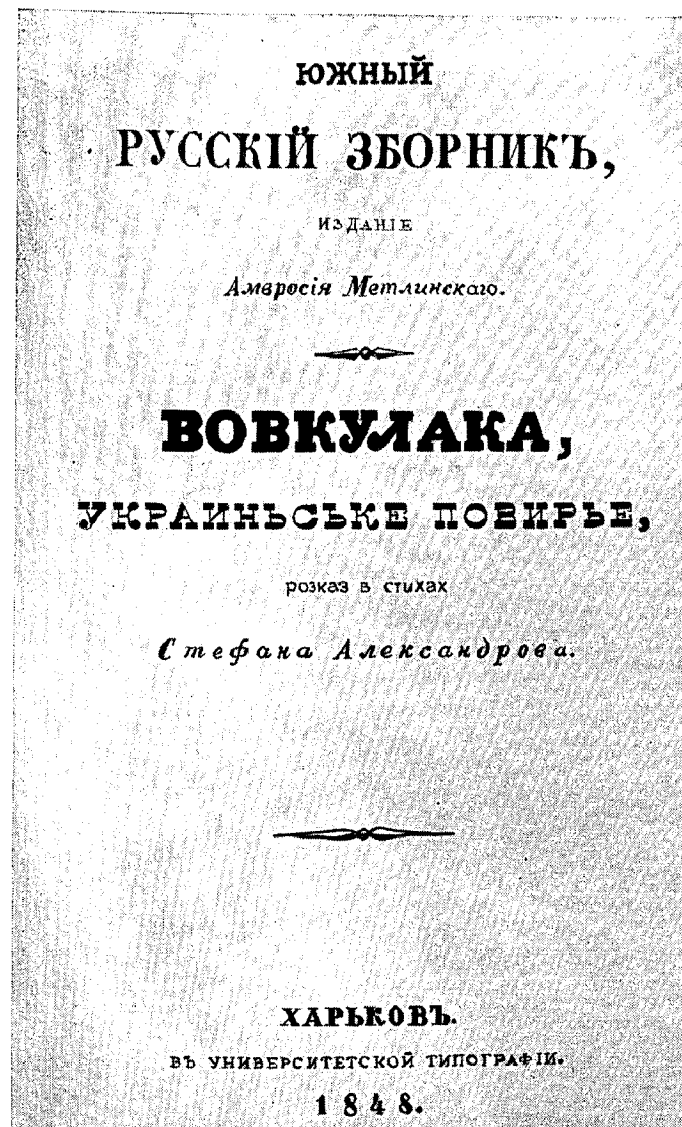
Затим пішов я на одвагу:
Узявсь за каламар з пером;
Перепишу все на бумагу,
Згадали діти щоб добром!

2

Тоді, як жив я в Бугаївці,
Від Харкова верстов за сто,
На Мокрому—Озюмці річці,
Тоді не знав мене ніхто.

Тепер, коли завгодно знати:
Чим був я в молодих літах?
Дозвольте все вам розказати,
Та ще не просто, а в стихах.

312

Титульний заголовок поеми «Вовкулака» С. Александрова.

Було весілля у сусіда,
А він мене дружком прохав,
Бо уважав, неначе діда,
Хоч я іще й усів не мав...

Та вмів я гарно танцювати,
Сивуху здорово любив,
З друзками майстер жартувати,
А свашці ще й не те робив...

Під час світилку поцілую,
А старостам всім поклонюсь;
Як хто налає, мов не чую,
Про себе тільки сам сміюсь.

В мого сусіда син був Савка,
Розумний хлопець — хоч кудя;
Була й дочка у нього Гапка,
Та заміж вже давно віддав.

Собі ж прийняв він сиротину,
Дівчинку, годів десяти,
Щоб, як зростеть замість дитини,
То й жениха їй ізнайти.

Сирітку звали ту Тетяна,
Із себе дуже недурна,
Чорнява, біла та рум'яна,
І так розумна, що все зна.

В Петра Тетяна проживає,
Сказати, більш ніж годів сім;
Стару й старого поважає
І робить так, що любо всім.

Так Савка в неї і влюбився
(Бо стоїла вона того),
Признався їй про се, добився,
Що він їй кращий усього...

Петрова жінка примічає,
Що Савка їх не той, що був:
Нема Тетяни — все скучає,
А про хазяйство й позабув.

Та і Тетяна нишком плаче,
А до роботи не оне;
Петрова жінка все те баче,
Та й дума: «Тут щось є дурне!»

Неначе я її не лаю,
Нічого й Савці не кажу,
Ще їм в роботі помагаю,
Чого не вміють, покажу;

А в ділі все нема доспіху,
Куда не глянеш — все не те;
Ми їх скормили на потіху,
А їм і байдуже про те».

Петро сього не зна нічого,
Бо рідко дома він живав,
Як правду мовити про нього —
Десяцьку повинність відбував.

3

Сталось раз якось: тихенько
Петро зирк в хату, аж нема
Хазяйки дома, та любенько
Тетяну Савка обніма!..

Він, не сказавши їм ні слова,
З кілка батіг у сінях зняв;
Пішла із Савкою розмова,
Що трохи до смерті не вклав.

Тетяна вибігла із хати.
«Ой лишечко, пропала ж я! —
Надворі почала кричати.—
Рятуйте! Матінко ж моя!»

На крик прибігла і паньматка:
«Чого ти плачеш? Хто тут є?» —
«Як пак злякалась, мамо, батька.
Що в хаті Савку дуже б'є».

Стара мерщій убігла в хату,
Аж Савка на землі лежить

314

Та просить: «Не буду, тату,
Тетяни більше я люблю».

«І за що б то дитину бити,
Неначе худо що зробив? —
Сказала жінка.— Що ж робити,
Що він Тетяну полюбив?»

Устань лиш, сину, та признайся:
Чи дуже любиш ти її?
Мене і батька не лякайся,
Бо не чужі ми, а свої».

«Що ж, мамо, нічого таїться,—
Уставши, Савка їй сказав,—
Люблю Тетяну — подивіться...»
Й на пальці перстень показав.

«От бач, старий, чого б серчати,
І на весь двір робити гвалт?
Не лучче б спершу розпитати?
То все б воно було гаразд!»

Коли вже так, позвім Тетяну,
Нехай нам скаже що-небудь;
Якщо за Савкою потягне,
То так йому й навіки будь.

Ми лучче так зробім, як треба:
Скоріше повинчаймо їх
Та попросім їм щастя з неба,
Щоб інде не було нам гріх».

«Чи так, то й так,— Петро озвався,—
Коли б давно таке я знав,
То б досі Савка повинчався
І жінкою б Тетяну звав».

Тетяна під вікном стояла
Та, як почувла рішенець,
У хату вбігла, в ноги впала:
«Будь мати, будь мені отець!»

315

Я Савку дуже полюбила
Душею й серденьком своїм;
Мені душа не буде мила,
Якщо не буде він моїм».

«Так я піду за старостами,—
Сказав Петро,— а ви глядіть:
Готовтеся із рушниками,
Та чисто в хаті приберіть».

Скоріш долівку підметіте,
Примажте припічок, кутки;
Та килимом стіл застеліте.
Помийте гарненько лавки!»

4

Так діло все розпорядивши,
Петро по старостів махнув,
А Савка, баклаг ухопивши,
Та за горілкою турнув.

Старий недовго забарився:
Тільки в Середній увійшов,
Зараз на старостів розжився,
Бо там всіх родичів знайшов.

Кликнув Микиту Колотила.
А зять його сам нав'язавсь;
На кума, Олексія Шила,
Кивнув, і той не відказавсь.

Надворі вже повечоріло,
Як старости сюда прийшли;
В Тетяни серденько зомліло,
У хату як вони ввійшли.

«Добривечір! — вони сказали.—
Чи сподівалися гостей?
Коли що справді дожидали,
Прийміте й хліб собі оцей».

Петрова жінка одвічає:
«Ми раді, добрі люди, вам;

316

Відкіль прийшли, чого? — питає.—
Що добре скажете ви нам?»

«У вас лисиця є, нам снилось,
Котру Тетяною зовуть,
А в нас охотник, то б годилось
Зараз її піймати тут».

«Нехай вам господь помагає
На сее діло в добрий час;
Лисиця наша не втікає,
Вона плохесенька у нас».

«Спасибі вам за добре слово,
За ласку вашу, за привіт;
Коли що все у вас готово,
То ви сідати нас просіть».

«А ти, Тетяно чорноброва!
Не дуже припічок копай;
Весела будь собі й здорова
Та рушники нам подавай!»

Тетяна боже як зраділа,
Як старости сказали се;
Мерщій в комірчину побігла,
Відтіль і рушники несе.

«Ти рушники покинь на лавку
Та свічку воскову світи,—
Сказала мати,— клич і Савку,
Коли за нього хоч іти».

Бо треба богу помолиться,
Щоб щастя й долю вам вділив;
Отцеві й неньці поклониться,
Щоб вас господь благословив».

Тетяна свічку засвітила,
І Савка в хату увійшов;
До образів як приліпила,
Тоді і я сюда прийшов.

317

Я бачив, як вони молились,
Петро як з жінкою сидів;
Як їм по тричі поклонились,
Все те я добре розглядив.

Тетяна, як подарувала
Всім старостам по рушнику,
Тоді весела дуже стала,
А батько й каже річ таку:

«Що думаєш тепер, Тетяно?
Скоріш по чарці нам давай;
Ми вип'ємо від тебе гарно,
Нікого тільки не минай.

А ти, стара, став на закуску
Книшів гарячих та млинців
Та витягай із печі гуску,
Давай із пару буханців».

Усе так разом і вродилось:
Горілки грохи не відро,
І пиво на столі явилось,
Що взяв у Швенди сам Петро.

Не вспіли випити по одній,
Як Квашенко Митро іде,
Которий п'є усе по повній,
За ним Корнієнко бреде.

Потім прийшов Данило Босий,
Панченко Федір ще приплив;
Дивлюсь — тащиться Віцька Косий,
З собою й жінку ще привів.

Кума Левонтовна прочула,—
Її нікуди не зовуть,—
Сама з Середнього шморгнула
І зараз опинилась тут.

Зійшлась бесіда — в хаті тісно,
Їдять та п'ють, та гомонять,

А як поп'ються, то вже звісно,
Що треба з хати виганять.

Куму Левонтовну турнули,
Аж опинилась надворі;
А деякі в снігах послули,
Прийшли додому на зорі.

А я горілки так наклався,
Що вже було й під лаву ліг;
Та й сам не тямлю, як забрався
На тік до себе, аж під стіг.

Забув сказати, що в вівторок
Се діло у Петра було;
Бо, мабуть, випив чарок з сорок,
Так добре в голові гуло.

Не восени і не зимою,
А після Петра днів у сім
Случилась пришта ся зо мною,
Що стидно й признаваться всім.

Сусід прийшов до мене в хату
В суботу, так як опівдні.
«Здоров, Володьку, пане свату»,
Сказав і поклонивсь мені.

«Здоров був, Петре,— я озвався.—
Чого до мене ти прийшов?
Чи вже з весіллям ізібрався?
Чи вже дружка собі знайшов?»

«Кого ж, Степанович, шукати?
Ти в мене добрий чоловік;
Тебе прийшов дружком прохати,
Бо я люблю тебе навек».

«З попом же ти уже рішився?
Багацько з тебе він злупив?»—
«Та я ще вчора розплатився,
Карбованця таки схопив».

«Ну, даром, я к тобі прибуду;
Ось тільки жінці щось скажу;
Твоїє просьби не забуду,
Іди, я зараз прибіжу».

Сусід від мене вийшов з хати,
А я мерщій за шапку взявсь;
Щоб чарки, бач, не прозівати,
До нього через тік попхавсь.

Потім подумав: «Не годиться
В старій свитині йти дружком;
Бо хто на мене приглядиться,
Назвати мусить дураком».

Роздумався, назад вернувся,
Старе лахміття поскидав,
В шкапові чоботи обувся,
Сорочечку біленьку взяв.

Достав із скрині мильну свиту
Та сиву шапку там знайшов,
Червоний пояс, хустку шиту;
Убравсь гарненько та й пішов.

Іду туди, мене стрічають
І молодий, і молода:
«Без тебе тута всі скучають,
Покорно просимо сюда».

Ввійшов у хату, роздивився:
На лаві старости сидять;
Петро на стіл собі схилився,
Край нього Поляшенко-зять.

«Добрідень вам, пани сватове!
Оце прийшов і я до вас;
Коли хліб-сіль у вас готова,
То загуляємо зараз».

Хазяйка пляшку ухопила
Із столу та мені й дала;
І тим мене розвеселила,
Що ганнусівка в ній була.

«Подайте ж чарку та гарненьку,
Бо я сьогодні ще не пив!»
Дали, налив її повненьку
Та сам попереду й влупив;

Потім підніс старій, старому
І старостам по повній дав;
Хотів налити й молодому,
Та дно у пляшці повидав.

«Давайте ж ви мені пораду,—
Сказав я матері старій,—
Бо донести нестало ряду,—
Долийте пляшку поскорій».

«Та буде вже,— вона сказала.—
Нехай навпослі донесеш;
Я на совіт тебе позвала:
Який порядок поведеш?»

Скажи: яких дружок скликати,
Кого нам свашкою знайти?
Де будемо бояр шукати?
Бо що до чого, знаєш ти!»

«Чи так, то й так,— сказав я, сівши.—
Аби воно було все влад».
Покинув шишку, не доївши,
Віддав і пляшку їй назад.

Задумавсь, як собака в човні,
І головою покачав:
«Та дайте ж по другій, по повній!»
Я так з досади їй сказав.

Пішла стара у хижку мовчки,
Несе повнісіньку відтіль:
«Я свіжої вточила з бочки,
На пий або постав на стіл».

Зрадівши, що попав у руки,
Шукати чарки я не став,
Та назарошно, так, для штуки,
Ковтати нахилки почав.

Вони усі повітрішались
І підняли мене на сміх;
Дарма, хоч трохи й посміялись,
Та, випивши, згадав я всіх!

Тоді почав я так казати:
«Глузуйте з мене як хотіть,
Та треба вам пораду дати,
Ось перестаньте, помовчіть.

У старші дружки кличте Ганну,
Дочку Максима Столяра;
Підстаршою беріть Оксану,
Онуку Савки Маляра.

А свашкою нехай Палажка,
Невістка Голуба Грицька;
Світилка буде хоч Мелашка,
Мусія Ковтуна дочка.

Боярин старший Трояненко
Василь — він гарний молодець;
Нехай підстаршим Головенко
Семен: от вам і ввесь кінець!»

«А про Параску Колпаківну
Хіба забув, що промовчав?
Котру вважають як попівну?»
Петро на мене заворчав.

Я витріщив на нього більма
Й почухав голову злегка:
«У неї мати злюча відьма,
Та кажуть, що й дочка така».

«Того ж то, пане дружку, й страшно,—
Озвалась до мене стара,—
Щоб не подіяла напрасно
Чого-небудь ота мара».

«Нехай вона свиням присниться,
Бодай її родимець взяв,
А на весілля не годиться
Відьом скликати!» я сказав.

«Чи так, то й так,— усі сказали.—
Скоріш за тими хоч ідіть,
Кого недавно споминали,
Пора вже кончити совіт».

6

Пішов жених на Довгалівку
До себе кликати бояр;
А молода — на Москалівку
По старшу дружку аж за яр.

Я сам махнув до Канцуренка,
Щоб з скрипкою сюди ішов,
За цимбалістом Яровенка
Послав, щоб де-небудь знайшов.

Привів я Кирика за плечі
Та так його у хату й пхнув:
«Сідай,— кажу,— там коло печі,
Та дудочки щоб зараз втнув».

«Та дайте ж хоч горілки чарку,—
Сказав він, мажучи лучок.—
А то мені аж стало жарко,
Як в спину скоштував товчок».

Я засміявся та й вийшов з хати;
Гульк: молода з дружками йде;
Не вспів про се сватам сказати,
Як молодий бояр веде.

Дивлюсь: і свашка танцюриста
З світилкою біжить сюда;
А Яровенко цимбаліста
Привів та в двері й загляда.

Дружки надворі так співають,
Що чути аж на все село;
Бсяри нишком розмовляють,
На вечорницях як було.

«Пора б уже їх в хату звати,—
Сказав я старостам своїм,—

Та молодих за стіл саджати,
Не доки тут стояти їм».

Вони мене благословили,
Завів за стіл я молодих,
Світилку й свашку посадили
На покуті около них.

А старша дружка край Тетяни
Сиділа з другого кінця,
За нею ще дівчата гарні
Вмостилися против гільця.

Бояри рядом посідали
На другій стороні стола;
На старшу дружку все кивали,
Співать щоб зараз почала.

Я музикантів для простору
На піл під жертку помістив;
Вони заграли пісню скору,
Ту, що я лучче всіх любив.

Потім озвався: «Що ж, дівчата!
Чого ви мовчки сидите?
Чи не пора вам заспівати
Чи ви по чарці ще ждете?»

Та зараз за плящину взявся.
«Благословіте, старости,—
До них я грімко обізвався,—
Усім по чарці піднести!»

«Ми вже давно того бажаєм,
Щоб ти скоріше частував;
На те тебе благословляєм!»
Так первий староста сказав.

Дружки співають — я частую
І від усякого прип'ю;
Загра музика — потанцюю,
Горілки й каплі не проллю.

«Співайте ж, дружечки, співайте! —
Жартуючи, кажу до них.—
Та по повненькій випивайте,
Щоб був здоровий наш жених.

А ти не будеш, свашко, п'яна,
Як вип'єш заразом і дві,
Щаслива щоб була Тетяна,
Щоб веселіш було й тобі».

Обніс кругом та й окликаю:
«Озвись, кого не частував?
Хіба вже так, що й сам не знаю,
Баця, нікого не минав».

По другій частував сам батько,
По третій мати піднесла;
Попоштував і Савчин дядько,
А тут і тітка підійшла.

Пили, гуляли і довгенько,
Потім вечеряти дали;
Як дуже стало вже пізенько,
Тоді додому потягли.

А я горілки так наклався,
Що вже було й під лаву ліг;
Та сам не тямлю, як забрався
На тік до себе, аж під стіг.

До утрени в неділю дзвонять,
А я під стогом все лежу;
Скотину в поле люди гонять,
Я ж, лежачи, собі кажу:

«Ну, що воно мені се сталось,
Що в другий раз сплю на току?
Чи в мене толку не зосталось,
Що я роблю страму таку?»

Чи хати в себе я не маю
Що, як собака, в сіні гнусь;

Або я жінки не кохаю,
Що, як бурлака, тут трусюсь?

Піду лишень та розпитаюсь
Своєї жінки: як і що?
А то я сам не догадаюсь,
Хто робить пакість і за що!

Устав помалу, обтрусився,
Тихенько в хату увійшов;
Та тільки що перехрестився,
А жінка каже: «Геть пішов!»

Ти вже забув свою домівку,
Собі квартиру десь найняв
Або знайшов любішу жінку,
Мене на неї проміняв».

«Та що ти кат зна що говориш?
Я на току під сіном спав;
А ти іще зо мною й спориш,—
Гляди ж, щоб в пику я не дав».

Тільки ввійшов із нею в речі,
Уже й рукою замахнув,
Щоб дати кулаком у плечі,
Сусід де взявсь та й відіпхнув.

«Не сорся, брате, на похмілля
Та лучче все перенеси;
Подумай про моє весілля
Та йди порядок нам даси».

«Тривай же, Петре, хоч умиюсь
Та богу трохи помолюсь;
У сіно більше я не вриюсь,
Я зараз до тебе явлюсь».

Мерщій умився, помолився,
З сусідом разом і пішов;
Там трохи я розвеселився,
Що всіх приятелів знайшов.

А мати й стала говорити:
«Чого ти довго там сидиш?
Пора до церкви проводити
Дітей, а ти і досі спиш».

«От бачиш-бо, старая мати,
Хлопочеш бог зна ти об чім;
А поїзд наш подарувати
Чи буде, чи немає чим?»

«Про те вже ти мені не вказуй —
Сама я знаю, де що є:
Оцей рушник собі пов'язуй
Та діло пам'ятай своє».

Тоді всіх дарувати стала:
Світилці, свашці по платку,
Хустки боярам подавала,
А старостам по рушнику.

Дружки на неї поглядають,
Бо хочеться подарків їм,
Вона із пазухи виймає
Й дає стрічки червоні всім.

Як кончила уже всі дари,
Тоді я свій порядок взяв:
«А нуте, становіться в пари! —
Так молодим я приказав.—

Моліться ви богу швидше
Та батька й матері глядіть:
У ноги кланяйтесь їм нижче;
А ви їх поблагословіть».

Що сказано, усе зробили,
Посеред хати всі стоять;
А тут до служби задзвонили,
Так я окликнувся уп'ять:

«Хрестіться разом всі за мною,
Благословіте, старости,
Щоб молодого з молодою
Вінчаться в церкву повести».

Вони всі разом обізвались
«Нехай вас бог благословить,
Благополушно щоб звінчались
Та пожили, як бог велить».

Вже задзвонили в усі дзвони,
А ми з музикою йдемо;
Пройшли по вулиці із гони,
Більш грати їм не велимо.

«Тепер,— кажу,— назад ідіте.
Та дожидайтеся нас там;
Як прийдем з церкви, то глядіте,
Щоб марш уп'ять заграли нам».

Ввійшли у церкву, помолнились,
Як водиться воно завжди,
Народу чесно поклонились,
Которий ізійшовсь сюда.

Як тільки службу окінчали,
Зараз поставили стілець
І наших молодих звінчали.
Зробили ділові кінець.

8

Всього не буду вам казати,
Як з церкви вийшли, як дійшли;
Бо теє всякий може знати,
Що хату ми свою знайшли.

За нами юрма йшла народу,
Десятники і писарі,
І всякого було тут зброду,
Аж тісно стало на дворі.

Нам музиканти марш заграли,
А я мерщій у хату вбіг
Старим сказати, щоб стрічали
Повінчаних дітей своїх.

Вони, як вийшли з образами
Та й стали в парі проти них,

328

Обое залились сльозами.
Народ увесь так і затих.

А молоді зараз у ноги
Давай чубрикаться обом;
І, заплакнувши самі трохи,
Пішли у хату всі гуртом.

Там, у кінці стола, тихенько
Сидять на лаві старости;
Я поклонився їм низенько.
«Благословіть,— кажу,— вести

Княгиню й князя у господу
Та посадити їх за стіл».
«Даєм тобі усю слободу
На весь порядок твоїх діл».

Я образам перехрестився,
Обвів їх тричі круг стола,
Насилу крізь народ пробився —
Така туг тіснота була.

На покуть посадивши в парці,
І сам побіля них присів.
«Давай тепер, стара, по чарці
За те, що молодих завів».

Узявши з столу чарку й пляшку,
Мені наперед піднесла,
А потім молодих та свашку
И світилці трохи налила.

Тоді із-за стола побрався,
Щоб дати місто дружечкам.
«Сідайте,— я до них озвався,—
Та заспівайте пісні нам».

Вони тісненько посідали
На лаві край Тетяни в ряд
Та зараз пісні заспівали —
Пішло моє все діло влад!

329

Старая мати всіх частує,
А батько другу пляшку взяв;
Музика гра — мене дратує,
Щоб я скоріш потанцював.

Тільки що тупнув раз ногою,
Хотів удрати гопака,
А старости: «Господь з тобою!
Тривай! Пора ще не така.

Гаразд, що ти лигнув із чашки,
То в тебе вже і загуло;
А ми не бачили і пляшки,
Ще й каплі в роті не було.

Нехай стара доносе ряду,
Старий по другій піднесе,
А ти по третій, по обряду:
Воно так водиться усе.

Тоді всім буде веселіше:
Чи побалакати про що,
Чи танцювати, то сміліше,
А то затіяв казна-що».

«Та звольте ж самі ви та й пийте
Хоч по чотири заразом:
Тільки не лайте та не бийте,
Та не в'яжіться реп'яхом».

Я пляшку дав йому повненьку —
Він ізрадів, аж засміявсь,
І чарку в руки чималеньку —
Так він од мене й відв'язавсь.

Музика гра, дружки співають,
Бояри тихо гомонять
Та на дружок усе кивають,
Бо танцювати всі хочять.

А я кажу: «Тривайте, хлопці,
Із сим ще трохи подождіть,
З'їсте капусти хоч по ложці,
Тоді на двір собі ідіть».

Тут зараз стали подавати
На стіл мальовані ложки,
Мерщій із печі доставати
Пшеничні з салом галушки;

А потім локшину гарячу,
Присипану ще перчиком,
Велику ковбасу свинячу,
Начинену із часником.

Була лемішка, путря, кваша,
Індик, печене порося,
Вареники, молочна каша
Й варене з морквою гуся.

А що квасолі та гороху,
Борщу, капусти, пирогів —
Було всього, ще й не потроху,
Аби б хто на здоров'я їв.

Прибрали кушання чистенько,
Наївся кожний гарно всмак:
Всі будуть згадувать частенько,
Та ще й спасибі скаже всяк.

Уже всі помолились богу,
Вставати мали з-за стола,
Як з печі тягнуть ту небогу,
Що гаряченька в ній була.

Я вздрів та зараз догадався,
Подумав: дуже се гаразд!
До свашки нишком засміявся,
Бо я сьому случаю рад.

Кажу: «Тривайте ж, на потуху
Ще інший буде в нас примір;
Оцю як вип'єм варенуху,
Тоді вже підемо на двір».

А мати зараз за носатку,
Взяла та повну й налила.
«Люблю,— кажу,— таку паньматку,
Бодай здорова ти була!»

Як випили по чашці повній,
Так очі потом запливли,
Всі стали, наче рак, червоні,
На двір із хати потягли.

9

За нами вийшла і музика,
Постановилися в кружок;
Товпа народу превелика,
Так що не видно і дружок.

А я як крикну: «Розступіться!»
Адже багацько місця вам!
На молодих ви подивіться,
Як гарно потанцюють нам.

А ти, наш князю та княгинє!
Пройдіться хоч козачка
(Хай ваша славонька не гине!),
А коли хочете — бичка».

Пішов наш Савка вихиясом,
Против Тетяни аж тремтить;
Вона від нього окулясом,
Тільки підківками бряжчить.

То зійдуться, то розійдуться,
То стануть начебто бочком,
То вп'ять за руки поберуться,
То підуть гарненько кружком.

Як вдоволь вже натацювались,
Так що аж піг обох проїняв,
Гарненько всмак поцілувались,
Один другого ще й обняв.

Пішли, на призьбі посідали
Та все горіхи, знай, лущать...
Сього ми тільки й дожидали,
Своєї щоб скоріш почать.

Я ухопив за руку свашку
(Кого бажав, того й знайшов).

332

Віддав боярам в руки пляшку
Та з нею дудочки пішов.

Боярин старший де не взявся,
Дружок з чотири волоче,
До нас із ними умішався
Та, знай, навприсядки товче.

Усі як добре потомились,
Воли неначе в бороні,
Тоді уже ми відступились
Із кругу трохи к сторони.

Тут виступив Московський Федька,
Кричить: «Заграйте лиш тії,
Що танцювала з хрином редька,
Я проходюся під неї».

Вони для нього вдрали дудку;
Він слуха, каже: «Ну, бред!»
Та, устромивши в зуби люльку,
Пішов, тільки земля гуде.

Вертиться, крутиться, махає
Та все в долоні часто б'є,
Усіх від себе відпихає,
Нікому місця не дає.

10

«Ходім, — кажу, — тепер у хату:
Пора ділити коровай,
Благодарити свасі й свату,
А ти, музико, марш іграй!»

Ввійшли, порядком посідали,
Дехто попереду сидів...
Дружки такої заспівали,
Щоб короваю я глядів.

А я, рукава закотивши,
Ніж із-за пояса достав,
До короваю приступивши,
Так грімко говорити став:

333

«Благословіте, батько й мати,
І ви, поштенні старости,
Сей чесний хліб на мир роздати
І діло до кінця звести!»

«Хай бог тобі благословляє,—
Вони сказали на одвіт,—
Неначе врем'я дозволяє:
Що слідуює, то те й робить».

На короваї шитий гарно
Рушник ізгорнутий лежав;
Я взяв його собі чупарно
Через плече й перев'язав.

Почав тоді вже ковиряти
Середню шишку наперед
Та на тарілку розкладати,
А мій піддружий роздаєть.

«Дай свагові,— кажу,— та свасі
Оці великі з золотцем,
Сі будуть Христі та Домасі,
Що в родичах із панотцем.

На ще для зятя Поляшенка,
Що Ганку, їх дочку, держить,
Для дядька, Йосипа Сліпченка,
Оця, край неї що лежить.

Дружкам давай хоч по маленькій.
Щоб оділяти як-небудь;
Оці світилці золотенькі,
Та старостів не позабудь.

Тривай лиш, виріжу для свашки
Оцю велику, що з гільцем:
Нехай вона мої зна ласки,
Що танцювала молодцем!»

Ми зглянулись та й осміхнулись,
А старости на нас ворчать...
Дивлюсь — бояри всі сунулись
Шишки хапати для дівчат.

«Е, хлопці! Стидно так робити —
Воно досадно хоч кому!
Я по руках вас буду бити
Та ще й подарки відніму!»

Піддружий! Ти там що калячиш?
Про тебе так усе дарма;
Бояри роблять що, не бачиш?
Дивись — шишок уже нема.

А треба ще братам, плем'ятам,
Хрещеній матері, кумам,
Хоч по маленькій і хлоп'ятам,
Щоб не було докору нам».

«Се так ти сам розпорядився,—
Піддружий з озлістю сказав,—
На свашку пильно задивився
Та й коровай свій прозивав!»

Зажмурих очі, мов не чую,
Прийнявся за роботу вп'ять;
А про шишки вже не толкую,
Щоб гірша не була напасть.

Скоріше вибрав на тарілку,
Весь коровай на мир роздав,
А музикантам тільки спідку
На піл через руки подав.

Щоб не обідився хто часом
Або на мене не напавсь,
Сховавши ніж, і грімким гласем
Так до кумпанії озвався:

«Чи всім достало хліба-солі?
Тепера ви мені кажіть:
Кому нема, з своєї долі
Віддам, а послі ізвиніть!»

«Довольні,— гості всі сказали.—
Спасибі богу і сватам,
І молодим, що нас зазвали,
Дружкові, свашці й старостам».

«Коли що так, за сі трудівки,
Що треба, мати, відгадай:
Налий із рук своїх вишнівки
Та нам по повній чарці дай».

«Що бабі, кажуть, те й громаді,
За сим не стане діло в нас:
До сього торгу й пішки раді,
Ось випийте, прошю я вас!»

«Сама пий, мати головата,
Всю, повну, чисто до денця,
Та піднеси старого свата,
Тоді й ми вип'єм до ширця».

Стара не донесла ще ряду,
Як я окликнувся до жінок:
«Давайте ви мені пораду
Та розсуджайте про вінок,

Що у Тетяни розцвітає
На голові, неначе мак;
Вона ще, мабуть, й не знає,
Що їй не будь довіку так».

Всі молодіці догадались,
А свашка й потім поняла:
На молоду гуртом напались,
Вона вінок їм віддала.

Взяли у молодого шапку
З червоним плисовим вершком,
Заставили сестрицю Гапку
Розпорядиться тим вінком.

Вона знайшла у себе голку,
Хоч шити у неділю й гріх,
В ушко вселила нитку шовку,
Й перекрестилася при всіх,

Та й узялася пришивати...
А молодіці почали
Такої пісеньки співати,
Щоб їм могоричу дали.

За сим у нас не стало діло,
Вишнівки повна пляшка є,
Із столу свашка, взявши сміло,
Та всім по чарці і дає.

Й мене, спасибі, не минула...
Тільки що випити успів,
Тихесенько мені шепнула,
Щоб іншим ділом я повів.

«Тепер що маємо робити?
Кажіть, хто зна порядок більш:
Благословіте нарядити
Тетяну жінкою скоріш».

Тут зараз пісні заспівали
Такої гарної дружки,
Що в молодій витікали
З очей дрібненької слізки.

А старша прийнялась за косу,
Взяла її та й розплела,
Зоставила простоволосу,
А кіснички собі взяла.

Іще й стрічки всі поздіймала,
Які на голові були,
Та подругам пороздавала,
А ті й боярам ще дали.

Потім достали прехороший
Очіпок, суто золотий:
Заплачено три коп грошей,
Такий-то, ненько, дорогий!..

Взялася свашка, щоб надіти
Його Тетяні молодій,
Вона ж не хоче і глядіти:
«Нехай він,— каже,— хоч і твій!»

«У мене є, Тетяно-душко!
А сей для тебе щоб годивсь...»

Вона як вихопить за ушко,
Аж край порога опинивсь...

«Та що-бо робиш ти, Тетяно,
Буť хочеш дівкою навік?
Поглянь на Савку, се ж погано:
Тепера він твій чоловік!»

Несе сестра очіпок швидко,
Щоб свашка їй наділа вп'ять...
Тетяни аж не стало видко —
Усі гуртом її держать.

Тільки що с'як-не-так наділи,
По чарці дати я хотів,
Жінки було спочити сіли —
Уп'ять очіпок полетів!..

«Отсе вже зовсім не годиться,
Що се ти робиш нам за страм?
Чи довго будемо водиться?
Я за руки придержу сам!»

На стіл вона, схилившись, плаче,
Нігич¹ одвіту не дає,
Не чує наче і не баче,
Що кажуть їй, хто в хаті є.

«Попоштуйте її хоч квасом
Або вишнівки піднесіть;
Чи не удасться іншим часом
Очіпок молодій надіть».

Достали в другий раз з долівки
Очіпок, свашці подали,
Знайшли червоної вишнівки
І повну чарку налили.

«Устань лиш, молода княгине!
Хоч трохи на світ подивись:
Тебе вже Савка не покине,
Сама в очіпок нарядись».

¹ Ніякого.

Вона, піднявшись, втерла сльози,
Вишнівку в руки узяла,
А свашка їй, скрутивши коси,
Мерщій очіпок натягла.

Тоді вже не пручалась більше,
А, поклонившись усім,
Щоб не розсердити нас гірше,
Вишнівку випила зовсім.

Тут я озвався: «Пани сватове!
Що ми тепера скажем вам?
В нас молодиця вже готова,
За те по чарці дайте нам!»

А батько з радості озвався:
«Я ставлю могорич за се».
Мерщій за повну пляшку взявся
Та прямо до мене й несе.

Пішла тоді уп'ять попойка
І так щасливо удалась,
Що свашка, на що жінка бойка,
Та й та вже трохи подалась.

12

Я сам, напившись по дужку,
Гукнув: «Поштенні старости!
Благословіте старшу дружку
В курінь отцівській відвести».

«Благословляєм тричі разом,
Веди скоріше та не гайсь,
А ми посидимо тимчасом,
Тільки проворніше справляйсь».

«Попоштуй же дружок, Тетяно,—
Сказала мати,— та й пускай,
Бо становиться вже нерано,
Та і бояр не забувай».

Вона довгенько частувала!
Тільки що ряду донесла,

Потім прощатся з ними стала:
От тут потіха вже пішла!

Тетяна кожну обнімає,
Цілує всіх по десять раз,
Та гірко плаче, та ридає,
Аж потривожила і нас.

Дружки її з собою тягнуть,
А Савка за руку держить,
Вони його знарошно дражнять:
«Пусти, хай з нами побіжить!»

Чи чуєш, Савко, відступися,
Тетяна наша — сам сиди,
Коли ж не хочеш — відкупися:
Вишнівки кварту дай сюди!»

«Возьміте четверть, тільки йдіте
Скоріше з нашого двора,
Мою Тетяну відпустіте,
Бо їй ходити не пора».

Ім повну налили кубушку,
Боярам на руки дали,
А старший взяв під руку дружку,
Та всі із хати й потягли.

Пішла за ними і музика,
Вся челядь хлопців і дівчат:
Зібралась юрма превелика,
Та всі по вулиці кричать.

А молодіці посідали
Кругом Тетяни всі за стіл,
Свої пісні заспівали...
Старі позлазили на піл.

Усі їй в вічі заглядають,
Поправить інша що-небудь,
Та все Тетяну вихваляють,
Що гарно їй в очіпку быть.

А я за пазуху взяв пляшку,
Усім відкланявся до ніг
Та, за рукав вхопивши свашку,
Услід за юрмою побіг.

Догнали їх на Москалівці,
До дружки тільки що дійшли.
Ізбились в кучу, наче вівці,
Та разом в хату і ввійшли.

«Здорова будь, старая мати! —
Кажу. — Чи рада ти гостям?
Пускай же до себе у хату,
Ми добре слово скажем вам».

«Давно я вас до себе ждала,
До захід сонця, вечірком,
Все поминутно виглядала,
А ви присунулись смерком!»

«Що ж будем діяти, матусю?!
Просю не сердиться за се:
Ми довели твою Ганнусю-
Живу, здорову, от і все.

Ще ж не сама вона — з дружками,
Дружок бояри привели;
Бояри ж не самі — з скрипками,
Та ще й цимбали принесли».

«Спасибі вам, що так зробили!
Сідайте ж, просимо, у нас;
Хоч пізно, та мені вгодили,
Тепер не сердюся на вас.

За те я могорич поставлю
І закусити ще найду,
Потанцювати вас заставлю,
А може, ще й сама піду».

Я на музику: «Ну ж, заграйте
У сій господі Петруся.
А ви, дружечки, заспівайте,
Нехай послуха мати ся».

Пішли тут співи, ігри, танці:
Товчуться хто куда полав,
Хазяйка всім дає по чарці,
А я по-своєму почав.

Музика грати перестала,
Я трохи віддихнути сів,
Хазяйка подавати стала
Із маслом пшоняних млинців.

Іще поставила гарячих
Вареників у чавуні,
Та холоддю з ніжок свинячих:
Воно ж аж пахне все мені!

Бо, як собака, був голодний,
Ввесь день не їв, все тільки пив;
Живіт мій, як мішок, порожній,
Та я до столу й приступив.

Уклав вареників з півсотні
Та до млинців іще прийнявсь!
Мої кишки як стали плотні,
Тоді вже трохи я уйнявсь.

Дружки згадали про вишнівку,
Що з молодого узяли,
Та всі гуртом на Москалівку
До Ганни в хату принесли.

Найшли новесеньке горщатко,
А Ганна повне налила
Та й каже: «Випийте, паньматко!
Се викуп з Савки я взяла».

Паньматка, випивши, хвалила
При всіх дочку свою за те,
Що так розумно ізробила:
Друга б не здумала про те.

Тут Ганна веселіша стала,
Що матері вгодила так;
Горща повніше наливала,
Від неї щиро пив усяк.

Як спорожнили всю кубушку,
Я свашці на ухо й шепнув:
«Ходімо відсіля ми, душко,
Щоб інде тут я не заснув».

«Коли іти, то нум скоріше,
Нас, мабуте, свати вже ждуть;
А то як розбере ще гірше,
То й справді заночуєм тут».

«Прощай, хазяйко! Будь здорова!
Спасибі вам за хліб, за сіль!
Прощай, Ганнусю чорноброва!
Пора вже нам іти відсіль».

«Та ще ж біленької по одній,—
Сказала мати,— дочко, дай!
Хай вип'ють від тебе по повній,
Тоді усіх уже пускай».

Я випив ще одну чарчину
Та музикантам і кажу:
«Виходьте з хати для почину,
І я ось зараз побіжу».

Тут всі мене прохати стали,
Бояри, Ганна і дружки,
Щоб ще хоч трохи їм заграли,
Аж трусяться у них жижки!

«Метелиці дай повертяться,
Поки по чарці донесуть!»
Звелів заграти — нігде дїться,
Вони ж гарцюють, аж сопуть.

На їх я глядя, зазівавсь
Та з свашкою на лаві й сів,
А зять сусідів де не взявся,
За руку сіп мене та й звів.

«Не страм таки вам так робити?
Чого тут довго сидите?
А там вже хваляться вас бити,
Що ви додому не йдете».

«От так воно усе ведеться,—
Кажу,— тепера без пені
Ніяк уже не обійдеться:
Вскромадять моркви всі мені».

Та зараз як шморгну із хати,
Побіг, неначе добрий кінь,
Забув з собою свашку взяти,
Явився на старий курінь.

Тут всі на мене напустились:
«Чого так довго забаривсь?
Ми без музики посмутились,
Та й молодий наш зажуривсь».

А молода вже хоче спати,
Усе на покуті дріма,
Та нікому порядку дати,
Що свашки та дружка нема».

«Помилуйте, пани сватове!
Простіть мене у перший раз:
Се діло буде все готове,
Ось свашка прибіжить зараз».

Я сам хотів давно втікати,
Так там хазяйка не така:
Уміє гарно привітати,
Нікого з хати не пуска».

Тільки що трохи відбрехався,
Музика в сінях загула,
Я з радості аж засміявся,
Як свашка в хату увійшла.

«Тепер,— кажу,— обох пеняйте,
Ми перед вами на лице!
А якщо милость — вибачайте,
Кажіть ласкаве нам слівце».

«Прощаємо, тільки глядіте,
Щоб се було в послідній раз.
Тепер ви молодих ведіте
Туда, куда прийшов їм час».

«Сходи ж ти у комору, свашко,
Щоб справа там уся була;
Тоді вже нам не буде важко
Їх вивести із-за стола».

Вона сходила, каже: «Справно!
Там і без нашого труда
Все поготовлено так славно,
Хоч зараз їх веди туди».

Я вивів їх насеред хати,
Звелів молитися зараз,
На лаві сіли батько й мати,
Щоб поклонились їм ще раз.

Вони, як богу помолились,
Ікони в руки узяли,
Отцеві й неньці поклонились.
Тоді в комору повели.

Там їх умісті положили,
Роздігши гарненько обох,
Скоріше світло погасили
Та й вийшли відтіля удвох.

Всього казати не годиться,
Між ними що було і як.
Задумайте тільки жениться,
То знатиме про себе всяк.

Нехай собі там спочивають...
Ми в хату підемо на час:
Там молодиці все співають
Та п'ють горілочку без нас.

А там поставлять закусити
На скору руч чого-небудь,
Та на потуху ще запити
Вишнівки, може, нам дадуть.

Якраз вгадав: дали ковбатку
Свинини, що була в борщі...
Її ми вклали без остатку,
Пішли до молодих мерцій.

В коморі свашка відчинила
Тихенько двері, і туди
Ввійшла сама, вп'ять причинила
Та й каже: «Ти не йди сюди».

Щось там ворочалась довгенько
Та все толкує: «Ізнімай!»
Тетяна ж просить тихенько:
«Та, зділай милость, не займай!..»

«Нельзя, нам треба показати
Усім людям, воно як єсть;
Про се щоб знали батько й мати.
Не бійсь — не сором се, а честь».

Потім мені сказала: «Швидко
Сюда нам світла принеси,
А то нічого тут не видно...
Біжи, гляди не погаси!»

Примчав в комору світло духом,
Дивлюсь — аж молоді лежать,
Укрившись собі кожухом,
Тільки помітно, що не сплять.

А свашка мовчки щось згортає;
Я каганцем їй присвітив.
«Чи в хаті всі сидять? — питає. —
Чи, може, ти кого пустив?»

«Неначе всі, бо я нікого
Пускати з хати не велів;
Піддружий в мене є для того,
Так я сказав, щоб він глядів».

«Постав же світло у куточку
Та ще за хлібом побіжи;
А я затим згорну сорочку,
Тільки нікому не кажи».

Знайшов я житній хліб в запічку,
Насилу відтіля дістав;
Вона взяла червону стрічку,
Перев'язала — гарний став.

«Тепер хоч сердься ти на свашку,
А ще таки ізбігай раз
Та принеси горілки пляшку,
Й музику клич сюди зараз».

Я все зробив, що приказала:
Горілка є, музика тут...
«Ходім уже тепер, — сказала, —
У ту господу, де нас ждуть».

Там дуже раді всі нам будуть,
Упоштують нас через край,
Свою кручину позабудуть...
А ти, музико, марш іграй!»

Пішли іграючи до хати,
Незчулись як туди дійшли,
Сидять у хаті батько й мати,
І всіх тут родичів знайшли.

С в а ш к а

Здорові будьте, добрі люди!
Пускайте на квартиру нас;
Як мед, горілка, пиво буде,
То заночуємо у вас.

1-й староста

А відкіль ви, з якого краю?
І що за люди, нам кажіть;
Я декого і в Москві знаю,
Чи є білети, покажіть?»

С в а ш к а

Ми здалека, панотче, з Тули,
З товаром красним ми купці...

Білету дома позабули,
Товар же осьде, у руці.

2-й староста

Так похваліться товаром,
Хороший дуже він у вас?
Ми не захочем брати даром,
Заплатим гроші вам зараз.

Свашка

У нас товар усе червоний,
Дивіться всі, який він єсть;
Бо Савка — парень наш проворний
Тетяна наша — дівкам честь!

Тут мати слъози попустила
Від радості, що так бог дав;
Над нею свашка підшутила,
А я їй в руки хліб подав.

Ще свашка пісні заспівала,
Усім було щоб веселіш,
Щоб мати чоботи вбувала
Та щоб не плакала вже більш.

Пісня матері

Не бійся, матінко, не бійся,
В червоні чобітки обуйся
Та танцювати готуйся;
Топчи вороги під ноги,
А супостати під п'яти;
Щоб твої підківки бряжчали,
Щоб твої вороги мовчали.

Пісня батькові

Темного лугу калина,
Чесного батька дитина
По вечорницях ходила,
При собі розум носила;

Носила ж вона двадцять літ
Своєму родові на привіт!

Ось іще одна

Тобі, мати, не журитися,
Горілочки та напитися!
Підсунь жарку,
Підкинь медку!
Щоб було солодесенько,
Всьому роду веселесенько. Івв!

Потім на мене як напалась:
«Чого ти, дружку, так стоїш?»
Щоб я твереза не зосталась,
Давай по чарці нам скоріш!»

Я добрий каганець підправив
Та сам і випив наперед;
Потім і їй уже підставив:
«На пий: ся скоро розбереть!»

Як випила, так і скрутилась,
Та як штовхне мене під бік;
Мерщій на лавку ісхопилась,
А я услід за нею — скік!

Пішли по лавам гарцювати,
За нами молодіці всі
Давай кричати та співати,
Товктись, як свині у вісі!

«Іграй, музико, веселіше! —
Кричу я, вскочивши на стіл. —
Щоб як-небудь було сміліше
Стрибнути з столу аж на піл».

Вони як вжарили санжарки,
А ми об стіл ногами — трах!
Ні пляшки цілої, ні чарки
Не стало — все побили впрах!

Тоді з стола уп'ять на лавку,
А з лавки на долівку — брик!

«Подай вареної за Савку!»
Гуртом ми учинили крик.

«А за Тетяну дай вишнівки,
Немає чарки — хоч кірцем;
За те, що Савка жінку з дівки
Зробив, ми вип'єм каганцем!»

Стара із печі варенуху
Достала та до нас несе.
«Подай ще з глечиком сивуху,
Ми разом будем пити все!»

Хто п'є варену, хто біленьку,
А хто вишнівку із кірця;
А я усякої повненьку
Перехилю аж до денця!

Як розібрало всіх подужче,
Так один одного й валя;
А я гукнув: «А нуте, лучче
Селом ходімо журавля!»

Усі схопилися з долівки,
Кричать: «Ходімо аж на край,
Добіжимо до Москалівки,
І ти, музико, з нами — грай!»

«Беріть варену із собою,
Горшки, баклаги про запас,
А то не буде нам відбою,
Як постріча хто-небудь нас».

Побрались за руки та з хати
Побігли — на дворі кричать;
Музика не второпа грати,
Вони ж сміються, аж лящать!

Я баклаг взяв собі на плечі —
Спасибі батькові за се;
Піддружий — каганець з-за печі,
В ліхтар поставивши, несе.

Тільки що вийшли за ворота,
Аж юрма парубків стоїть.
Кажу: «В которих є охота,
Сюда горілки пити йдіть!»

Усі сунулися, як свині,
І сам не рад, що об'явив.
«Лупи нас, — кажуть, — хоч по спині,
Аби нам глечик сей налив!»

Бо ні за що її купити,
А ми зібрались до дівчат:
Вони горілку люблять пити,
А нам, бить стало, одвічат!»

«Як так, то нікуда діваться,
І я колись парубкував,
То, як по правді вам признаться,
І сам дівчат я напував».

Налив їм глечик і толкую:
«Глядіть, нікому не кажіть,
За ласку вам мою такую,
Скоріше до дівчат біжіть».

Бачся, балакав коротенько,
А перезва вже край ставка;
Пішов за нею я швиденько
На голос, де вона гука.

Прибіг к середньому я шинку
Та став в проулок і дивлюсь;
Хотів спочити на часинку,
Та начебто чого боюсь.

Було б темно дуже і пізно.
Сказати б так, як опівніч...
А я пужливий — буде звісно,
Між нами тільки будь ся річ.

Та й з-за угла щось виглядає,
Гаразд не видко, що воно:
Тільки все мріє та мелькає —
Пішла душа моя на дно!

Мені уздрівся Федька Дирва,
Як пхнеть мене, а я і впав;
З горілкою він баклаг вирвав,
Побіг — і слід його пропав!

Ох, дайте трохи віддихнути,
Зібраться з духом, помовчать...
Нельзя без дрѳжі спом'янути,
Не можна скоро і почать.

Яку мені удрали штуку,
Тепер я вам не розкажу,
Яку ж іще терпів я муку,
Нехай навпослі докажу!

ЧАСТИНА ДРУГА

1

Наїздився та нагулявся
Після того, що я писав,
Наплакався і насміявся,
А кой-де й дудочки гасав.

Читав я декому весілля,
Те саме, що читали й ви:
Всі кажуть, що такеє зілля
Не лучче простої трави.

У мене від такої речі
Простиг поезії весь жар,
Мов кулаком хто дав у плечі,
Або все згнуло в пожар.

Сидю тихесенько у хаті
Та й думаю: ну, що ж я вспів?
Я ж обіцявся доказати,
Яку ще муку я терпів.

Так що ж? Се доказати можна...
А написати?.. Потривай!..
Писав весілля осторожно,
А кажуть всі: у піч сховай!

То так мені й за те ще буде,
Як другу часть я напишу;
Осудять на розпалку люди,
То що їм я тоді скажу?

Бач: цирклювати всяк здоровий,
Яке письмо ти не подай;
Заспор із ним — куди бідовий!
Тільки в кавун не заглядай...

Нічого більше я не хочу.
Хоч би не лаяли за те,
Що я свою бумагу порчу,
Й то тільки для своїх дітей.

Так розсудивши, я рішився
Черкнути те, що госпідь дасть,—
Ровно у дурні вже пошився,
Не страшна дурневі напасть!

Розумні так зовуть з Парнаса
На поміч все якихсь богинь!
А я не знав того Панаса,
Не хочу й знати їх, хоч згинь!..

Возьмуся за перо сміліше,
Писатиму, як що було;
Прийняв біди — не треба більше,
Та слава богу, з рук сплило.

За се ж в біду хоч попадуся,
Хоч інде вкажуть дурака,
Тоді я так до них озвуся:
«Звиніть, я вчився у дяка!»

Ну, слухайте ж, ось починаю,
Що доказати обіцявсь.
Чи вспію в тім? І сам не знаю,
А за перо уже прийнявсь.

Тоді, як пхнув мене розбійник,
Горілку з баклагом відняв,
Лежу тихенько, як покійник,
Холодний піт мене пройняв.

А далі як посипле жаром,
В очах заблискали огні.
«Се ж, мабуте,— кажу,— не даром.
Якась тут пришта є мені».

Хотів піднятися на ноги,
Так голови не підведу;
Волосся дибом, наче роги...
Отак попався я в біду!

Задумав ще перехреститься,
Аж легше стало на душі...
Став богу, лежачи, молитися,
А рук хоч ти й не воруши.

Потерпло на мені все тіло,
Язик у роті аж засох,
А серце кров'ю закипіло...
Тут вдарив хтось мене в висок!

Від переляку як схоплюся,
Та став на ноги і здихнув:
Протерши очі, я дивлюся...
А тут хтось каже: «Що, заснув?»

Чи не пора тобі вставати?
Чого так довго тут проспав?
Хто ж буде свашку потішати,
Коли на тебе сон напав?

Ти чуєш, де вона гукає?
Її пізнаєш голосок?
Отож усе тебе шукає,
Не спала ще й на волосок».

Я слухаю, та не пізнаю,
Хто гомонить, чий голос був?

Чи той, хто вдарив,— не вгадаю,—
Тільки страшний — я не забув.

«Хто ти такий, за що напався?
Чого ти хочеш від мене?»
Я тихо до нього озвався...
Воно ж за чуб як ірвоне —

Та й потаскало, що єсть мочі...
Куда? Не знаю вже того!
Я витріщив із страху очі,
Біжу, просюся у нього:

«Помилуй, братіку, пустися,
Куда мене таскаєш ти?
Тривай, ти лучче розпросися:
Чи виноват — мене прости».

«Не тут прощають — пізно дуже,
Біжи скоріш, не опинайсь,
А то зроблю тобі ще й хуже...
Мовчи, маро, не озивайсь!»

Пробіг іще за ним із гони,
Та так втомився, що упав,
Тоді я панські вздрів загони,
Край них вівчарську хату взнав.

Воно ж мене звело за руку
Та й каже: «Ну, тепер вставай!
Ти знатимеш мою науку,
Дивись на мене — пізнавай!»

Тепер зо мною розпитаймось:
Що ти, хто я, чого ми тут?
На сім же місці розквитаймось,
Бо ти мошельник, злодій, плут!

Кажі ж, пізнав чи не вгадаєш?
Чого мовчиш, собачий син!
Хіба тоді чи не згадаєш,
Як вдарю я тебе об тин?»

«Хіба се ти, стара матусю?
Дай боже пам'ять... що живеш
На Жабокряківці... бабусю...
Тее-то... що дітей береш...

Бить стало... як його... бабуеш
Усе в панів та у попів
Та й доченьку свою контуєш,
Що інший так би й не зумів».

«Те, те, воно... сам добре знаєш,
А ще питаєшся, свине!
Чи ти ж тепер припам'ятаєш,
В Петра як лаяв ти мене?»

Та ще й дочку мою порочив,
Що буцім відьма і вона!..
Ти всіх тоді так обморочив,
Що не озвалась ні одна!»

«Та се набрехано, паньматко,
Я там ні слова не казав!
Бодай того хоч лопнув батько,
Хто се на мене показав».

«Мовчи! Своя брехня обридла.
Сама я чула під вікном;
Не знаю, чим тобі огидла,
Що ти зробив мене .....

«Прости, Іванівно, не буду,
Помилуй, не карай, пусти!
Тебе довіку не забуду,
Тільки, пожалуста, прости!»

«Шкода! Не врем'я — роздягайся!
Скоріш із себе все скидай!
На милость більш не сподівайся,
Сюди свитину лиш подай!

У мене є друга для тебе,
Тобі в ній буде чепурніш;
Сієї вже тобі не треба,
Не будеш дружкувати більш».

Потім на землю повалила,
Взялась за пояс — перервавсь!
Свитину мильну ісхопила —
В одній сорочці я зоставсь.

«Помилуй! Хоч зостав сорочку,
Бабусю, матінко», кажу.
«Нащо мою збентежив дочку?
Тепер тобі я докажу!..»

В сорочці комір розстебнула,
Ввірвала у штанах очкур,
Шкапові чоботи розбула
Та й каже: «Очі ще зажмур!»

Стулив я очі та просюся:
«Бабусю! Ще помилуй раз!»
Від переляку ввесь трусюся...
«Тривай лиш! — каже. — Ось зараз!»

Уже голісінський зробився,
Лежу — і дух свій притаїв...
Сльозами гіркими умився
І більш просить не посмів.

Вона мене по тілу маже
Липким, вонючим, як смола.
«Ох, жаль, — сама про себе каже, —
Що трохи з дому узяла.»

Вороча, як малу дитину,
Сюда-туда разів із сім;
Намавала живіт і спину
Та й каже: «Наче вже зовсім!»

Та як штрикнула шилом в литку!
А я підскачів та й зав'яз.
«Ось лізь лиш в бабину калитку,
Живи тут три годи якраз!»

Взяла мене, у шкуру пхає,
Насилу с'як-так натягла,
До тіла шкура прилипає,
Неначе зроду так була!

На лобі шерсті увірвала,
Зробила лисину в п'ятак;
Іззаду все позашивала
І грімко прокричала так:

«Хоч ти й жонатий — не бурлака,
Та пакостиш на весіллях;
Будь же три годи вовкулака,
Живи собі в лісах, полях!»

Потім від мене відступила
І просвистала на свисток:
«Возьми його, нечиста сила,
І дай йому сама куток!»

Побіг од відьми в чисте поле,
Біг довго, поки утомивсь,
Живіт у мене як заколе,
Так я на землю й поваливсь.

Качаюсь, мучюсь, взявсь за шию,
Аж шия вся моя в шерсті;
Хотів заплакати — як завію...
Ох, страшно, господи прости!..

Замовкши, став я розсуджати:
«Що се зо мною за біда?»
Не вмів нічого відгадати,
Бо не годився нікуда.

Дивлюсь — у мене й хвіст зробився...
Скоріш під себе підігнув,
Нічого толку не добився,
Та й сам не тямлю, як заснув!

3

Прокинувся, аж стало видко,
Тільки не знаю, де лежу...
Схопився я на ноги швидко.
Чого? І сам я не скажу.

Куди тепера повернуся?
Піти до жінки — не пізна.

358

Сховаться в лісі? Страх боюся,
Бо там звіряка не одна.

Зостаться в полі?.. Що ж се буде?
Я з голоду тут пропаду
Або уб'ють за вовка люди...
Куди ж тепера я піду?

Стою на місці, роздивляюсь:
Де я, що я? І що мій толк?
Пропало все, нема: вдивляюсь,
І тільки знаю, що я вовк!..

Потім пішов світ за очима,
По бур'янах та по нив'ях.
Сто пуд неначе за плечима,
Було так важко у грудях.

Згадав про роблені могили,
Которі близько слободи;
Зібрав свої послідні сили,
Потяг помалу я туди.

На час би треба розказати,
Які могили то були,
Щоб міг із вас усякий знати,
Що люди там колись жили.

Як Україну воювали
Татари, різали людей,
Всі Бугаївці там ховали
Жінок, худобу і дітей.

Дійшов туди, дивлюсь: аж пусто,
Травою тільки заросло;
Всередині кущів там густо,—
Гаразд для мене й те було.

Подумав: тута буду жити!
Я скоту вирію в кущах,
Удень, в ній лежачи, тужити
І вилізати по ночах.

359

Сюда і люди не вчащають,
Не зайде, думаю, і звір;
Тільки прохожі посіщають,
Як хто захоче з них...

Ввійшов у яму — вирив скоту,
Трудився, бився цілий день;
Багацько з мене вийшло поту,
Поки знайшов гнилий там пень.

Із голоду давай глитати,
Неначе м'ясо замість пня:
Із'їв увесь, більш нігде взяти,
Зосталась тільки порохня.

Наївшися, поліз в барлогу,
Лежу і думаю про все;
Хоч не голодний, слава богу,
Благодарю тебе й за се!

Лежав у скоті три дні зряду,
Поки уп'ять проголодав.
Хто б дав мені яку пораду?
Нужду мою хто б відгадав?

Докучило лежати в скоті,
Смерком я виліз відтіля,
Бо гірко стало аж у роті,
Дивлюсь — аж ходе тут теля!

Давай його скоріше драти,
Воно ме-ме, а я за хвіст;
Зате мав разом так і вбрати,
Що витерпів тридневний піст!

Із'їв стегно, аж легше стало
І здоровіш на животі...
Зосталося іще чимало,
Я заховав остатки ті.

«Піду ж тепера проходюся,
Щоб лучче в животі вляглось;
Якщо найду — води нап'юся;
Гаразд, що так мені вдалось!»

Із ями вийшов — розглядаю
Та й думаю: «Піду в село:
Там, може, жінку повидаю
Й своє хазяйство як було.

Тепер неначе вже не страшно,
Хоч хто й побачить, обмине;
Тільки собак своїх опасно,
Щоб не задрали там мене».

Потяг одначе помаленьку
Через мірошників я ліс,
Дійшов до тину, потихеньку
На тік до себе й переліз.

По місяцю як роздивився—
Аж догляду нема нігде;
З жалю сльозами я умився,
Що все хазяйство пропаде.

Пошти ввесь тік свинями зритий,
Ворота в двір навстяж стоять,
Пшениці ворох був не вкритий—
Вже скоро свині доїдять.

Стіжок ячменю розвалився,
Зогрілось просо, погнило...
Овес щось набік похилився,
А жита наче й не було.

Ідять корови вприпуст сіно,
Воли голодні край ясел:
Один хромає на коліно,
Другий зігнувся, як осел.

Заглянув в хлів — там поросят
Нема нічого барлогу;
В ківші води нема гусятам,
Кобила скорчилась в дугу.

По огороду вівці ходять,
А кози вскочили в садок,

По вигону телята бродять,
А цап наївся ягідок.

Визірка врилась у солому,
Біля комори спить Мурко,
Та що — хазяїн збрів із дому,
Все виє лежачи Сірко.

На хату зирк — огонь замітив,
Пішов тихенько під вікно:
Ніхто мене щоб не примітив,
Та взнати, як, що там воно.

Дивлюсь — сидить моя Маруся
На лаві у кінця стола...
Я ближче до вікна беруся —
Край неї каганець пала.

Вона того не примічає
Та руки все собі лама:
«Мене Володька щось лякає:
Чом довго так його нема?»

Ну, що за пришта, де він дівся?
Хіба в Озюм чи не пішов?
Бо гарно, як на те, одівся...
Хоть би ж сьогодні вже прийшов!

А може, здуру чи не впхнули
В ставок скажені приданки
Або в ярк чи не турнули
За шутку каторжні жінки.

Із п'янства нічого робити,
Случиться можець усього...
Мені як на світі так жити,
Як зоставаться без нього?

Де ти, Володько, любий, милий!
Де ти дівався хоть, скажи...
Без тебе світ мені постилий...
Іди ж скоріше — розкажи!

Моя головонько ти бідна!
Що я робитиму тепер?
Якась тварюка принегідна
Звела із світа: може, вмер?»

Та як заплаче, й нахилила
На стіл головоньку свою:
«Тебе душею я любила,
А ти забув любов мою!»

Я сам хотів заплакати гірко,
Та як завую на весь ріт;
Проснувсь Сірко, Мурко, Визірка,
Вхопили, тягнуть до воріт!

Потім давай гуртом кусати,
Сірко за хвіст мене вхватав,
А жінка у вікно цькувати...
Так я од ляку і застив!..

Як вирвавсь та через ворота
Стрибнув, в могили і побіг,
Язик аж вивернув із рота,
Задихавсь, в скоту вліз та й ліг.

5

В своїй звірячій я квартирі
Після таких легких трудів
Пролежав днів пошти з чотири,
Поки аж їсти захотів.

Достав телятини, поснідав:
Аж цілу чвертку зразу вбрав.
На другий день ще пообідав,
На третій вже теля добрав.

Лежу тоді та розсуждаю:
«Що буду їсти уперед?»
Іще теляти дожидаю —
Друге ще, може, забредеть?»

Жду день; жду другий — не заходить
Друге теля, ні поросся...

Мені аж нудно вже приходить:
Хоч би попалося гуся!..

Ні в яким я не був приводі,
Не так, як Грищенко Петро;
Хіба злодії вже у моді,
Як Трояненків син Дмитро?

Або як Федька Бобрусенко,
Що у салдати вже пішов:
Вкрав з грішми скриньку хорошенько
Та й каже: «Я собі знайшов!..»

Олексенко іще хороший,
Що батька все та жінку б'є;
Тиміш Троян на нього схожий,
Що все в шинку горілку п'є.

Грицько Лісничий був собака,
Гаразд, що скинули тепер.
На всіх його бувала палка,
Й мені він добре перцю втер.

Бог з ними, я не осуждаю,
Такий тепера світ настав;
Про себе тільки розсуждаю:
За що таки я вовком став?

Неначе я молився й богу,
І з жінкою согласно жив;
Було, як пошлють у дорогу,
Я щиро панові служив.

А дома вже не прогуляю,
Я первий в панщині косар;
В бесіді всіх розвеселяю,
Як відставний Семен гусар.

Розсердив тільки я Колпачку,
Злу відьму — кат її бери;
Та й то за очі, а не вздрячку...
Вона ж мені от так вдери!

Із чоловіка став звіряка,
Із голови пропав весь толк;
Походить по мені й ломака,
Як де піймають, бо я вовк.

В якій світлиці тут парую,
Зимою наче той бабак!
Ще тільки тиждень, як горюю,
Та вже й досталось від собак!

А за три годи що-то буде!..
Тепер хоч літо ще святе,
Як же сюди зима прибуде
Та снігом яму замете,

Тоді де буду я діваться,
Де місце я собі найду?
Хіба у слободу сховаться.
Ох, ніт! Провчили — не піду!

Чого немає у натурі,
Мені те, бідному, прийшло;
Дивися: я у вовчій шкурі,
До шкури тіло приросло!..

І вражому не хочу сину,
Яку в ній муку я терплю:
Живіт мені стягло і спину,
Так що ніколи я не сплю.

І голодом я помираю,
Води ні каплі ще не пив;
І ворога так не скараю,
Як хтось мене занапастив...

Та, вмiсто плачу, як завию
На всі могили, аж злякавсь;
Щоб інде не досталось кня,
Щоб людям в руки не попавсь!

Утихомирившись трохи,
На гору вийшов я та й став;

Дивлюсь — лежить щось край дороги,
Я збіг з гори, мерщій достав.

То був мішок, ще й не порожній:
Оклунок цілий сухарів;
Згубив хтось, мабуть, подорожній...
Ну, слава ж богу, що я вдрів!

Вволік у яму — ну, хрумчати,
Роздравши надвое мішок;
Тільки що став зовсім кінчати,
Дивлюсь — аж сала ще кусок...

У рукавиці пшона з ківшик
Та узлик солі ще лежав;
Я, чисто тее все поївши,
Неначе пити забажав.

Та вилізти боявся з скоти,
Щоб не попався хто навстріч;
Терпів та мучився я поти,
Поки настала темна ніч.

Тоді побіг у ліс Попасний,
Напивсь з криниці там води
Та й ліг спочити безопасно,
Бо нікому прийти сюди.

А далі здумав: проходюся
Іще у Жихірський лісок;
На пасіку там подивлюся
І задрімаю на часок.

Прийшов туди — скрізь розглядаю:
Нема нікого в курені;
З жалю я плачу та ридаю,
Що все не так, як при мені.

Роїв з чотири ненакриті,
Боками з п'ятеро лежить;
Для бджіл води нема в кориті,
З двох уликів і мед біжить.

Було на тічках чисто всюди,
Тепера ж поросла трава;
А дальш без мене що-то буде?
Моя безщасна голова!

Із пасіки пішов на гору,
Щоб подивиться на бакшу;
От там хіба було розору,
Що усього й не розкажу:

Були де самі луччі дині,
Там стало наче на току;
А огірки поїли свині
Й картошки зрили на ярку.

Всі кавуни повиривали
Михайла Сірого сини,
І гарбузи вони ж покрали,
Та поховали в бур'яни.

Наплакавшись, потяг в могили
Глибоким та крутим ярком;
Як слухаю — вовки завили,
Оглянувсь — аж біжать слідком.

Іх штук було десяток з лишком
Та кожний більший з них, ніж я;
Догнали, обступили нишком —
Прощай тепер, душа моя!

Я ліг і притаївся духом,
Що буде тут? Зараз скажу:
Один нагнувсь до мене ухом...
Я ж, наче неживий, лежу.

Другий кругом мене обнюхав,
А третій за ухо потяг;
Четвертий — чи живий я, слухав,
А п'ятий по землі розтяг.

Всі надо мною як завіють,
Давай воложити гуртом;
У мене печінки аж ниють,
Аж кров побігла животом.

Потім за хвіст як ухопили,
Я все мовчав, не озивавсь;
Та поки на гору стацнали,
Мій хвіст в зубах у них зоставсь!

Тоді дивлюся — недалеко
Стоять вони геть від мене;
Тепер, подумав, бігти легко,
Ніхто із них не дожене.

Схопивсь, давай я утікати,
Біжу до хутора чимдуж;
Вони за мною переймати,
Я стриб в кошару — не ворух!

Тільки що там я заховався,
Як братіки мої вже тут.
Хазяїн у вікно озвався:
«Цуцу, Рябко! Вовки ідуть!»

Тут вибігло собак з десяток,
Із хати вийшло душ із п'ять.
«Тютю! Бері! Рви за зап'яток»,
Усі гуртом на них кричать.

А самі, ухопивши дрюччя,
Та за собаками услід:
Всі б'ють вовків, летять аж суччя,
Не зоставляють і на палід.

Забігли — вже не чути гвалту,
І я із хутора побіг;
Добрався до могил, та з жарту
Скоріше в скоту вліз, та й ліг!

Уп'ять три дні не виглядаю
Із скоти я на білий світ
Та сам про себе розсуждаю:
«А що, гаразд? Се ж тільки цвіт!»

Уп'ять вже їсти занудилось,
Та з місця вилізти боюсь...
«Коли б ще що заблудилось!»
Кажу та все собі дивлюсь.

«От так ходити до криниці,
На пасіку та на бакшу:
Напився сліз замість водиці —
Спасибі, більше не схочу!»

Мені такого втерли перцю,
За шкуру сала залили,
Що смерть зовсім прийшлася к сердцю,
Та добрі люди помогли.

А хвіст мій де оце дівався?
Ні в чім так дуже боляче!
У братіків в зубах зостався,
З-під шкури тільки кров тече!

Дарма! Мені хвіст не під нужу,
Хоч би ще й шкури не було;
За що згубити мали душу?
Оце мені на ум збрело!

Хоч би навстрічу що й попалось,
То не зладнаю вже тепер;
Нігич здоров'я не зосталось:
Ох, лучче б зараз я умер!»

Так розсудивши, чую — кречеть
Неначе б чоловік який,
Та ще і нишком собі шепчеть...
Я думаю: «Хто там такий?»

Чи не прийшли з киями люди
Мене шукати, бідняка?
Тепер смерть неминуча буде,
Роздавлять, наче черв'яка».

Рішивсь одначе подивитися,
Із скоти піку показав,
Аж чоловік там шевелиться:
Якийсь прохожий віддихав.

Біля нього лежить дубина,
Велика дуже та товста;
Біля дубини і торбина,
Та ще, замітно, й не пуста.

Подумав, як його злякати?
По-вовчому як закричав,
А він схопивсь — давай тікати,
Усе своє позабував.

Я виліз з скоти потихеньку,
Торбину в зуби ухватав,
Поніс її та чепурненько
Собі в головки й помостив.

Лежу — і сам іще боюся,
Назад щоб інде не вернувсь...
«Так ну, у скоті притаюся»,
Подумав та в дугу й зігнувсь.

Не чути до смерку нікого:
Крий боже, як то я зрадив!
Не став боятися нічого,
Порвав торбину й розглядив:

Була там ціла паляниця
Велика, біла та м'яка;
Недовго став на ню дивиться,
Убрав — та й гарненька ж яка!

Було ще в торбі дві сорочки,
Червоні, ситцьові, нові,
Штани важові й три платочки,
Зав'язані у рукаві.

На самім споді черевики,
Китайки синьої кусок,
Штани й жупан суконний дикий,
Та ще шовковий поясок.

У черевіці прехороший
Лежав з червінцями капшук;
В другому ще побільше грошей —
Бумажок прездоровий пук!

Все поскладавши у торбину,
Рад, що у лапи запопав;
Коли бог дав, то не покину —
Узяв та в землю й закопав!

Після того став розсуджати:
«Нащо мені таке добро?
Коли нельзя ним поживати —
Не мило золото і сребро!

Куда тепера я годюся?
Що я з скарбом оцим зроблю?
Як ним ні з ким не поділюся,
Равно, що в воду затоплю.

Зробився вовком з чоловіка
За те, що відьми не злюбив;
З здорового — тепер каліка,
Неначе душу загубив.

Тривайте лиш — щось я надумав:
Коли б же справді удалось...
Як перед відьмою зарюмав,
Щоб зараз так і допомогось!

Одначе єсть така десь чутка
(її говорять повсєгда):
Попитка начебто не шутка,
Та й просьба, кажуть, не біда.

Піду лишень я до Колпачки
Та низько в ноги її впаду;
Хоч і полізу відтіть рачки,
Тільки що бог дасть, а піду».

Рішився і оставив нору,
Потяг помалу у село;
Хоч дуже пізно на ту пору
І темно надворі було.

Ту хату я знайшов одначе,
В которій відьмище жила,
Підслухав, аж дочка там плаче,
Потім казати почала:

«Хоть бог зна що, а я не хочу
Доіти більш чужих коров,

Бо до якої не прискочу,
То молоко таке, як кров».

«Мовчи ж, кажу тобі, погана! —
Сердито мати одвіча.—
Як дам тобі я прочухана,
То ти надоїш хоть горща».

«Хіба своїх коров не маєш?
Чи, може, мало молока?
Що обіжати заставляєш
Чужих людей: страма яка!

Хоть бий, хоть лай, а я сказала:
Так не робитиму, як ти;
Хоть би вже лучче я пропала,
О господи, мене прости!»

Тут відьма гірше розізлилась
Та як турне її в плече;
Потім в волосся учепилась,
Та так по хаті й волочел!

Мені дочки аж жалко стало,
Та як завию під вікном...
Утихло все, як не бувало,
Поснули наче кріпким сном.

Колпачка сіни відчинила,
Питає грімко: «Хто тут є?
Лиха година щоб побила,
Хто ніччю спати не дає!»

Я, підійшовши, повалився
Скоріше в ноги відьмі злій,
Та так сльозами і залився...
Вона ж кричить: «Ти, лиходій!

Чого у вікна заглядаєш
Та слухаєш, що гомонять?
Як дам поліном, не вгадаєш,
Куда і з двору утікати!»

Лежу я перед нею, плачу,
А говорити не можу;
Вона взяла рогач — я бачу
І їй нічого не кажу!

«В мене нема тієї моди,
Переміняти щоб слова:
Ти чув, що будь тобі три годи
Як єсть? Дурна ти голова!

Іди ж відсіля, не оглядайся,
Живи так, як тепер живеш,
На милость же не сподівайся:
До строку ти не пропадеш!»

Та як штрикне мене у шию
Кінцем тим, що беруть горшки;
Я на все горло як завию,
Та й виправив свої ніжки!

«Ще просишся-таки, поганий!
Тебе ся честь і не береть?
Як був дружком, так сам ти гарний,
Мене ж родимець хай дереть?»

На ж другий ще рогач на спину,
А третій на живіт возьми!
Та йди із двору, скурвий сину,
Мою ти милость так прийми!»

Попарила і спину, й боки,
Досталося і животу...
Хотів втекти — терпіть не доки,
Та встати вже не вмоготу...

Вона й сама тоді вже бачить,
Що бити більш мене нельзя;
Взяла за уха — з двору тащить,
А я — мов зрубана лоза!..

Ні піднімусь, ні ворухнуся,
Лежу, неначе неживий,
Куда ж тепера повернуся?
На всі я ноги став кривий!

Тут вибігла дочка із хати,
Питається: «Кого ти б'еш?
Та вже і вбила! Мати, мати!
За що ти кров безвинну п'еш?»

«Мовчи, скотино! Чи ти з толком?
Ще кому-небудь скажи!
Насилу вправилась із вовком:
Виволікати поможи!»

«Ти думаєш, що я не знаю,
Що се не вовк, а чоловік?
Його скрізь жінка все шукає
Та плаче, що пропав навк.

А ти бач, як його зробила.
Того ще мало, що в шерсті,—
До смерті рогачем убила,
Не може й голови звести».

«Та брешеш! Він живий ще трохи,
Ось нумо на ноги зведім;
Після моєї він жарьохи
Як побіжить — ми поглядім».

Взяли мене, звели на ноги.
А я уп'ять на землю впав...
«Тепер йому не до дороги,—
Дочка сказала,— він пропав!»

«Тривай же, я піду у хату,
А ти біля нього постій!
Возьму там воду я заляту,
То збудемо його скорій».

Побігла проклята Колпачка,
Несе залятої води,
Мене по піщі нею пачка
Та й каже: «Встань! У поле йди!»

Я став потроху ворухитися,
А далі й на ноги піднявсь,
Розплющив очі, став дивитися
Та гірко плакати прийнявсь.

Дочка й сама слізки пустила,
Прохати матір почала,
Щоб, бач, мене вона простила
І вовчу б шкуру ізняла.

«Помилуй, мамо, бога ради!
Пусти його, не муч же більш;
Хоч він нас лаяв — сам не радий!
Його ж ти накарала гірш.

Тоді сказав він, може, здуру,
Що, мабуть, я така, як ти;
А ти йому наділа шкуру,
Що й між людей нельзя піти».

«А зась тобі! Нехай він знає,
Як лаяти старих бабів!
Ось як три годи погуляє,
Не буде в нього і зубів!»

Потім мені як присне в вічі,
А я було на землю й ліг;
Уп'ять схопивсь, підскачив двічі.
Та у могили і побіг!..

«А що! Хіба ж і не вдалося
У гості в слободу піти?
Або не солодко прийшлося
У відьми милості найти?»

Узнав пословиці я силу,
Що буцім просьба не біда;
Насилу втрапив у могили,
Спасибі, не піду туди!

Колпачка добре проучила:
Не всякому ти слову вір...
І спину, й боки полічила —
От те ж собі держи в примір!

Добув собі я стілько лиха,
Й десятому що закажу!

Лежи ж тепер у скоті тихо»,
Я думкою собі кажу.

«Хіба ж отут мені й пропасти?»
Чи подивиться ще на світ?
Бояться нічого напасті,
Як з голоду болить живіт».

Так цілі сутки толкувався,
На що рішиться — й сам не знав;
Та все у скоті повертався,
Помалу з неї вилізав.

Надвір як виліз — іще рано —
На гору вийти я рішивсь.
Усюди хмарно і туманно,
А далі й дощ дрібний пустивсь.

Щоб спину й боки полічити,
Подумав: «Далі я піду,
Бо треба горло промочити,
Якщо калюжу де найду».

Пройшов із гони та й наткнувся:
Ватага паслася овець,
Вівчар на костур ізгнувся
Та куре з люльки тютюнець.

Біля нього лежать собаки,
Він кида їм по сухарю...
Забув бідняга про звіряки,
Що роблять пакість вівчарю.

На черево приліг низенько,
Я ближче до овець поліз,
Вхопив баранчика тихенько,
Та й потаскав його у ліс.

Із'їв всього там без остатку.
В могили роблені й потяг,
В свою замурувався хатку,
Та й ноги вже тоді простяг!

Прожив я так аж до покрови:
Голодним днів по п'ять лежав,
Був хворий часто, був здоровий,
Й було все те, чого бажав.

А що воложили собаки,
Вовки що відірвали хвіст,—
Тепер за те їм більше дяки,
Що взяв я масляну і піст!

До празника днів за чотири
Вівцю край хутора вхопив,
Привів за шию до квартири
Та зараз шкуру і злупив!

Де не взяли три чоловіки,
У яму вбігли та й кричать:
«Тут вовк — лови!» — а я навтіки,
Вони ж за мною вслід біжать.

Не знаю з ляку, де діватись?
Я прямо в Шилів ліс побіг,
Бо там було де заховатись,
Стрибнув у яр собі та й ліг!

Згодивши трохи — тихо стало,
Ніхто мене вже не шукав,
На світ поглянув — вже смеркало,
Тоді я думати почав:

«Чи довго тут мені лежати?»
Бо се ярок ізвісний всім;
Щодня тут будуть докучати,
Втечу я відсіля зовсім.

Куди ж, в могили вп'ять вернуться?
Боюсь: там, може, стережуть...
Чи, може, в слободу сунуться?
Пожалуй, там на смерть уб'ють!

Нехай вже тут переночую,
А завтра ранком уберусь:
У Довгий ліс перекочую,
Там, може, чи не оживусь.

То ліс великий і високий,
Там є провалля і яри,
У одному рівчак глибокий,
Й вода тече із-під гори;

Та ще стоїть у лісі хата,
Живеть там Босенко Матвій...
Гаразд для нашого се брата,
Бо в нього є достаток свій:

Старих овець побільш десятка,
Ягнят не менше, та воли,
Коров з чотири, і телятка,
Та гуси, й свині ще були».

Отак я думав до півночі,
Поки незчувся, як заснув;
До світа встав та, що єсть мочі,
У Довгий ліс і махорнув.

Там цілий день в кущах пролежав,
А їсти — трохи не пропав...
Вночі більш голоду не здержав,
В кошару вліз — ягня попав.

Спасибі, що було плохеньке,
Не писнуло, як задавив;
Поніс його у яр тихенько,
Та на здоров я все й пожив!

«Не зовсім доля зоставляє,—
Я сам з собою розсуждав,—
Хоча вона мене ганяє,
Так добрую квартиру мав.

Тут буду, мабуть, зимувати,
Відсіль нікуди не піду!
Бо лучче нічого й шукати,
Де вигоду таку знайду?»

На другий день в обідню пору
Мені на думку припливло:
«Зроблю собі я тута нору,
Щоб заховаться де було.

Бо як засипле сніг зимою
Провалля та ярки врівні,
Тоді случиться що зо мною?
Тоді діваться де мені?»

Тільки прийнявся за роботу,
Як чую, гомін на весь ліс...
Свою оставив рити скоту,
Скоріше у кущі поліз.

Не вспів гаразд ще заховаться,
Як люди край куща стоять:
«Він тут, бо де йому діваться?
Ось свіжа патолоч», кричать.

В них дротики в руках здорові,
Штрикати в кущ як почали,—
Всього скололи аж до крові
І заховаться не дали.

Я вибіг відтіль на поляну,
А люди всі за мною вслід;
Пустився дальше — як поглянув,
Та й охолонув весь, як лід.

Народу юрма там стояла,
Мене тут назнарошне ждеть...
Як псюрня вся собак напала,
От тут мені вже вірна смерть!

Хоч не втікай, хоч не вертисся,
Хоч по-пустому не пручайсь,
Бо нікуда уже спастися,
То лучче в руки сам віддайсь.

Я ліг на землю, щоб убили,
І очі вже свої стулив;
Кругом всі люди обступили,
Один мене кийком влупив!

А я підскочив, як печений,
Та як завию на весь ліс...
Усі сказали: «Він скажений,
Пустім його, хай йому біс!..»

Почувши се, давай ще дужче
Я вить на разні голоса...
Вони повірили ще й пуще,
Пішли собі в другі ліса!

Хорти за ними всі побігли,
Я тихо голову підняв,
Та й думаю: «Чом не зуміли
Мене убити? Хтось відняв!..»

Хоч добре боки покололи,
Болить хоч спина від кийка,
В його благій було то волі,
Коли судьба моя така!

Сього я не зроблю ізроду,
Хоч буду мучиться сто рік,
Щоб кинуться із мосту в воду
І душу загубить навік!

Не буду більше я гнівити
Нікого, як у перші дні;
Піду шукати, де б прожити,
Бо тут не місце вже мені.

Куди ж піду? Куда сунуся?
Я тут одвідав всі міста...
Хіба в Щеняче повернуся,
Бо там діброва є густа».

Рішивсь було іти помалу
В діброву у щеняцький край,
Та жаль своїх могил так стало,
Неначе покидаю рай.

«Що бог дасть, а піду в могили,
Хоч там мене і люди ждуть:
Вже досі скоту розорили.
Дарма! Хай і мене уб'ють!»

Підвівся помаленьку з місця
Та на всі сторони й хилюсь;
А треба йти, бо нігде дїться,
Тут оставатися боюсь.

Насилу вже смерком добився
До старого свого жилия.
Тут жити навсєгда рішився,
Бо нікуда йти відсіля.

Дивлюсь — моя і скота ціла,
І те, що в землю закопав...
Моя душа повеселіла,
Неначе я здоровий став.

Біда, що дуже був голодний
І весь побитий з ніг до пліч;
Коли б сухар, то б був довольний,
Заліг би в скоту на всю ніч.

Почав було уже журиться,
Та думав, думав, аж зомлів;
Хотів у скоту завалиться,
Живіт у мене заболів.

То в сук зігнуць, то розправляюсь,
А в животі, знай, гуготить;
Впаду та по землі й валяюсь,
Воно ж все колеть та нудить.

А далі дуже став блювати,
Троха кишок всіх не порвав,
Зовсім прийшлося пропадати,
Чи мертвий, чи живий — не знав.

Бо й голова ще заболіла,
Як дзига, світ мені крутивсь,
Вся кров застигла, занімїла,
Я з ніг додолу й поваливсь.

Та й об землю ударивсь кріпко,
Неначе хто знарошно пхнув...
Мені в душі аж стало гірко,
Та й сам не тямлю, як заснув.

Чи довго спав я? Не в приміті,
Тільки приснилося мені:

Що наче вже на тім я світі,
У пеклі, аж на самім дні.

Тепер казати я не хочу,
Кого там бачив із своїх,
Нехай на другий раз відсрочу,
А то рідню розсердю їх...

Тільки не втерплю розказати
Про Савку-писаря, що вмер
З горілки край підвау в хаті.
Йому там весело тепер:

Там ціле озеро горілки,
Все синім полум'ям пала,
Він п'є й купається в нім стільки,
Скільки душа його жела!

А в пеклі всі пошти знакомі,
Що повмирали наперед;
Живуть, як свині, у соломі,
Іх сам нечистий бережить!..

.....
.....
«Коли б спастись, тут не погубти,
Нікого зроду не займу!..
Горілку перестану пити...
Чужої крихти не возьму!..

Не буду більше дружкувати
І на весілля не піду!..
Себе самого тільки знати
Та бідних крайнюю нужду...»

Тут хтось такий мені явився,
Мене на оберемок взяв,
Щоб більше в пеклі не томився,
На землю виніс і сказав:

«Вставай, Володьку! Вже не в пеклі,
Ти ще на той світ не поспів!
Від нього грішники не втекли,
Ти ж загоди все притерпів.

Скидай тепера вовчу шкуру
Та гарненько піди скупайсь;
Сховай її в свою конуру
Та в інше плаття одягайсь.

Достань із ями ту торбину,
Котору з грішми ти зарив;
Гаразд зробив, що не покинув,—
Сам бог тобі то подарив.

Одежа вся твоя навіки,
І гроші забори собі;
Неси їх сміло до домівки:
Іх стане на весь вік тобі.

Та помни те, що обіщався,—
Ходи до церкви та молись!
Коли у щастя сам попався,
То ти і з бідними ділись».

Тут перестав він говорити,
А я йому у ноги впав,
Хотів його благодарити,
Так він звелів, щоб я устав.

.....
.....
«Скажи ж мені: де ти дівався
Тоді, як був я край шинка?
За віщо відьми я попався?
Моя ж причина не яка!..»

.....
.....
«Згадай, який ти був хороший,
За свашкою як волочивсь.
І сам на себе непохожий,
Так ти горілки налупивсь!

Тепер тобі усе минулось.
Живи смирененько та гляди,
Щоб в другий раз вже не вернулось...
Дружком вже більше не ходи!..»

11

Розбуркався, дивлюсь на небо:
Зійшла вже зірка світова.
«Щасливий,— думаю про себе,—
Що ще душа моя жива».

Дивився довго, аж забувся,
Та все про сон свій розсуждав:
«Коли б же, господи, він збувся,
То б сто рублів на церкву дав!»

Із місця встати я рішився,
Почулось: наче хтось ідеть;
Тільки що я поворушився,
А з мене шкура й спала геть!

Скоріш з долівки як схоплюся,
Та й став тільки на двох ногах...
Не вірю сам собі — дивлюся:
Немає шерсті й на руках!

Тоді я взнав, що божа сила
Мене ще на світі держить:
Стою, як мати народила,
А шкура край мене лежить!

Крий боже, як тому був радий!
Хоч всі кишки мої й пусті;
Та став я чоловіком справді
І не боліло в животі.

Тепер що маю я робити?
По ямі трохи проходивсь,
Потім прийнявся землю рити,
В котрій скарб мій находивсь:

384

Торбіну скоро відкопавши,
Узяв у руки — не важка,
А шкуру в скоту заховавши,
Побіг в село я до ставка.

Перехрестився, вліз у воду,
Та спершу трохи ізлякався:
Вода холодна, наче з льодом,
Одначе с'як-не-так скупавсь.

Хоч дуже змерз, одначе тіло
І голову гаразд обмив:
Від шкури так все почорніло,
Неначе кат кнутом побив!..

На берег вискочив, одівся —
Одежу всю нову натяг;
Насилу трохи ізогрівся,
Додому підтюпцем потяг.

Тільки по вулиці пустився,
До двору трохи не дійшов,
Як бов у дзвін! Перехрестився,
Та прямо в церкву і пішов.

Дивлюся — там людей багачько,
Піп церкву з дяконом кадить
Та, що я так одітий хвацько,
На мене приязно глядить.

Та й люди всі повітріщались,
Все дивляться на мій жупан...
Навпослі самі вже признались,
Подумали було, що пан!

Я до титарні протісвився,
На п'ять рублів свічок купив,
Святій покрові поклонився,
Всі до ікони й поліпив.

Потім, навколішки упавши,
Молився довго, поки вздрів,
Що люди з церкви йдуть. Уставши,
І сам додому вже побрів.

25 Бурлеск і травестія

385

Іду до хати — серце б'ється,
Ввійшов у сіни — затрусивсь,
У хату вбіг — не так, здається,
Я до ікон перехрестивсь.

Дивлюся — жінка коло печі
Щось там парторить на обід...
Хотів вступити з нею в речі,
Та так стривоживсь, аж поблід.

Вона на мене придивилась.
Казати що? Сама не зна.
Від печі трохи відступилась,
Все дивиться та не пізна.

«Чи ти, Марусю, здоровенька?
Як господь милує тебе?
Будь же тепера веселенька,
Пускай Володьку до себе!»

Тільки що вспів їй так сказати
І за руки було вхопив,
Вона як вирвалась, та з хати,
А я їй двері й заступив!

«Чого так скоро утікаєш?
Хіба розсердилась навик?
Чи, може, справді не пізнаєш,
Що я твій рідний чоловік?»

«Уже давно за ним я плачу,
Не знаю, день коли який,
Тебе ж я зроду вперше бачу,
Скажи мені: хто ти такий?»

«Та я ж кажу, а ти не хочеш
Нітрохи вірити сьому
Та бог зна що мені торочиш,
Я ж твій Володька по всьому!»

«Ти на Володьку не похожий:
В нього жупана не було;
Ти, мабуть, здалека захожий...
Сюда тебе що принесло?»

Хто гляне на тебе, подума,
Що, може, з Харкова купець
Або приїхав із Озюма
Який духовний панотець!»

«Та ну, лиш лучче придивися,
А про купців ти не толкуй.
Скоріш зо мною обнімися,
Я твій хазяїн — поцілуй!»

Тоді насилу вже пізнала,
Як я її розцілував,
Казати що мені не знала...
Я ж за руки її держав.

«Де ж ти, голубчику, узявся?
Відкіль тебе господь приніс?
Куда з весілля ти дівався?
Я трохи не пропала з сліз».

«Попавсь було Колпачці в руки
За те, що відьмою назвав,
Та претерпів такої муки,
Якої зроду не чував.

Тобі не треба більше знати,
Бо я тепера не можу
Всього порядком розказати:
Нехай навпослі розкажу!

Що на мені жупан хороший,
Ти не дивуйся ні об чім...
Дивися, в мене скільки грошей!
Ось нумо вдвох перелічим!»

За стіл обоє посідали,
Я спершу висипав кашшук;
Червонці всі як зошитали,
Було їх рівно двісті штук!

Назад зібравши їх скоріше,
Я жінці весело сказав:
«Се ще не всі, аж ось де більше» —
І бумажки їй показав.

Уп'ять лічити прийнялися,
Насилу перебрали їх;
Коли що я не помилився,
Якраз було п'ять тисяч всіх!

Самі новесенькі та білі,
Усе по двадцять п'ять рублів;
Ще, мабуть, не були і в ділі
Тоді, як ними завладів.

«Возьми ж оці червонці — двісті,
Та до бумажок приложи, —
Сказала жінка, — скільки вмісті
Їх буде всіх, мені скажи!»

«Се треба думати одначе,
Щоб без помилки відгадать;
Адже червонцями неначе
Три тисячі шістсот і п'ять?»

П'ять тисяч бумажками взяти,
То вісім тисяч і шістсот;
А п'ять рублів як не щитати,
Що на свічки, то й вірний щот!»

«Де ж ти узяв суму такую?
Чи ти знайшов, чи заробив?» —
«По правді я тобі толкую:
Сам бог мені те подарив!»

Тепер, Марусю, не журімося,
Живімо так, як бог нам дав;
Ходім до церкви, помолімося
За те, що щастя нам послав.

Скоріше з піччю управляйся,
Та на сі гроші заховай;
В нову одежу одягайся,
Та в хаті лиш поприбирай».

Як все гаразд розпорядили,
Тоді до служби вдвох пішли,
Попа до себе потрудили
І матір божу понесли.

Відправили молебень в хаті
Такий, як сам священик знав...
Тут стали родичі прохати,
Щоб, де я був, їм розказав.

Як розказав я все порядком,
Так, як написано отут,
Таким я показався жалким,
Що всі на відьму аж ревуть.

А жінка гірше всіх голосить,
Стару Колпачку все кляне:
«Бодай пропала, — бога просить, —
Що так обідила мене!»

Тут панотець Марусі й каже:
«Не треба ворога клясти,
І без тебе бог накаже,
А ти не лайся та прости.

Так бог усім велить робити:
Хто нам яке подівав зло,
За те його вже діло мстити,
А ти роби йому добро.

В біду ж Володька б не попався,
Якби Колпачки не страмив,
Та ще горілки не впивався,
То й досі б дома тихо жив».

«Се правда вже твоя, панотче, —
Сказала жінка на одвіт, —
Він сориться ні з ким не хоче,
Бо рад, що вирвався на світ».

«Вістимо, рад, — озвався я тихо, —
Що хоч тебе живу застав!
Хоч і прийняв багацько лиха,
Зате ж я грошей більш достав!»

Пішов до скрині після того,
Достав червонці з капшуком;
Віддав попові золотого,
Другого дякону з дяком.

«Благодарим тебе покорно! —
Сказав мені отець Степан.—
Ти наградив нас так довольно,
Як нас не награждав і пан».

Потім сказав я: «Підождіте! —
І сто рублів ще відлічив.—
Оці на церкву ви возьміте,
Я так у нужді назначив!»

«Чого у бога ти бажаєш,
Пошли тобі господь зараз,
За те, що щедро наділяєш
І церкву божую, і нас!»

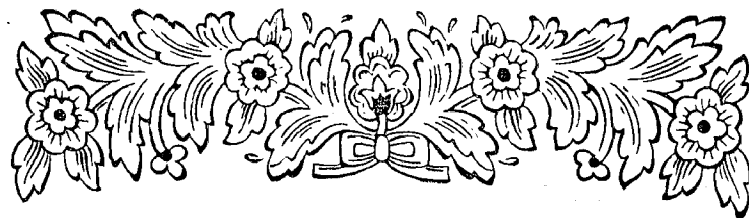
«Сказати будучи, приміром,
Сього ще зроду не було,
Щоб чоловік зробився звіром»,
Озвавсь братуха мій Павло.

«Ось потривай лиш, батьків сину,—
Так панотець сказав йому,—
Читавши грамоту старинну,
Примір находимо сьому...
.....
.....

А ти, Володько, як напився,
Зайшов куда? Не знаєш сам...
Заснув, і сон тобі приснився,
Котрий розказував ти нам...

А може, і нечиста сила,
Що наvertsа людей на гріх,
Тебе три місяці водила
І мучила собі на сміх».

Сиділи гості — і довгенько...
Горілки піввідра купив...
Вони всю випили чистенько,
Ні каплі тільки я не пив!

Михайло Макаровський

(1783—1846)

НАТАЛЯ,
або дві долі разом

(Поема)

ПІСНЯ ПЕРША

Любощі

Край села Теплиць, у стоку річки Полянина,
Горювала дорога жінка Харитина
Вісім літ без чоловіка, він Тарасом звався.
Був в погонцях за Дунаєм, та десь і дівався.
Вже його і рід, і люди стали забувати,
Харитину удовою мусили прозвати;
Ся ж, сердешна, довіряла ворожкам і слави;
Положивши нову свиту і кожух в застави,
Одправляла панахиди, помин спорядила,
І багатим, і убогим хлібом угодила.
Щоб же швидше оплатиться, з донею трудилась,
В церкву ладан подавала, плачучи, молилась;
То й поміг їй бог не тільки те повикупати,
Но худобу, добру славу і копійку мати.
Харитина знадоблялась людям на господі,
На базарі, і на кладці, і на огороді;
По обідах за покійних страву готувала,

На родині і хрестинах перша помагала.
Чи варену угодити — у неї питались,
До шишок і перепійців без того не брались;
І за лежні, короваї, за меду і брагу
Хліб та дяку всюди мала, не людську зневагу.
А Наталя за всю челядь славилась красою,
Чарувала оченками, личком і косою;
Дівка руча, щира, жвава, невсипуща, з толком,
Гарно ткать плахти уміла, вишивала шовком;
Бога, неньку, рід любила, досвіток цуралась,
Червоніла, як калина, хоть не малювалась.

Но пригодонька лихая де людей минає?
Краля зразу занепала: стогне, позіхає,
Питочки вона не хоче, їстки не береється,
Стогне та з огню говоре, часом в груди б'ється.
То, не стямившись із ляку, із печалі, мати
Баб збрала на пораду, стали толковати:
Перша каже: у небоги пристрітні уроки;
Друга плече: їй завійна всунулася в боки;
Третя лихо зве уразом і провадить зілля:
Росторопщу, то хвилівник, то друге безділля.
Як ось к гурту приплелася знаха і четверта,
В руб'ях, боса, неохайна, істиком підперта.
Ся з похмілля туманіла, з кашлю надривалась;
Умостившись біля полу, пильно приглядалась;
Потім хвору попестивши, як би рідна мати,
Закричала, залящала: «Годі мудрувати!
Ет, тут видно, навіснії, що дівчині рано
Щось у серце уп'ялося, — любові їй дано.
Нуте ж разом рятовати бідну сиротину!
Положіть її на теплу і суху повстину,
Непочатою водою мийте біле тіло,
Тріте хріном проти серця, щоб воно не мліло
А забудьків одтопивши, підмостить напиться,
То й не стане за ледащо любочка нудиться,
Ізробили, як казала знахарка-мандрьоха;
Тільки ж хвора не встає і уже не оха,
Простяглася, мов на марах, губоньки стулились,
Щічки впали, ніс згострився, очі помутились,
Ледве-ледве дух ізводить, потім облилася,
І якби за свічку ненька швидше не взялася,

Не молилась та не біла плачучи поклони,
Задзвонили б по Наталі швидко в усі дзвони.
Знахарки, того злякавшись, кинулись із хати;
Господиня поспішає ледар проводжати;
Як же в хату завернулася, то уже Натася
За підситок і ночовки сьак-так узялася.
Но куди їй до роботи? Рученьки дрижали,
Карі очі соловіли, спатоньки бажали.
«Доню, доню, світе милий! — каже Харитина. —
Чи не я ж тебе родила? Ти моя дитина!
Чи то працею твоею нам забагатіться,
І мені тепер на тебе з горем не дивиться?
Угамуйся, не турбуйся, марне не томися,
Ляж, засни, а перш усього богу помолися,
І, як бог пошле здоров'я, будемо робити,
Щоб без батька і без долі після не тужити».

Так казала необачна, бо про те не знає,
Що Тарасові пречиста всюди помагає!
Він попав у плін до турка та утік до грека;
Облітав, сердега, море й землі, як лелека:
Жив у Кіпрі і на Ідрі, був у Цареграді;
Став би й досі старшиною хоть в якій громаді;
Но залявся не міняти на чужу чужину
Віру, рід свій, край, і жінку, і свою дитину,
І, наживши копійчину, кинувсь до господи,
Полинув, як сокіл ясний, через бистрі води,
І уже в Одесі ласощі закупає з крамом,
Щоб приїхати додому та й зажити паном.

Хай же там сподар торгує; ми до Харитини
Завернімось та до Талі, доброї дитини.
От неділенька минула, а сердешна в'яне;
Хоть остербала, но плаче, як на річку гляне;
Часто біга за ворота та ламає руки;
До роботи не пильнує, нудиться від скуки.
Мати ж примху роздовбала, так не докопалась,
Відки доні тее лихо, з ким вона спізналась;
Та вже Катря Чемеричка узол розв'язала,
Бо Наталя, як полоди, плачучи, казала:
«Ох, порадь мене, тітусю, порятуй, як мати,

Як би, як би моє горе швидше скоротати?
Я нуджуся, сохну, чахну, матінку зморила;
Лучче б тут мене живує ся земля покорила!
Сохну, чахну, а від чого? Ох, моя ти ненько!
Якось вставши до овечок рано та раненко,
Подойла, в згін прогнала, кинулась по воду;
Ще тоді у Полянина не було народу,
Тільки парень, щось за парень за волом гонився,
Глянув, кинувся до мене і з відра напився.
Як напився ж, став як камінь, я й отуманіла;
Він очима тільки лупав, я мов оніміла;
Він ні мови, я ні слова, тіло затряслось,
Сталось лихо і навіки в серденько впилося.
Хто він, відки, де тепера, господь його знає;
Коли жив, нехай сердегу доля не минає!»

То був з Хресців Кононенко Опанас, левенець;
Вісім хур провадив риби: там був оселедець,
Лящ, сула, тарань, чахоня, чабаки, севрюга,
Короп, щука, таловірка, лин і окунь з луга.
Молодий, та ба: мисливець! Був і у столицях,
В Таганрозі і Ростові, у донських станицях
Заробля; а на господі? Все на світі має;
Бо одинчик, хвалить бога, гадки не гадає.
Вже під його підстилались козаки й міщани,
І роменці, і полтавці, кримці, й слобожани;
Но і батько заповідав, і старенька мати
Там, де господь сам покаже, рученьку в'язати.
Се провідала та Катря, облітавши села:
Жінка хитра, доступная, гарна і весела;
Хоть до кого підлеститься і, що хоче, знає,
Тайну з серця, слово з рота, де бажа, виймає.
І казала, як циганка, знавши ворожити.
Що Наталя за Панасом вік свій буде жити!
Хто ж повірив? Всі сміялись; но в одну годину
Господь разом наділяє двічі сиротину.
Опанас, прибувши в Хресці досвітком раненько,
Татусеві і матусі поклонивсь низенько;
Розказав їм про дорогу, про товар і плату,
Про харчі собі, й на челядь, і на скот утрату.
Що на мостове розкидав, смолу, перевози,
На підіски, на ухналі, ярма і занози.

Тут старенькі звеселились, родичів скликали,
Напекли і наварили, їли, попивали,
Завелася всяка гутір; що хто мав, калякав,
Інші пісні заспівали, дехто так варнякав.
Із жінок же Тараниха, мов пророковала,
Про дружину для Панаса толковати стала.
Влас і Стеха обізвались: «Ми того й бажаєм!
Коли схоче син жениться, то не помішаєм!
І нуждить його не будем: бог йому помога!
Хоть би трапилась сирітка, дівчина убога,
Аби добрая, покірна й сорому боялась,
Та Панасові душею й серцем сподобалась,
Раді будем, нас худоба людська не здивує;
Без неї, хто розум має, вік не голодує».
Тут Панас уже й не стямивсь! Очі мов горіли;
Руки, ноги затрусилась, щоки червоніли:
Так зрадив він! Та аж швидко кинувся із хати,
Щоб холодною водою нуд угамовати.
Як же бенкети минулись, взявши дядька Хмару,
Дав йому тарані сотню та севрюжок пару,
Побалакав звичайненько та тоді й признався,
Що в Теплицях з дівчиною гарною зазнався.
«Сядь же, дядечку, на шкапу і дмухни в Теплиці,
Розпитайся: дівка, кажуть, доня удовиці...
Хай і так! Як же у серці віру й бога має
І худої за собою славоньки не знає,
То я викину, та й швидко, молодецьку штуку:
Дам їй серденько за серце, рученьку за руку;
Оженюся, щоб сідая ненька оддыхала,
І пораду, і помогу, і потіху мала».
Він казав, а хитрий дядько мов того не слухав,
Натрусив з ріжка кабаки, раз, другий понюховав,
Потім каже: «Чи тобі ж то талану не знати,
Незнакому сиротину за хазяйку брати?
Може, цяця та по селах бродить без свитини,
По коморі не ходила і коло скотини.
А краса? Плювають на неї, як добра не має,
Коли плечі і грудницю руб'ям покриває.
Оханися ж, не дровичися, не басуй, Панаску!
А возьми мою сусідку Чубову Параску
Або Луцьку Гавришеву, або Бондарівну,
Безкалачного Палажку, хоть і Гайдарівну.
От дівчата! Сам ти знаєш, що і скільки мають,

Прясти, шити і варити — все на світі знають!
І за рід їх хто тут скаже незвичайне слово?
Ну ж! Яку? Кажі! Ходімо!.. Буде все готово».
Опанас хоть молоденький, та бувала штука;
Догадавсь, що в серці дядька шипотить гадюка;
Осміхнувся, одвернувся та й сказав на мову:
«Я надіюся на спаса і святу покрову!
Хоть дівчина не багата — сам я не убогий;
Упаду отцеві й неньці завтра рано в ноги,
Буду плакати, в груди битися, буду умоляти,
І вони не поборонять, кого схочу, брати».

Дядько, глядя, що племінник опір став, затявся,
Взявши рибу, до господи, як не був, убрався.
Осідлав коня рябого, полинув в Теплиці;
Як прибув, край Полянина, сівши у криниці,
Розв'язав сакви, задумав трохи попоїсти,
Потім на село пуститься — забирати вісті.
Тільки ж що доїв окрайця й сала четвертину,
Охрестився і в криниці напоїв скотину,
Потихеньку, поманеньку дівчина підходить,
Оченьки свої на його, мов знакома, зводить.
Витягла відро водиці, друге витягає,
Почепила на плечиці, одійшла й співає:
«Чумаченьку, козаченьку! Де ти, молодане?
Чом на мене твоє око карее не гляне?
Де ти, галочко, літаєш, де, родино, ходиш?
Чом і досі по берегу волика не гониш?
Чом від мене не бажаєш свіжої водиці
Із мого відра нового, із сеї криниці?
Ох! Коли б ти коло мене голубом звивався
Або гласом соловейка залюбки озвався;
Я не чахла б, не морилась од журби і скуки,
Ожила б я, опленула і не знала б муки...»
Шпиг цю пісню пильно слухав, от і догадався,
Що з цією дівчиною Опанас зазнався.
Думав, думав, як би лучче взятися за діло,
Бо вже сонечко спускалось, тільки ще не сіло;
Прив'язав сакви до троку, взяв коня за повід
Та й пустивсь слідком за нею на розгляд і довід.
Крала двориком неслася, стала в сінці криться,
А йому прийшло на думку почувати проситься.

Щоб же не було зневаги, каже: «Я тижньовий,
Іду з листами із суду в округ Будяковий
Од исправника Опари; а відтіль з одвітом,
Мабуть, рано повернуся завтра перед світом!»
Добра мати дозволяє; доня ж і не дума,
Що Панасового дядька гостем ма, Наума.
І постеленьку послали, і нагодували,
Як закон велить християнський, його шанували.
Довго-довго говорили; і дочку, і неню
Розпитав Наум і речі мов хова в кишеню.
Як послули ж, то очнулась перше всіх Харина;
Гость розбуркавсь і поїхав; встала і дівчина,
Но смутная, невесела, мов чого боялась,
Помолившись швидше богу, жалібно озвалась:
«Мабуть, мамо, злодіяка був у нашій хаті,
Бо мені сю нічку снилось о великій траті;
Мов тижньовий той приїхав, як Армен, гарбою,
Взяв на неї нашу скриню і мене з собою,
Віз та віз, і після того десь в садку оставив,
І ворота того саду кіллями заправив».
«Не турбуйся, бо то думок пакосна маніра,—
Каже мати й добавляє: — Сон — мара, бог — віра.
І мені таке ж верзлося, тільки не жахаюсь,
Та на спаса і пречисту левне сподіваюсь».
Скот до череди погнавши, Таля ткати стала;
Харитина свій півміток, сидя, допрядала.

А Наум в шинок заїхав, випив там осьмину,
Попоїв, балакав де з ким; сівши ж на скотину,
Полинув; прибувши в Хресці, кинувсь до Панаса;
Розказав, що його мила — донечка Тараса,
Безталанного погонця: він давно убитий
І, як жінка розказала, в землю не заритий,
Тлів та тлів, поки остались маслаки на полі,
За високими горами десь на низькодолі.
«А за доню,— каже дядько,— їй ім'я Наталка,
По хазяйству мов не ходить, а літа, як галка,
Чепурна, палка, як іскра, огрядна, змазлива,
Говірка, зірка, моторна; ще ж і тим щаслива,
Що на грищах не бувала і на вечорницях;
Славиться своєю честю й розумом в Теплицях.
Мати тож хазяйка добра, чесна і товкуща,

І на полі, і в господі, і в торгу тямуща;
 Не яку худобу має, а живе з достатком;
 Хліба, солі не боронить, з толком і порядком;
 Я напився і наївся, так мов у господі,
 Хоть не знала, не гадала о своїй пригоді.
 От тобі, небож, вся правда, правда без обману,
 Я кажу, що оком бачив; що нема ж із'яну,
 І в шинку мені казали, і як був в дорозі,
 Не було худого слова від людей небозі.
 По сій мові, небораче, коли маєш волю
 І бажаєш вік ділити з дівчиною долю,
 Батька упреси і неньку, щоб благословили,
 І тебе туди зі мною швидше одпустили;
 Бо, бач, ця голубка швидко полине із дому,
 Вийде заміж молодая на талан другому».
 Опанас поставив пляшку, оселедець крає,
 Дядько чарку, другу, третю п'є і заїдає...
 Підобрав... пішов додому з новим подарунком,
 З півдесяточком сомини і тарані клунком.

А Панас і сам надумавсь, і Наума слуха;
 Умоля на поміч бога; кинувся, як муха,
 Полетів до батька й неньки, в ноги упадає,
 Хлипа, хлипа, слізюньками руки їм вмиває.
 «От тепер-то,— каже,— сина поблагословіте,
 І до милої дружини їхать повеліте!
 Я найшов її в Теплицях, біля Полянина;
 Дівка бідна, тільки ж чесна, добрая дитина,
 Віру, правду, волю божу з малства розуміє;
 Горювати научившись, знать добро зуміє;
 Матінку свою шанує, послушна бабусі,
 То така і свекру буде, і своїй свекрусі».
 Батько Влас і мати Стеха разом обомліли;
 Той заховавсь, ця стогнала, вкупі туманіли;
 Серденько в того занило, у цієї тряслося.
 «От-таки і нам утіху знати довелось!»
 Каже й плаче добра мати; образи готувить;
 Як Улас своє промовив, і вона тож мовить:
 «Бог тобі на поміч, сину! Я благословляю,
 І про се молебінь завтра рано одспіваю,
 Та й поїдете з Наумом». Но Улас прибавив:
 «Чи то ж можно, щоб я сина доброго зоставив?»

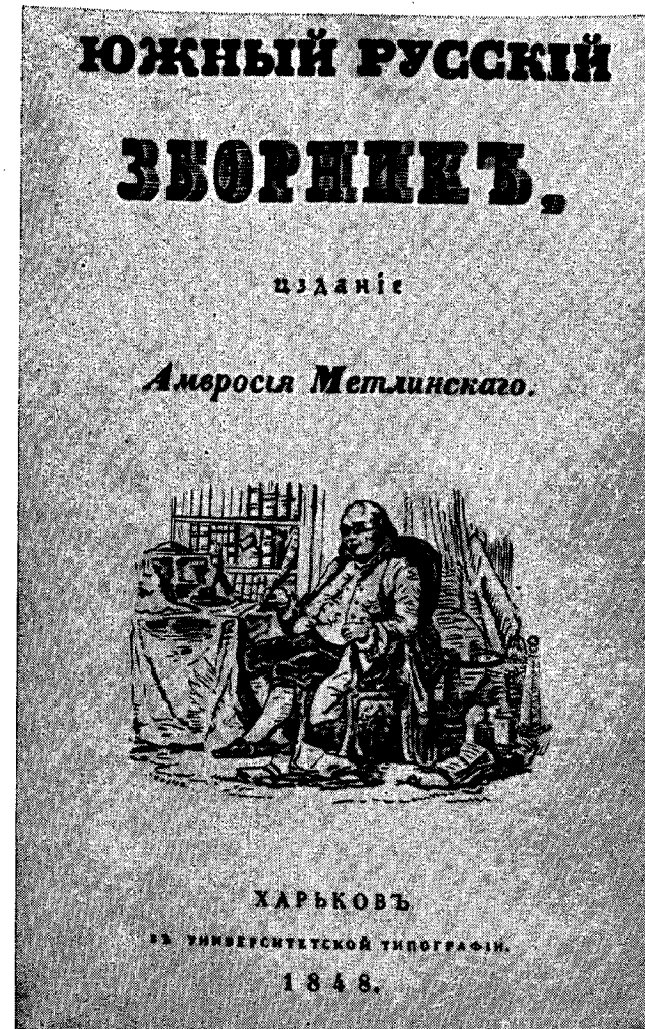
Простягну й я старі ноги, взявши келеп в руки;
 Одтопчу нові підшви, виб'ю закабулки,
 Простягну і доберуся сяк-то-так в Теплиці,
 Подивлюся на господу й доню удовиці,
 Поговорим любо з нею, і як з рушниками
 До неділі повернуся, то цими руками
 Одміню святій покрові свічку дорогую
 І на корогов до церкви двісті подарую».
 Добра Стеха любовалась шуткою такою:
 «Чи тобі ж до шмиги сватать сина піхотою?
 Нащо ж волики ми маєм, і вози, і коні,
 На толоці, і на полі, і в дворі, в загоні?»
 Це сказавши, заходилась снідять готувати,
 А Панас палав, щоб старост швидше поскликати.
 Ці настигли; по молебні, помолившись богу,
 Попоїли та й пустились в двох возах в дорогу
 З батьком Власом і з Панасом, тільки без Наума,
 Бо його сестра Луциха вибрала за кума,
 Ідуть, ідуть... Удовиця змови їх не знає,
 Окавію ж на господі про талан свій має.

ПІСНЯ ДРУГА

Весілля

Ще в четвер, як тільки сонце глянуло з востока,
 Де взялася і спустилась на току сорока;
 Відтіль плиг та плиг, і миттю к покуттю добралась,
 Обізвалась і з віконцем мов поцілувалась;
 Полетіла на ворота, борсалась, скакала,
 Скрекотала-скрекотала й невидима стала.
 «Отже ж, доню, гості будуть,— каже добра мати,—
 Мабуть, баба Василина прийде погуляти,
 Або станова з Окрайця привезе роботу,
 Бо про те давно квилали, та і в сю субботу.
 Затопи ж, вари обідать, я повимітаю,
 Прихвачусь мерщій до тіста, пироги побгаю».
 Не виходили із церкви (день той малось свято),
 Тут же все було готово і горілки взято.
 Стіл дубовий покривала біла скатертина;
 Поверх його паляниці склала Харитина;

Засвітила з воску свічку, богу помолилась,
 Сіла мовчки біля полу і в вікно дивилась,
 Як ось стук! Пилок піднявся, кінські два вози
 Ідуть в дворик. У Наталі навернулись слози.
 В першій возі Опанас був з татусем Уласом,
 В другім Тупотун Омелько з Гнатом Чукатасом.
 Опанас в жовтицях нових і в новім жупані,
 Молодик чорнявий, гарний, митий, мов у бані;
 Ствожка гарна голубая на грудях лежала;
 Шапка кримська головку любо накривала,
 А чуприна, мов шовкова, слалась понад ухом;
 З люлькою Панас не знався, як з нечистим духом,
 Не вживав він і кабаки, і не пив горілки,
 З нуду грав на балалайку, брався до сопілки.
 От і встали, отрусились і пустились в хату,
 Чепурну, веселу, гарну, тільки небагату.
 Положивши хліб як треба, рядом садовились,
 На Наталю молодую залюбки дивились.
 Ця, як ластівка, літала в синцях і в коморі,
 Прибирала коло столу, поралась надворі.
 І Харина, що ніколи кривди не любила,
 Сала кус самий любіший зараз подробила;
 Наламала паляниці, рядову підносить,
 Пить і їсти так, як дома, пообідать просить.
 Гості хліба не цурались; вже нестало сала;
 Пирогів стояла миска, но мов не бувала;
 Згас і борщ; почавши юшку, старости провадять:
 «От такі-то, мабуть, страви і панам не вадять!
 Знать, тімахи коло печі і дочка, і мати!»
 Кононенко осміхнувся, як же вдовольнився,
 Рушником обтер парсуну і перехрестився;
 Встав з Панасом із-за столу, кашлянув тихенько:
 «Слухай,— каже,— Харитино, чутко та пильненько!
 От, як бачиш, сина маю, ти — дочку Наталю,
 Дівку чесну, роботящу, і хазяйку, й ткалю.
 Помоліось же ми богу і зв'яжім їм руки,
 Та і ти іди до мене, щоб не знать розлуки;
 Будем вкупі їсти, пити, будемо робити,
 Діточками веселиться і Христа хвалити».
 Як почула Харитина від Уласа речі,
 Червоніла, то блідніла, стоя коло печі;
 І дитини молодой, і себе жаліла;
 Вік свій з нею коротати і отдять хотіла.

Титульна сторінка альманаха «Южный русский сборник».

Тричі говорить приймалась, тричі оставлялась,
Так, як риба, проти шуму довго умудрялась,
І нешвидко, положивши хрест святий на груди:
«Слухай, господь показав вам до мене дорогу;
То нехай же так і буде, як угодно богу.
Повінчаєм діток наших, но аж в ту неділю,
Щоб зобратися як треба вам і нам к весіллю.
А за мене не турбуйтеся; маю вам сказати,
Що й на крам не проміняю дворища і хати;
Буду жить, як господь судить, і свою дружину
Поминать не перестану, поки тут же згину».

Як сказала, гульк у хату баба Василина,
А за нею Харитинин дядько Солонина,
Рідний брат Яцько Шеверя, дівер Забувайко,
Кум Каленик Оселедько та Свирид Безпалько,
Сестри — Луцька Половиха, Катря Чемеричка,
Попадя Онастасія, писарка Куличка.
Рушники дають, горілка й варенуха лється,
Гомін, співи, гук і регот в хаті роздається.
П'ють та п'ють; на силу к рану унялась розмова;
Інші п'яні повалились по двору, як дрова;
Кононенко ж з старостами в повітку забрались:
Там постіль Наталя слала, там і спать уклались.
Гості спали, а Харина, вставши до схід сонця,
Поглядала на повітку часто із віконця;
Заходилась коло печі, Талю розбудила;
Поколола поросята і діжу підбила.
А затим настигли сестри, куми та зовиці;
Залюбки книші побгали, стульні й паляниці;
На столі поставили чарку і горілку,
Три перепічки на маслі, ковбаси тарілку,
Другу сала; і Харина знову виглядає,
Свата й зятя з старостами в хату дожидає.
Як ось гомін обізвався; Влас устав з Панасом;
Вийшли старости до коней тим же самим часом;
Потім в хату позбирались, прийнялися снідять;
Мали їхать, но zostались тут і пообідать;
Та аж к вечору від свахи ледве улизнули,
А тутешні, окрім Талі, п'янії послули;
Ся мерщій ложки, посуду перемила й склала,
А сама заснуть хотіла, но і не дрімала:

Думи думала сердешна про дівочку долю,
Охрестилась і на божу положила волю.
Но до серденька в'язалось і добро, і лихо;
Заридала молодая та й говорить тихо:
«Все гаразд; но як-то рідну матінку зоставить?
Хто їй питочки і їстки без мене поставить?
Хто на ниві буде з нею, і в лиху годину
Зайде з ласкою, як доня, в бідную хатину...
Та і я... куда пустилась? Що із мене буде
Там, де зроду не бувала, де чужії люди,
Де словечко не озветься, оченьки не глянуть,
Що тепер мене голублять, там же перестануть...»
І замовкла, теплі слъози знову полилися.
Сонні всі заворушилися, потім піднялися
І додому плазували. Невсипуща ж мати
Стала думать, що к весіллю треба готувати:
Зараз образи купила, шовку жмут і стьожок,
Два очіпки грезетові, пояс, пару ложок,
Чоботи одні жовтиці, а другі юхтові,
Гарну плахту, дві намітки, три запаски нові.
Юпку байкову, червону, із достатку шиту,
Тулуб добрий котельвянський і ягнячу свиту.
Скриня вже була готова і гаразд набита;
Там були полотна всякі і одежа шита,
Рушники, платки, серпанки, скатерті з хустками,
Пряжа була і крашена, в мітках, і клубками.
І тепер скажіть, панове: чи то ж всяка мати
Так уміє, як Харина, доню споряджати?
Їй пречиста в кривній праці явно помагала,
І на ниві, і на кладці руб за шаг давала.
Все у неї всім на диво, мов із шовку, бгалось:
Дві свині, гусей десяток зерном годувалось,
Солод був уже готовий і пшениця мита.
Чемеричка побивалась, мов несамовита;
Наскликала прать і мазать, шити і білити,
Сіять борошно, вчиняти і діжу місити.
Харитина ж, так як пані,— тільки старувала;
Що в господі не найшлося, зараз купувала;
Наямлила груш сушених, терну, слив в базарі,
Меду й перцю на варену; пінною без згарі
Сім відерок опалила суше коропської,
Оселедців по три сотні і сеньги донської.
Це ж робилось в понеділок, а в вівторок мати

Заходилась всякий посуд мить і добувати;
Попадя дала їй куфу і нове барило,
Шаплики й годящі ночви староста Курило.
Брагу зараз зарядили; в середу зарачі
Затопили піч варисту, так як на майдані.
Хліб пекли; в четвер кришили локшину дівчата,
Вибірала до зарізу гуси й поросята;
В п'ятницю до діла лежні з гурту поробили,
Та шишки і перепійці в піч посадовили;
Коровай же спорядивши в самую суботу,
Посадить його впросили Кирика Голоту;
Одспівали «Кучерявий», танцювали ж зуба,
Бо музики не дождались Дороша Безгуба;
Та й полинули дівчата, нанесли красолі,
Рожі, пижма, чорнобривців і зірок доволі;
Турбовались, побивались залюбки для діві;
Наряджать її взялися весело, під співи;
Старша дружка, Сердюківна, косу розплітала;
А гребінкою Оксана Цибівна чесала;
Горбанівна обкладала голову стрічками,
А Педоря Соболівна всякими квітками.
Одінулась молодая та й мелькнула з хати
На весілля, де веліла матінка, прохати.
Як неслась селом, казали всюди добрі люди:
«Жаль, що мила ця дружина з нами жить не буде!
Но хоть буде, хоть не буде, а спасибі богу,
Що за честь їй і за працю добру дав дорогу».
Другі так же мурмотали, дивлячись на кралю:
«Ну!.. Нехай же Кононенко буде мати і ткалю!
Дурбас! Мабуть, очі в нього випали із лоба.
Що Тарас прибрав покійний? Де його худоба?
А Харина? Чи зажала, чи замолотила?
Чи книшами, чи шишками скарбу накопила?
Все те лихо чари роблять: через їх Здорівна
Зв'яже руку з Опанасом, хоч йому й нерівня;
Е! Хіба б не Чемеричка... ця дочакловала!
По дорогам і по селам, як оса, літала,
І, спостивши чумаченька за сім верст од дому,
Любощі йому сунула в каші, молодому».

Се ж тут коїлось, а в Хресцях добрий батько й мати
Заходились до дружини сина виряджати;

Помолились вкупі богу, поблагословили
І обоє слізюньками личенько умили.
От і до діжі старая ненька виступає,
Зерном вівсяним Панаса густо обсипає,
Хусткою виводить з двору — він осівсь на возі,
Охрестився, уклонився і уже в дорозі.
Понад полем там, як хмара, пил великий в'ється,
Кононенків чесний поїзд валкою несеться:
І бояри бовваніють, гарні, чорнобриві
І дівчата, й молодиці, любі і змазливі;
Но світилка, так як зоря, між ними світила,
Сім разків вона намиста з дукатом носила,
Величалася красою, чванилась бровами,
Всяку гутір піддобряла, мов медком, словами,
І співать, і танцювати на заказ тімаха,
Прозивалась Кадькалівна, звалася Домаха.
Мчались-мчались, і як в Жовнях церкву повидали,
Охрестились, позвертали, коней пасти стали.
Парубки лольки курили, то за карти брались;
Молодиці і дівчата в креймахи загрались;
Опанас же, на вернувши поверх серця руки,
Думи думав сподаряка, мучився від скуки,
Часто хмурив чорні брови, позіхав, нудився,
І як тільки скот із поля до села пустився,
Загадав колеса мазать, коней запрягати,
І мершій, мершій якмога в Жовни послішати.
От настигли, в табір стали там на оболоні,
Випрягли, пустили пастиць попід лугом коні.
Кинулись варить вечерю; по вечері ж спати
Мусили попід возами покотом лягати.
Поки ж піднялись в дорогу, у Харини хата
Становилась повна-повна, так як і багата;
Родичі її й сусіди сходились, сідали;
За столом дружки мостились, як пташки співали;
Всюди гарний був порядок, все було до діла:
Харитина вгнобити знала і хотіла.
На столі лежали лежні і шишки пшеничні,
Коровай під гарним гільцем із густої вишні;
В приставках стояла брага, а в бутелях піна,
І перцівка, і кропкова, і густа корінна.
Страва почала кипіти; но в ту саму пору
Челядь, зразу загукавши, кинулась із двору,
А з того і догадались, що музики грають,

Близько поїзд молодого і уже співають...
І прибув; так Куць Гарасько і Потап Туркота,
Зачинивши і підперши спинами ворота,
Не пускають. «Дайте,— кажуть,— по копі одплати,
Коли хочете Наталю в Хресцях повидати».
Помирилися ж за квартиру та дві паляниці.
От і повен двір тіснений свахи удовиці.
Харитина з хлібом-сіллю зятя пострічала,
Поздоровалась до свашки і всього начала;
Одчиня сінешні двері, любо в хату просить
Та подарки із комори в радощах приносить.
А Наталя плат шовковий до ладу зобгала,
Молодому праву руку перше пов'язала;
Старостам, дружкові й свашці плечі рушниками
І світильці Кадькалівні хусткою з квітками.
Всім боярам тільки лиха тут недоставало:
Окрім квіток, їм по хустці кожному припало;
Музикам скрипки й цимбали закресли шовком,
Та серпанки подавали, ткані й шиті з толком.
Вдовольнився, веселився поїзд молодого;
Стали старости дарити зараз і від його.
Тещі чоботи, та й добрі, піднесли з сап'яну;
Василина очепила плахту, шовком ткану;
Солонина — бриль, Шеваря — шапку-решетилку.
Попада — патинки гарні, писарка — хустинку,
Чемеричка Катря — пояс; Полозисі Стесі
Довелась запаска гарна, куплена в Одесі;
Другим намітки давали або черевики,
Дітворі малій п'ятаччя, пірники й мандрики.
Опанас був у порога, як же оддарився,
За столом біля Наталі любо уместився,
Та ненадовго: до церкви зараз задзвонили.
Два ослінці серед хати вряд постановили;
На однім, кожух прославши, сіла Харитина,
А на другім — дід Наталин, Сидір Солонина
(Лисий стариган, розумний, все на світі знає,
Всі пости в году і свята в пальцях викладає);
Кашлянув він і підсунувсь близько до Харини;
Нишком щось шепнув до Гарасима і Марини.
Тут-то «Приступи, Наталю!» дружки заспівали;
Молоді обом їм разом тричі в ноги впали;
Ті ж, їх тричі оклонивши вкупі образами,
Обливалися обоє гіркими слезами;

Стала плакати і Наталя, і Панас за нею
 Хлипав, спом'янувши батька з ненькою своєю,
 Поки стали капелянці різати походної
 І весілля до покрови ринулось святої.
 Піп, узявши добру плату, поспішав, не м'явся,
 Одслужив усе, що треба, і вінчать зібрався.
 Свашка рушничок послала; свічки посвітились;
 Молоді порядком стали і перехрестились;
 Став боярин, старша дружка і світлика стала,
 Шаблю й трійцю воскову у руках держала.
 Галасають і читають дяк і дяченята,
 Писар сільський, писаренко й деякі хлоп'ята;
 Під вінцем уже Наталя з милим Опанасом,
 Панотець зв'язав їм руки і тихеньким гласом
 Помолився, охрестився, справив богомілля;
 От і суне до Харини любее весілля.
 Хата знову повна стала, пісні роздалися;
 Заходились коло страви, за пляшки взялися,
 Хліб святий порозкладали, розбирали страву:
 Ніжки з часником, драглями, варені на славу;
 Борщ із м'ясом до капусти, кропу і петрушки;
 Поросятину печену; з потрохом галушки;
 Думали сидать обідать, но остановились,
 Бо на дворі згуртувались і на щось дивились;
 До сіней, як хмара, ринуть, товпляться, гукають,
 Харитину, всю беседу й молодих лякають.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

Батько

То прийшов хтось незнакомий в плисовім чекмені,
 Хустка гарная червона висіла з кишені,
 Шапку має дуже добру, пояс справжній шльонський,
 А за поясом ножака, мабуть, трапезонський;
 Лоб його в пілу і потом декуди облитий;
 Сам сидій, а ще здоровий, тільки мов сердитий.
 По двору зорив, шатався і побрів до хати,
 Всунувсь в сіни, вбрався в хату, мов що купувати;
 Думали, що це татарин так перехрестився
 І до образу святого низько уклонився;

То стовпом стояв, то м'явся край стола і полу;
 Тер свій лоб, то ус, то щоки, то грудницю голу;
 То, за пояс заложивши руку, приглядався;
 Мов шукав собі знайомих, часом осміхався;
 Придивившись же на матір і на молодую,
 Став він плакати і казати мову їм такую:
 «Чи мене ж ти не пізнала, серце Харитино!
 І ти, Талю, дорогая, любая дитино!
 Я ж твій батько, я твій рідний, що в тобі кохався,
 Що, ідучи у погонці, плакав, турбовався.
 Де я був? Не розказати! Надививсь: на море,
 Розпізнав добро і лихо, радощі і горе;
 Но тебе і в хмарах бачив, і в воді глибокій,
 В темних пущах і безседах¹ на горі високій;
 Бачив неньку біля тебе, плач ваш і незгоди;
 Слав вам вісточки за себе з вітром через води;
 Часто золота цурався, сухарем хвалився,
 Падав з мачти в шумне море, з нехристами бився;
 Ось шрами, а осьде куля пробуртила ногу,
 Друга в кульші, третю виїняв лікар, слава богу;
 Ланцюги жовали шию, руки обгризали,
 З ран глибоких лишні черви часто вилізали;
 Вдень жарота припікала, холод жав щоночі;
 Смерть турецька заглядала в темні мої очі;
 Но не згинув і в неволі, спасся молитвами,
 І тепер, мов не каліка, жив, здоров і з вами!
 Не журітесь же, не плачте, горювати годі!
 Я уже не за Дунаєм, а в своїй господі;
 Поживу на ваше щастя з Кононенком-сватом;
 Як живуть всі добрі люди або брат із братом.
 Що нас бог укупу зводить, вчора я звістився,
 І сюда, як вихор полем, в радошах пустився».
 «Гляньте лиш, Тарас вернувся!» інші закричали;
 Інші, мов окостенівши з радошей, мовчали;
 Дехто кинувся з-за столу гостя обнімати;
 Тільки що робить, не знає ні дочка, ні мати.
 Ся голубонька тряслася, рученьки ламада,
 Та за серденько вхопилась і, як глина, стала;
 Мати погляда на доню, мов поради просить;
 Доня й милого забула — стогне та голосить.
 Говорили б, так же мови у обох немає,

¹ Бескидах, скелях.

Ледве дишуть, мов не чують, голос замирає.
Но Тарас — козак бувалий: взявши Харитину,
Чмутовав; умів розважить матір і дитину.
Вгамовалась молодая, звеселилась мати,
І Тарас, як рідний батько, просе всіх сідати.
Чемеричка, говоруха, чарочки підносить,
А Харина за Тараса пить по повній просить.
Попили, розвеселились, за їду взялися;
Капелянці грать козацькі штуки прийнялися:
Як із города Азова три брати втікали,
Як Палій і Перебийніс жидову лякали,
Про Лементаря програли, Кальниша і Саву,
Про Харка і Дорошенка, Запорожжя славу.

Як же вволю і наїлись, і наговорились,
Та надворі погуляти поблагословились,
То Шеверенко Олекса, в перших брат Наталі,
Здумав вирви домагаться, як москаль медалі!
Змарившись, запалившись, кинувся із хати,
Молодую, як ведеться, Талю продавати:
На коня злетів, як шуляк, гарцював, крутився,
Сороківку посулили, но не вдовольнився,
А ще гірше лихословив, вирячивши очі,
То й боялись, щоб умора не нудив до ночі,
Кинули мерщій півкіпник срібний на одплату;
От він встав, вхопив зрадівши і побіг у хату.
А народ докупи збився, музики заграли,
Паруб'ята в танець дружок викликати стали;
Танцювали і — сполать¹ їх! — не псовали діла;
Но як «Гриця» Кадькалівна з Ризеньком летіла,
Закипіла кров, заграло молодецьке око:
Краля ся плигала вгору прудко і високо,
То мов стрункою тяглася або колесила,
Викрутасом, вихилясом голову носила,
Нагиналась, виправлялась, взявшись у боки,
Голубцями личковала де-где мудрі скоки,
І тоді, як вся молодіж вволю надивилась,
Вгамовалась і музикам низько уклонилась.
Потім горлиці засіяв Гарасим Калина,

¹ Можливо, від слова «сполитися» — єднатися, жити в добрі і злагоді.

Батька доброго і неньки чесна дитина;
Він тут старший був боярин, бо сусід Панаса,
Син хрещений найлюбіший батька його Власа,
І багатий: от уміє хліба заробляти!
Із Ромна в Одес полотна возить продавати,
А відтіль рядиться править в Україну вина.
В парі з ним була Собківна, любая Марина;
На всю губу гарцівниця в людях і в господі;
Гарна, ввічлива, звичайна, як бува в народі;
І не тільки тим і штиться, й славиться удаха,
Що розумна й по хазяйству до всього тімаха,
А й за те, що чесна, добра, віру, рід шанує,
Понеділкує, черничить, киянок годує,
Свічку, ладан в церкву божу любить подавати,
І старцям, і всім калікам рада помагати.
Після сих другі стругали гусаря, ой ненько,
Материнки, куцюруба сяк-так і гарненко,
Поки підспів до гурту заказний танцюра,
Родич Талин із Окопу, Омелян Косюра.
Він за ватага в заброді разом був три годи,
З рибою прийшов о Петрі з Дону до господи;
Козарлюга дуже ручий, жвавий, головатий,
Позирав, ходив, як туркут, голуб волохатий;
Як, узявши Горбанівну, вдрав «Та через воду»,
Не людиною здавався, дивом для народу;
Мов літав і не торкався до землі ногами,
«Гоп!» гукав, у боки взявшись, сипав третяками,
І навприсядки пускався, й колесом крутився,
Поки дружку вибив з сили, а сам не втомився.
«Що за удаль, що за сила!» парубки казали,
І дівчата тишковались і губки лизали;
Сам Тарас виходив двічі на його дивиться,
Втретє тютюну із скруту вволю накуриться.
Як в сю пору показався, то прийшли і хури,
Позавіртані в рогожі і чумацькі шкури.
На п'яти було в барилах ренське розмаїте,
На одній тканинці цесарське штуками і шите,
А на трьох, самих великих, всякі лагомни,
Сливи вагові, родзинки, фіги та маслини,
Медяник, ріжки, оріхи гречеські, ковбаси,
Риба панська, сир заморський і другі припаси.
«Гей, здорові чумаченьки! — пан Тарас говорю.—
От спасібі, що приспіли! Тут нудьга нас морє!

Бог мені поміг настигнуть впору на весілля,
Моя доня виїшла заміж; я ж і без похмілля
Позіхаю та нуджуся, живності не маю;
Тільки пішну, невпокійну з гостями лигаю;
Розшнуруйте швидше хуру, ренського вточіте,
Та і посуд бакалійний зараз розв'яжіте».
Се сказавши, одобрив він миску слив вагових
І ріжків коряк, солодких кришанців медових;
Вніс у хату, просе їсти, хто чого бажає,
Ренським всіх взаміт частує та і сам кружає;
Із кишені взявши узлик, гарно шовком шитий,
Повен, мабуть, на червінець мілочі набитий,
Швиргонув його музикам: «Ріжте,— каже,— братця,
Щоб хрещеному народу вволю нагуляться!»
Щі до узлика сунулись, як коти до сала;
Тих до ласощів жадоба наглая напала,
І коряк той спорожнили, і миски змастили;
Вихваляючи погонця, інші аж остили.
«Ну! Сполать пана Тараса! — опісля хтось каже. —
Він нам губи чистим медом, не пергою маже.
Де була така постава? Де такий достаток?
І напитки, і найдки, і музикам взятки?
В памку всім, як Сутяженко оддавав Одарку:
Хто у його їв як треба або випив чарку?
Що хазяїн, що багатий, хто того не знає?
Два млини, три плуги добрі і бджолята має,
Хліба клуню і комору, ями і засіки,
Три ліси і три левади, скільки і копійки;
Но у його не гуляли, тільки туманіли,
Мов нудились під арештом і в тюрмі сиділи.
Сам сутяга, сам нелюдько, а його Олена?
Та ж суціга, хоть і лясне, бо уже зелена».
Тут якась старая баба, знахурка всесвітня,
І сідая, і горбата, мабуть, застолітня,
Прислухалась, примінялась і, як став, казала:
«Отже ж, я не гірший бенкет на віку видала,
Та давно-давно, та й дуже, ще того аж року,
Як давав наш сотник Зоря доню із Поточу
За якогось осаула в город у Полтаву
І наситив — хай царствує! — він народ на славу!
Там дві куфи та й великі випили горілки,
Третю і четверту меду, переїли ж скільки
Хліба, паляниць, м'ясива, сиру, бужанини,

Сала, добрих оселедців, потім лагомини,
Не мені те розказати, бо і дяк Діброва
Не зумів би все вичитать од слова до слова».
Одспівавши, зацімила, очі протираючи,
А за сею така ж друга іриця казала:
«То ж пани, а то й козацтво як бенкетовало?
На весіллі хліба-солі де недоставало?
Хто не пив, не їв, нудився, не видав достатку?
Де попам або музикам не бувало взятку?
Ох! Тоді годили людям, хлібом засипали,
А в горілці й варенусі тільки не купали;
Не дивилися чи родич, чи чужий приходить;
Всяке тут було шанобу по собі находить.
Всюди лежні, перепійці і шишки самії
Не із суржику ліпили — суцє пуховії,
Із пшениці, що точилась у решетах, милась,
Поки чистая, як сонце, й світла становилась.
Короваї і великі, і нарядні бгали,
Мальовали і шумиху зверху накладали.
А ділили? Не крихтами, як тепер ведеться,
І старим було, і діткам шмаття достається.
Од чого ж такі достатки за сотень водились?
Од того, що не гуляли, день і ніч трудились
То на полі, то в господі, лігма не лежали,
Зароблене туго, цупко про запас держали;
Під ятками не блукали і попід шинками,
Чоловіки не сварились з добрими жінками.
Старино моя святая! Де ти, де дівалась?
Я на сім без тебе світі для нудьги зосталась!»
Ще хотіла щось казати, но їй рот зажався,
Всі сльозами облилися, а Рудяк озвався
(Що на Лінії Дніпровській був не раз в поході,
А у Зорі під весілля порався в господі);
«Ге! — сказав він. — Ви обидві дещо проминули,
Тільки про їду й напиток сяк-так натякнули.
А які дива робились? Беседа не знає;
Хай же слуха і козацьку славу пам'ятає!
За сотень пани, гуляючи сватання й весілля,
Довго-довго не збували із голов похмілля;
День і ніч вони крутилися, то лилась слив'янка,
Варенуха, спотикайло, сахарна палянка,
Пиво добре задніпровське, виборна дулівка,
Калиновочка, вишнівка, парничок, тернівка.

Горілок, які бували, не переказати,
Їх тепер попам, дворянам і купцям не знати,
Окрім добрих капелянців; грали на бандури,
Школярі з дяком співали псалми за хавтури,
Із вертепа представляли чудасію всяку:
Ірода козак мерзжив кием, як собаку;
Тим же кием тасував він смерть суху, безносу,
І жидівку окаянну і простоволосу.
Це в будинках, а надворі козаки стояли,
На суремки гарно грали, із рушниць стріляли,
Другі з муширів гатили, а в ночную пору
Огнища, бочки палили, то хворост у двору.
Коли син женивсь козацький, доня заміж бралась,
Той в жупан, а ця у кунтуш любо одягалась;
В понеділок не очіпок, а кораблик мала
Або білую кибалку любо надівала;
Свекра і свекруху штила, дівера й зовицю;
Чоловіка вік любила, не неслась в дурницю.
Честь тоді святилась дуже, накриток карали,
Коси різали блудяжкам, в погріб запирали;
Другі у кона стояли, год не причащались,
Всі їх, як чуми лихої, на селі цурались.
Мова ця дівчат смутила; інші червоніли,
Матері, батьки кривились, і баби синіли.

Темна нічка настигала, сонечко сідало;
Надворі народу менше і в оселі стало.
Інші, вволю нагулявшись, кинулись в господу;
Затопили печі в хатах, то пішли по воду,
То гусей або утяток з річки залучати,
То на царину збирались череду стрічати.
Пил великий закурився, скот пустився з ревом;
Тихая роса сідала над селом і деревом.
Тут-то, саме у Тараса, коровай ділили,
За вечерю бояре дружечок гулили;
Подавали їм почесну, а самі ковтали
Або з рук їх яку-небудь страву виривали.
На дружок пісні співала краля Кадькалівна,
Із бояр же глузовала Вівдя Стукалівна.
От проява! І трунити, мабуть, уродилась,
І смішне що-небудь видать мов у школі вчилась.
Квітку хоть кому пришити, хитро насміяться,

Віть за віть оддати з толком, мудро одгризатись,
Удаль, голос, всяку тямку, як лисиця, мала;
Нікого не минувала, всіх оглузувала,
І світільку — хто б подумав? — збила з пантелику,
Говоруху і на глузи знаху та й велику!
По вечері ж все замерло, тихо, глухо стало,
Реготання, спів і крику мов і не було.
Порозходились дівчата, хлопці вийшли з двору;
Зачинили, заспівавши, приданки комору;
Тшш тяглася довго, довго; жіночки зглядались;
До других шептали дещо; часом осміхались...
Но от гомін обізвався; оддалися пісні;
Разом всі залепетали, так як благовісні.
Пан дружко лигав варену, свашка підхлєснула,
Чемеричка, мабуть, чвертку разом хльобонула:
Мозок всім їм закрутився, дур напав од хмелю;
Поскидали і одіжку з полу, і постелю;
Кинулись на стіл, на лави, стали гарцювати,
Бить горшки, череп'я в двері кидать і гукати;
Понеслися за ворота; по селу шаталась;
Розсипались в разноцію і уп'ять збирались;
Бігали селом, гукали аж до сходу сонця,
А тоді вертались знову пити до погонця.
У причілка його хати на високій латі
Плахта висіла червона, а за те у хаті
Харитина варенухи справді не жаліла,
Чемеричці шовк на квітки різати веліла,
Роздавала й пришпиляла так, як попадалось,
І багатим, і убогим — всякому досталось.
Як дружко ж нести попові здумав перепієць,
То Тарас сунув на його скопковий червінець;
Походну оп'ять заграли, і отець, і мати
Виряджають молодую в церкву — покривати.
Це недовго волоклося, любочку покрили;
Всі про неї, як про диво, глядя, говорили;
Бо в дівках була хороша, тут же краща стала:
Брови й щоки чепуруха мов підмальовала,
На головоньці очіпок мала грезетовий,
Поверх його ж не намітку, а платок шовковий;
Юпка байкова червона мов на їй горіла,
Добра плахта і запаска слалася до діла,
А намисто гарне-гарне, мабуть, з Цареграду
Виніс батько і підсунув до того наряду.

Ручку з ручкою зчепивши, мов павич і пава,
Йшли із церкви молодії, роду честь і слава.
Перезва неслась за ними, з хат старі і діти
Вибігали, поспішали на поход глядіти.
По всій улиці молодіж двигалась, мов хвиля,
Кидали ткачі верстати, а шевці копиля.
Інші на тинах сиділи, інші на ворота
Лізли, деяких на стріхи занесла охота;
Любовались, а завидько з заздрості нудився,
Косим оком, побліднівши, спідлоба дивився.
Ревность люта і ехидство, стоячи, тряслися,
Поки всі весільні в хату сватову внеслися.
Як осілись і по третій скинули на шлунок,
Кожне стало оглашати звичний подарунок.
Василина старосвітський килим посулила,
Що колись у гайдамаки мати їй купила;
Солонина добрі бджоли обіцяв за ласку,
Попада — з парчі очіпок, писарка — запаску,
Чемеричка — полотенця на станок ляного,
Оседелько Гнат — телицю, Щур — вола старого;
Вслід за ними хто телятко, хто вівцю, корову,
Хто куделю, хто серпанок, хто намітку нову.
А Тарас, щоб свій достаток справді показати,
Кинувсь тюк, ткания цесарське, швидче одв'язати,
Вийняв, мабуть, штук чотири всякого узору,
І платків квітчастих в'язку луччого розбору,
Та гаман, червоний, гарний, золотом обшитий,
Дав Панасові, і спершу здався, мов сердитий,
Потім глянув веселенько: «Слухай, — каже, — сину!
Пам'ятай Тараса-тестя й тещу Харитину!...»
Тут-то страви уварились, почали сідати
За столами і взялися їсти й запивати;
Варенухи, веселухи довелось до зволу:
Три глеки її стояло рядом по верх полу.
Тільки ж з полудня звернуло, народ зашатався;
Поїзд їхати з молодією в Хресці прибирався.
Засмутилася небога Таля, заридала,
Татусеві і матусі тричі в ноги впала,
І Тарас, і Харитина облились сльозами,
Охрестились, помолились перед образами.
«Ох! Прости ж, моя дитино, і бувай здорова!
Я з тобою на край світа полетіть готова;
Рада в щасті веселиться, рада і тужити

І в хоробах, і в землянці вік з тобою жити;
Но одно я серце маю — нільга ним ділитись.
Для тебе воно і батька часом пригодиться».
Говорила матусенька, доню ціловала,
А Наталя мов до себе її приковала;
Плакали обидві, рвались, охали, трусились,
Поки розвести весільні і Тарас вхопились;
Тут-то ні живі ні мертві опустили руки,
Но ураз в обох озвався з тяжкої розлуки,
Попрощались; батько й ненька сіли проводжати
Від села за вісім гонів; стали й там кружати,
Попились: Тарас насилу угадав в господу,
І свати не напивались так, як тут, ізроду;
На дорозі то хворали, то з возів котились
І аж в середу у Хресці к вечеру добились.

Там Панаसा з молодією ждали поселяни,
Полюбили милу пару і попи, й дворяни.
Добрий свекор стрів із хлібом, пішли у господу,
Взяв подарок від Наталі і сказав народу:
«Це сорочка по заказу свахи Харитини,
Пряжа і ткания Наталі, доброї дитини,
Що без батька горювала з ненькою своєю,
Поки господь милосердний змилювався над нею!
Визволив з неволі батька, свата нам Тараса,
І на трахт Теплицький справив сина Опанаса,
Щоб побачив і сподобав любу женишину,
Нашу радість і утіху, а його дружину.
От тепер-то хоть і вмерти, одинця женивши,
Хліба-солі і невістки доброї доживши!»
А свекруха, взявши плахту, десь далеко ткану,
Та в добавок черевики з кримського сап'яну,
Заридала, но щоб радість, певне, показати,
Втерла сльози і з Уласом стала танцювати.
За ними й другі пустились із беседи в танці,
Цілу ніч пили, гуляли; на другий день вранці
Приступили до зазовин; по рідні пустились;
Ходять, п'ють: од гуку, крику Хресці затрусились.

І в Теплицях те ж робилось: улиці стогнали;
Молодиці, запалившись, сором забували.

Чемеричка наряджалась в руб'я, як циганка,
А усатим гармизою Крициха Улянка;
Та халяндри Чмутовиха для сміху скакала,
Ця, копістку взявши в руки, муштри видавала.
Жировали, пустовали, шлялись до суботи;
В понеділок же взялися інші до роботи.
І погонєць оханувся та за діло взявся,
І товари у Ілїнську правити прибрався,
Спорядився, сам поїхав; все продав як треба:
Тисяч п'ять йому упало в пазуху, мов з неба.
Ходе по церквам християнським, свічки одмінє;
В шпиталях старцям, калікам щиро помагає,
Роздає і хліб, і гроші, а в свою дзвіницю
Дзвін купив, у церкву ризи, хрест і плащаницю
І, одправивши молебні, кинувся до свата;
Цілий тиждень жив у його; полюбив, як брата,
Бачив всю його худобу; бачив щастя доні;
І наївся, і напився, та, запрігши коні,
Кинувсь швидше до господи; зараз заходився
Закупать деревню всяку: день і ніч трудився,
Хату митую построїв, липову комору,
Добру клуню, дві повітки і вітряк у дворі;
Через год два плуги добрих мав уже, бджолята,
Всяке поле і левади, коні й овечата.
Тут пречиста його новим щастям наділила:
Сина Лукася Наталя першого родила.
Як узвар йому прислали, з радощів не стямивсь,
Плакав і, Харину взявши, до дочки одправивсь,
На хрестинах любовався внуком, розщедрився,
Дав для його срібних сотню, залюбки упився.
Повернувшись додому, знову взявсь до діла:
Всяка праця і робота у його кипіла,
Багатів, хваливши бога: мав всього доволі
В клуні, на току, в коморі, в хаті і у полі.
Год од году, час од часу більше розживався,
Внуками, дочкою й зятем дуже любовався.
Но здоров'я опадало, рани одзивались,
Всякі немочі під старість до його чіплялись.
Спину іноді ломило, ноги опухали,
Стиски мучили й удушся, руки набрякали.
Но Тарас не подавався, не цуравсь роботи,
З'їздив в Київ, у Охтирку, показав щедроти.
Церков приходську покровську наділяв частенько;

Жив з сусідами і родом любо і тихенько;
Помагав в нуждах убогим од свого достатку:
Для старців, купивши дворик, вистроїв їм хатку,
Годував їх, обував їх, одягав якмога;
Знахарям не вірив вовся, уповав на бога;
Як прийшлося ж умирати, наказав Харині:
Все, що нажили, оддати зятеві й дитині.
Ця ж зробила те для Талі, внуків і Панаса
Та й собі постіль послала швидко край Тараса.

ГАРАСЬКО,
або талан і в неволі

(Повість в стихах)

Вісті про неволю

1

В горах кавказьких, що туман,
То сніг, то пара обвиває,
Де сонце меркне, то палає,
А ненаситний бусурман
Вдень рище, ніч не спить, злочинець,
Христ'ян, як найде, ріже, губить,
Коли ж із них кого полюбить,
Веде додому на гостинець.
Там літ із вісім горював
Гарасько, прізвищем Знемога,
Но не журился, а на бога
Між ворогами уповав.
В біду ж попався неборак
Не за розбій, не за покражу,
Не за мошеницьку продажу,
А суще без вини, ось як:
Щоб толк йому завчасу дать,
Звеліли батько, дід і мати
Од праці талану шукати,

418

Іти до моря зароблять;
То він послухав, попросивсь,
Знайшов попутчика в дорозі
І через місяць в Таганрозі
У грека в писарі найнявсь.
Той грек скарби великі мав,
Знав силу в куплі і в товарах,
По ярмарках і на базарах,
Що полюбилося, закупав.
Снастив і нагрузив судно,
Пустивсь по Трапезону в море,
Та діткам і жоні на горі
На третій день пішов на дно.

2

Біда ця трапилась тоді,
Як про неї і не гадали,
Весело снідять посідали,
Мочили сухарі в воді,
Поки Онисько-кашовар
Щербу притирив ваганями,
Варену густо з сазанами,
Як грек вподобав господар.
Взялися їсти; хто словце,
Хто друге викидав для шуток,
І грек, набивши добре шлунок,
Сміявся та лигав пивце.
Сердешний тільки лоцман м'явся,
Присів до страви та й схопився,
Всі снасті оглядять пустився,
То вниз, то вгору придивлявсь,
Канати де-де підтягав,
Корму поправив сам руками;
Но в груди вдаривсь кулаками
І дуже грізно загукав:
«Та годі, братці, шутковать,
А нум молитесь пильно богу,
Щоб нам сю тяжкую дорогу
В живих і без біди скончати!
От гнів небесний настає:
Земля застогне, затрясеться;
Грім, буря, вихор понесеться;

419

27*

Заграє море й зашпе¹».
І море справді стало грать,
Дощ лється, бурі заgrimіли,
Високі хвилі закипіли,
Суденце стали вверх бурхатъ;
Тьма-тьмуща воду обняла,
Хоть блискавки кругом літають,
На хмари хмари настигають,
На тучу туча налягла.
«Молітесь! — вдруге загукав. —
От ми уже не маєм світу;
Куда нас мчить, не дам одвіту;
В такім я горі не бував!
Чи чуєте? Уже тріщить
Прибіжище нещасне наше,
А хвиля, мов під скрипку, пляше,
І, куди хоче, нас тащить.
Молітесь! — втресте закричав. —
Вагу ізлишню викидайте,
Користь прокляту забувайте,
Аби Христос помогу дав».
Послухали: гук, голос, крик
До неба з моря оддалися;
Од всіх молитви понеслися,
Ні один не німів язик,
Да тут-то трісь та лусь, судна
Всі снасті разом порвало,
Товару і людей не стало,
Покрила хвиля всіх одна.
Одломки тільки шум хапа,
Об більші менші розбиває;
То мов костри з них піднімає,
То верне вниз і розсипа.

3

От так-то грек той утопивсь!
Артіль пропала нещасливо;
Гарасько ж, на талан і диво,
Якось до берега прибивсь.
Чи з ломом він туди заплив,
Чи хвиля верхова прибила,

¹ Запінитися.

Чи занесла небесна сила,
Тепер не зна й не розумів.
Бо плив без помку і лежав,
Поки черкес із-за Онапа
Арканами його, як цапа,
Зв'язав, опутав, заужав,
Та, причепивши до коня,
Помчав полями і горами,
То по бескетам, то борами.
А далі прикував до пня,
Одначе швидко одкував,
Наставив чабаном ватаги,
І залюбки чи то з уваги
Гаман йому і люльку дав.

4

Гарасько буцімто за те
Коло овечок побивався,
Хитрить, якомога крить старався,
Що горе серденько гніте.
Веселий, ручий молодик,
Письменний, смілий, балакливий,
Обличчям повний та змазливий
І толковитий, як старик;
В неволі, мов в господі, спав,
На всіх, як на своїх, дивився,
Пив, їв, не вомпив, не смутився,
А часом і пісні співав.
Два роки в речі не пускавсь,
А в третій год, понявши мову,
Найшов собі потіху нову,
Свою отчизну славить взявсь.
Хваливсь, що в руській сторони
Свої з своїми не воюють,
Чужих не ріжуть, не грабують,
А б'ють їх тільки на війні;
Що вірна мужові жона —
Товариш суцїй, не рабиня,
Дар божий, певна господиня,
І з ним живе повік одна.
Тут реготалися синки,
Батьки й діди їх мордовались;

Прочувши ж казень, любовались
Уряду всякого жінки.
«От там-то щастя і життя,
І честь, і слава молодницям,
Дівчатам любим і вдовицям,
А з нас не буде вік пуття
(Шептали крадькома вони);
Бо тут жінкам нема потоли,
Ревнивці мучать їх по волі,
І за вину, і без вини».

5

Черкес же парня вподобав
І, щоб зневіжить, збити з толку,
Бешмет йому блаженський з шовку
І мешти сап'янові дав.
Та й став пророка вихвалять
І толковать, що від святоші
Худобу, панство, розум, гроші
І всяке щастя можна мать.
Се ж на землі, а то і там,
Де душі мають обитати,
Він дасть, чого не розказати,
Ні нашим видумать умам.
«Остав же хрест; твори, небож,
Святую Магомета волю,
То будеш мать щасливу долю
За живота й по смерті тож;
Не то гляди, щоб гнів його
Моїм ножем або стрілою
Над серцем і душею злою
Суда не показав свого».
Сказавши горець вивод свій,
По серцю сподівався отзиву,
І душу парневу правдиву
На свій підладить думав стрій.
Гарасько ж тільки позіхав,
Ні на словечко не озвався,
Підглухим і німим здавався,
А послі напрямки сказав:
«Я край сей дуже полюбив,
Но віри предків не покину

422

Хоть тут, як муха, зараз згину,
Хоть буду і здоров, і жив.
Мені не страшен пістолет,
Ні ніж, ні шабля із булата,
Ні спис твій, ні стріла перната,
Ні сам пророк ваш Магомет.
Так не лякай мене ні сам,
Ні ласки не сули святоші:
Я не продам Христа за гроші,
А рад і жить, і вмерти з ним».
Сказавши се, упав до ніг,
А Баязет (так нехрист звався)
Затрясся з серця, запалався,
Налаяв, плюнув і побіг.

6

Що ж коїв людоїд тоді,
Про се Знеможенко не знає,
А тільки дума та гадає
В своїй неволі і біді:
Якмога зраду тушковать,
Під горця з лєсті підбираться,
На всі ж чотири оглядаться
І, куди лучче, тягу дать.
Мороковав і ніч і день;
На скелі лазив, на крутизни
Своєї виглядає отчизни
І мовчки там стояв, як пень.
Зорив; но край йому святий
Ховали тучі, й хмари тьмуці,
І гори снігові, і пуці,
І пара, і туман густий;
І тим, сердега, довольнивсь,
Як чорне бовваніло море,
Що переплив один на горе
І з греком вкупі не втопивсь.
Як тільки ж птиця відтіла
З веселим огласом летіла,
Вся кров тоді в йому кипіла:
Подумав, що своя земля
Шле вість в черкеськую тюрму
Про батька, матінку і діда,

423

Про товариство, про сусіда
Або про мнлюю йому.

7

Тут сам, сердешний, сліз не стер,
А там отець, і дід, і мати
Ні їсти не взялись, ні спати,
Як слух зайшов, що він умер;
Питались всяких знахарок,
Так зрадниці взамет брехали
І тільки боки напихали
Та заливались од чарок.
Всі ж чумаки товкли в одно,
Що парень з греком в путь пустився,
Одначе в морі утопився,
Як буря сплющила судно.
То сим і стали віри нять,
Дали на дзвони й панахиду
Петрівському отцю Давиду
І не скупились поминать.
Та через год, не то за два,
В селі забули Гарасима,
І тільки у дяка Зосима
Не вмовкли про його слова.
Бо сей його на путь навів,
Читати вивчив і писати,
І псалми хоть які співати,
Любив же, як синка, й жалів.
Та батько спомина і дід,
Як до роботи приступають,
Молотять, косять, тік змітають
І ставлять по йому обід.

8

А добра матінка щодня
Не раз, не другий ізгадає,
Як і на днищечко сідає,
Як топить і діжу вчиня.
В неділю з ладанцем вона
І з свічкою до церкви ходить,
На часточку щораз находить,

424

Старців без ласки не мина.
Вернувшись відтіля, мовчить,
То стогне, тужить, в груди б'ється,
За діло нехотя береться
Або, смутуючи, квилить:
«Гарасю, соловейку мій!
Як жив, озвись до мене, сину!
Утіш мене хоть на часину,
Поклон дай матері твоїй.
Коли ж і смерті не минув,
Коли одинчика не буде,
Коли, як кажуть добрі люди,
Ти справді з греком утонув.
То той пісок, що закрива
Тебе від сонечка в пучині,
Хай вирне і мені в кручині
Од тебе передасть слова,
Хай скаже, як ти утопивсь:
Чи мав хто рученьку подати,
Щоб витягти, одратовати
Або на сход душі моливсь?
Як справді, синку, се було,
І сам на смерть ти охрестився,
То даром, що не причастився:
Не прийме спас того за зло».
Базікала, що серце їй
З жалю і горя толковало,
Но як-то з тим не натякало:
«Не плач! Ще жив одинчик твій»

9

Та се далека сторона;
До нас сподар Гарасько ближче;
Так подивімся, що парнище
З кручини й нужди почина,
З слъозами теплими з очей
Спускався він із скель покволом,
Нудивсь, ходивши низькодолом,
І, щоб розважить смуток сей,
Сопілку здумав нарядить,
Зробив, і як прийнявся грати,
Хлоп'ята стали набігати.

425

І старики к йому ходять.
Один із сих, мабуть, письмак,
Сухий, кривий на праву ногу,
Казав: «Молися, хлопче, богу,
То будеш вік веселий так.
Тут дуже добре чабанам,
За добиччю вони не бродять,
І з військом так, як ми, не ходять,
А служать у скотини нам.
Ет, тут пробув ти не годок
Та ще не плентався в походи.
Ніякої не знав незгоди
І діла не робив на срок.
Як хочеш, робиш і живеш,
І, може, тільки знаєш скуку,
Що сала не давали в руку,
Та браги й пінняка не п'єш.
Зате твій пан дає на харч
Досхоти всяку лагомину,
Махан, що луччий за свинину,
А за сухар — м'який калач;
Як тільки ж приймеш наш закон
По волі бога й Магомета,
То будеш тямить Баязета,
І Русь забудеш так, як сон.
Він грошей і худоби дасть,
Оженить, буде наділяти,
І пить з тобою, і гуляти,
Та не попустить і в напасть.

10

Гарасько зразу догадався,
Що дід морочить із направи,
І, мов з запалу до забави,
Все грав, ні словом не озвався
На се, придумував пісні:
Бурлацькі, городські, чумацькі,
Циганські, військові, козацькі,
Весільні, тихі, голосні.
Програв «Марусеньки» мистюк,
«Ой криче», «Касі», «Набік, хлопці».
«Лементаря», про Січ, «Погонці»,

426

Сопілки не пускавши з рук;
Не миновав і «Гарбуза»,
А як почав «Хортуни» грати,
То стало личенько линяти,
І покотилася сльоза.

11

Про ту сопілку чабана
І говорили, й дивовались,
І злидні нею любовались,
Війська й черкеська старшина.
В гаремах тільки нуд затявся:
Там кралі нищечком ридали,
Як ніч наступить, сна не мали,
А вечір карою здавався.
Летіли б і самі туди,
Де парні порхали, мов птиці;
Так дома нидить, як в темниці,
Пророк Махмет заповіда.
Но серцю й оку де закон?
Вони його за страх не мають,
І стид, і сором забувають:
Сі сплять, а тих не бере й сон;
Там зроду жевріє любов,
І як порою запалає,
То з толку хоч кого збиває,
І мозок непутить, і кров.
Се і Знеможенко дознав:
Ет, як мудривсь, стерігся, штився,
А все-таки в забрід пустився,
На муки сам себе оддав!

12

У Баязета у дому
Жила сестра його, дівиця,
Звичайна, гарна, як зорниця,
І суще диво по уму;
І до хазяйства, й до письма
Швидка, охотна і тямуща;
Поклонниця пророка суща;
Вона в гурті, вона й сама

427

Співала так, як соловей;
В розмовах на вирган¹ мов грала,
Читала, шила, ткала, пряла,
Була моторна для людей.
Очаровала б і ченця,
Коли б прокляте покривало
Брівок її не тушковало
І не туманило лиця.
З-під тих невидимих брівок
Світились, як зірки, очиці;
Літа поспіли одиниці,
І стан, і удаць під вінок.
Годків сімнадцять їй було.
Велику материзну мала,
А з тим добра вона не знала,
Терпіла з мальства всяке зло.
Брат все, що луччєє, засвоїв,
Побрав дукати й жемчуги,
Дівчину ж мучив гірш катюги.
І тільки що живу не з'їв.
Та безталанна сирота
Терпіла горе та терпіла.
Не раз уже втікаць хотіла:
Но і здоров'я, і літа,
Страх, сором і дівоча стать
Її к двору мов приковали
І всякий спосіб однімали
На волі світа повидать.
Як же вподобавсь Гарасим,
То краля стала добиватьсья,
Щоб швидше сьак то так зазнатьсья
І горем поділитись з ним.
От і надумала вона
Із-під покривала моргати,
Тютюн та ласощ підкидати
І задобряла чабана.

13

Левенець довго опинавсь,
І серцю не давав потолі,

¹ Орган.

Боявсь смерті й кар в неволі.
І базаринок тих цуравсь,
Стерігсь, щоб любові в йому
Черкєска з ними не сунула,
Своїм законом не наткнула
І не повадила уму.
Коли моргала, він хрестивсь;
Як підкидала що, обходив:
Від неї очєньки відводив
І, стоя мовчки, вниз дививсь.
Одначє як не козирьв,
Утратив силу над собою,
Нудивсь, трусивсь, мов з перепєю,
І через три дні захворав.

14

Лежить в землянці та лежить...
Хто ж здума, схоць помагати?
Ні батько з-за моря, ні мати,
Ні дід сідий не прибїжить.
Хто лустку¹ дасть на чужині,
Водицею його напоїть,
Одіне, змиє, припокоїть,
І з ним посидить в западні?
Забрів товариш, обїззавсь,
Здихнув, заплакав і убравсь;
Прийшов хазяїн, пошатавсь,
Пішов і бїльшє не вертавсь.
Одна Піджарочка, за жаль,
Козацькі прикриває ноги;
Не спить, готова для помоги,
Хоч морить голод і печаль;
Як що шелєсне, то гарчить:
Як муха сядє — відганє;
Мовчить, як хворий задрїмає;
Коли застогне, то вищить.
Но от замовкла і вона.
Де ж ділась вірная помога,
І хто тепєр хоть з-за порога
Розважить прийде чабана?

¹ Шматок хлїба.

Меріме (так та сирота
 Нещасна, безталанна звалась)
 Бажала й дуже добивалась,
 Щоб не жила собачка та.
 Доставши десь-то мишаку,
 Кидь з маханом, а та ковтнула,
 З землянки вийшла, позіхнула
 І одубіла на току.
 Тоді поміхи не було
 Голубоньці тайком ходити
 І все тихесенько робити,
 Що тільки помагати могло.
 Руками білими вона
 Сердезі личенько вмивала,
 Сінце під нього підстилала
 І теплу вовницю з руна;
 Носила їсточки і пить,
 Щолуччі підставляла страви,
 Варила лист і всякі трави,
 Аби недугу утолить.

Но хворий без ума лежав,
 Ні на словечко не озвався,
 Гарячим, як огонь, здавався,
 Пручався, борсався, дрижав.
 Здавалось іноді йому,
 Що в морі з греком утопає,
 То оре дома і копає
 Або за спаш іде в тюрму;
 Що, вставши, котиться з гори,
 То по воді холодній бродить.
 То з києм у ватаги ходить
 І звір одгонить на бори.
 В цю пору бідше турбовавсь.
 Махав руками і ногами.
 Свиріпивсь, совав кулаками,
 Кричав: «Рятуйте!» — і жахавсь.
 А як дев'ятий день минув,
 То оханувся, охрестився,

Підвівся, попоїв, напився,
 Приліг, простягся і заснув.
 Очнувся і, глянувши на ту,
 Що іноді недоїдала,
 Його ж лічила й доглядала,
 Не знав, чим дячить сироту:
 Чи ненькою весь вік свій звать
 За працю, ласку і помогу
 І в думках, і в молитвах к богу,
 Чи вирвать серце і оддати.

Здихнув, заплакав: от і все.
 Що мав сердега кралі дати;
 Вона ж, вона, як рідна мати,
 Іде до його і несе...
 Щобече, мов синичка та,
 Що дитиняток доглядає,
 За прокормом для їх літає,
 І з ним раз на раз приліта.
 Уже і п'є, і їсть чабан,
 Чого не пив, не їв ізроду:
 Сік з винограду мав за воду,
 Щербу, оладдя і махан,
 Морелі цвітом, як янтар,
 І хвиги медом мов наліті,
 Мигдаль, каштани смаковиті
 Лежать, аби вживав сподар.
 То і остербів¹, і встава,
 Вороча помаленьку ноги,
 Виходить часом із залоги,
 На сонці гріється, співа.
 А там і за роботу взявсь,
 Пішов ватагу доглядати
 Та богу дяку оддавати,
 Що жив у ворога зоставсь.

Колись же, як черкес сподар
 Піднявсь на добичу з господи,

¹ Видужав.

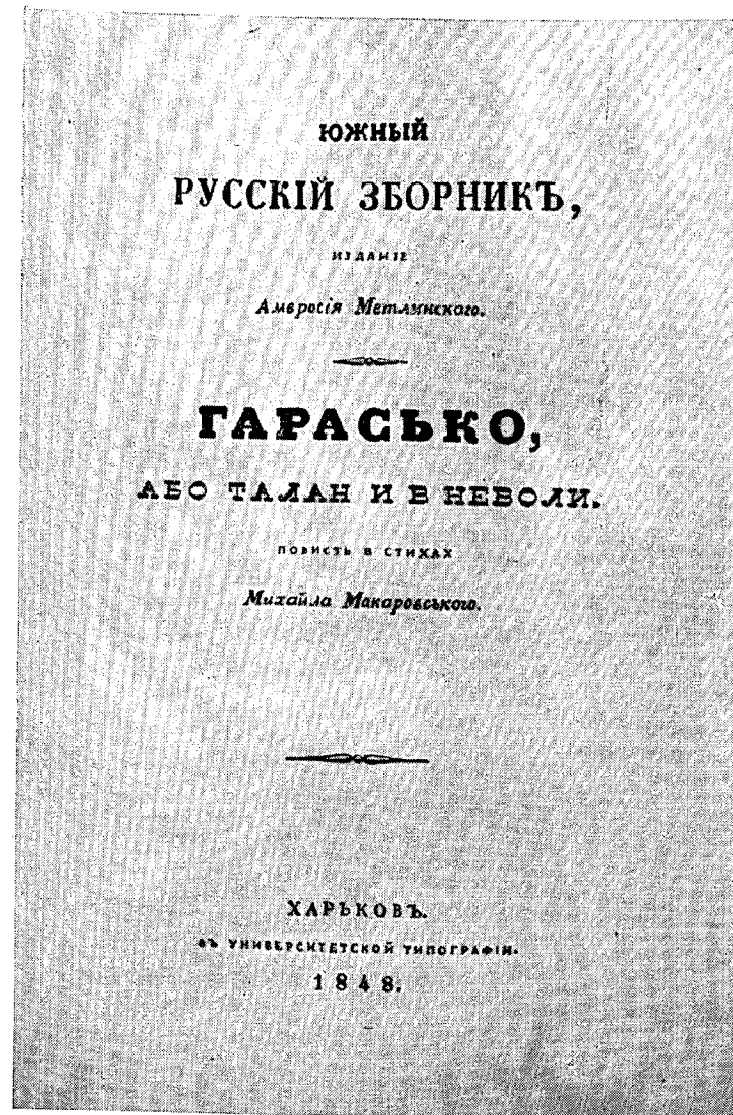

А жінка, лютої породи,
Єхидна, злая, хитра твар,
В недугу тяжку залягла,
Без сили й пам'яті здавалась,
То краля від неї одкралась
І вістку парневі дала.
Зійшлись; вмовившись до ладу,
В присінках чесно жартували,
Здихали, толковати стали
Про горе і свою біду.
Чабан клене життя своє,
Нудьгу і тяжку неволю;
Сирітка ж безталанну долю
На суд пророка оддає,
Но тут же к серцю прижима
Левенця ручкою своєю,
То свідчить небом і землею,
Що край свій кине і сама,
І шепче: «От тепер-то час
Щонайлюбіше підобрати;
І з гір сих і лісів тікати
Аби ума достало в нас!
Так ну!.. Роби як лучче ти.
Коли свій рід і край кохаєш.
І волю, і надію маєш.
Веди!.. Готова я іти.
Пущусь з тобою по лісам,
На море, морем і за море;
Мені не диво — сльози, горе;
Туда і я, де будеш сам.
Чи стріль на тебе полетить,
Чи ніж блискучий в серце впнеться,
Чи твоєю кров моя золеться
І вкупі з нею закипить.
Як тільки господь нас спасе,
Як тільки в Русь святу прибудем,
То там, голубоньку, забудем
Печаль, журбу, і страх, і все!»

19

Гарасько тут оледенів
І спершу не сказав ні слова.

432

Титульний заголовок поеми «Гарасько, або талан і в неволі»
М. Макаровського.

Язик отерп, замерла мова,
Мов камінь сердечко нагнів¹,
А страх і спутав, і зв'язав.
Як одійшли ж потроху шпари,
Пустивсь помалу в роздобари,
Здихнув він тяжко і казав:
«Порадо милая моя,
Напутнице моя і мати;
Ох! Лучче для мене не знати
Того, що чув від тебе я.
Ти з серця не зняла туги,
Хоть правду декуди казала,
Но ще мов більше нав'язала
І скруту на його, й ваги.
Я рад би відсіль утікати,
Готов підняти тебе на спину,
Нести в отецьку хатину
І вік з тобою віковати.
Так я не лицар і не пан.
Я не пройдисвіт грошовитий,
Невільник, громом мов прибитий.
І не мисливець, а чабан.
Куди іти, коли втікати,
Як без попутчика пуститься,
Од звіру і погоні скритись,
Пійми і смерті миновать?
Ет, тямиш же, як я, і ти.
Що тут стежки і всі дороги
Черкеські обняли залоги
І ришуть горці, як хорти.
Та де ж тепер і братік твій?
Він там же шарить дні і ночі.
Як звір, вороча люті очі
І рветься серцем на розбій.
То має бути та й буде те,
Що як відсіль тікати сунемся,
Йому ж, катюзі, попадемся,
А він і слід наш заметел!»

¹ Натиснув.

Но краля каже: «Се брідня;
 Хоть по шляхах і єсть залози,
 Но єсть і ті, що для помощи
 Готові кинуться щодня,
 Аби що-небудь заробить,
 І за хороший заробіток
 Себе, жінок своїх і діток
 І зодягти, і прокормить.
 Як тільки прийдеться втікати,
 То я із сих найду проїдоху,
 Суну сього, того потроху,
 І він готов нам помагати.
 Та й грек один тут прожива,
 Захожий, не на добич взятий,
 Бувалий дуже і багатий,
 Народу перша голова.
 Він з татусем моім служив,
 Ходив на промисел, в походи,
 Пускавсь в пустині і за води,
 І всякого добра нажив.
 Він, знавши всю мою біду,
 Колись казав: «Тікай, небого!
 Од брата, для тебе лихого,
 Сам, куди хочеш, проведу».
 Чого ж тепер бояться нам,
 Коли все добре можна мати?
 Грек ласку рад нам оказати,
 Взять, провести, як знає сам».
 Казала їй мала ще квилить...
 Но брат приїхав, гук озвався:
 Гарасько до овець побрався,
 Вона ж до хворої летить.

В сю пору очі чабана
 Уже ватаги одцуралсь,
 До кралі тільки поривалсь
 І к двору, де живе вона.
 На другий день він на горі
 Заліг, нудивсь, телесовався.

Заходу сонця дожидався
 І сходу тихої зорі.
 Як тільки вечір наступав,
 Мінився світ по небосклону,
 Гонив ватагу до загону
 І шляхом на сопілку грав.
 Тоді черкесочка з сінець
 На двір, як мушка, вилітала,
 Шаталась, буцім наглядала
 Або лічила всіх овець...
 А шлялась, м'ялась для того,
 Щоб поглядіть на милодана,
 Сунуть, що малось, із кармана
 Та послі і обнять його.
 І от, ці штуки викидять
 Порою кралі удавалось,
 І веселитися траплялось,
 І вкупі з милим горювать.
 Не раз їх місяць заставав
 В саду, крій бука і тополі,
 Або у лип на низькодолі
 Отрадним світом обвивав,
 І мов тужив, що з козаком
 Дівчина нудиться, скучає,
 А зла неволенька мішає
 Зложить з ним руки під вінком.

Одначе парень веселивсь,
 Що вірну ма на все помогу,
 Готовивсь нищечком в дорогу
 І богу про успіх моливсь,
 Та обіщавсь, як тільки він
 Отчизну судить повидати,—
 Калік і сиріт наділяти;
 Купить для церкви тульський дзвін;
 Мерисю швидше охрестить
 І з нею зараз повінчатсь,
 Робить, трудиться, побиватсь,
 І вік любовно з неюжить.
 Черкеска ж коіла своє:
 Шкатули братні підглядала,

І, як лисиця, розглядала,
Що лучче в них і краще є.
Осталось тільки для путі
Щасливу вигадать годину,
Для в'юку підобрать скотину
І ввесь припас к тому найти.

23

А Баязетові і в сні
Не снилось, що сестра змандрує;
На другий день він їй дарує
Сережки добрі й два персні,
Що зараз в набігах достав.
Гараськові ж, чекмінь суконний
Та пояс з ніжними червоний
На руку кинувши, сказав:
«Отсе й тобі гостинець мій,
Чабане вірний, пильновитий,
За те, що скот у мене ситий,
За догляд у ватаги твій.
Як схочеш далі так служить,
То будеш знать, що твій хазяїн
Не той у мирі росіянин,
Що за алтин три дні дрижить;
Забудеш драні постоли
Або із лик нікчемні лапті,
Сіряк, пошарпаний на клапті,
Плуг з бороною і воли».
І тут-то кинувсь на коня,
Помчався стрілкою додому,
А парню воля молодому
Сміяться з ласки до півдня.

24

Тепер настала тишина,
Ожився Баязет в господі,
Не дума о своїй пригоді
Ні він, ні хвора я жона.
І всі черкеси в табуни
Летучих коней попускали,
Запас і зброю в хижі склали;

436

І голодрабці, і пани
Осілися; один дозір
По граням, по шляхам літає,
То, стійми стоя, поглядає
На руську лінію із гір.
Пройшло півліта, і нема
Ні диму відтіля, ні пилу;
Кубань мовчить; москаль на силу
Надіється і мов дріма.
Но тут-то осінь нанеслась;
В борах, садах дерев'я голе;
Темні луг, чорні поле;
З Кубані туча піднялась.
Летять гінци, мов на крилах,
В аулах лемент роздається;
Москаль піднявсь, донець несеться
На гибель нашу і на страх.
«До збруй, черкеси! — гук гримить.—
До коней! Та мерщій сідайте,
Жінок і діток покидайте,
Ходім свободу боронить.
Одні каліки та діди
Останьтесь, будьте на сторожі;
Хлоп'ята ж, в стрій, хоч трохи гожі,
За ружжя, шашки та й сюди!
Гунем огулом на врага,
Різнем, рубнем, що зможуть сили,
За віру, предківські могили,
За поле, саклі і луга;
Хто з нами зараз полине
Святиню общу рятувати,
Той буде честь і добич мати,
А сидень кари не мине».
От позбиралися і в путь
Летять, земля від їх трясеться,
Як хмара, курява несеться,
І гори, і луга гудуть.

25

І Баязет пустивсь уп'ять
Морить других або умерти,
Жона ж його лежить при смерті

437

Та, мабуть, має і не встать!
Під смуту, страх і галас сей
Меріме вірная бодриться,
З Гараськом хоче спорядиться
І улизнуть із братських рук.
Зійшлись опівночі в саду,
Одно другого обнімає;
Чабан і краля забуває
Свою недолю і біду.
Горюють, щоб-то взять, вони,
І ся лепече: «Візьмем гроші,
Намисто, кунтуші хороші,
Ложки та срібні кумани,
Жемчуг, атлас, парчу, сап'ян...»
І що від неньки їй досталось,
А Баязетові попалось
На суще горе, не талан.
За воживо¹ ж поміркувать
У грека Фоки зговорились,
Обое богу помолились
І зараз розійшлися спать.

26

На другі сутки, як омрак
На землю нічка напустила,
До грека любочка сходила,
Вклонилась і казала так:
«Колись мій батенько і ти
Один другому помагали,
В походах і торгу бували,
Жили й любились, як брати.
Ти часто пив у нас і їв,
Татусь у тебе довольнився,
Гуляв по зволу, веселився
І дяку знать за те умів.
Я кров товариша твого,
Дочка Юсупа, сиротина,
Була у батька, як калина,
Та зсохлась в братіка свого.
Він все добро заїв моє,

¹ Проводи.

438

Мене ж, звірюка, не шанує,
Денька без ласки не минує,
Порою чим попавши б'є.
І зла невістка — та ж яга:
Не на добро мене учила,
За коси ж часто волочила
І ненавидить, як врага.
То я надумала втікати
З одним левенцем аж за море,
На Русь святу, щоб там і горе,
І вік свій вкупі коротати.
Так зжалься ж, змилуйся хоть ти,
Будь батьком при лихій годині
І козакові, й сиротині —
Допоможи нам утекти;
Дай вожая, як знаєш сам,
Щоб нас до моря допровадив,
Аби ні словом не повадив,
Ні ділом на дорозі нам!»

27

Це Фока слухав і ридав,
І каже, давши стусень в груди:
«Такий-то світ! Таки-то люди!
Такий-то рід, щоб він пропав.
Я, донечко, життя твоє,
Як сам своє, давно вже знаю,
І бачу часто, й підслухаю,
Що брат тебе клене і б'є.
Не вперше із моїх очей
Гарячі слізюньки спускались,
Не раз мені печінки рвались,
Як жид з тебе глумився цей.
Та я ж, бачся, і натякав,
Щоб ти від його утікала
І талану собі шукала,
Де б бог тобі приют не дав —
Но годі!.. Перестань тужити!
Коли до втьоку ти зібралась
І христ'янину сподобалась,
Я рад, готов вам услужити.
Одначе вожая не дам,

439

А ось пушуся з караваном,
Візьму вас, скину за лиманом,
І госпідь зацтити вас там!
Ти ж на дорогу прибирайсь,
Шнуруй поклажу всяку в тюки,
Щоб на мої оддати руки,
Утрат же й зради не лякайсь.
Не тільки все те збережу,
Но, взявши із своєї скрині,
Товариша свого дитині
Ралець та й добрий положу.
Та не подумай і того,
Що й ворог наш наробить шкоди;
Ще єсть для всякої незгоди
Живець у вожая твого.
Ще ця поранена рука
На шмаття хоть кого покрає...
А хлопці?.. Горе не минає
Того, хто займе старика».

28

Сирітка кинулась до ніг,
Поклонці тричі положила,
І, обнімавши старожила,
Біліла любочка, як сніг,
То червоніла і тряслась,
Од скруту личенько мінилось.
Чільце росою мов покрилось,
І мова мов не та здалась;
Зам'ялася, сама не зна,
Чи бігла б відтіль, чи летіла;
Ні пить, ні їсти не схотіла...
І потішає чабана:
«Тепер-то не загинем ми,
Бо руку та й велику маєм;
Куда і з ким пуститься — знаєм
Із клятої сеї тюрми.
Грек Фока — сущий батько нам:
Він задля нас уже хлопоче,
Сам рад, сам визвався і хоче
Везти нас в край веселий ваш.
Деньок, чи два, чи три мине,

440

Невістка згине, скот охляне,
Спустіє поле, сад зав'яне,
Тебе не стане і мене.
Що ж скаже брат мій, бузувір,
Як не пропав од тучі, грому
І, повернувшись додому,
Загляне в цей нещасний двір?»
Сказавши, охала вона
І, щоб злегчить хоч трохи муку,
І притушить нудьгу і скуку,
Пішла в постіль від чабана.

ВІСТІ ПРО ВИЗВОЛЕННЯ

29

Ще сонечко не піднялось,
Хмарний Кавказ не золотився,
Як кралі сон веселий снівся,
Як на світанні їй здалось,
Що з діви птицею вона
Переродившись, крильця мала,
По морю тихому літала
Та ще і з милим, не одна.
«Ох! Се пророк віщує сам.
Щасливу путь, на славу богу,
І всю зацциту і помогу
На морі і на суші нам».
Сказавши, встала; за мольбу
Взялась; поклони стала бити,
Честить пророка та хвалити
І славить бога, як в трубу.
Пішла в садок під кипарис.
Де батько й ненька почивають,
Про горенько її не знають,
А про талан ввесь вік пеклись.
Припала; рученьки свої
Простягнувши, обняла могили,
Ридала, билась, поки сили
Ізнемоглися у неї;
Та, взявши чебрику із їх,

441

Край серця склала в пазушині,
Щоб пам'ятать і на чужині
Родимих, дорогих своїх.
Гарасько так же на зорі
Молився спасу і покрові,
Старався, щоб були готові
Верблюди й коні на дворі.
Стягав для в'юку лантухи,
Канати, шкури і повстини,
Де луччі рядна з парусини,
Сакви ремінні і міхи.
І, спорядивши те, сказав
Мерімі, що цієї ж ночі,
Як ворогам засліпить очі,
Обшарить все, що брат надбав.

30

І справді прийнялися брать
Ту ж нічку всякїї пожитки,
З добра не кинули ні нитки,
Старались горця накарать!
На другу звозили товар
До грека, у нього складали,
А там мерщій, мерщій ховали
То в льох, то в хату, то в амбар.
На третю виступать в поход
Загадує хазяїн Фока,
Як буде темнота глибока
Поверх землі, лісів і гор.
І сталось так; ввесь караван
О півнях із двора пустився,
Від всякого дозору скрився,
Його ховав густий туман.
І всю дорогу не було
Ні стрічі, ні прохожих збоку,
Ні небо не казалось оку,
Ні сонце світу не лило.
Бо грек проходи скритні знав,
Невидимо водив борами,
По байракам проміж горами.
Тракти ж свідомо обминав.

442

31

Йшли-йшли і при кінці
Онап¹ і море видно стало.
У кралі серце трепетало,
Заграла радість на лиці.
Гарасько ж на коліна впав,
Бо там тонув і жив остався,
В неволю неборак попався,
Погорював і волен став.
Молився богу, як умів,
Пречисту славив і Миколу;
Півсотні риби й хліба полу
Дав на артіль, а сам говів.
А тут-то й берег; од путі
Під лугом стали оддыхати,
Хто взявсь співать, хто в карти грати,
Хто скот і в'юки стерегти.
Одні варили на обід,
Другі гуляли, то купались;
Московській справі дивовались
І поспіху царських побід.
Та ще тому, що хрест чесний
В Онапі сяє, як світило,
Горить ставник, курить кадило,
І новий дзвін, та й голосний,
Озвався в пущах і горах
Христовій церкві на отраду,
А бусурманам на досаду,
На сльози, горе і на страх.

32

Як попоїв же і спочив
Хазяїн толковитий, Фока,
То одв'язав ладун од трока,
Відро оливи наточив.
Пішов в Онап, на церкву дав,
Молебень Миколаю правив,
Калік, сиріток не оставив
І в тюрмах з ласки побував;

¹ Анапу.

443

З знакомим панством нагулявсь,
Найняв судно, склада товари,
До милої оглянувсь пари
І словом батька обізвавсь:
«От тут-то господь, дітки, вас,
Видимо, милує, рятує,
І волю, і покой дарує,
А там від мук і горя спас.
Уже Гараська одділя
Од роду тільки Чорне море;
Із дум його і страх, і горе,
Родима вибавить земля.
Та ну ж молитесь та сидать.
Вітрець попутний подихає,
І бог, і він нам помагає,
Де хочеш, незабаром стать».
Сказавши, паруси підняв,
Суденце далі подається,
По морю, як стріла, несеться,
А берег із очей пропав.

33

Пливуть, пливуть, їм спас годить,
Свята пречиста помагає;
Підскочить хвиля та й лягає;
Судно погоня не слідить.
У боки взявшись, лоцман тне
Пісні; матроси веселяться;
Над морем хмари не вертяться,
Ні грім, ні буря не гуне;
Неначе спить і гліб, і дно,
І там ізверху риба грає;
Шумить скопа; шубовсть... хватає
І вгору мчить якесь звено.
З боків гусей, уток стада:
Одні пливуть, другі літають,
Орлів заглядивши, тікають,
Куда їх страх жене, біда.
А далі — далі лебеді,
Як снігові гряди, біліють,
Від ляку так, як ти, не мліють
І сміло миються в воді.

444

То все для моряка бредня,
Черкесонці ж всі штуки нові,
Вороча оченьки тернові,
Радіє, гріється щодня.

34

Що день, то дальше подались;
Що час, то берег став їм ближче;
І от кричить один парнище:
«Тепер, Гараську, не журишь;
Бо з нами і з тобою бог!
Не будем в морі утопати;
Видніються церкви і хати:
Це город, славний Таганрог.
От тут-то оживем, і всі
От-от до пристані прибудем,
Дорожний скрут, нудьгу забудем
І погуляем на Русі».
Пан Фока, хоть далеко був,
В каюті мудровавсь над щотом,
Втомився, окропився потом;
Но вийшов, на палубі став,
Дивився пильно та дивився,
На небо глянув, охрестився,
Церквам видимим поклонився
Раз, другий, третій і сказав:
«Е! Справді близько Таганрог!
Спускайте ж паруси, хлоп'ята;
Стріляйте; хай звістить гармата,
Що нас привів з-за моря бог».
І тут до пристані судно,
Мов громом, тричі обізвалось,
Під берег з піснями примчалось
І якір кинуло на дно.

35

На другий день пішла кура:
То лікарі товар курили,
І моровицю заморили,
І вбили для себе бобра...
Грек Фока не страшивсь чуми,

445

Боявся тільки витребеньків;
Одмірять, зважить був раденький
І дасть проценти із суми.
Попав ярлик, сунув в карман.
Став вигружать ріжки, оріхи,
Тюки, бочки, барила, міхи
І перевозив в балаган.
Сходив в поліцію, дав білет,
Явив Гараська і дівчину;
Просив панів, щоб сиротину
За те, що змучив Баязет,
Мерщій порядком охрестить
Та й другу ласку показати —
Її з Гараськом повінчати
І на господу одпустить.
А щоб поставить на своє,
То багатир не поскупився,
Під кого треба підмостився,
Засипав тих і сим дає.

36

Незабаром ся новина
І в самій пристані, і в хатах,
І по базару, і в палатах
Оповістилась, як луна:
«Черкеску будуть тут хрестить,
Що в снігових горах родилась,
Від брата-ката свободилась
І в кораблі тепер сидить.
А після того під вінцем
З якимсь Гараськом, кажуть, буде!»
Гукавши по базару, люди
На пристань бігли манівцем,
Настигли, й надоїли так,
Що грек, вхопившись за лозину,
Не одному погладив спину
І совав під боки кулак.
Він швидше розкладав товар
І, щоб охвито торговати,
Найняв великий двір і хати
Чолом на городський базар.
Тут спав, кушав, а в балаган

446

Ходив та добре любив гроші,
Брав бариші на все хороші
І туго набивав карман.
Кругом же дворища уп'яť
Народ відусіля збирався,
Шатався, бігав, добивався,
Як диво-кралю повідать.
Пани із панями щодня,
Купці й купчихи прибували,
Що-небудь гості даровали
І полюбили, як рідня.
А три із них взялись хрестить
Сирітоньку і всяке диво —
Горілку на хрестини, пиво
І харч з господи — одпустить.

37

Та змова в п'ятницю була,
В неділю ж краля молодая,
До служби, в церкві Миколая
Христ'янську віру прийняла.
Ім'я було «Меріме» їй,
Тепер Марією зоветься;
Як глянеш, мов не та здається,
Бо звичай обмінила свій:
На груди хрест кладе, як ми,
Мов змальства до того привчилась,
З магометанством розлучилась,
Зцуралась роду, як чуми.
От вийшли з церкви і відтіль
Гуртом до Фоки всі поспіли,
Порядком за столами сіли,
За хліб взялися і за сіль.
А він всю щедрість показав,
Горілку слав надвір народу
І, кубок випивши, сказав:
«Тепер п'ємо ми і їмо,
Що охрестили Марусину;
А через тиждень, як не згину,
То бенкет і другий дамо.
Е! Треба буде одружить
Христ'янку з христ'янином нову

447

І талану її основу
І вдруге тут же положить.

38

Простившись, вранці похмеливсь,
Покликав Масю з Гарасимом,
Ту донею, а парня сином
Назвавши, Фока так озвався:
«Я двір цей здумав купувати
І вам його подарувати:
Отут-то можна торговати
І хліб насущний добувати!
Копійка мається у вас,
Мішки набиті ваші й тюки.
Чого ж в селі мориться з скуки
І нидіть в полі всякий час?
Чим жать, косити та орати
Або у скоту побивається,
Чи то не лучше тут остаться
І, сидя дома, гроші брати?
Остав же, синку, сільський бит,
Возьми сюди і батька, й неньку,
Торгуй, орудує поманеньку,
То станеш і багат, і сит.
Як господь вік прибавить мій,
То буду часто тут гостити,
З-за моря всячину возити,
Бариш же весь — мені і твій.
От рада вам! Ви ж, в добрий час,
Не голодуйте, їжте, пийте,
К неділі ж по жупану зшийте,
Бо будемо вінчати вас.
Брехні я зроду не люблю,
Ще будуть спати горожане,
А я піду, і що не стане,
А двір вторгую і куплю».

39

І справді, як казав, зробив,
Хоть добру плату мусив дати;
Прибрав к весіллю гарно хати,

448

Шпаліром стіни обліпив.
В суботу сватання пили,
В неділю молоді вінчались;
На бенкет гості позбирались,
Панове і купці були.
Лилась горілка, ренське, мед;
Тломили ласощі без щоту;
Співав, хто мав на те охоту,
Заливши очі наперед.
І танцям вгаву не було,
Пани в світлицях веселились,
Мищани край сіней крутились,
Од гуку дворище гуло.
Як тільки ж півень обізвався,
То приданки самі остались,
Дворяне і купці убрались,
І грек напилий спати уклавсь:
Уставши ж рано, на зорі,
Найшов, мов прапір Магомета,
Запаску з алого грезета
На довгій щоглі у дворі..

40

Хоть Фока ж тиждень баловав
І дуже підтрусив шкатулу,
Но бог йому за ту посулу
Талан і радість зараз дав.
Бакалію його змели,
Ні жмені в лавках не зосталось.
Як думав, так і продавалось,
За руб рублями оддали.
Те ж збувши, взявся закупать
Всячину всяку спотонуву¹,
Щоб добрую користь готову
Уп'ять, де бог покаже, взять;
І день і ніч везли товар,
І день і ніч він паковався,
Народ сюди й туди шатався,
Мутився берег, як базар;
Неділь на три було труда,

¹ Спочатку.

Поки до шниря все зносили,
Судно порядком нагрузили
І спорядили хоть куда.

41

В цю пору море, як скло,
Стояло тихо, не хиталось;
За хмари сонце не ховалось,
Однак спеки не було.
Тепер же вітер розгулявсь,
І хвиля дме від Таганрога;
То грек, з надією на бога,
В дорогу виступить зобравсь.
Поснідав, люльки покурив,
Балакав довго з молодими,
Поцілювавсь любо з ними,
І на порозі говорив:
«Тепер-то, діточки мої,
Простіть, здоровенькі бувайте,
На божу ласку уповайте
І теплі молитви свої.
А я за море долину,
І хто зна: чи дійду в господу
На радощі сім'ї і роду,
Чи не умру і не втону,
Чи смерть єхидная мене,
Як рибу, поведе удою,
Піском засипле під водою
Або і дома не мине?
Коли це буде, пом'яніть,
Оплачте по-християнськи Фоку
І свічку дорогу й високу
На церкву божу одмініть».

42

«Ох, діти! Розкажу на час,
І гріх того не розказати,
Як божа рятувала мати
І крив мене в недолях спас.
Колись я дуже був здоров,
Меткий, завзятий до розбою,

450

Лякав і дивовав собою,
Ярився, лив, як воду, кров.
Хто ворога, як галич, гнав,
Як валом, трупом обстилався,
На судна перше всіх скидався,
Рубався, бився, грабував?
Хто в пушах і степах водив
По байракам, лугам ватагу
Під дощ, під сніг, під шквирю, хлягу
І язика достать ходив?
Грек Фока ці робив чуда,
Но й сам в нещастя попадався.
Між трупом ранений валявся,
Поки Юсуп настиг туда.
Підняв мене, обмив, замив
Вонючі рани з пижма соком
Та закладав товченим дроком,
І смерть, і муки удалив.
Я ледве й шибениць ізбіг:
Вже дотягали на вірвовці
Раз турки, вдруге македонці,
Но спас на диво й тут поміг!
Там правивсь Буклос Небоян.
Він з сотнею харциз завзятих
Порізав, порубав проклятих,
І я уп'ять вожай і пан.
А цих побив, то поколов
З дружиною морійців Палос
Та з курдами сподар Кефалос,
І я живеньок і здоров.
Не раз і на морях мені
Траплялось в бурю утопати,
В неволі нидіть, горювати
І тліть в тюремній западні;
Случалося ходити в парчі
І руб'ям прикривати спину,
Пить ренське, їсти осятрину
І бути по три дні без харчі.
Однак старості доживсь;
Як сніг, білію, а не гнуся;
Талан, куди не повернуся;
Худоби і скарбів добивсь.
Що ж дальше буде, хто те зна?

29*

451

Ох! Мов щось шепче: «Фоко! Фоко!
Одумайсь, не несись високо,
Тебе за морем жде труна!»
Казав, здихнув, сплакнув, стогнав,
Змінивсь в лиці, перехрестився,
Оп'ять поціловавсь, простився
І вдруге те ж заповідав.

43

Тут острах молодих трясе,
Мов справді ту труну для грека
Морська хвиля іздалека
На жаль і горе їм несе,
Мов будуть хоронить того,
Що визволив обох з неволі,
Для честі їх, для слави й долі
Добра не пожалів свого.
Гарасько білий, як стіна,
Рида, а Мася так, як глина
Пожовкши, плаче, мов дитина,
Утихне й знову начина.
Припавши, стала ціловать
Коліна Фокині і п'яти,
Не хоче рученьок одняти,
Не дума батька одпускать.
І цей, ізморений од сліз,
Не знав, не стямивсь, що їм діять,
І тільки, щоб тугу розвіять,
Обох з собою взяв на віз.
На пристань вкупі прибули...
Но тут жалю ще більше стало:
Дорогу море натякало,
Од вітру паруси гули;
То Фока кинувсь на судно,
Як вихор, по воді помчався,
Назад раз на раз оглядався,
Поки їх стало не видно.
А ці на пристані були,
Нудились, поки хмари сині
Настигли, і, мов звір в пустині,
Морські потоки заревли.

452

44

Тоді Гарасько оханувсь,
Вхопив Марусеньку за руку,
І тяжку з Фокою розлуку
В господі поминать вернувсь.
Неділю, другу смутовав
Сподар з дружиною своєю,
Частенько плакав вкупі з нею,
А там за промисл браться став.
Вписавсь в купці, ямлив товар:
Ледянку-сіль і добру кримку,
Мед, віск, білугу, осятринку,
Полотна, сало і кав'яр.
Та хури правив на Одес,
На Москву всякі вина з Дону,
В Цареград греку Соломону
Пшеницю ставив і овес.
Поправив двір, як сам хотів,
Построїв нову комору
Та хату челяді простору,
І на господі паном сів.
А щоб за родом не тужить,
То, спорядившись помаленьку,
Зібрався батька взять і ньеньку
І вкупі з ними вік свій жить.

45

Уже в дорозі Гарасим,
Що їздив чалими волами,
Тепер несеться, як крилами,
В бударі й два вози за ним.
В жупані з шльонського сукна,
В брилі, що мохом мов оп'явся,
У боки взявшись, запишався,
Хіба гонців одних мина.
Летить, та от уже і там,
Де народивсь, ходив за плугом,
Телята, вівці пас під лугом
Або бичата по трактам.
Шугнув в отецький двір і став;
Отець же залучав скотину

453

І з ляку кинувся в хатину,
І тільки з вікон виглядав.
А мати вийшла із сіней:
«Здорові, пане!» поклонилась,
Поблідла дуже та трусилась:
Здавалось, пан із суду цей;
Но він за рученьку вхопив.
«Не бійся, мамо! Я Знемога,
Я син твій! — каже. — З ласки бога,
Як бачиш, і здоров, і жив;
Я той, що ти колись сама,
Недоїдавши так, як треба,
Талан мій вимолила з неба
Та довела і до ума;
Я Гарасим, твій одинець.
На диво, збавився од горя
І Таганрога, що у моря,
Тепер і житель, і купець!»

46

Тут матінку уже не страх,
А нагла радість стрепенула,
Очиці скрились, мов заснула
У сина на м'яких руках,
Мов духу в тілі не було,
І серце перестало битись,
На блідних щічках піт роситись,
А губи смагою злило.
Старий, поглянувши з вікна,
Подибав, знитившись, із хати,
Щоб хворую обрятовати;
Но тут, узнавши, що вона
В руках одинчика лежить,
Отерп і сам, не стало мови,
Здихнув, змінивсь, насупив брови,
Потупив очі та дрижить...
Що ж?.. Добрий син природумів
Підняти перше потихеньку,
Внести на піл у хату неньку;
А після й батька перевів,
Линув на лоб йому води,
Як соловейко, озивався,

454

То Савка з силою зобрався
І зараз миновав біди.

47

Як тільки ж, мовби після сна,
Очиці матінка відкрила,
То, вставши з полу, говорила
До гостя милого вона:
«Ох! Де ж ти, синочку мій, взявсь?»
Відкіль, як зірочка, явивсь?
Чи з моря вирнув, не втопився,
І всім на диво жив оставсь?
Чи то ж надієнька була
Тебе на світі повидати,
Як мусили одпоминати
З сльозами цілого села?
Як чумаки сказали нам,
Що ти поліг під шумом моря,
То твій дідусь умер із горя,
А я яка і батько сам?
Ет, вісім доконає літ,
Як часто, часто цілі ночі
Без сну мої морились очі,
І їх не тишив божий світ.
А скільки раз в крутині тій
Я зовсім їжі не вживала
Або сльозами обмивала
І хліб порою гіркий мій?
Та й батько скільки їх розлив,
І скільки перетерпів муки!
Хворав, моривсь з журби і скуки
І, мов пришиблений, ходив!
Чому головонька сіда,
Одувсь, пожовк, опали очі?
З того, що дні, часи і ночі
Без вгаву мучила біда!
Чи з ціпом п'явся на току,
Чи з плугом на полі возився,
Тужив, нічим не веселився,
І пив, і їв він без смаку.
Гонивши волики свої,
Без наймитчати, сам на пашу,

455

Лукав: «Ох, де ти, мій синашу,
Де ясні оченьки твої.
Що і скотинку, і в дворі,
І в полі любо доглядали,
Як роси на траву спадали,
І рано, й вечір, на зорі?»

48

Но дальше говорить не дав
Старий, за серденько вхопився,
На сина пильно подивився
І тихо матері сказав:
«Тепер забудьмо, що було,
А вкупі бога нум хвалити,
Що дав нам радості дожити,
На смуток ворогам і зло.
Наш син сподар, наш одинець,
Як повна рожа, процвітає,
Вернувсь, хліб-сіль, копійку має,
Не гречкосій він, а купець.
Так стало буть, що ми талан
Його за горе поміняли,
Гнівили тройцю й горювали
За небувалость і обман».
Тут говоруха забува
Все горе, всю свою крутину
І каже: «Ну нехай же, сину,
Замруть навіки ті слова;
Нехай їх прийме море те,
Що змилювалось над тобою,
Та гряззю, пісками й водою
Наверне зараз і гнете!»
Сказавши, синовця хвата,
Як вітку з райської калини,
Цілує личенько дитини,
До серця любо пригорта.

49

Гарасько плакав, дав чолом
Матусі, батька ціловать
Вхопивсь і, щоб потіху мати,

456

Під вечір кинувся селом:
Просив на ранок, на обід
Рідню і деяких сосід.
От ранок, сонце піднялось;
Взялися страви готувати,
Не турбовавшись купувати,
Бо у Гараська все найшлось.
Балик щолуччий і кав'яр,
Соми, лящі на шарпанину,
Межені осятри до хрину
Звелів дуванить господар;
Горілку, правда, купував,
А хліб святий з возів носити
І ренське з боклагів точити
Щасливець хлопцям загадав.
Обід поспів: уже столи
Покрились хлібом і пляшками;
Сідали гості за мисками,
Все добре їли і пили;
І батько, й матінка його
Мов ожили, мов не журнились:
Пили, гуляли, веселились
За щастя синовця свого.

50

Як же одинчик одгуляв,
Як по рідні повеселився,
То звичайненько уклонився
Отцю і матері й сказав:
«Тепер мене благословіть,
Що маю в думках, говорити,
І серденько своє одкрити,
І вас підправить — сущу хіть.
Уже обом вам сідина,
Як сніг, головоньки покрила,
Обох вас старость нахилила
І заморила крушина.
Так хто ж без мене в сім краю
Вас в горі, в нужді порятує,
Як син, напоїть, нагодує,
Замінить рученьку мою?
На рід надія не яка:

457

Поки в коморі єсть і в скрині,
Лестун потреться в сій хатині
Та й далі, вкинувши фука.
А жить тут не впада мені:
Я дуже в промисли уп'явся,
З купцями всякими зазнався
В своїй і дальній стороні.
Продайте ж все, що дав вам бог,
А щоб не мучиться тугою,
Поїдьмо зараз із мною
В мою господу в Таганрог.
Там будете у мене жить
Без нужди й горенька довіку,
Я рад сотнями за копійку
Для вас, де треба, положить,
І добрая жона моя,
Як рідна доня, приголубить,
Хоть і не бачила, а любить
І штить вас так же, як і я».

51

Старі, почувши річ таку,
Не знали, що йому казати,
Убралися тихенько з хати
І посідали на току.
Там раду мали, що чинить:
Чи тут довіку зоставатся,
Чи з добрим сином виряджатся
І на його господі жить?
«Гей! — каже Савка. — Як-то нам
Збувать осідлость родовую,
Скот і рухомість домовую,
Нивки, лужок і жити там,
Де, окрім сина одного,
Родини іншої не буде
І нас не знають добрі люди,
І ми не знаєм нікого?
Так ну ж тут віку доживать,
Щоб не на другім кладовищі,
А на знакомім гробовищі
З батьками вкупі почивать».
Одначе матінка сіда

458

Старого вміла вгомонити,
Розтолкувавши, як тут жити
Під старість і худі года.
То Савка раду обмінив,
Ввійшов з старенькою в хатину
І каже: «Ну, шукай же, сину,
Щоб швидше хто, що єсть, купив,
Та й полинем на Таганрог
Твою господу повидати
І горе наше забувати,
Аби доніс здорових бог».

52

От і взялися продавать,
І все попродали до діла,
А тільки матінка схотіла,
Щоб хату й двір на церков дать.
То добрий батько й добрий син
Не тільки волю вдовольнили,
Но ще й півсотні посулили
На повіть, хату й новий тин.
А піп по лейстрам заквитав,
Що Савка, прозвищем Знемога,
З жоною й чадом, в славу бога,
Для шпиталя той двір оддав.
І слово Гарасим справдив,
Дорожню одімкнув шкатулу,
Послав п'ять сотень прямо в Тулу,
Щоб майстер добрий дзвін одлив
На тую ж церков; та роздав
Потім на молитви копійку;
Де бачив, наділяв каліку
І поміч сиротам давав;
Зосима, чесного дяка,
За добру наділив науку,
Сунув десяток срібних в руку
І зшив халат для старика.
Та й загадав в вози складать,
Що батько й матінка звеліли,
Про чорний день держать хотіли
Або невістці даровать.

459

Тепер матуся і отець,
 Раненько помолившись богу,
 Пустились весело в дорогу,
 І, як бажав їх синовець,
 Настигли в город Таганрог,
 Де горе, нужди забувати
 І вік покойно доживати
 Судив їм милосердний бог.
 Як тільки у воріт своїх
 Гарасько з рідними явився,
 То дух у Масі звеселився:
 Біжить чимдуж стрічати їх;
 Дрижить від радості вона,
 Свекруху, свекра обнімає,
 Говорить, що на серці має,
 І чинить, що по серцю зна,
 Бере під рученьку мерщій
 Стару Знеможиху як неньку,
 Веде в господу потихеньку
 І дзиглик підставляє їй;
 Становить на столі затим
 Ясні полумиски й тарілки,
 Пляшки пивця, винця й горілки.
 Частує спершу Гарасим;
 Вона ж подавши по другій,
 По страві страву іншу носить,
 З дороги пити й їсти просить,
 Годить їм, як душі своїй.
 Старі їдять, що подає;
 На личеньках отрада грає,
 Журба і горе замирає,
 А суща радість настає.

Як попоїли ж, то синаш,
 Повівши в другу кімнату,
 Сказав: «От тут-то, мамо й тату,
 Приют у мене буде ваш.
 Тут Мася все, що треба вам,
 Не ліновалась, вгнобила¹;

¹ Добре зробила.

Сама, голубонька, робила,
 Як хочу і люблю я сам.
 От вам постеленька м'яка,
 Подушки пухові, заморські,
 І килими квітчасті, горські,
 Що владила її рука.
 Чого ж потребує нужда,
 Те залюбки вона доставить,
 І день і ніч вас не оставить,
 І волю вашу одгада:
 Подасть вам їсточки і пить,
 Головоньки сіді помие,
 Одіне любо і покриє,
 Поки вам господь судить жить.
 Я ж в городській собор схожу,
 Молебінь там найму покрові,
 Щоб ви були живі й здорові
 Та й у карнавку положу».

Старі сльозами на слова
 І ласку сина одвічали,
 Сидівши вкупоньці, мовчали,
 А він, як соловей, співа:
 «Тепер спочиньте од путі,
 Засніть на сій м'якій постелі
 В веселій синовій оселі,
 Поки найдусь сюда прийти».
 Сказав, пішов, а ці лягать
 На ліжка панській боялись,
 На коци довго приглядались,
 Одначе умостились спать.
 Уставши ж, пильно прийнялись
 Благодарити тройці богу,
 Що син їм справжню дав помогу,
 Як Йосип родові колись.
 Живуть, живуть; за год чи два
 Забули норови селянські,
 Перейняли звичаї панські
 І з мови деякі слова;
 Узнали, що то Таганрог
 І що село, де проживали:

Там з праці хліб насилу мали,
Тут вповню розкіш дав їм бог.
Чого б то ще сідим бажать?
Невістка добре шанувала,
Любила, штила, милувала,
Не ліновалась угодять.
А син? Обув їх і зодів,
Прибрав знайомих для поради,
Охвітності¹ й потіхи ради,
І тішив так, як тільки міг.
Як кашель або стиски їх
Вночі хоть трохи турбовали,
Вставав, скликав, щоб помагали,
Бабок і вірних слуг своїх.
Веселий був, коли були
Вони здорові й веселенькі;
Журились, як стогне батько й ненька
Хоть трохи іноді коли.
Як на господі пробував,
То щоб недуги всторонити,
Давав їм їсти сам і пити,
І всяку страву коштував;
Моливсь за них, як сонце світ
На землю рано розсипало,
Моливсь, як промені спускало
Воно під спід землі і гніт.
Зате в дорогах і в дому,
Що не задумав — удавалось;
По торгу все, мов з шовку, ткалось
На радість і користь йому.
Процвів: за правду і труди
Його пречиста наградил;
Маруся синовця родила,
Була хазяйка хоть куди,
Забула край отецький свій,
Кругом московкою здавалась,
В атлас та бархат одягалась,
Весь город дивувався їй.
І тільки те її тепер
І Гарасима турбовало,
Що Фоки доброго не стало:
Сердешний од чуми умер!

¹ Приемності.

Як тільки вість про це подав
Якийсь купець із Трапезону,
Гарасько гроші дав для дзвону
І к поминам збираться став:
Горілки бочку взяв одну,
Но не убіжську, сорокову;
На запікану корінькову
Купив кубеби й калгану¹;
Гнав пінную на курдимон,
Любисток, пижмо і бедринець,
Дягіль, троянду, голубинець
І свіжу кірку із лимон.
Обід поставив для купців,
Попам і городським дворянам;
За тим другий одним міщанам,
А третій — турмам і старцям.
Сороковусти одправлять
По всім приходам вговорився,
Платить за те не поскупився,
Церкви святії наділяв.
І зроду-звіку не було
Таких по городу обідів:
Він всіх удовольнив сосідів,
І всіх прихожих наголо,
І арештанти піджились,
Криві, сліпі і всі каліки.
Попи добилися копійки
І за одправи прийнялись;
Курился ладан по церквам,
Дяки гарненько галасали,
В субітник Фоку записали
І рід його вмостили там.
А Гарасим, опріч того,
І Мася, плачучи, молились.
І поминати не скупились
Весь вік свій вожая свого.

¹ Кубеба і калган — рослини, якими заправляли горілку.

ПОЛТАВСЬКА МОГИЛА

Стоїш з хрестом, свята могило!
Що ж під тобою... Хто не зна?
Там те лежить, що буде мило
На віковічні времена...
Лежать там моці — кельт трухлява
Із трупу, що злягавсь в бою,
Як голову вінчала слава,
Полтава вірняя, твою...
Лежать шаблі, списи лицарські;
Їх ржа помалу доїда:
Діла ж Петрові — государські
Повік не будуть знать вреда.
Хоть вітер би тебе розвіяв,
Могило! Й зарівнялась ти;
Хоть жито б на тобі хто сів
Або прийшов косить, гребти,
Здихне, подумавши, заплаче
І скаже: «Тут колись Петро
Життя обороняв козаче,
Церкви, пашню і все добро;
Тут хрест отецькими руками,
Молившись пильно, сам вкопав;
Тут москалів він з козаками
Оплакав чесно, поховав;
Тут ті, що Карла і Мазепу

РАСКАЗЪ КАЗАКА

о
быломъ

въ

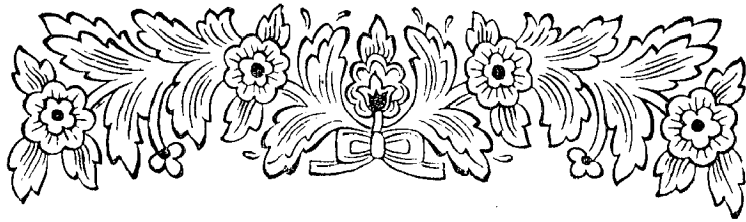
Украинѣ

ПОЛТАВА.

1845.

Титульний заголовок рукопису поеми анонімного автора
«Рассказ казака о былом в Украине».

Продули й вигнали гуртом
В пустиню дику й голу степу,
Хоть заплатили животом...»
Та се й було б. Но ти, прохожий!
В Полтаву й відтіл ідучи,
Поглянь на хрест пильненько божий
І хоть озвися, хоть мовчи,
А серцем пом'яни владика
Петра і помолись за тих,
Що шведську гординю велику
На вічний сфасовали сміх.

РАССКАЗ КАЗАКА О БЫЛОМ В УКРАИНЕ
(Былое в Украине)

Дела давно минувших дней,
Преданье старины глубокой.

Пушкин

.....
Не так далеко от Полтавы,
В имени князя Кочубея,
Еще дух памяти витает
О кознях гетмана-злодея.
Спросите каждого — там знают
Донос царю и суд по нем.
С проклятьем каждый вспоминает
О бывшем гетмане своем.
Бывал и я когда-то там —
Святым угодника стопам
Поклон отдать и помолиться...
Забыл сказать, что там хранится
Явленный образ Николая...
С печальной думой вспоминая
Былое, в лес пошел взглянуть
На те дубы, что в память всем
Их насадили Кочубей
И Искра. Здесь я отдохнуть
Под тенью дуба векового

Присел, и смирно дух былого,
Свидетель хладный, мне шептал,
Опадшим листом осыпал...
Ко мне пришёл старик седой,
От лет с преклоненной главой.
Я память кой-чего былого
Мне передать его просил:
«Скажи, старик, слышал ли ты
Про память Искры, Кочубея;
Про память дочки, сироты
И жертвы хитрого злодея?»
«Я знаю все, бо я козак,—
Сказал старик и начал так:

— Сто тридцять шість минуло літ,
Як тут баталія велика
Колись була, і божий світ
Стемнів у лісі сім, і дика
Його натура за сто літ
Зробилася, і страшно стане,
Як звірі дикі всі покриють
Лощини в лісі. Ох, мій пане!
Не слухай лучче, як завиють
Вони по змінника душі!
О боже! Царства не лиши
Погибших праведних мужів,
Щоб вік за ними не тужив!..
Сюди і сонце не прогляне,
Роси ізранку не осушить,
О пане любий, милий пане!
Хто злую пам'ять в серці стушить?
Гризе за душу дяка злая,
Проміг би — й мертвого із'їв
Мазепу, в серці проклинаю,
Щоб він невинних не губив.
Гетьманство в руки підобравши,
Ізміну хитро затівав,
Палія в каторгу заславши,
Довіреність царя зругав.
Апостол, Іскра, Кочубей
Йому хоч злого не робили,
Не чув хули від цих людей,
Да в оці все-таки сиділи.

Оцих він тільки і боявся;
Бо силу, бачите, іміли;
Давно на їх він похвалявся
І ждав, щоб злое що зробили.
І що ж? Проклятий дід дождався.
Він Кочубею кумом був,
З дочкою кума, бач, спознався

О боже правий!
Великий гріх зробив лукавий!

Вопить до бога, до людей,
Озлившись, пан наш Кочубей.
Призвав він Іскру і Кованьку
В от цю ж таки свою Диканьку;
Да ще в полтавській церкві спаса
Був Іскри родичем по свасі
Світайло-піп, на все лихий,
На діло боже не плохий.
Сиділи, думали, гадали,
Донос цареві змудрували.
Донос Світайло прочитавши,
В хулу нічого не сказавши,
Совітовав гінцем послать
З словесним звістєм на Мазепу
І панську його клевету
Перехреста Петра Яценка,
Надежда більш на всіх плохенька,
Вони послали. З ним умісті
Свої і письменні вїсті.
І цар, донос їх прочитавши,
Брехня чи правда ще не знавши,
Зробити слідство поручив
Головкіну да ще Шафіру,
Щоб завдали страху, бач, миру,
І тим донощиків провчив...
Він думав преданость найти
В сих мужах дуже заслуженних,
І що ж? Ще більше клевети
Найшлося в душах навіжених...
Мазепа, правда, гріх великий
Зробив пред богом і людьми,
А хто омие кров, пролиту

Сими ізбранными судьби?..
Ти бачиш сам, великий боже,
Ніхто не може наградить
Проліті сиротами сльози...
Тебе не будем ми гнівить!
Якби по правді суд робили,
Невинних вірно б не казнили;
А то Мазепі що схотілось,
По його в суді все й зробилось.
Наш Кочубей царю одкрив,
Що пан Мазепа затїває;
Уми українців затьмив,
Він Польщі руку предлагає,
Що в шведа поміщі він просить,
Україну хоче одділить,
І царство руськеє поносить;
На гетьманстві змія сидить.

Мазепа жалувався шведу,
Що цар зробив йому обеду¹.
Він в Києві із ним обїдав,
І так як цар, про зміну відав,
То серце трошки і щеміло
За сквернее Мазепи діло.
Щось здумав цар да тут сказав,
А гетьман з ним, бач, спорить став;
А Петро-то спорить не любив,
За ус Мазепу ухопив.
Оце-то шведу він повідав,
Буцім тим цар його обїдив.
Куди ж! Яка велика птиця,
Що й цар не сміє посвариться!
Тут з писарем боїшся спорить,
А він з царем тягаться став,
І гибіль родині готовить,
Святую вірність поругав...
Безбожно він царю змінив
І в шведа поміщі просив.
В доносі Кочубей представив
Такі резони, хоть куди!
Одкрити правду не заставив,
Бідняга, наробив біди.

¹ Обиду, кривду.

В Москву к допросу всіх позвали:
Світайла, Іскру, Кочубея,
Мазепу ж тут і не займали,
Сього ізмінника, халдея.
Нещасні нарізнь показали
В допросі самий пустячок;
От тут-то судді заскакали,
Загнувши д'явольський крючок.
Дійшлося діло тут до питки,
В темницю бідних повели,
На їх надівши сірі свитки,
Там сліз багато пролили.

Як їхав від царя в Батурин
Посланець Кикін, це той мудрий,
То гетьман хилий ізлякався,
Щоб вслід за ним не причвалався
І государ, бо чув Мазепа,
Буцім збирається халепа:
Хотять буцім його узять
В Москву, і триста сердюків
Велів в дворець к нему зібрати;
Велів їм ружжа заряджати,
І хто б не їхав, то стріляти,
Хоть цар, хоть Кикін — все єдино
Стояти храбро, хоть би й діло
Дійшлося тут до кулаків.
От тут-то, різницю злапавши
В сказанні праведних мужів
І нарізнь кожного спитавши,
Веліли їм подати кнутів.
Один сказав, буцім царя
Хотів Мазепа погубити,
Другий сказав, що це брехня,
Хотів він Кикина убити.
Багацько дечого питали
Біднягу Іскру без кнутів,
Потім і боки нахлитали,
Мабуть, ударів десять з'їв.
Потім позвали Кочубея,
Стояв бідняга, весь блідня.
Головкін страшно посварився,
І він від слов своїх одрікся.

Сказав, буцім би то по злобі
Поклявся він своїй утробі
Мазепі гарно відплатить,
Щоб тим свою обиду змить.
І старець хилий, знеможений,
І горем дуже удручений,
Попався муці тож ужасній,
Несправедливий і напрасній.
Не звісно, скільки батогів
Із'їв бідняга безталанний
Во очищення гріхів
І мукою у рай призначений.
Позвали Іскру ще питаться,
Щоб з бідних більше посміяться.
І цей ту ж пісню заспівав,
Що він про зміну і не знав;
А Кочубеем наущений,
Подати дружби знак священний
Собі в обов'язаність вміняє,
А що про зміну він не знає.
Стьобнули знова разів вісім,
Бідняга ніс свій тут повісив...
Призвали знова Кочубея
Лупить за змінника, халдея.
«Чого ще хочете, панове?
Якої хочете ви мови? —
Бідняга так тут завопив.—
Кому я злеє що зробив?
Дочку мою Мазепа любить,
За що ж мене він з світа губить?
Нехай він тішиться над нею,
Нехай сміється над ріднею!
Призрів він божії закони,
Права царя, права отця!
Сулив доньці він міліони —
Повірила дурна овця...
Не так же легко батька повірити,
Як легко дочку обманити.
Мое мучення хто оцінить?
І к богу кров моя вопить...
Одну утіху в житті мав
І ту ізмінник в мене взяв!..
Да проклят буде катиліака!

Стара, невірная собака!..
Правдиві судді, тіштесь мною!
Не троне вас моя біда!
Оддайте зміннику душою,
Нехай голівонька сіда
Не знає горя більше в житті,
Нехай її оплачуть ближні!..
Нехай Мазепа поспішає
Згубить мій рід, мою сім'ю;
Но бог нещасних не кидає,
Оплачете ви смерть мою!..
Ізміна вам самим ізвісна,
Но золото блищить світлій,
І життя моя вам ненависна,
Спішіть згубить мене скорій!..
Я правду всю вам тут повідав;
Не вірите — вас бог простить,
Лихий дочку мою обидив —
І бог за неї відомстить!..»
Таку правду не стерпіли,
І батогами заліпили
Святу мову Кочубею;
І за невірного паскуду
Відбув він спиною своєю...
Таку правду не забуду
І дітям, внукам передам;
Нехай проклятого Іуду
Клянуть довіку і до суду;
Порок був добрим він людям!
Із правого неправе діло
Зробили судді збранні сміло —
Заставили бідняг сказати —
Буцім би зміни не чувати,
А Кочубей, злобу імівши,
Пред богом дуже согрішивши,
Донос на гетьмана подав,
Буцім би він царю збрехав...

Бодай чорти їх так судили!
Спасли ізмінника халдея;
Невинной кров'ю окропили
Погибель пана Кочубея...
Да судить бог суддею неправих!..

Прокляття піде в род і род;
Да збавить бог від сил лукавих
І руський щасливий народ!..

Ральці Мазепа незчислимі
Кінець доносу положили.
«Правдиві» судді, вже злупивши
З Мазепа дечого багацько,
В брехні невинних осудивши,
Сміялись вірністю козацької.
Поки безчесні честю грали,
Мазепа все їх тормосив;
І, щоб гостинці не пропали,
Прислати донощиків просив
Йому на жертву, посміяння.
І, щоб завдати страху другим,
Просив гонителям своїм
Зробити примірно покарання.
І збіднівся, немов собака
Під дощ і холод навесні,
Проклятий злидень, катиліяка,
Співав плачевні пісні:
Що він сякий-такий, невинний,
Буцім на його брешуть все!
Що він від горя, бач, погине!
Кричить та, знай, гостинці шле.
Сьому случаю судді раді,
Йому все роблять по команді.
А чим же суд свій заключили?
Невинних к смерті присудили!..

О правда, правда! Де ти бродиш?
Дивись — глумуються з тебе!
Чому нещасним не допоможеш
Від мук таких спасати себе!..
Чи, може, боже, недостача
Святих у жилищі твоїм?!
Не буде горя там і плача
Рабам погібшим, но святим!..

Вже мая першого сам цар,
Довіріє к суддям питавши,
В неправді правих порицав,

Нещасним смерть він утверждавши.
В цепі бідняжок заковали
І в Вітебськ прямо відвезли;
Там знова спини нахлистали,
Послідню питку їм дали.
Спитали кожного, що має
І що про зміну з них хто знає.
І всі тут знова показали,
Буцим про зміну не чували,
А що хотіли сочинити,
Щоб тим Мазепу погубити.
Взялися знова за кнути:
Пану Кочубею дали три,
А Іскрі шість, Світайлу двадцять,
Кованці ж пану чотирнадцять,
Потім одправили водою
Пана Кочубея, з ним і Іскру.
Як взрив Мазепа пред собою,
Трохи проклятий дід не тріснув!
«Попалися, соколи ясні!
Тепер мені ви не опасні.
Сімейства ваші в вічній муці,
В лютийшій горесті і скуці,
В темниці жизнь свою окончать;
Зійдуться з вами в час урочний!
А ти, невірний Кочубей,
Продавшись д'яволу душой,
Хотів Мазепу погубить!..
Хто сміє ще мені грозить
Доносом на мою невірність?
У кого єсть така сміливість?..
Раби, презрїня достойні!
Кого хотіли погубить?
На кого брешете престолу?
Чим вам в ізміні уличить
Того, хто милостю осипав,
На степень почестей возвів!
І чим я ще вас не наситив,
Чого для вас я пожалів?
Хотіли власті — дав вам власть;
Багатства треба — дав багатство!
А ви тепер взвили напасть
На все українське собратство!..

Страдайте ж, прокляті сини!..
Мні душно буде з вами жить!
Ви спиця в оці мні були!
Не вміли чесно заслужить
Мою любов, а з нею щастя;
Мені ви думали напасті
Взвести на голову сідую,
Но я від сього не горюю!
Предателі в руках моїх!..
Тебе, пан Кочубей, предам
На сміх і глум собрат твоїх,
На муки страшнії віддам!
Багатство славнее твоє
З дочкою вмісті забираю!
То буде придане моє!..
Твій дом спалю і запахаю
Те місце, де дворець стояв,
Щоб пам'яті ніхто не мав!..
Пан Кочубей йому в одвіт
Такий від себе дав привіт:
«Розбійнику! Я на злість твою,
На тебе я плювать хотів!
Без страху голову склоню —
Багацько горя претерпів...
Погибну я — погибнеш ти;
Грім божий невидимо
Тебе вік буде стерегти;
Погибнеш скоро, нечестивий!
Не будеш довго ти ругатись
Законом божим і царським,
Не будеш довго похваляться
Врагам невидимим твоїм!
Мое мученіє — отрада;
Тобі же вічная награда
Від бога — пекло в наказаньє
І братське з тебе посміяньє...
Нещасний рід мій погибає
Від рук ізмінника Мазепи;
Того ж ізмінник сам не знає,
Що смерть моя — його то склепи...
Не плачу я, а кров взиває
У бога правди іспросить;
Тебе ж Україна проклинає —

Вона за мене відомстить!..»
Лукаво гетьман усміхнувся
І від нещасних одвернувся.
Козаки грізні прискакали
І руки бідним пов'язали...
Було іюля чотирнадцять.
Обох бідняжечок-страдальців
Вже в Борщагівку відвезли,
Ні пити, ні їсти не дали:
Там казнь для них була готова.
Мазепа там питав їх знова,
Над ними страшно іздивався,
Тиранив, скільки сам хотів,
Від них нічого не дознався,
Потім казнить обох велів...
Не туча грізно зашуміла,
Не вихор землю затемнив,
Не громом в небі заgrimіло,
То голос війська заgrimів!
То сльози землю окропили!
То в бога місця всі просили,
Рідня і ближні осужденним,
На місце смерті возведенним!..
Пан Кочубей і Іскра сміло
Ішли на смерть за праве діло.
І первий очі к богу зводить,
В послідній раз іще говорить:
«Прошу прощення, собраття,
Кому я горе причинив —
Не дайте к смерті ви прокляття;
А сам я вже усіх простив!
Умру, оплаканий народом,
З безчестям голову кладу,
Но, вірно, богу так угодно,
На суд тепер к нему піду...
Дочку мою як хто побаче,
Скажіть, що їй прощаю все;
Нехай бідняжечка не плаче
І горя в житті не несе!..
А щастя жінки вам вручаю...
Спасіть її од клевети!
Любіть її, вас умоляю,
Любіть, щасливій брати!!»

О боже! Смерть мою прощаю,
Щоб каявся мій ворог злий!
К тобі, о боже, я взиваю:
Прости, прости його, благий!..
Спаси України поношення;
Щоб згинули враги її!
Спаси її від розорення,
Від лютої шведської війни!..
Прощайте, браття! Ваші сльози
Не вернуть к житті осужденних;
То божі гетьману угрози;
Оплачте смирно убієнних!..
В народі говор тут роздався,
Та пізно, пізно вже було,
І лик погибших закачався,
І гримом землю затрясло...
Тут сонце в тучах заховалось,
І кров сльозами омивалась...
Безглаві тіла взяли
І в Київ тайно відвезли;
А там з святими схоронили,
І папахиду одслужили!..»

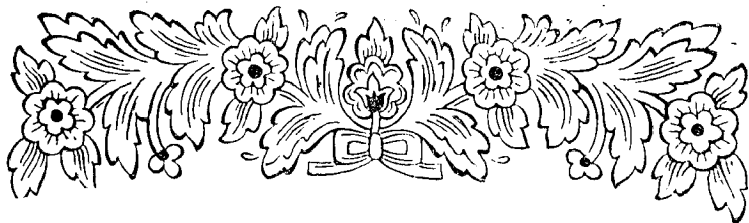
Изменник был Мазепа хилый;
Но судьи! Подвиг ваш ужасный!
Мазепа подло, но все силой
Борьбу поставил, хоть напрасно!
А вы униженной тропой
Достигли цели — и собою
Пятно на Русь вы наложили...
Обман царю, обман и богу!..
Закрыли правде вы дорогу!
Какой вы казни заслужили?..
Старик! Еще не кончил ты:
Где жертва подлого злодея?
Скажи про участь сироты,
Несчастной дочки Кочубея.

«В Україні був козак Іван;
Він Кочубей був любимець.
Це самий той, скажу я вам,
Що звів царю Петру гостинець»

З доносом вірним на Мазепу,
Щоб, бач, завдять йому халепу
З Петром Яценком, що вже чули,
Його назад без мук вернули.
Багато сліз пролив цар Петр,
Як Карл, Мазепин, бач, клевет,
Шатри поставив близь Полтави,
У кріпкій її застави.
До брані діло приближалось
Івану дуже забажалось
Мазепу вбити непременно
За хитрую його ізміну.
В душі ж своїй грішок таїв,
За що він на Мазепу злився:
Мотрону дуже він любив,
Мазепа ж з неї поглумився.
От кулі грізно засвистали,
Потім і пушки заковтали,
Змішались руськїї зо шведом,
Кровавим частовались медом.
Не встояв швед та й драла дав;
Його сам цар далеко гнав.
Іван же дуже тоскував,
Що з рук Мазепа тягу дав.
Пішов на поле він побіди
Послухать царської панахиди.
Ішов поодаль, стороною,
В душі з угрюмою тоскою;
Наткнувсь на душу недобиту,
Своєю кров'ю всю облиту.
Мотрона на Мазепу злилась
За казнь невинного отця
І, бач, дурною притворилась,
Зовсім зробилась, як вівця.
А цим вона себе прикрила
І злість душевну затаїла.
Як брань велика піднялася,
В московське плаття зодяглася,
Рішилася Мазепу вбити,
Щоб тим за батька відплатить.
Вона поперед всіх сражалась
І смерті лютої не боялась.
Такую смілость не щадили,

І кулю в бік її всадили;
Упала там на полі честі,
Не удовлетворивши мести;
І пред Іваном заридала,
Гріхи Івану сповідала:
«Іване! Помолись за мене! —
Сказала так небога ся.—
Мазепа честь мені не верне,
Не верне вже мені отця!..
Скажи українцям, собраттям,
Я гріх на душу прийняв,
Щоб їх помиловати щастям;
Сього ж дождатся не могла,
Бо соблазнитель мій проклятий
Не сполнив те, що обіщав.
Він погубив мене, заклятий,
Пред цілим світом поругав!..
Не довго вже мені осталось
На світі жить і сльози лить;
Тобі в гріхах я сповідалась;
Не бійсь гріха мене добить;
Я знаю, знаю, що земля
Мене не прийме, безталанну;
Прощай же, родина моя!!
Тепер на суд к нему предстану!..»
Смирено раз перехрестилась,
К землі припала, помолилась.
До смерті їй Іван поміг:
Добив її та й сам там ліг...
Обох бідняжечок сховали
В могилі тій, що близь Полтави».

Видал н я могилу братий,
Молился богу я о них,
И слез подарок небогатый
Пролился там из глаз моих...

Яків Кужаренко

(1800—1862)

ХАРКО, ЗАПОРОЗЬКИЙ КОШОВИЙ

Сперва не лай —
Читай,
А прочитаеш —
Як знаеш.

ЧАСТИНА ПЕРША

1

«Ну, хіба один без долі
Народивсь на сей я світ;
Жив, мов як билина в полі,
І не мав кінця сих бід.
Зжалься, доле, надо мною,
Над козацької головою,
Зжалься, окажи себе!
Прилини до мене з неба,
Дай, чого тепера треба,
Щоб я пам'ятав тебе!

2

Чи уже і ти від мене
Відсахнулася навек,
Не цурайсь, рідненька нене!
Я такий же чоловік,
Тільки талану не маю
І на світі погибаю;

480

Гине бідна голова,
Доле, де ти? Хоть озвися,
Зжальсь, на мене подивися
І почуй мої слова!

3

Ніт, нема мені одвіту.
Тільки ліс шумить кругом;
Де ходжу по білу світу —
Я не відаю о том.
Люті звірі! Ви скажіте
І мені шлях укажіте,
Де іти із сих лісів!
Все мовчить... О доле мила!
Чом мене ти не втопила,
Як я синім морем плив!»

4

З Запорожжя мандрувавши,
Долю так Харко вмовляв;
Свитки, шапочки не мавши,
Де ішов, того не знав.
На йому штани порваті,
А з сорочки висять лати,
Тіло світиться кругом;
В його чоботи порвались,
Пальці з них повитикались,
Ішов чуть не босяком.

5

Хоть прохав він долю гарно,
Та щось, бач, не допомгло,
Бо во всю дорогу хмарно
Дуже надворі було.
Сонце деколи являлось
Та й у хмару вп'ять ховалось
Так, як заяць у байрак.
Все дощі тоді лилися,

Бачиш, мов як найнялися,
Тільки щоб обмок козак.

6

Нічно блискавка моргала,
Дуже грім тоді гримів,
Халепа така настала,
Що йти даліше він не смів.
Сам не знав він, що робити:
Дальш іти, чи відпочити,
Бо вже трохи утомивсь...
«Ні,— сказав,— піду на гірку,
Чи не нашле бог хатинку,
Щоб я трішки обсушивсь».

7

Потім він, зібравши мочі,
Дальш попхався по дощі,
І, хотя б хто виткнув очі,
Не побачив би вночі.
Він тоді ішов не швидко
Тим, що йти по калу гидко,
Коли дивиться — аж ліс;
За ліском огонь світився,
Від сього він так зрадівся,
Що п'ять раз перехрестивсь.

8

«Ну, гаразд, що не остався
Ночувати на дощі,—
Сам з собою він мовлявся,—
Мабуть, ляжу на печі!
До тії прийшовши хатки
І впросившись в паніматки,
То-то гарно там засну;
Завтра ж на зорі уставиши
І своє сухеньке взявши,
Розпитавшись, дальш суну».

482

9

Довго йшов тію горою,
А далі спустився вниз;
Став, кивнув він головою
Та і почвалав у ліс.
Через ті він йшов байраки,
Де всесвітні розбишаки
Кочовище зайняли;
Сумно сови де кричали
І людей усе лякали,
Страшно де вовки вили.

10

Темний ліс сей перебігши,
Він в густіший ще попавсь,
І, свій шлях тут загубивши,
Довго по йому слонявсь.
Дальш іти — кущі високі,
Назади — яри глибокі,
Там остаться не хотів;
Він наліво повернувся
І на щось як спотикнувся,
Та й у яму полетів.

11

Він задумався в тій ямі,
Як на човні сірий пес
Або так, як вовк в капкані,
І трусився з ляку весь.
Більше від того трусився,
Що, ідучи, обмочився
І у хату не попав,
У якій хотів бувати
І на пічці ночувати;
А далі він так мовляв:

12

«Ну, як гарно йшло іспершу,
А тепер глянь, як на сміх!»

483

31*

Я попавсь, мов сом у вершу
Або так, як кіт у міх.
Вже відціль не вилізати,
Мабуть, тута куликати,
Поки жаба цицьки дасть;
Пропаду я тут, бідняка,
Як у ярмарку собака,
І ніхто не буде знать!

13

Що, якби лиху годину
Сю попереду я знав!..
Не покинув би родину,
Лучче там би пропадав,
Ніж тепера тут сидіти,
З голоду в кулак свистіти,
Як злодюга у тюрмі;
Темно тут, куди не глянеш,
Холодно, хоть де ти ляжеш,
А свиток нема в землі».

14

Потім слуха — аж надворі
По-свинячи щось кричить...
«Се несуть, — мовляв він, — вори,
Або ж вовк свиню тащить».
Тільки що хотів піднятись
І подальше захватись,
Як тут щось на його плиг!
Кріпко так його забило,
Що на землю аж звалило,
І він там, бідняка, ліг.

15

Так, кажу, і в нас ведеться:
Тільки вздумай порадіть,
Глянь — біда тобі складеться,
Ну, і починай тужить!
Ніт того, щоб погуляти
І молодість споминати,

484

Коли станемо старі;
Вже нема в козацтві долі,
Поживем тепер ми в горі,
І усі, як комарі.

16

Восени і ми послизнем,
Бо вже щастя не видать.
Вже було, і більш не діждем,
Тільки будем споминать.
Бачиш, як тепер настало,
Що добро зовсім пропало,
Лихо виросло на світ;
Для кого ж? Для нас, козацтва;
А для тих?.. Небесне царство
Тут, а там?.. Там, мабуть, ніт.

17

Не одні ми так сумуєм,
Часто плачуть і пани;
Ми від того більш горюєм,
Робим що весь день самі.
Ім би нічого журитись,
Тільки б знали веселитись:
Є робить у них кому;
П'ють, їдять щодня ласеньке,
Спати йдуть вони в тепленьке,
Та і є ходить в чому.

18

Нас, хто схоче, той полає,
А під час іще й поб'є;
Хоть що маєш, відтягає,
Тільки схоче, мов своє,
Ось сікнись за те прохати,
Не потрапиш утікати,
В шию як турнуть тебе;
А пани . . . . .

485

Що се я!.. Простіте, братця,
 Не в своє зовсім вмшавсь!
 Вже назад пора вертаться,
 Бо я дуже забрехавсь.
 Треба вже своє начати
 І усе те розказати,
 Що робилось з козаком,
 Як на його хтось ввірвавсь
 І він по землі валявся
 Ніччю в ямі кім'яхом.

По землі валявся він поти,
 Поки трохи очуняв,
 Бач, було не без моркоти,
 Поки із землі устав.
 Бо не знав того, що впало
 І його перелякало
 Так, що трохи не скрутивсь;
 Хоть трусилось в його тіло,
 Но, піднявшись, він сміло
 Скрізь по ямі подививсь.

Зирк в куток — огні мелькають.
 «Де, — сказав, — вони взялись?»
 Мабуть, тут чорти витають,
 То ж то в карти завелись.
 Ніт, живуть тут розбишаки,
 Поховавшись, як раки, —
 Мабуть, діляться добром;
 Так мені ж не миновати,
 Доведеться мандрувати
 Завтра відси голяком.

Вже ж не дамся поти в руки,
 Поки буду я живий,

Набереться дехто муки,
 Бо є ще кулак кріпкий.
 Не один полізе рачки,
 Як кому я дам носачки,
 Буде тямити мене;
 Буде довго пам'ятати,
 Як свитки з людей здирати,
 Щоб глядів періш своє».

У кутку одним стоявши,
 Так з собою розмовляв,
 І багаттям налякавшись,
 Тим, що в ямі замелькав,
 Довго ворів дожидався,
 А до них іти боявся
 Та й не знав іще куди;
 Потім трохи ободрився,
 І, як богу помолвився,
 Де блищить, пішов туди.

Тільки до того доходить,
 Руку простягнув узять,
 Не огонь — вовків знаходить,
 Тут не знав вже, що начать.
 По кутках вони сиділи
 І очима так світили,
 Мов як де горять свічки;
 З ляку що не знав начати,
 Чи кричать, чи вже мовчати,
 Бо відтіль нельзя втекти.

Сумно там сидіти стало,
 Волос вгору весь задривсь;
 Тіло в його все тремтало,
 Так-то дуже їх злякавсь.
 «Ну, — промовив він, — вже знаю:
 Доходивсь тепер до краю,

Не пропав я від людей,
Так у сій проклятій ямі,
У якій сиджу з вовками,
Пропаду від сих звірей.

26

Но бог милостив: ще, може,
Не загину я і тут!
Він, творець, мені pomoже
Вийти відціль як-небудь!»
Положившись на бога,
Він не чув, яка тривога
Там була крізь цілу ніч,
Тільки думав: «Завернуся
І цариці покорюся,
Сплюндровавшій всю їх Січ».

ЧАСТИНА ДРУГА

1

Під тим лісом на долинах
Люди в хуторах жили,
Хоть в мізерненьких хатинах.
А довольні всім були.
Хліб і сіль у них велася
Та й горілочка пилася
Натошак у празники;
Як схотять, щоб погуляти
Або вмерших поминати,
То гуляють, мов панки.

2

З сих людей були охочі
За звірюкою ходить,
Не було того дня й ночі,
Щоб їм не вдалось вловить;
Скрізь в них капкани стояли,
Там і вовківні копали,

488

Щоб попав який туди;
Зверху клали поросята,
Щоб збігались небіжчата,
На себе не знав біди.

3

З сих-то ям в одну піймався,
Ніччю йдучи, наш козак,
І з вовками мірковався,
Хоч і рад був їм не так;
Но що маєш, бач, робити —
Якби моч була побити,
То усіх би він поклав;
Но не час там розсуджати,
Треба з ними ночувати,
Хоть від страху і тремтав.

4

Мабуть, ще десь завалилось
Щастя трохи в козака,
Бо як сонце появилось
І застало бідняка
Із вовками в тій ковбані,
То охотники зарані
Йшли, поснідавши, у ліс;
Як прийшли до тої ями,
Де сидів бідняк з вовками,
То один туди підліз.

5

В яму зирк, хтось показався.
«Гей, — сказав, — мушкет сюди!»
Тут козак наш обізався:
«Я се — не зробить біди!
Підождіть, — сказав, — постійте,
Ради бога, не убийте,
Витягніть мене на світ;
Хай вовкам нечиста мати,
А мене скоріш до хати,
Відси витягши, візьміть».

489

Вже я страху тут набрався,
 Вже чуть теплий, чуть живий;
 Звіром сим налюбовався,
 І уже я сам не свій.
 Бійтесь бога, свобоніте,
 Витягніть на світ, пустіте,
 Збавте душу від гріхів;
 Збавте, братця, від звірюки,
 Ось подайте лиш ви руки,
 То оставлю я врагів».

Так прохавсь козак із ями
 У людей тих, що прийшли;
 З ляку цокотів зубами,
 Ім же рад був, що найшли.
 Знав-бо, певне, що ізбавлять
 І вовків усіх подавлять,
 Як котів, піймавши в міх;
 Нічого боятись буде,
 Звір не з'їсть, бо добрі люди
 Згинуть не дадуть від них.

«Чи тебе лиха година
 В сю ковбаню занесла? —
 Ті сказали.— Бач, скотина,
 Як сюди ти забрела?
 Чи чортяки пхнули в плечі?
 Чи ти сам, як дурень з печі,
 Здуру покотивсь сюди?
 Чи ти, мабуть, заблудився?
 Або ж цупко так напився,
 Що не знав, іти куди?»

Лізь сюди, суцяттий сину,
 Поки лизень не лизнув!

На, хапай оцю дрючину
 Та держись, щоб не сприснув!»
 Взявся він, а ті смикнули,
 І його, мов куці пхнули,
 Тільки з ями загурчав.
 Витягши, вовків побили,
 І як шкури полупили,
 То один йому мовляв:

«Ми питать тепер не станем,
 Відкіль ти і хто такий.
 Хто б не був, ми все узнаєм,
 Бо не свій брат добрий кий.
 Бачим, ти не вовкулака,
 А якийсь-небудь бурлака,
 З каторги сюди утік;
 Або ж ти подавсь з заброду,
 Не дождавшись рощоту,
 Або ж злий ти чоловік.

Хто б не був — ми розпитаєм.
 Ну, ходім, сакви бери!
 Дома все від тебе взнаєм,
 А тепер не говори!»
 Се сказав, забрали шкури,
 І відтіть вони шморгнули
 Манівцем чрез ліс на шлях.
 Ілучи, усі мовчали.
 Будім ті, що коні крали,
 Або як трусливий лях.

Вийшовши із лісу швидко,
 Харко глянув на боки.
 Дивиться, аж хати видко:
 Ні, вже не з'їдять вовки!
 Він услух сказав бурлакам:
 «Віддасте хіба собакам,

Та і то як уб'єте,
Ласки в вас коли немає
І гріха не почитає
З вас ніхто, а кров п'єте».

13

«Цить, чи чуєш, більш ні слова! —
З грозом з тих один сказав.—
Сказано, що вже у вора
Так язик, як пустомлин:
Бреше, що і сам не знає...
Бачиш, буцім залякає
Трохи віку вкоротать;
Ніг, лихий, негідний сину,
Ось іди лиш в сю хатину,
Що за люд ти — мусь сказать!»

14

В хаті тій сиділа мати,
А жінок їх не було;
Хоч стара, а щоб гуляти
Йй на думку і не йшло;
На печі собі сиділа
І починочок вертіла.
Як синки туди ввійшли,
То вона до них з-за печі
Мовила такії речі:
«Де сього ви узяли?»

15

Утікає він від лиха,
Та не скоро учисне;
Бо не так від його сплоха
Із людей всяк улизне.
Буде ще він горювати,
Поки стане панувати
Над тими ж, що панував;
Матиме велике панство —
Він збере своє козацтво,
Даром що порозпускав».

492

16

Як вона їм се казала,
Наш Харко подумав сам:
«Хто вона така, що знала
Те, що був козацький пан?»
І зараз хотів питати,
Що йому тепер начати,
Якби їсти не хотів;
А то став її просити:
«Мамо, дай що закусити,
Бо вже днів з п'ять я не їв!»

17

Тут стара, не будши злою,
Зараз з печі потягла
І пляхуточку з сірою,
Вийняв з скрині, піднесла.
«На лиш, сину, випий чарку,
Я затим кликну Одарку
Варева на стіл подать!
Ви, синки, з ним погостуйте,
Випийте і почастуйте,
Щоб не скушно дождатись!»

18

Се сказав, пішла із хати,
А один з них пляшку взяв.
«Будь здоров, як маєм звати?»
Та не сердьсь, що попеняв,
Як із ями витягали.
Ми тоді тебе не знали,
Хто такий і відки ти;
А тепер будь нам знакомий,
Іж, як дома, пий по повній,
Тільки нас не осуди!»

19

Як пили вони по чарці,
На закуску подали

493

Холодню з ніжок у чашці,
Що учора налили;
Жарену яечню з салом,
А далі кутю з узваром.
Та й стара ввійшла туди ж.
«Призволяйтеся,— сказала,—
Я ось ще поріжу сала.
Ке сюда лиш, сину, ніж».

20

«Дяковать, старая мамо,
За твою за хліб і сіль!
Не трудись — тут є чимало,
Та і се приймай відціль,
Бо вже вволю попоїли,
Хоть і дуже ми хотіли;
Ну, якби тепер ще так
Де було лягти гарненько
І заснути хорошенько!»
З горя мов сказав козак.

21

«Се ти правду, брате, кажеш,—
Із синів один сказав,—
Пий же ще, а потім ляжеш,
Бо наваду¹ ніччю спав.
Та й невидано, щоб в ямі,
Бувши вмісті між вовками,
Спав хто, буцім між людьми;
Тільки се тобі досталось.
Та й тобі наваду спалось,
Поки аж прийшли і ми.

22

Тут тобі не помішаєм,
Поки схочеш, поти спи!
Ми і самі полягаєм,
Бо тепер хоч не роби:

¹ Навряд.

Бачиш, вечір вже надворі,
Ніччю роблять тільки вори,
В шию нас ніхто не б'є.
Завтра, брате, як устанеш,
Ми зберемсь, а ти розкажеш
Про козацтво нам своє!»

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

1

З лихом хто спізнавсь хоть трохи
І одбувся від його,
То уже і ніччю блохи
Не кусатимуть того.
Та, бува, як вип'є чарку,
А до того ще хоть з парку,
Не уваживши, ковтне,
Хоть би ліг на голій лавці,
А не тільки на подушці,
Певне, той уже засне.

2

Так і наш козак, блудяга,
Від вовків як увернувся,
Лігши на печі, бідняга,
Ніч коли прийшла, незчувсь.
Спав він, буцім як убитий,
Вставши ж, мов несамовитий,
З ранку до обід ходив,
Поки аж не похмелився,
Бо учора перепився
З радості, що втік вовків.

3

Та й хазяйство підгуляло
Те, в яких він ночував,
І собі довгенько спало,
Лігши там, хто де попав.

А прославшись, повставали
І довгенько сумували:
Ссали серце їх п'явки,
Дехто пив з похмілля воду,
Дехто з них, надувши морду,
Ів солоні огірки.

4

«Ніт, нічого, брате Федьку,—
Старший з них сказав Петро,—
Ке лиш на закуску редьку
Та горілки хоч з відро;
То воно, мабуть, получча,
Зараз з нас усяк подужча,
Піде діло до ладу!
Бач, і гость наш зажурився
Тим, що ще не похмелився...
Я ж головки не зведу!»

5

А Федько і сам скривився,
Рад до торгу він сього;
Рад, бо вчора добре впився,
А живіт болів в його.
Взяв він зараз барандійку,
Штоп і пляшку, потім лійку
Та й скоріше у чулан;
Відіткнув він чіп в барила,
І горілка задзюріла
Через край аж у казан.

6

Притаскав горілку в хату,
Чарку з мисника подав
Старшому своєму брату,
Той же трійцю прочитав.
А за ним усі молились,
Хоч потроху і кривились...
Потім сіли по місцям.
Подали їм на закуску:

496

Огірків, печену гуску,
Мов яким-небудь панам.

7

«Що ж ніхто не починає? —
Старший брат Петро сказав.—
Чом ніхто не наливає,
Все коли б, бач, вам подав!
Надулися, як індіки,
Сидите, повішав пики,
Мабуть, дзвонить в голові!
Федоре, ти менший з роду,
Пий горілку, пий, як воду,
Та неси таки й мені!»

8

Випили вони по чарці,
Потім згодом по другій,
З'їли м'яса по ковбатці,
Як ось гульк — іде Сергій,
Сват, а з ним кума і сваха,
Шурин Дорош, Клим, Домаха,
Пимен, Васька і Улас:
«Будьте здрастуйте», сказали
Та і хліб на стіл поклали.
«Дякуем, сідайте в нас!»

9

Вслід ввійшла за ними в хату
Мати Федора, Петра.
«Будь здоров, — сказала, — свату,
Будь здорова ти, сестра!
Ну, насилу вас дождались;
Дякую, що догадались;
Ви самі прийти до нас!
Сядьте ж, трохи віддихніте,
Випийте і закусіте,
Сядьте-бо, прося я вас!»

32 Бурлеск і травестія

497

Зараз тут взяла штоп в руки,
 Стала частувати їх.
 «Випийте,— сказала,— внуки,
 Ви із рук тепер моїх!
 Пийте, діти, поки живі
 Та змагають ваші жили;
 Я й сама колись пила,
 Ну лиш, свату, пий повненьку
 Чарочку оцю маленьку,
 Поки більшу не найшла!»

Сват потяг, за ним всі рядом
 Випили по чарці тій;
 Після того, трохи згодом,
 Випили і по другій,
 Там по третій і по більше,
 Та і почали сміліше
 Між собою розмовлять.
 Жіночки сперва стидились,
 Бо пили та все кривились,
 Потім стали потягати.

«Що ж оце,— сказала сваха,—
 Петре, жінки не кликнеш!
 Бач, який же ти тімаха,
 Тільки сам із нами п'єш.
 Клич лишень свою Одарку,
 Та і Федорову Варку!
 Клич, нехай сюди ідуть!
 З ними бачились давненько,
 І не так-то вже скоренько
 Гості сі до вас прийдуть».

«Прийдуть всі, тривайте, згодом,—
 Відвічав на се Петро,—

Я послав тих за народом,
 Вмісті щоб ділить добро.
 Вмісті з нами всім попиться,
 Погулять, повеселитись
 Та послухать козака,
 Що найшли ми вчора в ямі:
 Він сидів там сам з вовками,
 Мабуть, танчив третяка».

Тільки се сказав, як разом
 Хуторяни всі й прийшли,
 Ті з горілкою, ті з квасом,
 Деякі ж винце несли.
 Поздоровкалися, сіли,
 Хто хотів, пили і їли.
 А потім всяк замовчав,
 Бо Сергій дав знак рукою,
 Щоб ніхто і головою
 Не хитнув, а наслухав.

Тут козак устав від печі,
 Став між миром і начав
 Мовити такії речі:
 «Люди добрі! Як попав
 Я сюди, вже, може, чули:
 Бо лихі мене упхнули
 Ніччю в лісі в вовківню.
 Я блудив вночі, таскався,
 По горам, лісам шатався;
 В яму ж впав, як на пеню.

Де, скажіть, я проживаю
 Де тепер нахожусь я?
 Бо нічого я не знаю,
 І яка оце земля?..
 Будьте ласкаві, скажіте
 І мене розвеселіте!

Я всю правду розкажу:
Розкажу вам, відкіль родом
Я, з яким живав народом,
І розказом угоджу!»

17

«Ти попав між люд хрещений
І живеш у Імнгертин,—
Клим сказав,— о навіжений,
Ти не знаєш нас один!
Нас народ усякий знає
І за хліб-сіль почитає;
Ми живем всі, як брати,
Хоть, бува, й деремся часом,
Так зате імо борщ з м'ясом
Вмісті всі, як бачиш ти».

18

Тут козак, перехрестившись,
«Слава богу!» вслух сказав
І, людям тим поклонившись,
Так розказувать начав:
«Православні, імнгертинці,
І ви чесні молодиці!
Знайте всі ви: я козак,
Не послідній я і родом,
Все почуєте ви згодом,
Де, чим був, коли і як.

19

Там, далеко, де поляки
І москаль лихий живе,
Там, де кримці-гольтіпаки,
Там, де річка Дніпр тече,
Там, де самії пороги
В чистім полі, без тривоги,
Запорозька Січ була...
Славна з предків козаками,
Славилась вона і нами,
Та тепер уже збрела.

500

20

Там родився я на волі —
Батько мій був кошовим;
Ріс і жив я в чистім полі
І завівсь кошем своїм.
Жив я між таким народом,
Що хапає пулі ротом,
Та й і сам того поняв;
Їздить в Польщу, грабить, драти,
Бить жидів, ляхів в плін брати —
Оцьому я добре знав.

21

Раз ми вечором зібрались
До коша мого вп'яти
І, сидівши, міркувались,
Як би до ляхів піти.
Я, розкинувши ворожку,
Загадав: яку б дорожку
На сю ніч зібрати нам?
Чи наліво, чи направо,
Чи степом чухрати прямо
І чи буде вдача нам?

22

Подививсь — негарно впало,
Я ізнов заворожив..
Що ж, подумайте, сказало?
Дома щоб пересидів.
Сам собі не довіряю,
Односума прикликаю
І кажу: «А на лиш ти!..»
Загадав — нема удачі!
І дадуть ляхи нам здачі,
Мабуть, не минем біди!

23

Вже що буде — будем знати,
Смерті ж нам не миновать...

501

Нуте лиш шкиньки сідлати
Та і в добрий час чухрать!
Глядь на шлях, аж щось куріло,
Пил несло, мов що горіло,
Коли се біжить козак:
Кінь під ним покрився милом,
Сам, як чорт, запачкавсь пилом,
Біг-бо дуже неборак.

24

Як прибіг, сказав він: «Харку,
Годі тут бурлакувать!
Ідь лиш в Січ скоріше, батьку,
Та заходжуйсь панувать!
Ти не чув, що там зробилось:
Все козацтво засмутилось,
Бо твій батько, кошовий,
Занедужав чи хирює
І навдак переночує
Сюю ніч — бо чуть живий!»

25

Не барившися ні мало,
На коня схопився я,
І чуть-чуть світати стало,
Як прибіг до куріня.
Зараз, вскочивши у хату:
«Будь здоров, — сказав я, — тату!
Чи живий, чи вже помер?»
«Ще живий, — озвався він, — сину,
Но вже, мабуть, вас покину».
Та й і слъози він утер.

26

«Сину мій, мое дитятко!
Сядь до мене, пригорнись;
Сядь, — сказав покійник батько. —
І за мною не журись!
Слава богу, жив я в Січі,
Не видавши лиха в вічі,

502

Ти ж з козацтвом не минеш,
Не минеш його, я бачу.
І за вас журюся, плачу,
Як помру я, спом'янеш.

27

Слухай, сину: все козацтво,
Просять всі мене об тім,
Щоб тобі віддати панство
І щоб ти був кошовим.
Становись, я завітаю
І тобі заповідаю:
Січ любить і бить ляхів,
Ріж жидів, татар-поганців,
Кримців, бридких голодрабців,
Та не руште москалів!

28

Дід мій, батько їм служили
Та і я державсь того:
Чумаків хоть і душили,
Ну, ніхто не знав сього.
Слухав я царя й царицю.
Так за те все паляниці
Під'їдали ми усмак.
Ми служили їм по волі...
Коли хоч жить в добрій долі,
То і ти служи їм так!

29

Сину Харку, умираю!
Слухай, слави не втерай!
Се послідне завітаю...
Харку, сину мій, прощай!»
З словом сим він з тіла душку
Випустив, мов з клітки птушку,
І холонути почав.
Кличу: «Тату!» — він не чує...
«Хай покойничок царствує!»
Піп мені на се казав.

503

«Хай йому небесне царство! —
 Всі в одну сказали річ.—
 А тобі, Харко, в гетьманство
 Віддаєм ми нашу Січ!»
 Потім батька поховали,
 І як відотпоминали,
 То сказав я козакам:
 «Знайте, братця, предки наші
 Одної держались каші,
 Так держаться треба й нам!»

За царя, за Січ і віру,
 За маєтності свої
 Будем різати, брать невіру —
 Се вам правила мої!
 Та глядіте ж, що добудем —
 Тим ділитися не будем,
 Зложим все ми в скарб один;
 Хто ж за се зламає душу,
 Задушить того не струшу,
 Вірте: будь я скурвий син!»

Тут старшини всі сказали:
 «Бути, будь навіки так!»
 Козаки всі закричали,
 Що сьому з них рад усяк.
 Потім всі ми розійшлися,
 Хто що знав, тим зайнялися,
 Все пішло в нас по ладу;
 Хоть ляхів і навіщали
 І жидків під час ми драли,
 Се ж не ставили в біду.

Раз колись зійшлись ми в Січі
 Побалакать за свое,

Як ня-ня гонець нам в вічі
 Та й папір мені дає...
 Відкіль се? Із Гетьманщини
 Пишуть вірні старшини,
 Просять, молять, не подай,
 Батьку! Плачу й я на старість,
 Підожди, вам бог дасть радість...
 Писарю, а на, читай!

«Запорозькому гетьману
 І низовій стороні,
 Найвельможнішому пану
 Б'ють чолом всі старшини.
 Батьку! Мусим се писати
 І покорніше прохати:
 Зділай ласку, уступись;
 Бо Батурин з Чигирином,
 З старостами, з скурвим сином
 Під поляків піддались.

Вже Чаплинський з Конєцпольським
 Всю Гетьманщину мутять,
 З писарем своїм Виговським...
 І того воїни хотять,
 Щоб ми вольність затеряли,
 Під ляхами вік кінчали
 І холопи ім були.
 Божу віру, святі лики
 Повернули в католики
 І скрізь унію ввели.

Владислав, король поляцький,
 Гетьманщину обложив
 І порядок наш козацький
 На свій лад перемінив.
 Він хвалився: заковерзую,
 Запорожців розруйную

І усіх займу їх в плін!
Знатимуть вони, сукляті,
Як моїх поляків драти —
Так сказав усім нам він».

37

«Гум! — сказав я. — Чули, братця,
Пишуть що оце до нас?
Нуте лиш і ми збирається
Та задаймо добрий квас!
Хай ляхи його скоштують
І з похмілля пошанують
В чистім полі без музик;
Частовать я їх умію
І напиків не жалію,
Бо козак я — не мужик!

38

Хлопче, ти ж їдь в Гетьманщину
І старшинам так скажи,
Що з козацтвом я наліну,
Та гляди, скоріш біжи!»
Ми ж, зібравшись в дорогу,
Помолились в церкві богу
Та й сунули в божу путь;
Йшли степом, очеретами,
Йшли сухим і болотами,
Тільки коники хропуть.

39

Недалеко від Чигрина
Стали ми відпочивать,
Як несе чорт жидовина,
І зачав він нас питать:
«Се пак ви поляцьке військо?
Де ваш пан, вельможний Іцько?
Я до його по ділам;
Маю тайну об'явити,
Треба що йому робити...
Все пак чутиме він сам».

506

40

«Чутимем і ми від тебе, —
Обізвавсь до його я
І, покликавши до себе,
Мовив: — Воля в тім моя,
Жиде, розкажи, не тайся,
Не до тих-бо ти попався,
Знай: в руках ти козаків!
Розкажи скоріш, чи чуєш?
А не то — так покуштуєш
Запорозьких всмак кїв».

41

«Вей мір, маму мурдувало!
Вей мір, лихо, пропаду.
Ох, куди ж се я попало, —
Мовив жид, — вей, на біду!»
«Цить, кажи скоріш!» — «Не мушу!» —
«Чуєш — вижму з тебе душу!
Хлопці, а візьміть його!» —
«Змилуйся!» — «Ось положіте!» —
«Вей мір, лихо!.. Підождіте!
Я від короля свого».

42

Ми від жида допитали,
Він ішов ляхам сказать,
Щоб вони до нас чухрали
Січ козацьку руйнувать.
Ми повісили там жида,
А самі іще до світа
До поляків підійшли;
Табором вони стояли,
І без сторожів всі спали.
Тут-то квас ми завели.

43

Як в степу, бува, отару
Уночі напав, вовки

507

Зроблять патолоч чималу,
Так зробили козаки...
Бо ляхів кололи, драли,
Нікого в полон не брали,
Всіх душили, як овець;
Хоть з них деякі спинались,
Та на ратищі попались —
Всім їм був такий кінець.

44

«Хлопці! — я гукнув. — А нуте,
А сунімо в Чигирин,
Та глядіть, гаразд руйнуйте,
Щоб не втік лях і один».
Тільки мусив се сказати,
Як дивлюсь — горять вже хати,
Гвалт, тривога, в дзвони б'ють;
Тут кричать, а там голосять,
Милості у наших просять —
Козаки ж їм не дають.

45

«Бий, души, пали! — кричали. —
Бий ізмінників, врагів!
Ріж, коли, щоб всі пропали
І не слухали б ляхів!»
Потім трохи вгамувались,
Як удовіль навіщались...
Я ж віддав такий приказ:
Щоб іти всім під Батурин,
Де Виговський, чорту шурин,
Був на сей з Чаплинським раз.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

1

Від Батурина направо
Під ліском був хуторок,
І якраз до його прямо
Був проложений шляшок.

508

Бо Чаплинський, і Виговський,
Та й совіт шляхетсько-польський
Часто там бенкетував;
Там вони пили і їли,
І Гетьманщину ділили
На свій лад, хто як почав.

2

Чувши се, я на пораду
До себе кликнув старшин.
І як всі ввійшли у хату,
То сказав я: «Чуй, Антін
(Бо він старший був у мене),
Слухай всі і ти, Семене,
Що скажу я вам оце!
Нуте думати, гадати,
Як би змінщиків піймати
Нам тепер в свое сільце!

3

Ще вони, мабуть, не знають,
Що ми наробили тут,
І горілку попивають,
Нас же в гості і не ждуть.
Так послухайте совіту:
Я оце зараз поїду
В хутір, що на взворотах;
Ви ж спішіть в Батурин з військом,
І як прийдете ви близько,
То йому задайте жах.

4

Я баритись там не буду,
Коли що — так і назад
В город сам до вас прибуду...
І як що, то буде лад!
Чули се? Ідіть, прощайте,
І чимдуж, скоріш шмагайте,
Я і сам зараз іду!
Та глядіть — не дайте маху,

509

Ось задайте ви їм страху,
То не попадем в біду».

5

Пізно вечером з своїми
Я під хутір підійшов,
І, порахувавшись з ними,
Сам один тудя пішов.
В хуторі вогонь світився,
І народ в йому вертівся...
Я, підкравшись до вікна,
Гульк — аж там самі поляки.
П'ють, їдять щось, розбишаки,
І кричать: «Давай вина!»

6

«Чуєш, пане ти, Виговський,
Що се так ти заскупів? —
Крикнув шляхтич якийсь польський.—
Ти, бува, не оцапів?
Адже ж чув, що вже Харкові
Кайдани давно готові...
А тобі дамо ми Січ:
Там ти будеш отаманом,
А Чаплинський тут гетьманом.
Чуйте — се послідня річ».

7

Се почув, я вскочив в хату
І тут грізно загукав:
«А здоров, Виговський, свату,
Чи гостей до себе ждав?
Потчуй же, чого ти трусиш?
Знаєть мене хіба не мусиш?
Я Харко — чув? Кошовий!
Що ж мовчиш? Балакай сміло,
А не то — задію діло!
Ну, скоріш давай і пий!»

510

8

Звонпив? Ну, так ти, Чаплинський,
Почастуй!.. Мовчиш і ти?
Так заржи ж мені по-кінськи
Або, як бабак, свисти!»
З словом сим я бух з пістоля,
Затрусилась аж оселя,
В вікна ж пулі загули:
По мойому-бо приказу
Козаки стріляли б зразу,
І до мене щоб були.

9

Хведір первий вбіг в сю хату,
Закрутив ус і мовляв:
«Що звелиш робить нам, батьку?»
«Всіх в'яжіть!» одвіт я дав.
Шуток козаки не знають,
Вірно службу виконяють,—
Се примовлю я тобі.
Ми усіх як пов'язали
І на їх вози поклали,
В город подались собі.

10

Ми почули на дорозі
Від прохожого ченця,
Що батуринській тривозі
Довго не будуть кінця.
Хоть Антін там душить, палить,
Віша нехристів і шмалить,
Та нічого не збагне;
Бо ляхи обереглися,
Всі до гурту ізійшлися,
Так затим їх не вчєсне.

11

Як приїхав під Батурин
І за все як розпитав,

511

То, не будши сам я дурень,
Зараз писаря позвав.
«Напиши,— кажу,— козацтву,
Всім старшинам, отаманству,
Що я вже з своїми тут;
Що прийшов ляхів побити,
Іх з неволі свобонити,
Так нехай сього і ждуть.

12

Напиши, що я за віру,
За козацтво, за людей
Дам полякам без обміру.
Що не втраплять і дверей.
Напиши, щоб не боялись
І до нас сюди збирались
Під Батурин всі скоріш.
Напиши, що наша воля,
Віра, правда, добра доля
Козакам всього миліш».

13

Сю бумагу я з гінцями
По Гетьманщині послав;
А, щоб звідатись з ляхами,
Всіх старшин своїх зібрав.
Слухайте, сказав я, братця!
Доки скверно так нам драться
З сими вразькими людьми?
Козаки ми — не татари,
Ось позвіть тих, що забрали
Опівночі вчора ми.

14

Привели, постансвили
Перед військом всіх у ряд;
Ми ж люльки як закурили,
То пішли давать їм лад.
Первим був Виговський скраю...
«Гей Тебе я здавну знаю,—

512

Мовив я,— скажи лиш нам,
Що ти здумав? А, поганцю?
Що начав ти, голодранцю?
Що — подумай лишень сам.

15

Скурвий сину, нечестивий,
Нехристе і бузувір!
Пакошний, стидкий, вискривий,
Ти не чоловік, а звір!
Що ти здумав се? Питаю,
Бо я сам не розбираю,
Що оце задіяв ти.
Бунтовать, людей мутити,
Польським шляхтичам годити,
Щоб Гетьманщину звести?..»

16

«Я не винуват, Чаплинський
Зна про се,— сказав він нам,—
Та ще знає пан Огінський,
Сі нехай розкажуть нам».
«Ніт, вельможний Харку-пане!
Нас Виговський не обмане,—
Тут Чаплинський закричав,—
Він, Харджинський, Задурновський,
Жмудь, Сапіги, Монятовський
Знали все, а я не знав!»

17

«Ніт, не ми, а Конєцпольський
Коверзує так, як бач»,
Тут промовив нам Ходьковський,
Трусячися і кризь плач.
«Вже,— сказав я,— хто не мутить,
Всім достанеться, всім будить,
Тільки вам скоріше всіх!
Вас застав я на розмові,
Будьте ж ви зараз готові
На одвіт — візьміть лиш їх!

Ось візьми ж та розпитаєм,
 Що таке вони за люд,
 Що, чого прийшли, узнаєм,—
 З них нам скаже хто-небудь».
 Тут Огинський обізався,
 Каже: «Батьку, змилуйсь, зжалься!
 Я тобі все розкажу;
 Вір, нічого не потаю,
 Бо уже я певне знаю,
 Що від лиха не збіжу!»

Потім він сказав: «Вже будеть
 Годів, мабути, із п'ять,
 Як людьми Виговський мутить
 І ніхто не мусив знать.
 Він Чаплинського зневидив,
 Конецпольського обідив,
 Задурих поляків всіх;
 Обманив старшин, козацтво;
 Підневідив¹ все гетьманство,
 Всіх він задурив своїх.

Пан Виговський, біс лукавий,
 Як начав писарювать,
 З тих же пір він, чорт гугнявий,
 Став на гетьманство зіхать.
 Захотів гетьманувати,
 Та не знав, як поспихати
 Сих двох дужих старостів;
 Бо Чаплинський з Конецпольським,
 З замислом його щельмовським
 Согласиться б не схотів.

¹ Підвів.

Се він знавши, став старатись
 Влізти в пазуху людям,
 Напаскудить там і вбратись
 Так, щоб був би правий сам.
 Наложив собі личину,
 Став жолобити він спину
 Перед жодним козаком;
 Та хотів їм в ласку влізти,
 Щоб кусок ласенький з'їсти,
 Той, що загадав умом.

А щоб лучче се зробити,
 Мав у себе брехунів;
 Він велів їм скрізь ходити
 І брехать, хто як умів.
 Він велів казати козацтву,
 Що прийшов кінець гетьманству,
 Що сукляті москалі
 Вже ідуть їх руйнувати,
 В некрути всіх вербувати
 В жодному у їх селі.

Він казав, бач, Конецпольський
 Староста, що за Дніпром,
 А в Батурині Чаплинський
 Закрутили не добром —
 Буцим москалям писали,
 Їм гетьманство віддавали
 З тим, самим щоб тільки будь
 Гетьманами по ізміні;
 Конецпольському в Чигрині
 А сьому остатись тут.

Ся брехня як рознеслася
 По гетьманству козакам,

Він тоді за діло взявся
І почав писати нам.
Він писав до нас в бумазі,
Що Гетьманщина в тривозі,
Що всі люди, козаки
Халепу на себе чують
І про неї все толкують,
Всі толкують і жінки.

25

Він писав: коли що тее,
Тее-то, бач, он — воно...
То з його руки онее...
Бо задіяно давно.
«Якщо діс... то є тут зайці,
Бо всі сплять давно гетьманці,
Тільки в Січі зуби є,
В Польщі є свинцю багацько;
Ми його зготуєм хвацько,
Та й пошлем їй — хай жує!»

26

Нам було сього-то й треба,
А король губки лизав
І сказав нам: «Дай бог з неба
Я чого давно бажав!»
Тут ми стали совітатись,
Як би так підбармоватись¹,
Щоб пішло нам діло в лад;
Бо Гетьманщина, з степами,
З тамтошніми козаками
Для поляк була як клад.

27

Довго думали, судили,
Як би поступитись нам...
Далі так ми положили:
Щоб сказав Виговський сам,

¹ Підробитися.

Як він має начинати,
Діло се скомпонувати.
А щоб лучче тее знать,
Змовились водно ми разом
На довід про се тимчасом
Нас з Сапігою пошлать.

28

Я надів сумки старечі,
Вивчивсь «Лазаря» співають
І, перемінивши речі,
Став на ногу шкандибать.
Горб надів собі на спину,
А у руки взяв дрючину,
Очі ж під лоб підвернув,
І в такому-то наряді
У Виговського я хаті
Із Сапігою вдвох був.

29

«Що се, — він спитав, — таке?»
Як у хату увійшли...
Тут промовив я: «Се тее,
Тее-то, бач, — ми прийшли!
Ми прийшли до вас із ліса,
Кажуть, тут зайців до біса,
Так у нас тенета є!
Якщо сплять ще гетьманці,
То лови ти сміло зайці,
Діло се уже твоє».

30

«Гарна казка на похмілля,
Мовив він, — піди ж проспий!
Мабуть, ти зайшов з весілля
Або ж в кабаці напивсь!
На шага та похмелися!
Ляж, засни, не волочись,
А то тут собаки є — шибай!»
Стережись, щоб не порвали!»

517

Лучче б відціль ви чухрали
Бо вас тут хтось прицькує».

31

Взявши я шага, та й з хати
Із Сапігою шморгнув:
Нічого було нам ждати,
Бо народ у його був.
Тільки вийшли за ворота,
Як тут баба криворота
Кличе: «Старче божий, чуй!
Де ідеш противу ночі?
Ти втомивсь, не маєш мочі;
Ось іди лиш підночуй!»

32

Се почувши, догадались,
Що вже се та щось значить,
І до неї повертались...
Баба нам сказала: «Цить!
Більш ні слова не кажіте,
Не питаючись, ідіте
Вслід за мною ви пішком.
Там, у хуторі за лісом,
Ви побачитесь з ним — з бісом:
Прийде сам до вас пішком».

33

Поки в хутір дочвалали,
Стало надворі смеркати.
Тут сумки ми поскидали
І збиралися вже спати,
Як іде Виговський в хату.
«Ну, прийшов я на пораду,—
Він промовив нам та й сів,—
Троє нас, кажіте ж сміло!»
«Бачиш, се таке діло:
Чи те буде, що хотів?»

518

34

«Чуєш, пане ти Виговський,—
Я, помовчавши, сказав,—
Круль і весь совіт наш польський
До тебе мене прислав.
Я прийшов договоритись:
Як ти маєш поступитись,
Сю Гетьманщину прибрать?
Як, скажи ти нам, не тайся,—
Коли хочеш, так піддайся,—
Будеш тут гетьманувать».

35

В нас уже усе готово:
Військо, пушки, пушкарі;
Тільки нам скажи ти слово,
Буде в тебе все в дворі!
Будаву тобі гетьманську,
Грамоту шляхетську, панську,
Хоть зараз візьми від нас;
А щоб знало все козацтво,
Що тобі даєм гетьманство,
То візьми, ось на указ!

36

Тільки чуєш, треба знати:
Будеш Польщі як служити,
Ми готові помагати,
Дай же нам на се одвіт».
«Вам одвіт,— сказав,— готовий.
Був би круль ваш жив, здоровий,
А служить я буду так,
Як служив вам Дорошенко
Або старший Гордієнко.
І як служить вам усяк».

37

Я і всі мої онуки
Будуть вірно вам служити,

519

Тільки би мені у руки
Гетьманщину захопить.
Слухайте: усе козацтво,
Всі старшини, все гетьманство
Всі в тривозі, а чого —
Вже про те самі не знають,
Москаля все впоминають
І до себе ждуть його.

38

Треба вам сказати правду:
Раз у празник ми зійшлись
До Чаплінського на раду,
Як де тут не візьмись
Конецпольський з старшинами...
Поздоровкавшись з нами,
Він Чаплінському мовляв:
«Будь здоров, Василю брате!
Як ти маєш поживати?
Жив-здоровий, не хворав?»

39

Що в вас чуть? Яка тривога,
Що сливеть тут між людьми?
Ви не чуєтесь від бога
Лиха на себе, як ми?
Кажуть, що москаль бушує,
Наших в некрути вербує
Чи се ж можна? Думай сам.
Дивно се, бо предки наші
Не ідали їй каші,
Тільки б, бач, досталось нам».

40

«Ніт, — йому Чаплінський мовить, —
Слухай, брате, ось мене:
Наших ще москаль не ловить,
Тільки слух об йому є;
Кажуть, ну, та ще немає
І ніхто гаразд не знає.

520

Тільки поговорка йде;
Бач, як кажуть, дівка тая,
Тее-то, вона така,
То гляди і приведе.

41

Так і се...» — «Ну, що ж робити,
Що?» сказали козаки.
«Шабельки сталльні точити
Та й навстріч до них іти.
Рідний край, блаженна воля!
Вже хіба лихая доля
Нас заставить вас забуть...
Вас забуть — сього не буде,
В нас ще є такі люди,
Що за вас скоріш умруть!»

42

Се почувши, Конецпольський
Зирк на мене та й спитай:
«Ти як думаєш, Виговський?
Що ти так засумував?»
«Думаю, — я обізвався, —
Як опеньком хто назвався,
То і в козубеньку лізь;
Москалів не зачіпайте.
Поли ріжте та тікайте,
Хай їм би самий старший...»

43

Служите йому без спору;
Він за те вам помага.
Так глядіть, щоб в іншу пору
Не найшли б в йому врага.
Так я думаю, гадаю,
Так вам думать совітаю,
Тільки ще скажу тобі:
В нас давно нема гетьмана,
Старшого над нами пана,
Так його зберіть собі!

521

От тоді вже, певне, будеть
 Наше діло на ладу;
 Він комусь хвоста укрутить,—
 Той не попаде в біду...
 Мало нас хіба?» — «Се правда,
 Сказано, совіт не зрада!..—
 Мовили усі гуртом.—
 Ну кого ж? Тебе, Іване!
 Ти в нас писар здавну, пане,
 Мушиш бути і гетьманом!»

Тут Чаплинський з Конєцпольським
 На сю річ мовляли нам:
 «Наперед совіт московський
 Треба запитати вам;
 Та тоді вже міркувати,
 В гетьмани кого збирати,
 А то ви, як мужики,
 Лізете з поганим писком,
 Не порахувавшись з мізком,
 Загули всі, як жуки.

Москалі, як вам сказати,
 Знають більш від вас усіх;
 Не захочуть руйнувати
 Вірних нас сусід своїх.
 Поскубуть нас та й поглядять,
 І діла у вас наладять —
 Пришлють й гетьмана свого;
 Тільки б ми були покорні,
 Вірні, добрі і не спорні,
 Та не гнівали б його».

«Пришлють гетьмана,— промовив
 Влас, мій шурин, на сю річ,—

Гетьман той, щоб не наброїв
 Так, що діло кинь хоч в піч!
 Гетьман той вам дасть гостинці:
 Москальовські, куці клинці —
 Ще у них ви не були?
 Так чим нам сього дїждатись,
 Лучче знову, вп'ять піддатись
 Під поляків, як жили.

Що не злі для нас поляки,
 Знаєм всі про тєє ми.
 Заживем у них без драки,
 Як у бога за дверми.
 Предки наші, мабуть, знали,
 Москалів не розгнівляли,
 А з поляками жили;
 Гетьманство велось в них здавну,
 Челядь мали вірну, славно
 І щасливі всім були.

Так хіба тепер забудем
 Предків наших старину? —
 Ще промовив він.— І будем
 Походить на сарану?
 Ми не саранча, а люди!
 Так по-старому хай буде,
 Годі, годі нам тужити!
 Годі нам людей боятись,
 Вже пора за розум взятись!..
 Нуте ж гетьмана зберім!»

Тут водно загомоніли
 Ті, яких я підмовляв,
 І вони так положили:
 Конєцпольський щоб бував,
 Замість гетьмана, в Чигрині,
 А Чаплинський в Батурині.

Я ж щоб був так, як бував.
Присудили ще послати
Владислава попрохати,
Щоб під ласку нас прийняв.

51

«Так, так, так! Нехай так буде!»
Всі сказали козаки.
«Так!» кричали усі люди.
«Так!» гукали і жінки.
«Якщо так,— сказав Чаплинський
І промовив Конєцпольський,—
То нехай і буде так!»
Тут собі і я озвався:
«Дай нам бог! Совіт щоб вдався,
Як бажає з нас усяк.

52

Я з своїми се зробили
З тим, щоб тільки, бачиш, нам
Лиходії не вредили,
Без клопот піддатись вам.
А тоді мене б зібрати
Одного гетьманувати
Під покровом короля;
Польщі правдою служити,
Жити щасливо, не тужити
І не слухать москаля».

53

«Пан Огінський, чуєш сее? —
Нам Виговський ще сказав,—
Тее-то воно, онеє...
Щоб цар військо зготував,
Я пришлю до вас за словом
Вірну старшину з поклоном...
Ви ж їх з ласкою прийміть,
Цар нехай їх завіряє,
Що у ласку нас приймає,
Та й папіра нам пришдіть».

524

54

«Все зробили ми шевлюзі! —
Мовив нам Огінський тут,—
Віривши йому, катюзі,
Аж як бачим, він есть плут.
Ми їм грамоти послали,
Самі з військом причвалали,
Вийшло ж що... як бачиш сам!
Біс Виговський не отриха,
Наробив для себе лиха
Та й зділив його і нам!»

55

Ласкав будь, вельможний Харку! —
Так Огінський нас прохав.—
Не згуби мене, наш батьку!
Бо я правду розказав.
Дай на світі ще пожити,
Бога за тебе молити;
Зжалься, всіх помилуй нас!
Ми того не помишляли,
Щоби гетьманці позвали
На погибель нашу вас».

56

«Ви уже дали нам знатись,—
Обізвавсь до мене Жмудь,—
З вами більше нам не дратись:
Хай дереться хто-небудь».
«Змилуйсь!» мовив Монятовський.
«Змилуйсь!» крикнув Задурновський.
«Змилуйсь!» закричав усяк.
«Цитьте,— я сказав,— постійте,
Небагацько подождіте,
Ось до нас біжить козак».

Від слова ш'є л'ю-г. Гнучкі, як шелюг.

525

Тільки мовив се я слово,
Як тут зараз і гонець.
«Батьку! Все,— сказав,— готово,
Ось поглянь у той кінець».
Зирк, дивлюсь, іде дружина —
Козаків, старшин до сина,
Так що мов як плав пливуть.
Ті бігом, а ті тупачуть,
Деякі навзавід скачуть,
Деякі ж пішком ідуть.

Як прийшли — постановились
Коло нас невіддалека,
То зараз із них явились
Два старшини в ергаках.
«Будь здоров,— сказали,— батьку!
Не зроби, будь ласкав, сварку,
Що не скоро прибули:
Нас ляхи так налякали,
Що ми хати оставляли,
В комишах, лісах жили.

Як почули твої вісті
Від гінців, яких прислав,
То ніхто не взявся їсти
І до тебе поспішав.
О вельможний пане Харку!
Кошовий, отець наш, батьку!
Бог продли твій довгий вік;
Ти Гетьманщину спасаєш,
Наших ворогів караєш;
Бачить се всяк чоловік!»

«Годі з сим, здоров, Семене!
Будь здоров, Павло, і ти!

Так оце і ви до мене
З військом вспіли прибрести,—
Ім сказав я,— а дивіться,
Чим я маю похвалитися,
Гляньте лиш на сих бурлак!..»
«Гай, гай, гай! — вони сказали.—
Ми Чаплинського пізнали,
Се ж Виговський-небрак.

Се канцубиль Монятовський,
Се Огінський, сват його;
Се Сапіга, Задурновський...
Більш не знаєм нікого...
Тільки те вже добре знаєм,
Що чрез них ми всі страдаєм,
Бо вельможі всі вони;
Сі з Виговським коверзують
І Гетьманщину руйнують,—
Жидові оці сини!»

«Якщо так, то їх візьміте —
Я усіх вам віддаю!
Як хотіте, так судіте
За обиду ви свою.
«Я ж...» Тут хата відчинилась,
І стара туда явилась
Баба й каже: «Харку, цить!
Бачиш, смерклося надворі:
Тільки світять ясні зорі,
І народ уже весь спить.

Хоть Сергій тебе і слуха,
Та й йому вже спати час;
Знаю, сват мене послуха —
Віддихне сю ніч у нас.
Ти ж іди зараз зо мною —
Маю дільце я з тобою

Побалакати на дворі!
Пий та йди скоріш, не бався,
Время прийде, то не жалься,
Чуеш — не втерай зорі!»

ЧАСТИНА ПЯТА

1

Лісом темним, між горами,
Ніччю баба йшла з Харком
І глибокими ярами
Пробиралася пішком.
Вітер свище по діброві,
Скрізь кричать печально сови,
Страшно з гір реветь вода,
Все у страх Харка приводить,
Він чуть-чуть дух переводить,
Дума сам собі: біда!

2

Потім він сказав: «Бабусю!
Де ідем мені скажи?
Хоть ще я тепер не трусю,
А вернутись прикажи!»
Баба зо злом озирнулась
І на його так згризнулась,
Що чуть він не закричав.
Далі зціпив кріпко зуби
І, заприкусивши губи,
Вслід за нею поспішав.

3

Як се враз остановились
Під обривом край гори.
Баба, на Харка скривившись,
Каже: «Камінь сей бери!»
Камінь той, мов вріс у гору,
Тільки що видать знадвору,

528

Він до його приступив;
Смик! — і вдруге повалився,
І їм погріб тут відкрився,
Відкіль смрад і дим валив.

4

Баба, взяв Харка за руку,
Та й сказала: «Ну, іди!
Ти попавсь мені, мій внуку,
Так ходім лишень сюди!»
Тут Харко став відступатись...
«Ніт, — сказала, — годі гратись, —
Та його у лоб чимсь лусь, —
А, не хочеш, скурвий сину!»
Потім пхнула так у спину,
Тільки він в болото — плюсь!

5

«Ой-ой-ой, бабусю мила! —
Ій Харко крізь плач сказав. —
За що ти мене втопила?
За що я в біду попав?»
«Пий лиш воду, напивайся,
В сім болоті покупайся,
А про се ти не питай.
Мати зна, на що купає,
Дитятко своє кохає,
Так і ти про се не знай!»

6

Булькотить Харко в болоті,
Як свиня у барлозі,
Гірко стало йому в роті,
Бо наївся і грязі.
Чуть було кричав: «Рятуйте!
Бога бійтесь, не жартуйте!»
Потім стало не чувать;
Баба там сама стояла
І крізь зуби щось шептала,
Далі стала рятовать.

Хоть і витягла з болота,
 Но Харко був неживий:
 Піна в його бігла з рота,
 Очі сплющив, мов сліпий.
 Весь вкалявсь в грязі смердючій
 І зробивсь такий вонючий,
 Що нільзя і приступить;
 Баба ж, що йому зробила,
 Принесла води, обмила,
 Та і начала будить:

«Довго спиш ти, Харку, сину!
 Ну, проснись, пора вставать!
 Чуеш, встань, а то покину,
 Сам же будеш тут блукать!
 Се я трохи підшутила,
 Хоть ти думав, я втопила
 В сім вонючому багні;
 Ні, не бійся, ти не втонеш,
 А на світі ще наброїш,
 Не згориш ти і в огні!»

Потім витягла з калитки
 Мазь якусь у пузирці,
 Терти стала йому литки,
 Скрізь по спині і лиці.
 В носі чимсь-то марудила,
 Попід литками гляділа...
 Як се чхнув Харко та й встав.
 «Ну, мені як кріпко спалось
 І во сні мов щось ввижалось,
 Та не знаю...» він сказав.

Коли гульк — аж він в темниці,
 В якій зроду не бував:

По кутках були криниці,
 Коло них огонь палав,
 Ступа з товкачем стояла,
 Кочерга край них лежала,
 Висли помело, рогач...
 Там були горшки, решета,
 Там лежать клубки, тенета
 І сидів надувшись грач.

Як се разом зашуміла
 Стая цілая галок,
 І за ними вслід злетіла
 Чуть не більша ще сорок;
 Всі гуртом заскрекотали,
 Скрізь чіплялися, сідали,
 Не минали і Харка;
 Стрепенувся грач та й крякнув,
 У кутку одним кіт нявкнув,
 А у дверях щось мелька.

Баба на землі лежала,
 Ізігнувшись у сук;
 Ноги вгору задирала,
 Руки корчила у крюк;
 Рот до уха аж скривила,
 По-чортиному свистіла,
 Потім охать начала;
 Повернулася та й встала,
 І, як щось вона сказала,
 Птиця вся як не була.

Привиденцію такою
 Наш Харко як повидав,
 То, побачивши живу
 Бабу, зараз так спитав:
 «Де се я? Хто тут витає?
 Хто, скажи, тут проживає?»

Де ми! Хутко розкажи!»
«Розкажу,—казала баба,—
Се тобі усе знать треба,
Тільки скоро не біжи.

14

Слухай: чув ти, що людьми
Мутять, як хотять, відьми?
Бігають вони свинями,
Котяться клубком самі?
Капость з молодими роблять,
А дівок у стид приводять,
Як бувають весілля;
В Київ у верхи літають,
На Лисій горі гуляють...
Знай же, що така і я!

15

Я уже хоть і старенька,
Бо літ зо сто є мені,
Вже умерти б я раденька,
Рада б, бачиш, ну, та ні!
З неба я зірки хапаю,
В погріб в глечиках ховаю.
Лажу в пекло до чортів;
З ними за руки вожуся,
А як відтіль повернуся,
То похожу на бісів.

16

Що захочу, те і дію,
Добре доброму роблю;
Як же лихом я повію,
То злим злого погублю,
Очі людям я відводжу,
Що де схочу, там находжу,
Дітям на роду визнаю.
Покорм жіночкам справляю,
А коровам ізгубляю,
Молоко з стовпців дою.

532

17

В світі є відьом до сина,
Та таких нема, як я;
Слухай ти, моя дитина:
Мать така була твоя,
І жила вона зо мною,
Рідна як сестра з сестрою,
Тільки бог вік вкоротив...
Я гуляла на родинах,
Я була і на хрестинах,
Як тебе їй бог послав.

18

З тих ще пір тебе я знаю,
Як на світ ти народивсь...
За тобою наглядаю,
Де би ти не появивсь.
Мать твоя мене прохала,
Щоб тебе я обкупала
В тім болоті, де обмивсь;
Будеш-бо з сих пір щасливий —
Глянь, який став уродливий,
Мов ізнову народивсь.

19

Те болото, де купався,
Єсть пекельная вода;
Хоть у йому ти валявся,
Се ж є щастя, не біда.
Ось іди сюди к криниці
Та напийсь сії водиці,
То ніхто вже не врече;
А щоб ти поздоровішав
І в лиці щоб поповнішав,
Сю хлисни, що тут тече.

20

Оцею пробань ти очі,
А сюди гаразд приглянь;

533

Не боятимешся ночі,
Будеш бачить як удень.
Ну, тепер ще знати треба,
Дасться доля яка з неба
На весь будучий твій вік;
Де ти будеш проживати,
Доведеться де вмирати,
Бо ти смертний чоловік».

21

Потім баба, з міста вставши,
По печері дальш пішла,
І, між чимсь-то пошукавши,
Відтіть скриньку принесла.
Принесла, постановила,
Далі віко в ній відкрила,
Відтіть дзеркальце взяла,
Не скляне, якість другеє,
Так як буцімто сталънее,
З рук Харкові подала.

22

«На, дивись в його, мій сину!
Щастя в нім побач своє,
Я на час тебе покину,
Се вже діло не твоє!»
Дивиться Харко, потіє,
Землю бачити радіє,
У якій жить буде він;
Темно в нім, нема нічого,
І у дзеркальці нікого
Не побачив — тільки тінь.

23

Як се разом стало видко,
Мов похуже на степок.
А по нім текло не швидко
Небагацько річечок.
Пусто скрізь, куда не гляне,
Серце аж у його в'яне —

534

Він від всього відвернувся.
Дальше глянув, аж там море...
Гірш його взяло ще горе,
Так, що з міста пошатнувся.

24

З горем очі відвертає,
Він в другий поглянув край,
Аж там річка протікає!
«Се,— подумав він,— Дунай,
Ніт, не він — якась інша,
То — широкий, сая — ужча,
Хоть і прудко йде вода,
Де-где є ліски, та мало,
Комишів, болот чимало,
Скрізь, де гляне, скрізь біда!

25

Потім ще він подивився,
Чи не видко де людей;
І сюди-туди вертівся...
Ніт, нема, опріч звірей!
Зирк наліво — буцім гори,
А за ними сине море,
Край його мов є жилья...
«Мабуть,— каже,— тут бувати,
Свого віку доживати,
Знаць умру отута я!»

26

Зажурився Харко, та й дуже,
Тяжко, тяжко він вздихав,
І про дзеркальце байдуже,
Що в руках своїх держав.
Коли гульк — степок явився,
На який він перш дивився,
Самий той, та вже не так —
Там народ орав і сів,
Кой-хто жав, а дехто вів,
Там в роботі був усяк.

535

Слобідок було хоть мало
 І не встроєні були,
 Но Харкові легше стало,
 Бо щасливо там жили:
 Рибу по морях ловили,
 Бога у церквах молили,
 Щоб господь вмилоствлявсь.
 Табуни, отари ходять,
 Череди скотини бродять —
 Наш Харко аж засміявсь.

Баба здалі примічала,
 Не мішаючи йому,
 Потім так вона сказала:
 «Сину, не вдивляйся сьому!»
 Тут Харко озвавсь: «Бабусю!
 Ось іди сюди, матусю!
 Ось скоріш лишень іди.
 Диво тута я побачив —
 Дай мні боже, щоб дорачив¹
 Жити тут — ось на гляди!»

Ще хотів ізнов дивитись
 На те диво, що глядів,
 Но вже в дзеркальці закрились
 Степ з людьми і темно в нім.
 Він у його зазирає,
 Так і сяк перевертає...
 Ніт, нема, як не було!
 «Хоть нема, — сказав, — так знаю,
 Більш нічого не питаю,
 Вже від серця відлягло».

¹ Зволив.

«Бачив, сину, свою долю?
 Гляди ж, бога не гніви!
 Виполняй святую волю
 І, де трапиться, живи.
 Вже що бачив, тее буде,
 Хоть нехай на тебе люди
 Лихом віють і ревуть;
 Та не бійсь, — сказала, — лиха,
 Не спихнуть тебе істиха;
 Там уже тобі, там быть!»

На, візьми одежу, сину!
 Надягни оцю зараз.
 Сю ж надінь в другу годину,
 В інший случай, інший час.
 Ну, ходім, бо вже світає,
 Хоть народ ще спочиває,
 Нам же треба впередити,
 Щоб у нас ще гості спали
 І того б вони не знали,
 Де ми мусили ходити».

Баба потім ще сказала:
 «Харку, ти вже вибачай,
 Що невчтиво тут приймала,
 Се так треба — вибачай!»
 «Не звиняйся, — сказав, — бабусю!
 Ти лиш розкажи, матусю,
 Що таке ото Сергій?
 Скільки є гостей, всяк слуха;
 Знать, непевний він, псяюха,
 А не в тім, що він старий!»

«Правда, — баба одвічала, —
 Бо совітник він царський!»

В нас вдовою цариця стала,
Він же близький родич їй.
Ну, вже що в нас за цариця!
Що за гарна молодиця!
Що вже нічого казать:
Молода, весела, гарна,
А сама зоветься Ганна,
Гарна, так не змалювать!

34

Повнолиця, чорноброва,
Щічки так, як жар, горять,
Тиха, смирна, не сурова,
Губоньки мов гомонять;
Темноруса, очі карі;
Ясні так, як ніччю зорі;
Груди — кров мов з молоком.
Шийка з ручками статненькі,
Ниженьки в неї маленькі,
Та й сама вона з умом!

35

Ходить так, мов тая пава,
А співа — нема й з людей!
Як танцює — от забава!
Угаву немає ей...
Рівна, гарна... Що й казати!
Треба в вічі повидати —
Віри аж тоді поймеш!
Скільки є дівчат гарненьких,
Жіночок в нас молоденьких,
Ну такої не найдеш.

36

Бачиш, Харку, як з тобою
Забалакались — се сміх!
Глянь, ми вже під слободою,
Ще ж не потомили ніг.
Ляж іди — не волочися
І нікому не хвалися,

538

Що в печері був мій;
Там я ворожу, гадаю,
Там з чортами розмовляю,
Бо кінець аж в пеклі їй».

ЧАСТИНА ШОСТА

1

Світ свінув, і гості встали,
І Харко наш ще не спав...
Ті по чарці вже лигали,
Він же, лежачи, вздыхав.
Галя спати не давала,
Про яку йому сказала
Баба вчора, ідучи:
Думав, як би подивиться,
Що яка ж то в них цариця,
І за тим не спав вночі.

2

Як се стук — Петро до його
Та й кричить: «Харко, вставай!
Се ж не сміх, що так ти довго
Спиш, обдувся, як бугай.
Уставай, вже годі спати!
Йди горілки допивати!
Годі чухатися там!
Уставай скоріш, вдягайся,
Чув? Іди та похмеляйся,
Бо погано, знаю сам!»

3

Встав Харко, ввійшов у хату,
Поздоровкався та й став.
Тут Сергій сказав: «Ну, свату,
Як ти довго спочивав!
Думка є тебе женити;
Як же будемо хвалити?»

539

Тут сказала Васька: «Як?
Дівці скажем — спить він довго,
А дівчатам більш нічого
Не суліть, скажіть лиш так».

4

Тут усі зареготались
Від її смішних сих слів.
І довгенько б ще сміялись,
Так Петро до них ввійшов.
Зараз стали пить горілку,
А жінки тягли вишнівку,
Заїдав же, хто хотів;
Далі так понатягались,
Що частенько спотикались,
Дехто вже посоловів.

5

Потім взяв Сергій за руку
Та й сказав Харку: «Ану,
Розкажи, яку ви муку
Змінщикам дали в стану?
Прежнє чув і все я знаю,
Тільки ще я дожидаю,
Діло кінчиться се чим».
Тут Харко прохав сідати,
І як хочуть тее знати,
То докаже все він їм.

6

«Тих,— сказав він,— що забрали,
Я гетьманцям віддавав,
Но вони мені сказали:
Сам суди, бо ти піймав!
Ніт, кажу, не так се буде,
Буде так, як скажуть люди,
Ось поставте військо в стрій!
Зараз все затамошилось,
І козацтво становилось,
Загуло, мов буцім рій».

540

7

Тут Виговського водили
Між козацтвом по сотням,
І усім їм об'явили,
Що він наробив людям.
Що він збунтував гетьманство,
Що він обманив козацтво,
Що він зміну ізробив,
Що він Польщі піддався,
Що він москалів цурався,
Що будь гетьманом хотів.

8

А потім у них спитали —
Що йому за те зробиць?
Всі водно тут закричали:
«В бочці смолянній спалить!
В пекло хай летить з душею
Він з проклятою своєю,
З димом, з чадом до чортів!
Він крові уже напився,
Тіла нашого наївся —
Так смоли ще там не пив!»

9

Прикотили зараз бочку,
А з Виговського зняли
Чоботи, штани, сорочку
Та і дьогтем облили.
Потім в бочку сторч всадили,
І її як запалили,
То він довго там кричав,
Чуть, кричав: «Покайтесь, люди!
Не мудруйте, всім так буде!..»
Далі чорту дух віддав.

10

«Ну,— кажу,— згорів Виговський.
Що ж з Чаплинським зробим ми?»

541

Замисл був в його шельмовський,
Як ви знаєте самі.
Хоть сперва не соглашався
І ляхам не піддавався,
А від того не відстав;
Як за гетьмана робили
І в Батурин становили,
Ще ж бо до ляхів пристав.

11

Ів він з ними, пив по чарці
І робив те, що звелять;
Ім годив, як тій болячці,
Все давав, чого схотять.
Так за се його судіте,
Що хотіть, то з ним зробіте,
Тільки без гріха мого!»
Тут усі загомоніли,
І всі разом присудили,
Щоб повісити його.

12

Тягнуть бідняка до дуба
(Бо случивсь тут як на те),
Котиться аж піт із чуба,
Пнеться він, кричить, не йде.
Хоть крутивсь, та притаскали,
До гілляки прив'язали,
І повис на ній, як пес.
Морщився, дригав ногами,
За петлю хапавсь руками,
Потім посинів увесь...

13

«Що, чи вже?» спитало панство.
«Вже повис!» сказали нам.
«Хай йому небесне царство:
Всім нам бути, кажуть, там».
«Ну,— сказав я,— вже з своїми
Вправились. Ану, з чужими

542

Що ви будете робить?
Сих, совітую, простіте,
Коли хочете, склейміте
Та тоді їх і пустить».

14

«Правда,— се мені сказали,—
Ми ж баранів клеймимо;
А щоб в Польщі їх пізнали,
То і їм дамо клеймо!»
Тут обрізали їм уха,
Жодний став з них, як псяюха,
Но ще сим не відбули;
Ще носів повкорочали,
Щоб не дуже задирали —
Та й довгенькі-бо були!

15

Ми як вправились з ляхами
І як відпустили їх,
То пішов я з старшинами
Козаків глядіть своїх.
Лавою вони стояли
І приказу дожидали,
Що який-то їм віддам;
Тут сказав я: «Братця, чуйте!
Вечір вже, так ви ночуйте,
Завтра буде діло в нас!»

16

Ще не світ, було невидко,
А поляки вже ішли
Із Батурина в степ швидко,
Ну, та, бачиш, не втекли;
Бо ми скоро їх догнали,
Стали в стрій, гуртом напали,
Завелось діло в нас:
Били з пушок, з палконетів,
Били з ружів, з пістолетів,
Били, мабути, із час.

543

Довго лях не подавався,
 Довго з пушок нам шпував,
 Довго з міста не рушався,
 Поки я не закричав:
 «Всі за мною! Нуте разом,
 Нуте хутко, іншим часом,
 Нуте в ратищі беріть!»
 Тут всі кинулись на ляха,
 І така пішла потіха,
 Що закривсь від пилу світ.

Разів з п'ять ми нападали
 На увесь поляцький ряд;
 Стільки раз і відступали,
 Бо нельзя було стоять.
 Далі знов ми придавили,
 І як пушки в них відбили,
 То і начали душить.
 Б'є козацтво, гонить, колеть,
 Шаблями руба, мов голить,
 Аж мазка з ляхів юшить.

Потурили ми поляків
 Через Дніпр, у землю їх...
 Трохи не догнали в Краків,
 Тут я зупинив своїх.
 «Годі вже,— кажу,— вгамуйтеся!
 Годі, буде, не біснуйтеся!
 Вже іти додому час!
 Вже ж дались полякам знатись,
 Будуть і вночі жахатись,
 Як присниться хто із вас!»

Потім ми відтіль вернулись
 І прийшли у Чигирин.

І як тут останувались,
 То прийшло до нас старшин
 Тьма, обозних, бунчукових,
 Все в каптанах саєтових
 Та й хліб-сіль нам принесли;
 Дякують, до себе просять,
 З радості чуть не голосять,
 Що від лиха їх спасли.

Поздоровкавшись з ними,
 В церкву ми усі пішли.
 Помолившись пред святими,
 Богу жертву принесли.
 Відтіля пішли в управу,
 І отут уже на славу
 Випили ми всі гуртом;
 Бо стояло тут пить, їсти
 В жодній хаті, в жоднім місті,
 На столах і під столом.

Загуляло тут панство,
 П'є козацтво в кабаках,
 Бенкетує все гетьманство,
 Бо уже минувся страх.
 Довго всі бенкетували,
 А як разом перестали,
 То я їм сказав тоді:
 «Ну, панове отаманство!
 Ви старшини, ви козацтво!
 Слухайте лишень сюди.

Слава богу, ми прогнали
 З гетьманства усіх ляхів!
 Ви тепер на волі стали,
 І нема у вас врагів.
 Всі ви бачите, немає...
 А бог віда, хто з вас знає,

Може, являться уп'ять.
Хто тоді від них вас збавить?
Хто в вас військом буде править?
Мусить хто врагів унять?

24

Слухайте, я вас пораджу,
Вам совіт я добрий дам,
Діло ваше справлю, зладжу,
Тільки слухать треба вам.
Вас Виговський з ворогами
Так злякали москалями,
Що чуть в лихо не ввійшли;
Ви замалим не пропали,
Віри, волі не втерjali,
Коли б ми не підійшли.

25

Так щоб більш вам не журитись
І в гетьманстві мирно жить,
Москалям ви поклонітесь
І в них милості просіть!
Депутатів ви зберіте,
До цариці їх пошліте
Та просіть, щоб прийняла
Вас у ласку і заштиту
Під свою царськую свиту
І щоб гетьмана дала.

26

Вас ніхто вже не обідить!
Царську знаєте ви власть?
Хоть на вас хто і наїдець,
Вам не дасть вона пропасть.
Я сказав — так розбирайте,
Ми вже ідемо, прощайте!
Дякуем за хліб і сіль!
Конецпольського не лайте,
Він вже в пеклі — се ви знайте,
Більш не вилізе відтіль!»

546

27

В Січі в нас було все справно,
Горя там ніхто не знав,
Всі жили в довольстві славно,
Всяк у ній мов царствував.
Москалі не докучали
(Бо ми їх не зачіпали),
А ляхи боялись нас;
Бо хоть з ними помирились,
Но за то ми не ручились,
Як піддерем в інший раз.

28

Так жили ми щось довгенько,
Та не тямлю, скільки літ,
Завелись всім хорошенько,
Все робилось в нас як слід.
Хоть було, коли зберемся,
З кримцями трохи поб'ємся
Або іноді під час
В Польщі корчмареві трохи
Виженем з сорочки блохи,
Ну, то се ніщо для нас.

29

Но вже, бач, воно, як кажуть,
Коли має бути біда,
Хай тебе хоть в піч замажуть,
Влізе і вона туди.
Так случилось і з нами,
А за що — не знаєм сами;
Ну, та нічим пособить.
Гріх та ще великий буде,
Що нас збили злії люди,
Будем горе ми терпіть.

30

А з чого нам лихо сталось,
Схочете про те ви знать —

547

Слушайте, з чого як склалось,
Я вам мушу розказать!
Щось давно, як іверійці
Нашій піддалися цариці
І присягу в тім дали,
Їх сусіди обижали,
Часто села руйнували,
Часто кров із них лили.

31

Так, щоб більш не обижали
І не мутили у ній,
Там москалики стояли
По Іверії усій.
Грошей їм за службу тую
І про надібність другу
Посилалося відціль.
Їх в довольстві там держали,
Все їм нужне видавали,
Посилали хліб і сіль.

32

Чув, туди колись, не знаю,
Гроші чумаки везли
І, присмеркши коло гаю,
Там волів порозпрягли.
А того вони не знали,
Що там вори проживали,—
Гай же Теллинський був ліс;
Коло Голої долини,
Близько Гострої могили,
Де все чумаків брав біс.

33

Тільки чумаки вляглися
І заснули кріпким сном,
З лісу тут де не взялися
Гайдамаки ті гуртом;
Чумаків усіх побили,
І як гроші захопили,

548

То розбіглись по лісам;
Хоть їх довго там шукали,
Но вони позабігали
Так, що чорт не знав їх сам.

34

Діло се пройшло, пропало,
Не найшли тих гайдамак,
Грошей в москаля чимало,
Бо ростуть в його, як мак.
Но не те москаль міркує:
Він за гроші не сумує,
Думає про наш він край;
Наші степи із лугами,
Наші зимники з скотами
Показались їм за рай.

35

Під сей самий раз прийшлося
З кримцями подратись нам,
Та ще добре удалося,
Так що утівав хан сам.
А за що було, питайте,
Ви не знаєте, таж знайте:
За їх кражу коней в нас;
Зайняли вони скотини
Сотні дві до половини,
Крадуть же не в первий раз.

36

Щоб відпімстить, ми зібрались
І пішли у Крим гуртом;
Скрізь по йому ми шатались,
Обійшли його кругом.
Напились винця і крові,
Вийшли ж відтіль всі здорові,
А скотинку зайняли,
Коників взяли чимало,
Так що жодному з нас стало...
Хліб за хліб ми віддали.

549

Раз я вздумав помолитись
 Київським святим містам
 І в печерах поклонитись
 Там почиючим мощам.
 Попрощавшись з козацтвом,
 З старшинами, отаманством,
 Я пішов туди пішком;
 Кошовим не величався,
 Простим козаком назвався
 Та й ішов собі пішком.

Як се — що за вража мати! —
 Йде багацько москаля...
 Думаю: з ким воювати
 Він задумав відділя?
 З турчином — мені б сказали,
 Бо не раз ми помагали,
 А тепер так не бере;
 У кого не запитаю,
 Каже всяк мені «не знаю»
 І чимдуж шляхом дере.

В Київ я прийшов пізенько,
 На Подолі ночував.
 А на другий день раненько
 В монастир покочував.
 Там у церкву став ходити,
 В бога милості просити,
 Отпущенія гріхів.
 Я моливсь за все козацтво,
 За всю Січ, за отаманство,
 Щоб бог збавив від врагів.

О, мені як легко стало,
 Як я бога призивав!

Все від серця зле відпало,
 Я себе не пізнавав.
 Божі храми, права віра
 Кликali мене від мира,
 Де все тлінне, де все прах.
 В думці всі гріхи відкрились,
 І мені як появилсь,
 То зробили сильний страх.

Чую, дзвонять до вечерні...
 Йду, всі відіклавши пріч
 Помисли лукаві, скверні,
 Як ня-ня козак навстріч.
 «Ну, чого, за чим?» питаю,
 Сам же в церкву поспішаю,
 Він мені сказав: «Постій!
 Я прибіг тобі сказати,
 Та боюсь, щоб не злякати:
 В Січі москаля, як рій».

«Ой, чи справді! Боже милий!
 Се ж чи правда, ну, кажи?
 О, який я нещасливий!
 Ну, гляди лиш, не бреш!»
 «Що,— сказав він,— тут брехати,
 Коли стали руйнувати;
 Та й чого ще треба тут:
 Всі паланки заступили,
 Січ кругом всю обложили,
 Тільки з пушок ще не б'ють».

За що — се ніхто не каже,
 Ружа ж, шаблі відбира;
 Хоть москаль нас ще не в'яже,
 Так ума вже прибира,
 Калниша уже вхопили,
 І з Глобою посадили.

Та й послали десь-кудись.
Все про тебе всіх питають...
Утікай, поки не знають,
Утікай та й не барись!

44

Вже козаченьки учхнули,
Січ осталася пуста;
Тільки веслами махнули,
Подались всі дочиста.
Деякі Дніпром, долами,
Деякі очеретами
У Туреччину пішли;
Накивали всі п'ятами,
Діло тільки ще за нами,
Поки тута не знайшли!»

45

Так мій кухар се торочив,
З Січі в Київ як прибіг.
Правду мовив, не морочив,
Бо всю Січ москаль обліг.
Нічого було казати,
Треба з Києва втікати,
Бо вже тут не місто нам.
В чім стояли, в тім і вдрали,
Нічого з собою не брали,
Все покинув я ченцям.

46

Но куди іти — не знаєм,
А все даліше ідемо;
Вже й до війська добігаєм,
Міста же не зберемо.
Потім ми пораховались,
До лиману вниз побрались,
Тута двох своїх найшли.
Сі вже все нам розказали,
За що Січ атакували
І в чім винні ми були.

552

47

Кажуть, буцім край могили,
Коло Теплинських лісів,
Ми царську казну відбили
І побили чумаків.
Ходим в Польщу грабувати,
А в Крим хана розбивати,
Проїзду купцям нема;
Хто не іде, не проходить,
В Запорожжі смерть знаходить —
Буцім тут ми, як чума.

48

Іх панам добра немає,
Суміж з нами що живуть;
Буцім військо нападає
І їх з міста даліше пруть.
Що цариці ослушались,
Землю захопили їх.
Щоб ми ж трохи присмиріли,
То вони так присудили:
Зруйнують за се нас всіх.

49

«Де ж в вас думка кочувати?»
Я спитав сих козаків...
«Думка, — кажуть, — мандрувати
І шукать своїх братів».
«Якщо так, — кажу, — то з нами
Оцими, що тут, чайками
Почухраймо відтіля.
Найдемо ми сіромаство,
Заведем десь знов козацтво,
Тільки вже не в москаля!»

50

Пізно дуже в чайку сіли,
Та й пустились відтіля,

553

Та за парусом гляділи,
Я ж сидів коло руля.
Вітер дув нам прямо в спину —
В добру вийшли ми годину
В Чорне море опівніч.
Як се разом зашуміло,
Море заревло, здуріло,
Понесло нас к чорту прич.

51

Якір кинули — відбило,
Другий ще — як не було;
Мачту в пил переломило,
Вибило із рук весло.
Хвиля хвилю доганяє,
Чайку до небес шпурляє,
Дощ, як із відра, линув,
Небо хмарами закрилось,
Мов чого на нас озлилось,
Грім у хмарі прогуркнув.

52

Ніч і день, уп'ять до ночі
Нас бурхало по водах;
Вибились ми вже із мочі,
Бувши у таких бідах.
Як се блись — нас освітило,
Двох козаченьків убило,
Я ж на дошку з корми впав.
Більш не тямлю я нічого —
Як очнувся же від того,
То вже на землі лежав.

53

Встав, на небо я дивився,
Господа об тім питав:
Де і як я опинився
І як в морі не пропав.
Потім, трохи відпочивши
І одержу посушивши,

554

Я пішов шукать жилля;
Скрізь ходив — степом, горами,
Темними вночі лісами
Та й убравсь у яму я».

54

«Так отак-то ти козачив,—
Сват Сергій сказав Харку,—
Ти ж, бачу, всього побачив
На своєму вже віку.
Не тужи і не журися,
Богу тільки більш молися,
І до нас жить приставай;
Ми й самі воїнські люди.
Звикнеш з нами — добре буде,
Січ козацьку забувай.

55

Ось приходь до нас в столицю,—
Сват Харкові ще мовляв,—
Я за тим звіщу царицю,
Що сюда ти причвалав,
Йй скажу, ти як козачив,
Що добро і лихо бачив,
Як у Січі панував.
Чуеш, Петре? Всі приходьте
І Харка з собою приводьте,
Щоб він тут не скучав!»

ЧАСТИНА СЬОМА

1

Понад річкою, в долині,
Городок був ...іс,
А в горах і по могилі
Здалека чорнівся ліс.
В городі сьому живала
І людьми управляла
Молоденька удова.

555

Всі їй вірно тут служили,
І усі її любили,
Добра дуже-бо була.

2

В город сей Сергій з ріднею
Ввечері з гостей прийшов,
І, побачившись з сім'єю,
До цариці він пішов.
У вікна вона сиділа
І на сонечко гляділа,
Як заходило за ліс.
Тяжко дуже сумувала
І тихесенько вдихала,—
Очі ж налилися сліз.

3

Потім мовила: «О боже!
Доки буду горювать...
Хто обрадує, поможе?
Мабуть, так вік коротать.
Люди бачать, як смієшся,
А слізьми як обіллешся,
Так про те ніхто не зна.
Що з того, що я царюю,
А, як горлиця, горюю
Без дружиноньки сама!»

4

Мовив се, вона утерла
Рукавцем слізки з очей,
Потім, встав, вікно заперла
Та й побігла до дверей.
Тут Сергій зустрівся з нею,
І, як місяць, він своєю
Лисиною засвітив.
«Де ти був? Ось днів з чотири
Не видать твоєї гирі,
Де,— сказала,— ти блудив?»

556

5

Хоть у нас благополучно,
Від сусід обид нема,
Но мені щось дуже скучно —
Де б я ділася сама.
Серце чує щось — не каже,
Мабуть, лихо нас накаже,
Бо і сон негарний снівсь:
Буцім я в садку сиділа
І комусь сорочку шила,
Як тут де відкіль візьмись

6

Голубок — та й пуць в коліна,
Та й до серця пригорнувсь;
Я зробилась тороплена,
Він же на грудях струснувсь.
Ніжно в вічі зазирає,
Носиком мов що шукає...
Тяжко, жалібно загув.
Потім пурх! На гілку знявся...
Як тут яструб нав'язався,
І голубчик як не був».

7

Сват Сергій перехрестився
І сказав цариці так:
«Я коли ще в світ родився,
То уже балакав всяк —
Сон — мара, як ніч, проходить,
Тільки тугу він наведе.
На людей таких, як ти.
Плюнь на сон та й не журися,
Як присниться ще — хрестися
І між уха пропусти!»

8

Плюнь на сон та слухай, Галю,
Як я у гостях гуляв!

557

Все скажу я, не прибавлю,
Що там чув і що видав.
У четвер в обідню пору,
Перейшовши через гору,
Я до свахи причвалав;
Нас тоді було чимало,
Так що міста нестало
Де лягти, як ночував.

9

Сваху знаєш ти, Тетяну,
Що частенько помага,
Як, не дай нам боже з'яну —
Всяк до неї прибіга.
Там був гость, Харком він зветься,
Легко хай йому ікнеться,
Гость навсправжки не пустий.
Може, чула запорожців,
Славних козаків-молодців?
Він же був їх кошовий».

10

Тут Сергій начав все знову
І усю їй розказав,
Як сам чув, Харкову мову,
А свого не прибавляв.
Ганна, слухавши, вдивлялась,
То сміялась, то жахалась,
Потім мовила крізь плач:
«Де ж то був, в якому горі!
Не втонув, небіжчик, в морі,
Так вовкам попавсь був в харч.

11

Де ж тепера він? — спитала. —
І який він, хочу знать,
Щоб я іноді пізнала,
Як де трапиться видать.
Чи хоть мало показенький,
З себе трохи хоть гарненький?

558

Чи старий, чи молодий?
Де він має кочувати?
Може, дума тут витати,
Розкажи мені, Сергій!»

12

«Як сказать, козак він бравий, —
Сват на се їй відвічав, —
Чоловік ще моложавий,
В тую діб, як твій бував¹.
Очі зашмургом у його,
І як гляне він на кого,
То заставе почитать;
Чорна через лоб чуприна,
Мабуть, буде з піваршина,
Уси висять аж на п'ядь.

13

Ростом, мабуть, буде з тебе,
Тільки в плечах він плотніш;
Подивитись — гарний з себе,
Що ж балакати тут більш.
Підожди, сама побачиш,
Чи погудиш, чи похвалиш,
Завтра буде він у нас.
Мусиш ти сама спитати,
Де він дума проживати;
Скаже сам тобі в той час».

14

Так балакали у хаті
З Ганною удвох Сергій;
А як почало смеркати,
То пішов в курінь він свій.
Ганна спати не лягала,
Зараз дівчину позвала,
Заходилась прибирать:
Збанила столи і лави —

¹ Подібний до твого.

559

Не пішло б худої слави,
Що не чепурно стоять.

15

Змазала вона долівку,
Вохрою піч підвела,
Комин мазать ставить дівку,
А з сінець сама мела.
З тіста голубів зробила,
Суриком їх покрасила,
Крильця з хвостиком з папір;
Їх повісила в бідницю,
Буцімто живеньку птицю,
Та й побігла ще на двір.

16

Там прибрала чисто всюди,
Що лежало на вспряті.
«Хоть, — сказала, — прийдуть люди,
То найшли б усе в ладу!»
Від трудів сих так втомилась,
Що на лавку як схилилась,
То заснула кріпким сном;
А прокинувшись раненько,
З мильцем вмилася біленько
Та й прибралася потім.

17

Надягла вона шовкову
Кохту з борами рясну,
А спідницю грезетову,
Мов із голочки, нову.
Білі нитяні панчішки
Закривали в неї ніжки,
Черевички зверху них;
Від намиста шия гнеться,
На грудях хустинка в'ється,
Пальці ж в кільцях золотих.

560

18

В ухах серги жемчугові
Аж по плечиках висять
І з очіпочком парчовим
В золоті, як жар, горять.
Так вона причепурилась,
І як в дзеркальце дивилась,
Капнули слізки з очей:
«Все є в мене, всім владаю,
Тільки одного не маю!..»
В неї вирвалось з річей.

19

Мовив се, вона по хаті
Чванно павою пішла,
Як до неї хресна мати
Вдвох з Сергійхой ввійшла.
«На добридень, — кажуть, — Ганно!
Не здивуй, що так ми рано
В гості до тебе прийшли;
Прикажи лиш нам сідати
Та, чим маєш, привітати,
Бо ми вістку принесли.»

20

Потім об'явили Ганні,
Що Петро до них прибрів,
Що не сам прийшов зарані,
А Харка з собою привів;
Що в Сергія віддыхають
І одвіту дожидають,
Чи дозволить їм прийти —
Повидать її парсону,
Милостиву, благосклонну,
І поклон свій принести.

21

«Чом же, — одвічала Ганна, —
Хоть нехай ідуть зараз...»

Далі дівчину послала
За Сергія той же час.
А сама з гостями сіла
І частесенько гляділа
У віконечко на шлях;
Дещо з ними розмовляла,
А очей не відвертала
Із вікна, як каже: «Ах!»

22

«Що там, Галю? Бог з тобою!
Що злякало так тебе?
Ти ж сидиш утрюх зо мною,
Не тривож нічим себе!»
Потім хресна мати встала
І над Ганною шептала
Від уроків, від пристрит;
А того вона не знає,
Що Харко вже добігає
Із Сергієм до воріт.

23

На йому був састовий
Із вильотами каптан,
А під ним кармазиновий
Трохи довшенький жупан;
Бузументом скрізь обшитий,
Золотом весь як облитий,
Пояс шалевий новий;
На йому штани матнисті,
Сап'янці червоні чисті,
Сам козак ще молодий.

24

Шапка сива невисока,
Із оксамиту вершок;
Шабля висить коло бока,
Через плечі був шнурок,
Пістолет за пояс вткнутий,
Мов в сметану обмокнутий,

562

З камінцями, у сребрі;
Висли чухалки, ложешник,
Відвіртки, ріжок, кулешник —
Все вцвяховано в корі.

25

Як се хата відчинилась,
Увійшов з Харком Сергій...
Ганна зирк — та й застидилась,
Стало моторсно їй:
Ніжки в неї затремтіли,
Губоньки мов що шептіли,
Серце тьохнуло в грудях;
Вся зробилась, як калина,
Потім стала так, як глина,
Та й пожовкло їй в очах.

.....

36*

ПРИМІТКИ ТА КОМЕНТАРИ

До цього збірника увійшли вибрані твори маловідомих письменників першої половини ХІХ ст., творчість яких є невід'ємною частиною літературного процесу на Україні. В переважній більшості це твори поетів, які по-різному продовжували і розвивали в новій українській літературі бурлескно-трагедійні традиції. У збірнику представлені також поети, твори яких написані в етнографічно-побутовому плані (в окремих випадках з елементами романтизму).

Кілька творів, такі як поема «Рассказ казака о былом в Украине» невідомого автора, «До карих очей» К. Думитрашка, публікуються вперше, за рукописними джерелами. Вперше вводиться в літературу нове ім'я Твердовського, вірші якого з'явилися друком слідом за «Енеїдою» І. Котляревського.

Матеріал, наскільки це можливо, розміщений в хронологічному порядку. Тексти творів звірені з першодруками, за якими вони подаються.

Друкуються твори за сучасними правописними нормами з максимальним збереженням лексичних, морфологічних і фонетичних особливостей.

Вояж по Малой Росии г. генерала от инфантерии Беклешова. Автор невідомий. Написаний твір десь у 1799—1800 рр. Вперше опублікований з рукописного збірника початку ХІХ ст. в журналі «Киевская старина», 1890, № 3. Подається за цим виданням.

В основу твору покладені реальні події з життя на Україні. Восени 1798 р. київським і малоросійським генерал-губернатором був призначений О. А. Беклешов (1743—1807). Становище покріпаченого селянина на Україні і в Росії з кожним роком погіршувалося: були видані укази про заборону переходити з місця на місце, а цим селяни остаточно закріплювалися за поміщиком. Поміщики так жорстоко експлуатували кріпаків, що Павло І у день свого коронування в 1797 р. видав указ про заборону працювати кріпакам у неділю на пана, мовляв, на це є цілий тиждень. Внаслідок цього і в тих міс-

дях, де панщина була три дні на тиждень, поміщики стали вимагати, щоб селяни працювали (як повелів цар!) увесь тиждень на пана. Це викликало велике незадоволення селян, до губернатора посилалися скарги. Беклешов відзначався деякими ліберальними поглядами і під час об'їзду міст і сіл України весною 1799 року докоряв багатьом панам за їх злидства і несправедливі вчинки. Це і стало темою твору, що написаний був, очевидно, тоді ж під свіжим враженням, бо в окремих описах подаються досить точні деталі (наприклад, коли Беклешов приїхав до Калєберди — «тогді був дощ та ще й грязенько, то всі були в кобєняках»). Під час цієї весняної поїздки Беклешов побував у Переяславі, Пирятині, Прилуках, Золотоноші, Лубнах, Хоролі, Кременчуку, Полтаві, Зінькові, Гадячі, Ромнах, Глухові.

Докладні відомості про це див.: В. Иконников, Александр Андреевич Беклешов («Киевская старина», 1890, № 2).

Про поему і її текст див.: І. Айзеншток, Українські пропієлі, т. I, ДВУ, 1928.

Малоросійськє стихи, в которых описывается погребение прєсвященнїшого Виктора, архїєпископа Малоросійского, Черниговского и ордєна святого Александра Невского кавалєра, простыми сельскими разговорами соображенныє. 1803 г. Ноябрь 11 днє.

Це один з ранніх творів, у якому виразно позначився вплив «Енеїди» І. Котляревського. Автор твору невідомий. Вперше опубліковано з рукописного збірника початку XIX ст. в журналі «Киевская старина», 1889, № 10, в розділі «Документы, известия и заметки». Подаємо за цим виданням.

З 1787 р. Віктор Садковський був єпископом православної церкви Польщі. В 1789 р. польський уряд несподівано скопив його й кинув до в'язниці. Там Садковський пробув до 1792 р. Цього року російські війська, вступивши до Варшави, звільнили його. Пізніше був єпископом Чернігівським. Помер 11. XI. 1803 р. у Чернігові.

В мові твору явно виражені ознаки північних говірок, хоч загалом автор тяжить до літературної мови, мови Котляревського, якою володіє непогано.

Костянтин Пузина (1790—1850)

Незважаючи на те, що Костянтин Пузина серед письменників початку XIX ст. найбільш виразно виявив свої демократичні погляди, його творчість лишилася маловідомою, і це тому, що українські твори цього письменника з'явилися друком тільки на початку XX ст.

Народився Пузина на Полтавщині, учився в Полтавській (в Переяславі) духовній семінарії, де раніше вчився також Іван Котляревський. В цій семінарії ще й за часів Пузини були живими традиції бурсацької літературної творчості, а також проявлялася любов до народної творчості і мови.

У 1809 р. його посилають продовжувати освіту до нововідкритої Петербурзької духовної академії. Тут Пузина провчився п'ять років (закінчив у 1814 р.), тут була написана ним більшість творів українською і російською мовами. За традицією серед бурсаків було у моді віршування. Вірші писали з кожної нагоди: поздоровляли з іменинами, відгукувалися на смерть, а часто й звичайні записки писали у вигляді віршованих писульок. Зразки такої творчості знаходимо і в

Пузини. В петербурзький період він написав: «От малоросса к малороссу», «Вірша», «Ода в день ангела Т. Ф. Никольского 1811 г.», «Поздравление с старшинством Г. А. Левицкому 6 сент. 1812 г.», «В день ангела В. В. Сердобинского», «Акрости Я. Г. Белявскому», «Малороссийская ода на смерть светлейшего кн. Кутузова-Смоленского», а також два російські вірші: «Неизвестной девиче, написавшей оду «Бог», «Рифмотворцу Плесцинскому». Однак найбільш цікавим твором цього періоду є «Ода — малороссийский крестьянин, у який автор заговорив серйозно про існуючі відносини між пануючими і підлеглими, між селянством і панами. Демократичні думки автор висловлює сміливо, гаряче обороняє селянина-трудівника, про якого більшість авторів у той час писали тільки в комічному тоні.

З матеріалів, які збереглися, видно, що писати українською мовою Пузина почав не випадково, що питання вживання рідної мови він ставив ширше, ніж інші. В примітці до написаної ним оди на смерть Кутузова Пузина звертається до своїх земляків: «Почтенные земляки извинят за то, что ода сия написана не чисто малороссийским слогом. Сочинитель оной хотел только показать, что истинные малороссы и в Петербурге не только чувствуют, но и пишут по-малорусски. О любезная Малороссия! Кто тебя забудет?» Вагу цих слів можна зрозуміти глибше тільки тоді, коли пригадаємо, що в ті роки царський уряд проводив русифікаторські заходи на Україні і багато земляків під впливом цього зрікалося своєї мови і свого народу.

У 1814 р. Пузина закінчив академію і був призначений учителем старогрейської і французької мов у духовну семінарію в місті Вологді. В 1822 р. він постригся у ченці (під ім'ям Філадельфа) і з цього часу цей життєрадісний, зовсім не аскетичний чоловік почав мріяти про архієрейство. Однак цього йому так і не вдалося досягнути — надто вже по-земному він організував своє життя.

К. Пузину часто переводять з місця на місце, з одного краю в інший. Помер він 1850 р. у київському Видубецькому монастирі.

Після смерті Пузини його рукописи лишилися у С. Кіпера (кишинівського товариша) і тільки на початку XX ст. їх знайшли в одному з кишинівських архівів.

Ода — малороссийский крестьянин. Написана в роки навчання К. Пузини в Петербурзькій духовній академії, де автор перебував у 1809—1814 роках.

Надрукована вперше (не повністю) в журналі «Літературно-науковий вісник», 1909, № 1. Подається за цим виданням.

БІБЛІОГРАФІЯ

ТВОРИ КОСТЯНТИНА ПУЗИНИ

Ода — малороссийский крестьянин (уривки) — «Літературно-науковий вісник», 1909, № 1, стор. 77—96.

ПРО КОСТЯНТИНА ПУЗИНУ

Воспоминания Иосифа Самчевского, «Киевская старина», 1893, № 12; 1894, №№ 1, 2.

Л. М., К характеристике русской церковно-бытовой жизни в первой трети XIX в., «Киевская старина», 1904, № 12.

В. Д. (Рецензія), ЗНТШ, т. 93.

І. О. Білоусенко, Перед світом (поет-демократ К. Пузіна),
Київ, 1918.

Большая советская энциклопедия, второе издание, том 35.

Д. В. Чалий, Становлення реалізму в українській літературі.
Перша половина XIX ст., К., 1956.

Твердовський

Про автора немає ніяких відомостей; можливо, що «запорозький
козак Твердовський» це псевдонім.

«Ага! Чи вже ти нахопився, катюжий сину, Бонапарт!» Досі цей
твір за різними списками друкувався як анонімний. Вперше його під
заголовком «Ода на случай выигранной Беннигсеном над французом по-
беды 1807 года, генваря 27 числа» надрукував О. Левицький в жур-
налі «Киевская старина», 1886, № 1, стор. 190—191. В примітках
зазначено, що знайшов її Левицький серед матеріалів рукописного
збірника початку XIX ст., що належав колись писареві гадацької пол-
кової канцелярії.

Відмінну редакцію опублікував В. І. Срезневський у виданні
«Сборник Харьковского историко-филологического общества», т. 16,
що вийшов у Харкові 1905 року. Тут маємо уже заголовок: «Ода
господину Буонапарте».

Без вказівок на джерело надрукований цей твір у збірнику
«Українські пропілеї», т. I, ДВУ, 1928. Редакція, вступні статті й
примітки І. Айзенштока. Заголовок такий же, як і в Срезневського.

Щодо часу написання й історичної основи твору в літературі були
висловлені різні думки. У редакції, яку подав О. Левицький в «Киев-
ской старине», в заголовку було сказано, що ода присвячена пер-
емозі російських військ над наполеонівськими 27 січня 1807 р. (під
Прейсіш-Ейлау). Однак, проаналізувавши текст твору, О. Леви-
цький прийшов до правильного висновку, що зображені тут події від-
носяться до боїв, які відбулися в грудні 1806 р. біля м. Пултуск, а твір
був написаний зараз же після звістки про цей бій, бо автор ще не
знає про те, що сталося 8 лютого під Прейсіш-Ейлау. Друкуючи
новознайдену редакцію, В. І. Срезневський заперечив цю думку і
стверджував, що у вірші мова йде саме про бій під Прейсіш-Ейлау
і, отже, твір написаний у 1807 р.

Та звернемося до історичних фактів. У жовтні 1806 р. наполе-
онівські війська розгромили під Ієною і Ауерштедтом прусську армію.
Російські війська (близько 120 тис.) на початку листопада перейшли
біля Гродно кордон, щоб допомогти Пруссії і зупинити просування
наполеонівських військ на Схід. Перший серйозний бій, у якому фран-
цузькі війська потерпіли поразку, відбувся 14 (26 за н. с.) грудня
1806 р. біля міста Пултуск (Польща). Російським корпусом (близько
40 тис.) командував генерал Л. А. Беннігсен (1745—1826). Бій по-
чався об 11-й годині дня і продовжувався до вечора; наступу росій-
ських військ французи не витримали і відійшли далеко назад. Але
відступили і російські війська, і, хоч бою фактично ні одна сторона
не виграла, однак російські війська відчули, що наполеонівська армія
не така вже непереможна.

Коли ці вісті дійшли в Росію і на Україну, вони викликали патріо-
тичне піднесення, в честь перемоги появилася чимало віршів і од.
Одним із таких творів і є вірш Твердовського.

Як виявляється тепер, правий був О. Левицький. Готуючи до
друку дане видання, нам, за допомогою головного бібліографа Дер-
жавної публічної бібліотеки УРСР у Києві І. З. Бойка, пощастило роз-
шукати не відому досі нашому літературознавству друковану брошуру
«Духъ россіянь, или сердечныя чувства Сибирскаго плавильнаго
мастера Усердова и запорожскаго козака Твердовскаго, изображен-
ныя стихами по случаю побѣды, одержанной надъ Бонапартиемъ
14 декабря 1806 года. С дозволенія Санктпетербургскаго Цензурнаго
Комитета. В Санктпетербургѣ, в типографіи Ивана Глазунова, 1807 го-
да». Брошура має 12 сторінок, на яких надруковано два віршовані
твори: «Духъ россіянь...» Усердова (3—7 стор.) і вірш Твердовського
(8—10 стор.). На 11—12 сторінках надруковане «истолкование слов,
находящихся в стихах Твердовскаго». Це невеликий словник, у якому
пояснюються російською мовою майже всі українські слова вірша
Твердовського, на зразок:

Нахопився — наскочил,

Катюжий — палачов,

Пасокою вмився — рыло все в крови і т. д.

Це видання з'явилося, очевидно, на початку 1807 р. і цінне
ще й тим, що воно є другим друкованим українською народною мовою
твором після «Енеїди» Котляревського (1798), а також тим, що
в ньому зазначено прізвище автора. Воно дає можливість нам певно
сказати, що твір був написаний або у грудні 1806 р., або у січні
1807 р. і тоді ж був надрукований. Для нас тепер ясно також,
що у ньому зображені події, які стосуються боїв під м. Пултуск
14(26) грудня 1806 р.

Про ці ж події говориться і в російському вірші «Сибирскаго
плавильнаго мастера Усердова», що надрукований тут першим і по-
чинається такими рядками:

Все стихами прославляют

Русских воинов в бою;

Все их храбрость выхваляют,

Я ж, разиня рот, стою.

Я родился не писакой,

Не учился рифмы плесть,

Да мне кажется, не всякой

Попадает в эту честь...

Далі йде розповідь про наполеонівські походи в Італію, Голландію,
Іспанію, Пруссію, про останні бої з російськими військами. Тут автор
бажає дальших успіхів російським військам, а царю спокою.

Вірші Усердова і Твердовського не позбавлені, як і інші твори
тих років, офіційного урапатріотизму, однак загалом це цінні літе-
ратурні пам'ятки першого десятиріччя XIX ст.

Григорій Кошиць-Квітницький

Про життя Григорія Кошиць-Квітницького немає ніяких відомостей.

Ода, сочиненная на малоросійском наречіи по случаю временного ополчения.

Написана ода у 1807 році як відгук на проведення на Україні «временного ополчения», що мало виступити проти військ Наполеона. Вперше надрукована в журналі «Вестник Европы», 1807, № 9.

Друкуючи «Оду», видавець подав таку примітку: «Просим извинения у некоторых читателей, что пять страниц отнимаем у них, желая угодить малороссиянам. Издателю известно, что многие жители Малороссии и Украины охотно читают «Вестник Европы». Правописание наблюдено в точности по выговору».

Під текстом «Оди» зазначено автора: «Штаб-лекарь Григорій Кошиць-Квітницький». Твір в свій час був популярним. Це підтверджує той факт, що в рукописах він був відомий і в Галичині. Один із таких рукописних списків опублікував М. Возняк у «Науковому збірнику за рік 1928» (Київ, 1928, стор. 104—107), де твір цей має уже такий заголовок: «Вірші козацькі з часів походу Наполеона на Москву, в 1812 р. написані». Цей варіант значно коротший, він має 10 строф, в тексті є розходження з першодруком.

Текст оди з «Вестника Европы» був надрукований І. Айзенштоком у збірнику «Українські пропілеї», 1928. Подається за першодруком.

Петро Данилевський

Про Петра Данилевського не збереглося ніяких відомостей.

Ода малоросійского простолоудина на случай военных действий при нашествии французов в пределы Российской империи в 1812 году.

Написана в кінці 1812 або на початку 1813 року. Вперше надрукована окремою брошурою 1813 р. у Петербурзі, в друкарні Ів. Глазунова. Під текстом оди зазначено: «Петр Данилевский». В кінці брошури додано словничок українських слів.

Ода була розповсюджена на Україні в кількох списках. У публікації О. Левицького в «Киевской старине» (1886, № 1) вона має заголовок «Ода на изгнание французов из России в 1812 г.» Початок твору за цим списком відмінний від авторського:

Слава богу, стало тихо,
Мов на морі після бурі,
Страх минувся, і спить лихо,
Мов на сідалі ті кури... і т. д.

У порівнянні з першодруком рукописні списки мають чимало відмінностей.

Подається за виданням «Українські пропілеї», т. I, ДВУ, К., 1928.

Як уже відзначали дослідники української літератури, в творі Данилевського відчувається виразний вплив Котляревського, зокрема

його «Енеїди». Деякі рядки «Оди» майже цілком запозичені з цієї поеми. Наприклад:

У Котляревського:

Но греки, як спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною...

У Данилевського:

А що, кажуть, над Москвою
Спімстивсь дуже бусурман,
Зробив з неї скирту гною...

Є сліди впливу і «Пісні князю Куракіну».

У Котляревського:

Та і музи лоб нагріють,
Поки проспівать успіють
Половину діл твоїх...

У Данилевського:

Да і музи попотіють,
П'яту долю поки успіють
Славу спить сю до ладу...

БІБЛІОГРАФІЯ

О. Левицький, Две малорусские оды из эпохи наполеоновских времен (1807—1812), «Киевская старина», 1886, № 1.

С. П., Ответ на вопрос о малорусских одах, из времен наполеоновских войн, «Киевская старина», 1886, № 4.

Н. Шугуров, О малорусской оде П. Данилевского, написанной по случаю нашествия французов, «Киевская старина», 1895, №№ 7—8.

І. Айзеншток, Українські пропілеї, т. I, ДВУ, 1928.

Мысли украинского жителя о нашествии французов (Малороссийская ода). Вперше надрукована в невеликому збірнику «Знай русских!», Москва, 1813, в университетской типографии». Крім цієї оди, збірник містить в собі російські твори, присвячені війні з Наполеоном.

Автор невідомий. На творі помітний вплив І. Котляревського, а також народної гумористичної творчості.

Подається за публікацією проф. П. Попова в статті «Вітчизняна війна 1812 р. у відображенні сучасної її поезії на Україні», Філологічний збірник Київського державного університету, 1952, № 4.

Стихи малоросійские на случай известия, что Наполеон сослан на остров Эльбу. Твір написаний, очевидно, в 1814 або 1815 рр. (Наполеон зісланий на Ельбу у квітні 1814 р.). Вперше опублікований у статті П. Попова «Вітчизняна війна 1812 р. у відображенні сучасної її поезії на Україні», Філологічний збірник Київського державного університету, 1952, № 4.

Подається за цим виданням.

Рукопис твору зберігається в Державній публічній бібліотеці УРСР за шифром 1.6694.

Вакула Чмир. Поема невідомого автора початку XIX ст. написана в дусі народних віршів. Надрукована вперше в книзі: «Грамматика малороссийского наречия... Сочин. Ал. Павловский», СПб, 1818, стор. 93—106, за якою і подається.

М. Дашкевич приписував цю поему О. Павловському: «Стихотворение Павловского «Вакула Чмир» написано под влиянием народной песни»¹.

Павло Білецький-Носенко

(1774—1856)

Народився Павло Павлович Білецький-Носенко в м. Прилуках у дворянській сім'ї, що походила від козацько-старшинського роду. З 1779 р. виховувався в Петербурзькому кадетському корпусі, юнацькі роки його пройшли у війську. Як офіцер російської армії брав участь в кількох походах в європейські країни.

Близько 1798 р. залишив армію і оселився в Прилуках, наїжджаючи часто у свій маєток в с. Лапинці.

В Прилуках Білецький-Носенко був спочатку «штатным смотрителем», а згодом (до 1840 р.) «почетным смотрителем» повітової школи. Тоді ж заснував приватний пансіон, у якому сам вів майже усі дисципліни: старі і нові мови, математичні науки, малювання, географію, риторику, поезію, міфологію, історію, естетику, а для тих, що встигають у навчанні, ще й артилерію та фортифікацію. Як педагог, Білецький-Носенко дотримувався принципу: розвивати у кожного учня природні здібності.

В цей період розпочинається його літературна діяльність. Першою його літературною спробою вважають переклад французького роману Августа Лафонтена «Сімейство фон-Гальден» (1808).

Оселившись після військової служби в Прилуках, Білецький-Носенко не тільки не цікавився українською мовою і літературою, а, навпаки, ставився до них неприхильно. Однак життя серед народу, спостереження побуту, вивчення народної поезії, народних переказів — все це сприяло тому, що він почав писати українською мовою. Чи не першим твором були «Сказки на малороссийском языке», написані у 1812 році. Далі ідуть: «Горпинида, чи вхопленая Прозерпина» (1818); балади українською мовою (1822—1829); байки; «Зиновий Богдан Хмельницький. Историческая картина событий, нравов и обычаев XVII века в Малороссии» (1829); «Иван Золотаренко — драматический рассказ на одну дію (1839) та ін. (див. бібліографію).

У тридцятих і сорокових роках П. Білецький-Носенко надрукував у газеті «Полтавские губернские ведомости» статті: «Статистическое описание г. Прилук», «Биография бывшего полковника прилуцкого Ивана Еремеевича Носа», «Историческое сказание о малороссийском наказном гетмане Иване Золотаренке», «О поверьях и суевериях малороссиян», «О языке малороссийском», «О первых гражданских буквах в России».

Йому належать також переклади: «Полный перевод литовского

Н. Д а ш к е в и ч, Отчет о 29 присуждении наград гр. Уварова, 1889, стор. 167.

статута»; «Бой с драконом» Шіллера; «Сто басен Мольво» та ін. і цілий ряд історико-літературних робіт: «Словарь немецких писателей» (1816); «Лингвистика» (1817); «Эстетика — о подражании природе» (1817); «Рассуждения об оде «Бог» — сочинения Державина» (1818); «Ломоносов и Державин — величайшие лирики российских» (1817); «Полезно ли критиковать великих писателей» (1818); «Существенные свойства поэзии и реторики» (1821) та ін.

Складав Білецький-Носенко словники: «Словарь герменевтический, лингвистико-исторический, географический с изъяснением истинного смысла слов застарелых, вышедших из употребления, находящихся в летописях российских и проч.» (1832); «Словарь малороссийского или юго-восточного русского языка», а також граматику української мови.

Крім того, Білецький-Носенко написав чимало робіт на сільсько-господарські та медико-санітарні теми. Ці роботи він надсилав до наукових установ і товариств. Більшість з них так і залишилися в рукописах. Універсалізм його творчості при відсутності спеціальної освіти неминуче призвів до поверховості та наївності у вирішенні багатьох питань, за які він брався.

Тільки в 1855 році, коли Білецький-Носенко був уже зовсім старий, про його наполегливу і самовіддану працю в провінції прихильно відзивався журнал «Москвитянин».

В поглядах на суспільство та його устрій Білецький-Носенко був консерватор, відстоював інституцію кріпосництва, монархію, неприхильно ставився до революційних ідей, хоч це не заважало йому перекладати і переробляти твори Вольтера, якого він в той же час засуджував за вільнодумство, особливо в питаннях релігії.

Горпинида, чи вхопленая Прозерпина, жартливая поема в трьох піснях. Написана в 1818 р., вперше надрукована окремою книгою в 1871 р.: «Горпинида, чи вхопленая Прозерпина, жартливая поема в трьох піснях. Скомпонував Павел Білецький-Носенко, Київ, в друкарні Е. Я. Федорова, 1871». Подається за цим виданням.

Прозерпина (грецьк. Персефона) — в римській міфології дочка богині врожаїв Церери (Деметри), викрадена богом підземного царства Плутоном (Аїдом), стала його дружиною, царицею підземного загробного світу. Розгнівана мати (Церера) відмовилася давати родючість ґрунту. Боги дозволили Прозерпині частину року бути на поверхні землі. Коли вона тут появляється, все росте, цвіте; а коли зникає у підземні царство, все завмирає, настає зима.

Міфологічний сюжет про викрадення Прозерпини був використаний кількома письменниками. Білецький-Носенко під впливом «Енеїди» Котляревського дав переспів українською мовою твору російського письменника О. Котельницького «Похищение Прозерпины, в трех песнях наизнанку», М., 1795.

Пав писар. Написано, очевидно, в 1812 р., коли Білецький-Носенко підготував збірник «Сказки на малороссийском языке». Надруковано вперше у збірці «Госгинець землякам. Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних річах», К., 1872, за якою і подається.

В основу твору покладено народний анекдот. Літературну обробку цього сюжету маємо також у С. Руданського («Засідатель»).

Івга (Балада в Бюргера). Одна з ранніх переробок балади «Ленора» німецького поета Бюргера. «Ленора» Бюргера була надрукована у 1773 році і під кінець XVIII століття перекладена на багато європейських мов. Російською мовою була написана «Людмила» — подражання балладе «Ленора» В. Жуковського (1808). Пізні-

ший переклад В. Жуковського — «Светлана» (1811) послужив поштовхом для написання «Марусі» Л. Боровиковського, що з'явилася друком у 1829 р. «Івга» Білецького-Носенка написана у 1828 р.

Сюжет балади виник на основі народних переказів про смерть хлопця і зустріч дівчини з мерцем, колишнім коханом. Дехто з учених першоджерела цього сюжету вбачає в фольклорі слов'янських народів (див. роботу І. Франка «Дещо про Марусю» Л. Боровиковського та її основу), твори в двадцяти томах, т. XVII).

Текст подається за виданням: Павло Білецький-Носенко, Гостинець землякам. Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних річах, К., 1872.

Журба старого плугатара. Подається за збіркою «Гостинець землякам».

Опізнівший Лель (З Анакреона). Переробка з Анакреона. Подається за збіркою «Гостинець землякам».

Романс (Наслідвання Гете). Подається за виданням: «Н. И. Петров. Очерки истории украинской литературы XIX столетия», К., 1884. **Байки.**

Комашка та Цвіркун. Сюжет відомий ще в давній українській літературі. В рукописному підручнику піітики 1743 р., складеному учителем Київської духовної академії Никоном Александровичем, як зразок байки наводиться «Мурашка і Коник». Пізніше цей сюжет був оброблений кількома байкарями, в тому числі зустрічаємо його і в Л. Боровиковського та Л. Глібова.

Ця та інші байки, вміщені у нашому збірнику, подаються за збіркою «Приказки...», К., 1872.

Терновий кущ. Подається за збіркою «Приказки», кн. XIV, К., 1872.

Гуси. Сюжет запозичено у Крилова. Подається за збіркою «Приказки...»; кн. XII, К., 1872.

П'яниця та його жінка. Сюжет запозичено з фольклору. Подається за збіркою «Приказки», кн. IX, К., 1872.

БІБЛОГРАФІЯ

ТВОРИ ПАВЛА БІЛЕЦЬКОГО-НОСЕНКА

Горпинида, чи вхопленая Прозерпина, жартливая поема в трьох піснях. К., 1871.

Гостинець землякам. Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних річах, К., 1872.

Приказки. Скомпоновав Павло Білецький-Носенко. В чотирьох частях, К., 1872.

Гуси. Мудрець да старшина військовий — О. Дорошкевич, 20—40 рр. в українській літературі, Хрестоматія, К., 1922.

Горпинида — Українські пропілеї, т. I, ДВУ, 1928.

Горпинида (уривки), Козак да його Кінь, Лев да Заець, Вороши. Рачиха да її Раченята, Романс — М. Плевако, Хрестоматія нової української літератури, т. I, ДВУ, 1926.

Комашка да Цвіркун, Рачиха да її Раченята, П'яниця да його жінка, Комета — Байка і притча в українській літературі XIX—XX вв., ЛІМ, К., 1931.

ПРО ПАВЛА БІЛЕЦЬКОГО-НОСЕНКА

Известия о трудах П. П. Белецкого-Носенко, «Москвитянин», 1855, № 8.

Н. И. Петров, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, К., 1884.

І. Франко, Нарис історії українсько-руської літератури, Львів, 1910.

И. Ф. Павловский, Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века, Полтава, 1912.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, т. 5

О. Дорошкевич, 20—40 рр. в українській літературі, К., 1922.

М. Зеров, Нове українське письменство. Історичний нарис, К., 1924.

Українські пропілеї, т. I, ДВУ, 1928. Стаття І. Айзенштока «Котлярвещина».

М. Гніп, М. О. Максимович про словник і граматику української мови Білецького-Носенка, «Літературний архів», 1930, кн. 1—2.

Байка і притча в українській літературі XIX—XX вв., ЛІМ, К., 1931.

Степан Писаревський

(?—1839)

Псевдонім — Стецько Шереперя.

Степан Писаревський — досить цікава і помітна фігура серед українських письменників 20—30-х років. Як згадують сучасники, він не тільки писав сам, а й заохочував до літературної діяльності своїх друзів і знайомих. На основі переказів, зібраних у Харкові, П. Грабовський згадує, що П. Кореницький в 30-х роках «...належав до гурту Писаревських і Петренка, що славилися під той час у Харкові своїми українськими концертами, будши до того і поетами українськими» («Зоря», 1894, № 6, стор. 142).

Навколо сім'ї Писаревських гуртуються молоді письменники, здебільшого семінаристи, які пишуть гумористичні твори, байки, ліричні вірші та збирають фольклор. Син С. В. Александрова В. Александров так писав на звороті портрета С. Писаревського, надісланого до львівського журналу «Зоря»: «Отец Степан Писаревский хорошо играл на гуслях и, писавши малороссийские песни, сам сочинял для них мотивы; поэтому песни его очень скоро распространились по Украине, их везде пели, а теперь некоторые из них слынут за народные, как например: 1) «Де ти бродиш, моя доле», 2) «Чи я в лузі не калина була», 3) «Ой зрада, карі очі, зрада», 4) «Ой я нещасний, що маю діяти», 5) «За Німань іду». Может быть, еще и другие, о которых неизвестно; об этих же я знаю от его школьного товарища отца Петра Секорского, бывшего священника Мироносидкой церкви в Харькове». Дві з перелічених Александровим пісень (1, 5) написав дійсно Писаревський, щодо останніх є значні сумніви.

Народився Писаревський десь у 80-х роках XVIII ст. на Харківщині; в перших роках XIX ст. учився в Харківському колеґіумі, що згодом був перейменований в духовну семінарію. Серед бурсаків Писаревський вирізнявся своїми здібностями до науки і до віршування.

Після закінчення навчання висвятився на попа і жив з 1818 р. у селі Двурічній біля Куп'янська. В 1823 році йому дають чин благочинного, через рік — протоієрея, у 1831 році він — парох Миколаївської церкви у Харкові.

Однак незабаром Писаревський накликав на себе немилість духовного начальства, і в службовому формулярі в графі «поведінка» з'являється запис: «Жизни невоздержанной, в священнодействии надежен, исправлении треб христианских нечестив». Як видно з «Писульки до мого братухи», С. Писаревський ще за молодих літ досить вільно і неприхильно ставився до духовного сану. «Дереш і з мертвого й живого...», «харамаркаеш» — так звертається він до отця Яцька.

У 1833 році його переводять до села Нового, Валківського району на Харківщині і в тому ж році до Богодухова, а незабаром до містечка Вовчі, де він і помер від гарячки 22 січня 1839 року.

Початок літературної творчості С. Писаревського припадає десь на 1813 рік. Літературна спадщина його, очевидно, загинула, хоч ще в 20-х роках нашого століття його рукописи зберігалися в І. І. Любова. Серед автографів був і твір «Моя доля» («Де ти бродиш, моя доле?»). Його твори «За Німань іду» і «Моя доля» друкувалися ще за життя поета як народні пісні. До них він, очевидно, сам підібрав музику. С. Писаревський, як уже підкреслив М. Сумцов, непогано володів віршем, добре знав народну мову і творчість.

Критики про твори С. Писаревського відзивалися в більшості позитивно, один П. Куліш говорив про них як про «ціквемні писання», з чим аж ніяк не можна погодитися.

Під його впливом писали українською мовою художні твори також Марта Писаревська (дружина) і син Петро.

З друкованої спадщини Марти Писаревської нам відомий тільки один її твір «Петраркина пісня», надрукований в альманасі «Сніп», 1841. Це не переклад, а наслідування Петрарки. Тут використані мотиви вісімдесяти шостого, двадцятого, п'ятдесят шостого сонетів Петрарки.

Писулька до мого братухи Яцька, миряньського панотця, тоді ще, як я бурлакував. Написано в часи перебування в колегіумі. Вперше надруковано в альманасі «Сніп», Харків, 1841. Подається за першодруком.

«Крути, Панько, головою» (Байка). Літературна обробка відомого народного анекдота (див. П. Чубинський, «Труды этнографическо-статистической экспедиции...», т. II, стор. 571—582).

Вперше надруковано в альманасі «Сніп», Харків, 1841.

Подається за цим виданням.

Мірошник (З Державіна) Байка надрукована в альманасі «Ластівка», СПб, 1841. Цей сюжет майже одночасно опрацював і П. Білецький-Носенко. (Див. «Гостинець землякам. Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних річах», 1872, стор. 150).

Подається за першодруком.

Свиня і Троянник. Рукопис цього твору знайдено в 20-х рр. XX ст. і опубліковано в «Записках історично-філологічного відділу ВУАН», кн. XIX. (Л. М. Перетц, Матеріали з української літератури та співробітники «Снопа»).

Подається за цим виданням.

Моя доля. Вірш, що став популярною народною піснею. Її без-

підставно приписували П. П. Гулаку-Артемівському (Д. Багалій, Неизданные сочинения Гулака-Артемевского, К., 1897, стор. 6), а після того як М. Кропивницький включив її до своєї оперети «Вій», дехто приписував її Кропивницькому.

Першу згадку про її популярність серед народу подав М. Цертелєв у журналі «Благонамеренный», 1825, ч. XX. Через два роки її, як народну, опублікував М. Максимович у збірнику пісень (1827), додавши в примітці, що «это довольно удачное подражание народным песням».

Пісня «Моя доля» складена, очевидно, на початку другого десятиріччя XIX ст. Авторський текст пісні був надрукований тільки в опереті С. Писаревського «Купала на Івана», Х., 1840. За цим виданням подається і в нашому збірнику.

За Німань іду. Цілком імовірно, що пісня ця написана в 1813 році у зв'язку з походом російських військ і українських козаків проти Наполеона. Як народну пісню її вже в 1825 р. надрукував М. Цертелєв в журналі «Благонамеренный», ч. XXX, стор. 25. З приміткою про її літературне походження подав цей твір у збірнику пісень 1827 р. М. Максимович. Протягом ста п'ятдесяти років пісня не випадає з репертуару народу. За її сюжетом В. Александров у 1872 р. видав однойменну оперету. Стала народною польською піснею.

На цю тему пишуть поезії О. Шпигоцький («Малороссийская баллада») та Л. Боровиковський («Козак»).

Подається за збірником М. Максимовича «Малороссийские песни», 1827.

Пісня. Вперше надрукована в альманасі «Сніп», Харків, 1841. Подається за першодруком.

БІБЛІОГРАФІЯ

ТВОРИ СТЕПАНА ПИСАРЕВСЬКОГО

Купала на Івана. Малороссийская опера в трех действиях, в которых обряды купала и свадьбы, как водится у малороссиян, представлены в подлинном их виде с национальными песнями. Сочинение Стецька Ш., Харьков, 1840.

Писулька до мого братухи Яцька, миряньського панотця, тоді ще, як я бурлакував, «Крути, Панько, головою», Пісня («Де б то допитаться правди») — «Сніп», Харків, 1841.

Мірошник — «Ластівка», СПб, 1841. Тут надруковано також 11 народних пісень, записаних С. Писаревським.

Писулька до мого братухи Яцька, миряньського панотця, тоді ще, як я бурлакував — «Основа», 1862, № X.

Свиня і Троянник — «Записки історично-філологічного відділу ВУАН», кн. XIX.

Як народні, пісні «За Німань іду» та «Моя доля» надруковані були ще за життя С. Писаревського в збірнику «Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем», М., 1827.

ПРО СТЕПАНА ПИСАРЕВСЬКОГО

М. Костомаров, Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке. Альманах «Молодик на 1844», Харків, 1843.

Н. И. Петров, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, К., 1884, а також рецензія на цю книгу Н. Дашкевича «Отзыв о сочинении г. Петрова» («Отчет о 29 присуждении награды г. Уварова»), СПб, 1889.

Н. С — в (Сумцов), Писаревский Степан, Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, т. 23.

О. Огоновський, Історія літератури руської, ч. II, відділ I, Львів, 1889.

М. Зеров, Нове українське письменство, Історичний нарис, К., 1924.

Листування М. Костомарова з О. Кониським, «Україна», 1925, № 3.

Байка і притча в українській літературі XIX—XX вв., ЛІМ, К., 1931.

Петро Писаревський

(1820 р. (?) — ?)

Біографічні дані про Петра Степановича Писаревського надто скупі. Народився десь 1820—1821 року в с. Двурічній, Куп'янського району. Учився вдома, далі, у 30-х роках, в духовній школі у Харкові. У 40-х роках вчився у Харківській семінарії.

Що далі було з ним — невідомо. Певно, як і батько, Степан Писаревський, був попом десь у селі на Харківщині.

М. Петров у своїх «Очерках истории литературы XIX столетия» помилково називає його братом Степана Писаревського.

В архіві О. Корсуна, видавця «Снопа», збереглися автографи його творів і записи народних пісень.

З його творів надруковані: поема «**Стецько**» та байки «**Цуценя**», «**Пан**», «**Панське слово — велике діло**», «**Собака та злодій**». Цілком імовірно, що це далеко не вся його спадщина.

Стецько (Можебилиця). Поема написана в кінці 30-х — на початку 40-х років у Харкові. Вперше надрукована в альманасі «Сніп», Харків, 1841. Передрукована в книзі «Литературный сборник, издаваемый обществом Галицко-русской Матицы», вип. I, Львів, 1869.

Окремі місця цього твору автобіографічні.

Пан. Написана байка в кінці 30-х років. Надрукована вперше в альманасі «Сніп». Сюжет запозичений з українського фольклору.

Цуценя. Надруковано вперше в «Снопі».

Панське слово — велике діло. Сюжет байки запозичений з української народної творчості. Це, по суті, ілюстрація до прислів'я: «Казав пан кожух дам, та слово його тепле», що в свою чергу виникло з народного анекдота.

Вперше надруковано в альманасі Є. Гребінки «Ластівка», СПб, 1841.

Собака та злодій (Казка). За змістом ця байка має дещо спільне з байкою П. Гулака-Артемівського «Пан та Собака». Друкуючи

байку 1841 р. в альманасі «Ластівка», П. Писаревський назвав її «казка».

Тексти подаються за першодруками.

БІБЛІОГРАФІЯ

ТВОРИ ПЕТРА ПИСАРЕВСЬКОГО

Стецько, Пан, Цуценя — «Сніп», Харків, 1841.

Панське слово — велике діло, Собака та злодій — «Ластівка», СПб, 1841.

Стецько — «Литературный сборник, издаваемый обществом Галицко-русской Матицы», вип. I, Львів, 1869.

Собака та злодій, Пан, Панське слово — М. Плевако, Хрестоматія нової української літератури, т. I, 1926.

Пан, Собака та злодій — Байка і притча в українській літературі XIX—XX вв., ЛІМ, К., 1931.

ПРО ПЕТРА ПИСАРЕВСЬКОГО

Н. И. Петров, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, К., 1884.

О. Огоновський, Історія літератури руської, ч. II, вип. I, Львів, 1889.

Л. Перетц, «Песни народные» Петра Степановича Писаревського, «Україна», 1927, № 6.

Байка і притча в українській літературі XIX—XX вв., ЛІМ, К., 1931.

Кочубей. Текст уривка поеми невідомого автора початку XIX ст. опубліковано в збірнику «За сто літ», кн. 2, Київ, 1928, за яким і подається у нашому виданні. Датований уривок 16. VII. 1928 р.

Це один із ранніх творів, присвячений темі взаємин Мазепи і Кочубея. За півроку до написання цього твору з'явився друком в «Невском альманасі» на 1828 р. оповідання Є. Аладьїна «Кочубей». О. Пушкін свою «Полтаву» написав у жовтні 1828 р., отже, пізніше цієї поеми невідомого автора.

Остап Рудиковський

(1784—1851)

Про Остапа Петровича Рудиковського говорили в нашій літературі менше, як про його сучасників, навіть тих, які своїм літературним доробком стоять нижче цього по-своєму цікавого письменника. Сталося це, мабуть, тому, що твори його були надруковані більше як через півстоліття після їх написання, і вони уже сприймалися читачами лише як літературно-історичний факт.

Рід Рудиковських походить від хорватів, що поселилися на Україні ще в середині XVIII ст. Батько Рудиковського був келійником у Києво-Печерській лаврі. Коли в Києві появилася пошесть чуми, Петро Рудиковський залишив це місто і пішов на батьківщину, але

по дорозі все ж захворів і довгий час пролежав в одному з сіл Київщини. Після цього він уже не повертався до Києва, а залишився попом там же, на Київщині, у с. Вільшанці, Васильківського повіту.

Пройшовши немудру домашню науку, Остап поступив до школи при духовній академії в Києві, а далі став і студентом цієї академії. Тут він добре вивчив кілька мов, зокрема класичні, а також вперше почав писати вірші, що було для студентів майже обов'язковим.

Сім'я Рудиковських була досить численна — п'ятеро дітей, з них найстарший був Остап. Жили досить убого. Сім'я рано осиротіла. Старшому брату Остапові довелося клопотатися ще й про своїх менших братів і сестер.

У 1806 р. випускника О. П. Рудиковського духовна академія направляє вчитися до Петербурзької медико-хірургічної академії з умовою, що по закінченню він буде читати медицину в Київській духовній академії. Але в 1810 р., після закінчення медико-хірургічної академії, Рудиковського направляють військовим лікарем у Томський полк. Протягом 1812—1815 рр. Рудиковський бере участь в боях під Смоленськом, під Бородіним, біля Красного побував у Сілезії, Саксонії, Баварії, Пруссії та Франції. Під час перебування в армії познайомився з генералами М. Раєвським та О. Красовським.

У 1818 році Рудиковського перевели до Київського військового госпіталю, де з 1825 р. він уже був старшим ординатором.

О. Рудиковський був у дружніх відносинах з О. Пушкіним. У 1820 році він з генералом Раєвським та Пушкіним подорожував по Криму і Кавказу. Свої спогади про це він пізніше опублікував у журналі «Русский вестник», 1841, № 1 («Встреча с Пушкиным. Из записок медика»). Пушкін описав обставини зустрічі з Раєвським і Рудиковським в листі до брата від 24.IX.1820 р.

Був Рудиковський також близько знайомий з Грибоевим. Коли саме відбулося знайомство — невідомо, однак можна здогадатися, що сприяв цьому генерал О. Красовський, завдяки якому на сцені офіцерського театру в Єревані 1827 року була вперше поставлена комедія «Горе з розуму». Рудиковський у віршах називав Грибоедова приятелем:

Прав Грибоедов, мой приятель!
Слова его легли свинцом;
Что за комиссия, создатель,
Быть взрослой дочери отцом.
(«Киевская старина», 1892, т. 37, стор. 195).

Досить дружні взаємини були у Рудиковського з декабристами Волконським і Трубецьким та з їх сім'ями.

Після відкриття у Києві університету (1834) Рудиковський приєднався до М. Максимовичем, першим ректором цього університету, а також з деякими професорами. Знайомство з Максимовичем вплинуло на характер його творчості, він почав писати більше українською мовою на теми з народного життя, ближче став придивлятися до народного побуту.

Рудиковський добре знав класичну літературу, західноєвропейську, російську і українську, вільно володів кількома мовами, зокрема досконало знав латинь. На іспиті в медико-хірургічну академію він

здимував комісію, написавши тут же досить пристойний вірш латинською мовою.

Рукописна спадщина Рудиковського ще в 70-х роках минулого століття була вивезена з Києва до Петербурга сином письменника і там десь загинула. Тільки незначну частину його творів (26 віршів) було пізніше опубліковано в журналі «Киевская старина», 1892, №№ 5, 6, 7 та 2 вірші там же 1894 р. у № 7. Найраніший зразок його творчості — «Крестообразные эпиграммы на день ангела митрополита киевского Серапиона» — відноситься, очевидно, до 1805 р. Тоді Рудиковському було 11 років.

Критично оцінюючи свої поетичні здібності, Рудиковський під кінець життя скептично поставився до своїх поетичних вправ і, як згадує у вірші «Элегия», децю кинув у вогонь.

Пора отстать нам от стихов,
Поэзия нам не дается,—

заявив у цьому вірші Рудиковський.

Чи така зневіра стосувалася і творів українською мовою, сказати важко. Відомо лише, що під кінець життя він пише вірші, послання і віншування до своїх друзів Максимовича та Шульгіна українською мовою.

Хоч симпатії автора завжди були на боці трудової людини, все ж для його світогляду характерним є певний консерватизм.

На творчості Рудиковського позначилися впливи різних літературних напрямків. Він ще певною мірою залежний від літературних традицій XVII—XVIII ст.ст. (жартівливі вірші та послання), бурлескно-трагедійної творчості І. Котляревського (байки, казки), але тяжить уже до романтизму (пісні, балади).

Чумацький віз (*Каска*). Написано 10 жовтня 1840 року у Києві. Сюжет запозичений з фольклору.

Надруковано вперше в журналі «Киевская старина», 1892, № 6.

Байка («В якомусь-то селі»). Написано, очевидно, в 1840 році.

Вперше надруковано в журналі «Киевская старина», 1892, № 6. Окремі мотиви досить виразно перегукуються з творами Т. Шевченка. Наприклад:

О. Рудиковський: В Горпини, у вдови, один син-неборак,
Його-то в москалі, бо, бачте, він бідняк...

Т. Шевченко: А у вдови один син,
Та й той якраз під аршин.
(«Сова», 1844).

Звірний мор (*Байка*). Написано в 1841 р. у Києві. Вперше надруковано в журналі «Киевская старина», 1892, № 6. У рукописі Рудиковського є ще й такий варіант закінчення цього твору:

Тоді б то хліб родив,
А сіно й поготів;
Кроти б землі не рили,
А люди б їх любили,
І люди, й звірі смирно б жили;
І істи б мали що, і бога б всі хвалили.

Байка спрямована проти лицемірства і релігійного святенництва, але ідейні позиції автора все ж викладені не зовсім чітко.

Невістчина плахта (*Байка*). Написано 16 червня 1841 року у Києві. Вперше надруковано в журналі «Киевская старина», 1892, № 6.

Це своєрідна обробка народного анекдота. Як видно з моралі байки, Рудиковський стає на захист сільських соцьких та вїтїв, бо їм ніби дістається за все від вищого начальства, як тій невістці від свекра і від свекрухи.

Козли. Написано в лютому 1842 р. у Києві. Вперше надруковано в журналі «Киевская старина», 1892, № 6.

Пісня (*Старинная на новый лад*). Написана десь 1842 року. Надрукована в «Киевской старине», 1892, № 6.

Тексти творів подаються за першодруками.

БІБЛІОГРАФІЯ

ТВОРИ ОСТАПА РУДИКОВСЬКОГО

У журналі «Киевская старина» за 1892 р. в №№ 5, 6, 7 були надруковані такі твори О. П. Рудиковського:

Твори російською мовою:

Крестообразные эпиграммы на день ангела (1805 р.).

Оди: «Победная песнь» (1831), «Торжество православия» (1848). «Торжество Киева при возобновлении Киево-Софийского собора 1850 года».

Вірші: «На кончину ректора Киевского университета...» (1837), «Бал». «Пожар» (з приводу польського повстання 1830 р.), «Крыса» (1831), «Русский вопль против XIX в.», «Казацкие заметки на венские баррикады» (1848), «Виталию Я. Ш.» (1850), «Магистру Виталию» (1848), «Год 1851-й», «Эпитафия» (1842).

Автобіографічні вірші: «День моего рождения» (1848), «Год 67-й моей жизни» (1850), «Элегия» (1843).

Твори українською мовою:

Ода Наталці Полтавці (1825).

Чумацький віз (*Казка*), (1840).

Байка («В якомусь-то селі»), [1840 (?)].

Козаки в щасті. Ответ малороссийских казаков украинским словам, найденный в глуховском архиве.

Климова капуста (*Казка*), (1840).

Жинива на гроші, або заворожений клад (*Казка*).

Невістчина плахта (*Байка*), (1841).

Ні се ні те, або Гапчин ставок (*Мужичка казка*), (1841).

Звіриний мор (*Байка*).

Вибір женихів (*Байка*), (1842).

Бондар на дзвіниці (*Байка*).

Козли (1842).

Пісня («Чи так у вас, як у нас»), (1842).

Пісня («Во всіх пісень ця найкраща»), (1842).

Од Грицька Перепеличенка до його милости Павла Корольова (старика подарника) повиншання з іменнями.

Помин о славній козаччині в Малоросії.. (1837).

Одписка до мого доброго приятеля М. А. Максимовича на самий новий 1843 рік.

Послание М. А. Максимовичу 4 февр. 1843 г.

Сон (февр. 1 дня 1843).

Од свата Остапа до свата Якова повиншання з іменнями (октябрь 9 дня 1848).

До любого мого зятя Миколи, у день його іменин, октябрь 14 дня 1848 року.

ПРО ОСТАПА РУДИКОВСЬКОГО

В. Щербина, Из семейного архива (Записки Андрея Петровича Рудиковского), «Киевская старина», 1892, №№ 4—7.

В. Щербина, Из семейного архива. Стихотворения Евстафия Петровича Рудиковского, «Киевская старина», 1892, №№ 5, 7, 1894, № 7.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, т. 53.

М. Плевако, Хрестоматія нової української літератури, т. I, 1926.

Байка і притча в українській літературі XIX—XX вв., ЛІМ, К., 1931.

Костянтин Думитрашко

(1814—1886)

Псевдонім Костянтина Даниловича Думитрашка — О. Д. Копитько. Підписувався також К. Д. м. т. р. ш. ко.

Народився К. Думитрашко в Золотоніському повіті на Полтавщині. Освіту одержав у Полтавській духовній семінарії та в Київській духовній академії, яку закінчив 1839 р. Двадцять п'ять років Думитрашко був професором російської словесності Київської духовної академії і як педагог користувався успіхом у слухачів, завоювавши симпатії своїм красномовством та ґрунтовним знанням літератури. З 1870 року був секретарем духовної академії у Києві. Останні роки аж до смерті, яка сталася в квітні 1886 р., працював там же бібліотекарем.

Писати почав ще в 30-х роках. З його літературної спадщини (поєми, балади, вірші, пісні, переклади з інших мов) надруковано тільки частину творів та окремі статті в періодичних виданнях.

Перший вірш К. Думитрашка «Золотоноша» і дві записані ним народні пісні «Ой їздив чумаки сім год по Дону» та «Ой у полі криниченька» були опубліковані в журналі «Маяк» за 1843, т. 7. Окремі вірші друкувалися в пізніших періодичних виданнях та хрестоматіях. Найбільшою популярністю користувалася поема «Лабомин-

шодраківка». Як згадують сучасники, позитивно про постичний талант Думитрашка відізвався Т. Г. Шевченко.

Крім вищезазваної поеми, Думитрашко написав ще кілька легенд і балад та здійснив переклади кількох творів з німецької мови.

Думитрашко добре знав життя і побут українського народу, ще з шкільних років збирав народну творчість. Частина записаних ним пісень М. Максимович використав у своєму збірнику. Крім літератури, займався Думитрашко також музикою, живописом, але все це були аматорські і нетривкі інтереси.

У рукописному відділі Державної публічної бібліотеки УРСР у Києві зберігається збірник творів К. Думитрашка, написаний автором протягом 1848—1854 рр. (шифр № 1, 7381). Оправа зошита не збереглася, але всі сторінки (крім 97—106, з текстом вірша «Часи») збереглися. Збірник має заголовок: «Копытьковыи вирши и писни. Золотоноша, 1848». На початку йде зміст, а далі тексти творів, до яких в окремих випадках намальовані автором ілюстрації пером. До збірника ввійшли майже всі написані Думитрашком твори, розподілені ним у трьох розділах:

I. Жабомишодраківка.

II. Бабусні казки, в котрих багато правди, і дідові приказки, по половині з брехнею: «Поминки», «Перспой», «Заклятий», «Домовик», «Упир», «Змії».

III. Думи: «Золотоноша», «Дніпро», «Молитва Маргарити», «Часи», «І дома, і в гостях», «Вірша на різдво», «На хранцузів», «На англичанців», «Ще на англичанців», «До карих очей», «Борода та чуприна».

Як видно з замітки М. Комарова («Киевская старина», 1895, № 3), Думитрашко мав ще один подібний рукописний збірник своїх творів, що потім дістався М. Комарову.

Більшість названих вище творів друкovanі або за рукописними списками, що ходили між народом у XIX ст., або з уст народу («Борода та чуприна»). Деякі вірші ще не надруковані.

Зауважимо, що в бібліографічному покажчику М. Комарова (альманах «Рада», 1883), а за ним і в хрестоматіях збірку віршів Тимофія Думитрашка-Райча «Бандура», видану 1858 р. у Києві, безпідставно приписано К. Думитрашкови.

Жабомишодраківка (*Батрахомиомахія*). Вперше надрукована окремим виданням під назвою: «Жабомишодраківка (Батрахомиомахія) на нашу руську мову перештопав К. Д., изд. В. Аскоченский, Санкт-Петербург, в типографии Эдуарда Веймара, 1859». На звороті титульної сторінки: «Печатать позволяется с тем, чтобы по отпечатании представлено было в Цензурный комитет узаконенное число экземпляров. 30 октября 1858 года. Цензор С. Полаузов». Подаємо так детально тому, що в покажчику М. Комарова («Рада», 1883) і в книзі М. Петрова («История украинской литературы XIX столетия»), та в інших джерелах цей твір згадується під заголовком «Жабомишодраківка. З грецького лиця на козацький виворот на швидку руку перештопав Д. Копитько» (у М. Петрова «на швидку нитку»).

У рукописному збірнику «Копытьковыи вирши», про який ми згадали попереду, «Жабомишодраківка» переписана рукою автора з такими заголовками і поясненнями:

«Жабомишодраківка. Батрахомиомахія. Гомерова жабомишодра-

ківка з грецького лиця на козацький виворот на швидку руку перештопана». Епіграф подано спочатку на грецькій мові, а потім додано: «А по-нашому:

Так говорив він, а вічні боги з його слів реготали.

Одисс., П. VIII, ст. 343».

Перед текстом зазначено: «Первый малорусский гекзаметр». В кінці подано «толкованіє декотрих грецьких імен»:

Ж а б и

Фізігнат — Товстопик.
Гідромедуза — Вододариця.
Лімоніс — Болотняк.
Гідрохарис — Калужарад.
Прассофаг — Травоїд.
Сітофаг — Дужеїд.

М и ш и

Псіхарпакс — Крихтокрад.
Троксарт — Хлібогриз.
Ліхопінакс — Посудоліз.
Тірогліф — Сирогриз.
Троглодит — Норолаз.
Мерідарпакс — Кускохват.

Під посланням «До отця Брата Федора», що стоїть після поеми, поставлено дату «1847, Киев». З цього видно, що поема була написана до 1847 р.

М. Петров і інші автори користувалися, очевидно, якимсь іншим рукописним збірником творів Думитрашка, бо їхні заголовки творів відмінні від тих, що маємо у згаданому рукописному збірнику.

«Батрахомиомахія» (війна мишей з жабами) — поема давньогрецької літератури, що є своєрідною пародією на прославлений героїчний епос Гомера. Авторство «Батрахомиомахії» приписується Пігреду (5 ст. до н. с.). Ідейно поема була спрямована проти тодішньої аристократії, її пихи і чванства, проти застарілих, консервативних традицій.

Вперше російською мовою цей твір був перекладений (прозою) і надрукований у 1788 році. Пробував переробляти її В. А. Жуковський. У 1884 р. з'явився повний віршований переклад, а через два роки П. Христофоров надрукував «Батрахомиомахію» російським гекзаметром («Журнал Министерства просвещения», 1886, № 8).

Українською мовою, використавши досвід К. Думитрашка, переклав поему у 1870 році С. Руданський.

К. Думитрашко зв'язав поему з історією українського народу і його відносинами з польською шляхтою.

Друкуючи поему, К. Думитрашко подав до неї таку свою передмову: «Несколько необходимых замечаний. «Батрахомиомахія» есть пародия на героическую поэму Гомера; шуточный тон подлинника удержан и в этом приблизительном переложении.

Малорусские народные песни и думы сложены почти все силлабическим стихом; но размер тонический так же свойствен малорусским стихам, как и русским; доказательством этого служат прекрасные стихотворения Котляревского и Гулака-Артемовского¹. Но они писали только ямбом — употребительнейшим в их время стихом русским. Здесь предлагается опыт малорусского гекзаметра.

Считаю необходимым прибавить к этому несколько замечаний о

¹ «Твардовский» Гулака-Артемовского написан силлабическим стихом. (Прим. К. Думитрашка).

правописани и произношении. Основанием для правописания в языках второстепенных должно служить правописание языков коренных; поэтому мною принято, сколько это возможно было, правописание церковно-славянского языка. Выгода от сего та, что малоросская речь делается понятнее не только для русских, но и для малороссов, которые все учатся по русским книгам и привыкли к русскому правописанию, имеющему также основание в правописании церковно-славянского языка. Буквы и, і, ѡ — все три есть у малороссов, даже явственнее, чем у русских, и все они употребляются в тех же случаях, как и в языке русском. Только и в соединении с согласными произносится тверже русского, но мягче ѡ=ъи, а после гласной, как в русском, мягко. Буква е в сочетании с согласными произносится почти как ѡ, например: мое, а не моѡ, ѡ в старину употреблялось законно там же, где и в церковно-славянском языке, и всегда произносилось как і: но по привычке к русскому произношению этой буквы легко можно сбиваться в чтении, и потому она заменена в этом переложении буквой і. Частнейшие правила произношения не прилагаются, потому что для малороссов они не нужны, а для русских бесполезны. Правильный малороссийский выговор может быть приобретен только долговременным навыком».

Текст подается за першодруком, повну назву якого подали ми вище.

Кого слід розуміти під «Ф. П. М.» (Брат Федір) — невідомо. Ця присвята, очевидно, адресована комусь із друзів по навчанню.

Поминки. Подається за антологією «Українська муза», К., 1908. **Змій.** Твір написаний на основі народних демонологічних вірувань.

Подається за антологією «Українська муза».

Золотоноша. Вірш був написаний ще у 30-х роках, вперше надрукований у російському журналі «Маяк», 1843, VII, за підписом Копитько.

Подається за антологією «Українська муза».

Часи. У 1895 році в лютневій книзі журналу «Киевская старина» був надрукований такий лист одного з друзів Т. Г. Шевченка професора О. І. Маркевича:

«Письмо в редакцию.

Много лет назад Т. Гр. Шевченко продиктовал мне стихотворение, заставил выучить его наизусть и научил, как его декламировать. Не помню, называл ли он автора стихотворения, но, кажется, нет: одно помню, что своим он его не называл, да язык, слог, стих, самая манера, которой написано стихотворение, конечно, не его. Однако чье же оно? Как я ни старался узнать это, как ни разыскивал, было ли оно напечатано, не достиг никаких результатов. Может быть, вы сочли бы полезным его напечатать и тем вызвать указания со стороны лиц, более чем я, сведущих в малорусской литературе. Стихотворение по содержанию заимствовано из цикла рассказов о Хоме и Яреме, о котором была специальная статья проф. Аристова.

Хома та Ярема

Хома з Яремою йдучи,
Найшов часи,
У руки їх тихенько взяв
І промовляв... і т. д.»

У відповідь на цей лист М. Комаров у наступному номері «Киевской старини» надрукував замітку «По поводу стихотворения «Хома та Ярема». В ній пише:

«Стихотворение это, благодаря легкой форме и юмору, довольно популярно в Малороссии, по крайней мере мне не раз приходилось встречать его в рукописях и слышать от разных лиц, но, по собранным мною тщательным библиографическим справкам, до появления в «Киевской старине» оно действительно нигде напечатано не было.

Стихотворение это находится в числе других в имеющемся у меня рукописном сборнике... (К. Думитрашка.— Г. Н.). Здесь оно помещено на страницах 41 и 42 под заглавием «Часы», причем первый куплет записан несколько в иной редакции, т. е. собственно полнее, чем при письме А. Маркевича, а именно:

Хома, з Яремою йдучи,
Найшов на улиці часи,
У руки їх тихенько взяв
І так знечев'я промовляв».

Останні строфи, стверджує М. Комаров, надруковані точно за авторським текстом, що знаходився у нього в руках.

В рукописному збірнику, що зберігається у Державній публічній бібліотеці УРСР (про нього говорилося попереду), цей вірш переписаний був на сторінці 97 і далі, але сторінки ці кимсь видерті.

Подається за антологією «Українська муза».

Доля. Твір, що зображенням «світу суетного» має дещо спільне з творами Сквороди, зокрема його відомою піснею «Всякому городу нрав і права», Симпатії Думитрашка явно на боці народу.

Подається за виданням: Н. И. Петров, «Очерки истории украинской литературы XIX столетия», К., 1884.

Молитва Маргарити (Із Гете). Вільний переклад з «Фауста» Гете.

Подається за виданням: Н. И. Петров, «Очерки истории украинской литературы XIX столетия», К., 1884.

До карик очей. Написано у січні 1854 року. Ця поезія відома як народна пісня. З незначними відхиленнями від первісного тексту друкується в наші дні у всіх пісенниках.

Подається за рукописним збірником «Копитькові вирши і пісні. Золотоноша, 1848 р.», що зберігається в Державній публічній бібліотеці УРСР. На сторінці 129 тут переписаний і вірш «До карик очей».

БІБЛОГРАФІЯ

ТВОРИ КОСТЯНТИНА ДУМИТРАШКА

Золотоноша і дві народні пісні. (Підпис Копитько) — «Маяк», 1843, VII.

Жабомисдроківка (Батрахоміомахія) на нашу руську мову перештапов К. Д., СПб, 1859.

Чуприна і Борода — «Зоря», 1886, XI.

Іуда на великдень, або англчанці у чорта в гостях, Щиголь — М. Комаров. Невідані стихотворення К. Думитрашка. «Киевская старина», 1894, № 9.

Часи — «Киевская старина», 1895, № 2.

Чуприна і Борода — «Киевская старина», 1905, № 5.

Змії, Золотоноша, Поминки, Часи — «Українська муза», К., 1908.

Жабомисдроківка (уривки), Часи, Поминки, Золотоноша, Молитва Маргарити — М. Пласвако, Хрестоматія нової української літератури, т. I, 1926.

ПРО КОСТЯНТИНА ДУМИТРАШКА

Н. И. Петров, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, К., 1884.

Х. Л., Костянтин Данилович Думитрашко, «Зоря», 1886, XI.

Ф. Лобода, К. Д. Думитрашко (некролог), «Киевская старина», 1886, № 5.

Н. Дашкевич, Отзыв о сочинении г. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX ст.», СПб, 1889.

О. Огоньский, История литературы русской, ч. II, Львів, 1889.

М. Комаров, По поводу стихотворения «Хома та Ярема», «Киевская старина», 1895, № 3.

«Українська муза», К., 1908.

І. Франко, Нариси історії українсько-руської літератури, Львів, 1910.

И. Ф. Павловский, Краткий словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века, Полтава, 1912.

М. Зеров, Нове українське письменство, Историчний нарис, К., 1924.

Порфирій Кореницький

(1815 (?)—1854)

Серед харківських письменників 30—40-х років вирізняється поет і прозаїк Порфирій Кореницький. Син сільського священика на Харківщині, він виріс на селі і через це добре знав побут та мову народу. В 30-х роках він учився в Харківській духовній семінарії і, як пише про нього Павло Грабовський, належав до гуртка Писаревських та М. Петренка, «що славилися під той час у Харкові своїми українськими концертами, бувши до того і поетами українськими».

Як згадують друзі по семінарії, Кореницький був «видатна людина, прекрасний товариш, душа товариства», прекрасний співбесідник. Він різко виступав проти начальства, ненавидів порядки в семінарії і не терпів «схоластики і мертвечини у викладанні» («Киевская старина», 1899, № 5).

Ще в семінарії П. Кореницький почав писати вірші українською мовою. Одним з перших його творів була поема «Куряж», у якій висміяні лінощі й пияцтво монахів Курязького монастиря недалеко від Харкова. Сатирична поема мала успіх серед молоді, ходила в

рукописних списках серед бурсаків, але автора її мало хто знав. Та ось з'явилася 1841 р. в «Сніп» його поема «Вечорниці». Начальство довідалося про неї і, додавши до цього й інші «гріхи» автора, виключило його з семінарії. Одержавши «вовчий білет», Кореницький написав на дверях, де жили ректор, його секретар (рябий від віспи) та малий хлопець-келейник:

Отут цілісінька сім'я —
Сірко, рябок та щученя,—

і залишив семінарію.

Опинившись поза семінарією, П. Кореницький жив у великих злиднях. Як видно з його листів до О. Корсуна, він був дяком у 1843 р. в Селіванівці, а в кінці 1844 р.— у селі Рай-Александровка.

Духовна служба була не до душі Кореницькому. Його вільнолюбна і справедлива натура не мирилася з таким становищем до кінця життя. «Проклятий той день і той час, коли я задумав в духовне звання іти». «Півжиття віддав би, щоб повернутися знову в первісне становище», писав він у своїх листах.

Та все ж і серед затхлої атмосфери життя сільського дяка він палко захоплюється літературою, стежить за літературними новинками. Так, у листах до О. Корсуна він просить надіслати йому твори Котляревського, Шевченка, нові видання українською мовою — збірники та альманахи.

З листів видно, що в 40-х роках у Кореницького було, крім друкованих творів, ще два зошити українських віршів, повість «Антипка», дванадцять байок та російські повісті «Человек XIX столетия», «Чудный живописец», «Говорун без языка» та «Гудок». Більшість рукописів побували у видавця «Снопа» О. Корсуна, який мав намір їх надрукувати. Однак вони так і лишилися невиданими і, мабуть, загубилися зовсім.

Деся на початку 50-х років Кореницького перевели дяконом в одну з харківських церков. В цей час він вже дуже полюбував горілку і це привело до трагічного кінця. Одного разу (в січні 1854 р.) він повертався напідпитку до Харкова з передмістя Сокольники і по дорозі замерз.

Вечорниці (Сатирицька поема). Написана під час перебування Кореницького в Харківській духовній семінарії. Вперше надрукована в альманасі «Сніп», 1841. Пізніше передруковувалися уривки в різних хрестоматіях та антологіях. М. Сумцов вважає, що ця поема «найбільший і найкращий поетичний твір» серед інших творів альманаха «Сніп». Початок поеми перегукується з твором А. Метлинського «Смерть бандуриста».

Панько та Верства (Байка). Написана байка в часи перебування в семінарії. Надрукована в альманасі «Ластівка», 1841. Цей же сюжет розробив самостійно Л. Боровиковський у байці «Дорожній стовп».

Дяк та гуси (Казка). Написана байка в 40-х роках. Вперше опублікована в 1910 р. в «Записках наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», т. 93 (М. Возняк, До характеристики харківського гуртка українських письменників).

Нехай. Оpubліковано вперше у журналі «Киевская старина», 1899, № 10.

Тексти творів подаються за першодруками.

БІБЛІОГРАФІЯ

ТВОРИ ПОРФИРІЯ КОРЕНИЦЬКОГО

- Вечорниці — «Сніп», Харків, 1841.
Панько та Верства — «Ластівка», СПб, 1841.
Нехай — «Киевская старина», 1889, № 10.
Дяк та гуси — «Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», Львів, 1910, т. 93.
П. Кореницький, Вечорниці та інші твори, Харків, 1918.
Вечорниці — Українські пропілеї. Редакція, вступні статті й примітки І. Айзенштока, т. I, ДВУ, 1928.
Панько і Верства — Байка і притча в українській літературі XIX—XX вв., Л, I, М. К., 1931.

ПРО ПОРФИРІЯ КОРЕНИЦЬКОГО

- Н. И. Петров, История украинской литературы XIX столетия, К., 1884.
О. Огоновський, Історія літератури руської, ч. II, відділ I, Львів, 1889.
П. Грабовський, Дещо про Порфира Кореницького, «Зоря», 1894, VI.
Д. И. Багалей, Материалы для биографии южно-русских научно-литературных деятелей XIX века. (Письма к Г. П. Данилевскому), К., 1903.
М. Возняк, До характеристики харківського гуртка українських письменників, «Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», 1910, т. 93.
М. Сумцов, Порфирій Кореницький (передмова до видання: П. Кореницький, Вечорниці та інші твори, Харків, 1918).
Ієремія Айзеншток, Листи П. Кореницького до О. Корсуна, «Науковий збірник за рік 1926», К., 1926.

Степан Александров (?—1846)

Відомості про Степана Васильовича Александрова надто скупі. Народився він в другій половині XVIII ст. в селі Царборисовому Ізюмського повіту. Освіту здобув у Харківському колеґіумі, по закінченню якого був попом спочатку в рідному селі, далі в селі Бугаївці біля Ізюма. За рік до смерті був переведений у військове поселення Граково на Харківщині, де й помер у 1846 р.

В сім'ї Александрова зберігалися старовинні українські традиції, в особливій пошані була українська пісня. Син, Володимир Александров, потім також виступив як поет, драматург і фольклорист.

Писати С. Александров почав уже в зрілі роки під впливом творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка та Т. Шевченка. Про це говорить він і в своїй поемі «Вовкулака».

Крім поеми «Вовкулака», з його творів, на жаль, більше нічого не збереглося.

Вовкулака, українське повір'я, розказ в стихах. Поема написана в с. Бугаївці 1842 р. Вперше надрукована в «Южном русском сборнике» А. Метлинського (Харків, 1848 р.), за яким і подається.

І. Франко, аналізуючи поему «Вовкулака», цілком влучно відзначав, що в першій частині вона слабка, а «друга часть поеми, в якій змальовано пригоди чоловіка, переміненого в вовка, має значний психологічний і літературний інтерес і заслуговує на більшу увагу, ніж яку звертала досі на себе ця поема»¹.

БІБЛІОГРАФІЯ

ТВОРИ СТЕПАНА АЛЕКСАНДРОВА

- Вовкулака — «Южный русский сборник», Харків, 1848. (Тут же біографічна довідка).
Вовкулака (уривки) та коротенька біографічна довідка — «Українська муза», К., 1908.
Вовкулака (уривки) та коротка біографічна довідка — М. Плевако, Хрестоматія нової української літератури, т. I, ДВУ, 1928.

ПРО СТЕПАНА АЛЕКСАНДРОВА

- Н. И. Петров, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, К., 1884.
О. Огоновський, Історія літератури руської, ч. II, вид. I, Львів, 1889.
П. Білиловський, «Складка», Харків, 1896 (у спогадах про В. Александрова).
І. Франко, Нариси українсько-руської літератури, Львів, 1910.

Михайло Макаровський

(1783—1846)

На літературну арену Михайло Михайлович Макаровський виступив уже зрілою людиною — в 40-х роках і, очевидно, під впливом пошвавлення літературного життя на Україні та посилення інтересу до народної мови і творчості.

Про життя Макаровського ми знаємо дуже мало. Видаючи в 1848 р. його поеми, Амвросій Метлинський додав такі «Звістки про життя автора «Наталі» і «Гараська»:

«Макаровський Михайло Михайлович народився в 1783 році. Батько його був спочатку священиком у флоті, а потім священиком в поселенні Галицькому (Хорольського чи Кременчуцького повіту) та в містечку Кропивній (Золотоніського повіту). Будучи на утри-

¹ І. Франко, Нариси історії українсько-руської літератури, Львів, 1910, стор. 95.

манні свого брата, Макаровський закінчив Полтавську духовну семінарію. До 1818 року був домашнім учителем у поміщиків (Корсуна, Кодинця, Кулябки), а з цього року був прийнятий в Гадяцьку повітову школу спочатку учителем закону божого, історії, географії, латинської і російської мов, а потім доглядача. Справедливістю, розумом і даром слова завоював славу і повагу з боку своїх учнів і мешканців Гадяча та своєю ретельністю ствердив у школі прекрасні порядки. Він знав і говорив латинською, французькою і німецькою мовами, мав добру дикцію, написав чимало творів, але російська літературна мова, внаслідок життєвих обставин, залишалась у нього дещо книжною, застарілою. Далекі виразніші і сильніші проявилось його надзвичайне епічне обдаровання в творах народних і якраз тому, що він глибоко знав мову і побут свого народу, і, здається, коли б він почав займатися цим раніше, то міг би стати творцем прекрасної народної епопеї.

«Наталя» написана ним в 1844 році, «Гарасько» трохи пізніше. Помер Макаровський в чині колезького асесора і кавалера 7 вересня 1846 року на 63 році життя. Будучи неодруженим, він залишив після себе майно, будинок та кілька книжок своєму племіннику, синові свого вихователя.

Його учень, видавець його творів, Амвросій Метлинський¹.

Наталя, або дві долі разом (Поєма). Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», Харків, 1848.

Гарасько, або талан і в неволі (Повість в стихах). Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», Харків, 1848.

Полтавська могила. Вперше надруковано в збірці: М. Макаровський, «Мова з України», Полтава, 1864.

Твори подаються за першодруками.

БІБЛІОГРАФІЯ

ТВОРИ МИХАЙЛА МАКАРОВСЬКОГО

Наталя, або дві долі разом, Гарасько, або талан і в неволі — «Южный русский сборник», Харків, 1848.

Полтавська могила, Полтавська різанина — «Мова з України», Полтава, 1864.

Наталя, Харків, 1890 (друге видання).

Наталя, Чернігів, 1899 (третє видання).

Наталя, Гарасько, Львів, 1899.

ПРО МИХАЙЛА МАКАРОВСЬКОГО

«Русский вестник», 1857, т. XII, ч. II («Современная летопись»).

Н. И. Петров, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, К., 1884.

¹ «Южный русский сборник», Харків, 1848, стор. 71—72.

Б. Вільхівський, Забутий письменник М. Макаровський, «Зоря», Львів, 1887.

О. Огоновський, Історія літератури руської, ч. II, вип. I, Львів, 1889.

М. Комаров, Наталя, або дві долі разом (рецензія на видання 1890 р.), «Зоря», 1890.

А. Метлинський, Звістки про життя автора «Наталі» і «Гараська», «Южный русский сборник», Харків, 1848.

«Южный русский сборник», Харків, 1848, стор. 71—72.

Глаголь (Горленко), М. М. Макаровський, «Киевская старина», 1893, № 12.

В. Горленко, М. М. Макаровський (в книзі «Южно-русские очерки и портреты», К., 1898).

І. Стешенко, Поєми Михайла Макаровського (рецензія на львівське видання), «Киевская старина», 1902, № 6 (бібліографія).

І. Франко, Нариси українсько-руської літератури, Львів, 1910.

И. Ф. Павловский, Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века, Полтава, 1912.

І. Франко, Нове видання поем М. Макаровського, Твори в двадцяти томах, том 17, К., 1955.

Рассказ казака о былом в Украине. Думки про авторство цього твору різні. Одні вважають його за твір Л. Боровиковського, інші схильні до думки, що ця поєма належить якомусь іншому авторові першої половини XIX ст. І за, і проти авторства Боровиковського є чимало доказів. Насамперед — в реєстрі творів, зробленому самим Боровиковським, значиться балада «Мазепа», якої досі не знайдено. Можна припустити, що «Рассказ казака о былом в Украине» — це розробка балади «Мазепа», яка була написана перед 1834 р. Зміст і трактовка теми дає право припускати, що вона належить Боровиковському. За це ж говорить двомовність віршів, часте вживання русизмів, виразні риси полтавської говірки та ін. Рукопис зберігався в архіві Боровиковського. Однак ми маємо сумнів, чи справді автором цього твору був Боровиковський. Та хто б не написав цю поєму — вона має значний історико-літературний інтерес як твір, що виник в 40-х роках минулого століття, коли українська література нараховувала ще невелике число літературних імен.

Рукопис поєми зберігається в упорядника цього видання. На титульній сторінці написано: «Рассказъ казака о былом въ Украинѣ. Полтава. 1845». В кінці рукопису додано: «Р. С. Критики строги, но я уверен — они будут иметь снисхождение к слабому моему опыту, тем более, что я приношу только дань природе, а не высокому образованию, коего к несчастью я не получил.

Многие упрекнут меня в дерзких отношениях к Головкину, Шафирову и Мазепе, — дабы оправдать себя, я попрошу заглянуть в «Историю Малороссии» г. Маркевича — у него я взял сюжет и страницы его истории — факты моего описания пытки и казни двух жертв и гетмана-злодея.

Сведения о смерти дочери Кочубея Матроны, названной безсмертным Пушкиным Марией, я извлек из письма ко мне моего деда. Вот оно слово в слово:

— Ты просишь, любезный онук, для какой-то тебе надобности пошарить в моем архиве древних рукописей, не имеется ли сведений

о смерті дочки Кочубея. Есть у меня письмо сотника Ярмоленка к жене его Параскеви, в коем он извещает ее так:

«Було багатство у Кочубея, було щастя у його сім'ї, поїв усе проклятий бузувір Мазепа. Старого казнили, стару у тюрму посадили, а Мотронка без вісті пропала. От брань настала, от уже й кончилась, от уже панахиду відслужили, почали ховати мертвих. Я шукав брата Семена, да й знайшов бідну сирітку Кочубеєву Мотронку. Вона, голубочка, сповідала свої гріхи, знаєш, отому любимого покійника високому парню Івану, що злітав у Московію до царя з Ярмоленком, рідна моя зодяглася у московську одержу і казала, що хотіла убить Мазепу, її саму і батька її обидившого, да куля небогу положила на місці. Я не ввірив, коли Іван шпортонув її ножом да і себе зарівав. Так я узяв да обох і поховав у общій могилі біля Полтави».

Подлинного письма я тебе не дам, ты в нем ничего разобрати не сумеешь; да и знаешь, как я люблю мои редкости, умирая, скорей сожгу их, а не отдам никому. Твой дед А. Соболевский».

За цим листом, який, здається, є не що інше, як переказ легенди або витвір автора поеми, іде вірш російською мовою «В часе господней страсти», моралізаторського змісту.

Друкується вперше за рукописом.

Яків Кухаренко
(1800—1862)

Народився Яків Герасимович Кухаренко в м. Катеринодарі, спочатку вчився у місцевій військовій гімназії, далі залишив її і пішов служити до Чорноморського козачого війська. Почавши з сотенного осавула, він дослужився до чину наказного отамана Чорноморського війська (з 1851 р.— виконував обов'язки наказного отамана Азовського козачого війська; 1852 р.— начальник штабу Чорноморського козачого війська; 1853 р.— генерал-майор; з 1861 р.— наказний отаман).

Вночі 19 вересня 1862 року, під час переправи через ріку Кубань, на нього напали абадзехи, поранили і захопили в полон. Прив'язаного до коня, його завезли в гори, де він і помер 26 вересня 1862 р. Тіло його викупив син і поховав у Катеринодарі.

В літературі Я. Кухаренко виступив як драматург, прозаїк, поет, а також етнограф. Він був у дружніх відносинах з Т. Г. Шевченком, який, повертаючись із заслання, мріяв побувати у нього в гостях на Кубані.

Харко, запорозький кошовий. Поема написана в 40-х роках минулого століття. На рукописі, що колись належав редакції журналу «Основа», є помітка олівцем, зроблена невідомою особою: «Кухаренко». Потім цей рукопис потрапив у власність до О. Лазаревського, далі — О. Левицького, який зробив про цей твір доповідь на засіданні Українського наукового товариства у Києві.

У рукописі твір має заголовок: «Харько, Запорозький кошовий, в стихах на малоросійском языке. Сочинение Якова Мешковского». Згодом було встановлено, що Яків Мішковський — це псевдонім Якова Кухаренка.

Вперше поема була опублікована в «Записках українського наукового товариства у Києві», 1913, кн. XII.

Див. її також у збірнику І. Айзенштока «Українські пропілеї», т. I, 1928.

Подається за першодруком.

БІБЛІОГРАФІЯ

ТВОРИ ЯКОВА КУХАРЕНКА

Чорноморський побит на Кубані між 1794 і 1796 роками.

Оперета в 3 діях — «Основа», 1861, XI—XII.

Вороний кінч — «Основа», 1861, X.

Пластуни — «Основа», 1862, II.

Віщі і чабани в Чорноморії — «Основа», 1862, V.

Я. Кухаренку, Збірник творів, К., 1880. (Тут видавець Ф. Пискунов передрукував твори з «Основи»).

Харко, запорозький кошовий — «Записки Українського наукового товариства у Києві», т. XII.

ПРО ЯКОВА КУХАРЕНКА

П. Кулиш, Несколько предварительных слов (предмова до «Чорноморського побиту»), «Основа», 1861, XI—XII.

П. Бариленко, Полон і смерть Я. Г. Кухаренка, «Основа», 1862, IX.

Панихида по Я. Г. Кухаренку в С-петер-ге, «Основа», 1862, X.

К. Маруся, Очерки украинской драматической литературы, «Русская сцена», 1865, № 6—7.

Н. И. Петров, Очерки истории украинской литературы XIX столетия, К., 1884.

Н. Дашкевич, Отзыв о сочинении г. Петрова. (Отчет о 29 присуждении наград гр. Уварова), СПб., 1889.

О. Огоновський, Історія літератури руської, ч. II, Львів, 1889.

Ив. Дов., Кухаренко Яков Герасимович, «Русский биографический словарь», СПб., 1903.

Ів. Стещенко, Новий твір Я. Кухаренка «Харко, запорозький кошовий», «Записки Українського наукового товариства у Києві», кн. XII, К., 1913.

Л. Мельников, Я. Кухаренко и Шевченко в их взаимных отношениях, Катеринодар, 1914.

М. Зеров, Нове українське письменство, К., 1924.

В. Д—ський, Я. Г. Кухаренко як літературний діяч, «Червоний шлях», 1928, № 5—6.

М. Коцюбинський, Яків Кухаренко, Твори в трьох томах, т. III, К., 1956.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

	Стор.
Титульна сторінка першого видання поеми «Горпинида, чи вхоплена Прозерпина» П. Білецького-Носенка	112—113
Титульна сторінка першого видання збірки «Гостинець землякам. Казки сліпого бандуриста, чи співи об різних річах» П. Білецького-Носенка	160—161
Титульна сторінка альманаха «Сніп»	192—193
Титульна сторінка першого видання поеми «Жабомишодраківка» К. Думитрашка	248—249
Титульний заголовок поеми «Вовкулака» С. Александрова	312—313
Титульна сторінка альманаха «Южный русский сборник»	400—401
Титульний заголовок поеми «Гарасько, або талан і в неволі» М. Макаровської	432—433
Титульний заголовок рукопису поеми анонімного автора «Рассказ казака о былом в Украине»	472—473

ЗМІСТ

	Стор.
Григорій Нудьга. На шляхах до реалізму	3
Вояж по Малой России г. генерала от инфантерии Беклешова	43
Малоросійские стихи, в которых описывается погребение преосвященнейшего Виктора, архиепископа Малоросійского, Черниговского и ордена святого Александра Невского кавалера, простыми сельскими разговорами соображенные. 1803 г. Ноября 11 дня	54
<i>Костянтин Пузина</i>	
Ода — малоросійський крест'янин	74
<i>Твердовський</i>	
«Ага! Чи вже ти нахопився, катюжий сину, Бонапарт!»	77
<i>Григорій Кошиць-Квітницький</i>	
Ода, сочиненная на малоросійском наречии по случаю временного ополчения	80
<i>Петро Данилевський</i>	
Ода малоросійского простолюдина на случай военных действий при нашествии французов в пределы Российской империи в 1812 году	85
Мысли украинского жителя о нашествии французов (Малоросійская ода)	95
Стихи малоросійские на случай известия, что Наполеон сослан на остров Эльбу	96
Вакула Чмир	101

Павло Білецький-Носенко

Горпинида, чи вхоплена Прозерпина, жартливая поема в трьох піснях	105
Пан писар	146
Івга (Балада в Бюргера)	148
Журба старого плугатара	156
Опізнівшійся Лель (З Анакреона)	157
Романс (Наслідвання Гете)	159
Байки	
Комашка да Цвіркун	160
Мудрець да старшина військовий	161
Пара коней	163
Тріска-риба	164
Дворовий Пес да голодний Вовк	165
Пан дяк да школяр	167
Гадюка да Терпуг	169
Заєць да Перепелиця	170
Лисиця да Цап	172
Дві кози	174
Два приятелі	176
Гадюка да П'явка	177
Сковорода	178
Терновий куш	179
Рачиха да її Раченята	180
Гуси	181
Ворони (З Лессінга)	183
Лев да Заєць (З Лессінга)	184
П'яниця да його жінка	185
Комета	187

Степан Писаревський

Писулька до мого брата Яцька, мирянського панотця, тоді ще, як я бурлакував	189
«Крути, Панько, головою!» (Байка)	192
Мірошник (З Державіна)	194
Свиня і Трояндник	195
Моя доля	196
За Німань іду	197
Пісня	199

Петро Писаревський

Стецько (Можебилиця)	200
Пан	210
Цуценья	212
Панське слово — велике діло	214
Собака та злодій (Казка)	216
Кочубей	217

Остап Рудиковський

Чумацький віз (Кавка)	230
Байка («В якомусь-то селі...»)	236

Звірний мор (Байка)	238
Невістчина плахта (Байка)	241
Козли	245
Пісня (Старинная на новий лад)	246

Костянтин Думитрашко

Жабомішодраківка (Батрахоміомахія)	248
Поминки	257
Змій	261
Золотоноша	265
Часи	267
Доля	269
Молитва Маргарити (Із Гете)	271
До карих очей	273

Порфирій Кореницький

Вечорниці (Сатирицька поема)	274
Панько та Верства (Байка)	300
Дяк та гуси (Казка)	302
Нсхай	307

Степан Александров

Вовкулака, українське повір'я, розказ в стихах	309
--	-----

Михайло Макаровський

Наталя, або дві долі разом	391
Гарасько, або талан і в неволі (Повість в стихах)	418
Полтавська могила	464
Рассказ казака о былом в Украине (Былое в Украине)	466

Яків Кухаренко

Харко, запорозький кошовий	480
Примітки та коментарі	565
Список ілюстрацій	596